

1. ԿՐԵՈՒԶՆ ԸՆԴԴԵՄ ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ ԳՈՐԾՈՎ ՎՃԻՈՐ

CASE OF KREUZ v. POLAND

19 հունիսի 2001թ.

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետ

2. ԿԱԼԱՇՆԻԿՈՎՆ ԸՆԴԴԵՄ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԳՈՐԾՈՎ ՎՃԻՈՐ

CASE OF KALASHNIKOV v. RUSSIA

15 հուլիսի 2002թ.

Կոնվենցիայի 3-րդ հոդված, 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետ,

6-րդ հոդվածի 1-ին կետ

3. ՊՈԼՏՈՐԱՏՅԿԻՆ ԸՆԴԴԵՄ ՈՒԿՐԱԻՆԱՅԻ ԳՈՐԾՈՎ ՎՃԻՈՐ

CASE OF POLTORATSKIY v. UKRAINE

29 ապրիլի 2003թ.

Կոնվենցիայի 3-րդ, 8-րդ եւ 9-րդ հոդվածներ

4. ԳԵՈՐԳԻՈՍ ՊԱՊԱԳԵՈՐԳԻՈՆ ԸՆԴԴԵՄ ՀՈՒՆԱՍՏԱՆԻ

ԳՈՐԾՈՎ ՎՃԻՈՐ

CASE OF GEORGIOS PAPAGEOGIOU v. GREECE

9 մայիսի 2003թ.

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին և 3(d) կետեր

5. ՍԱՀԻՆՆ ԸՆԴԴԵՄ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ԳՈՐԾՈՎ ՎՃԻՈՐ

CASE OF SAHIN v. GERMANY

8 հուլիսի 2003թ.

Կոնվենցիայի 8-րդ եւ 14-րդ հոդվածներ

6. ՌՅԱԲԻԽՆ ԸՆԴԴԵՄ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԳՈՐԾՈՎ ՎՃԻՈՐ

CASE OF RYABYKH v. RUSSIA

24 հուլիսի 2003թ.

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետ, Կոնվենցիայի թիվ 1 Արձանագրության 1-ին հոդված

7. ԲՐՈՆԻՈՎՍԿԻՆ ԸՆԴԴԵՄ ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ ԳՈՐԾՈՎ ՎՃԻՈՐ

CASE OF BRONIOWSKI v. POLAND

22 հունիսի 2004թ.

Կոնվենցիայի թիվ 1 Արձանագրության 1-ին հոդվածի 1-ին կետ.....

ԿՐԵՈՒԶՆ ԸՆԴԴԵՄ ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ ԳՈՐԾԸ
CASE OF KREUZ v. POLAND

Դատարանի 2001թ. հունիսի 19-ի

վճիռը

Ստրասբուրգ

ՓԱՍՏԵՐ

I. ԳՈՐԾԻ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ

A. Վեճի առարկան

8. 1991թ. հուլիսի 10-ին Պոլկի քաղաքապետարանը դիմողին տվել էր ավտոլվացման կետ կառուցելու համար հողհատկացման նախնական թույլտվություն: Այնուհետև դիմողը դիմել է Պոլկի քաղաքապետին (*Urząd Miejski*)՝ հողհատկացման վերջնական թույլտվություն ստանալու համար: Մասնավորապես, նա խնդրել է հաստատել, որ նախատեսվող շինարարությունն իրականացվելու է հատուկ հատկացված տարածքում: 1992թ. նոյեմբերի 23-ին քաղաքապետը դիմումը մերժել է: Պոլկի տեղական ինքնակառավարման գանգատարկման խորհուրդը 1993թ. հունվարի 27-ին այդ որոշումը թողել է անփոփոխ (*Kolegium Odwoławcze przy Sejmiku Samorządowym*): Իշխանությունները պնդել են, որ խնդրո առարկա շինարարությունը չի համապատասխանում գլխավոր հատակագծով սահմանված հողերի դասակարգմանը:

9. Դիմողը երկու որոշումներն էլ բողոքարկել է Գերագույն վարչական դատարան (*Naczelny Sąd Administracyjny*): Նա, մասնավորապես, պնդել էր, որ գլխավոր հատակագծի պահանջներին իր նախատեսած շինարարության անհամապատասխանության մասին վիճահարույց որոշումներում իշխանությունները թույլ են տվել իրավունքի և փաստի էական խախտումներ:

10. 1994թ. հունվարի 27-ին Գերագույն վարչական դատարանը չեղյալ է հայտարարել բողոքարկված երկու որոշումները և գործը հանձնել առաջին ատյանի դատարան: Նկատի ունենալով համապատասխան իշխանությունների գործողությունները՝ դատարանը նշել է, որ «Վարչական դատավարության օրենսգրքի [*Kodeks Postępowania Administracyjnego*] համապատասխան դրույթների համաձայն հանրային իշխանությունները պարտավոր էին գործել օրենքին համապատասխան և առաջնորդվել իշխանությունների հանդեպ քաղաքացիների վստահությունն ամրապնդելու նկատառումներով, մինչդեռ դիմողի գործի պարագայում տեղի էր ունեցել հակառակը»: Այնուհետև դատարանը եզրակացրել է, որ իշխանությունների գործողությունները հանդիսացել են իրավունքի զերակայության լուրջ խախտումներ: Այնուհետև դատարանն ընդգծել է, որ իշխանությունները կամայականորեն մերժել են հողհատկացման վերաբերյալ դիմողի դիմումը, և որ այդ մերժման արդյունքում թույլ են տրվել գլխավոր հատակագծի պահանջների աղաղակող խախտումներ: Դատարանը հավելել է, որ նրանք ճիշտ չեն մեկնաբանել գլխավոր հատակագիծը՝ կատարելով սխալ եզրահանգումներ, մասնավորապես, առանց որևէ հիմքի որոշելով, որ դիմողի նախատեսած շինարարությունը չի համապատասխանի հողերի դասակարգմանը: Եվ, վերջապես,

դատարանը գտել է, որ իշխանությունները չեն պահպանել գործում առկա հանգամանքների «բազմակողմանի քննության» սկզբունքը, ինչպես պահանջում է Վարչական դատավարության օրենսգիրքը:

B. Վնասների փոխհատուցման պահանջը

11. 1994թ. մայիսի 9-ին դիմողը Պլոկի քաղաքապետարանի դեմ հայց է ներկայացրել Պլոկի մարզային դատարան (*Sąd Wojewódzki*): Նա պահանջել էր 5.850.000.000 հին գլոտի (PLZ) չափով փոխհատուցում՝ այն հիմնավորելով նրանով, որ տեղական իշխանությունները ժամանակին և պատշաճ ձևով ընթացք չեն տվել հողհատկացման վերաբերյալ իր դիմումին: Նա նշել էր, որ նրանց անգործության և հողհատկացումը հաստատելու գործընթացի անտեղի ձգձգումների արդյունքում ինքը կորցրել է թե՛ այդ նախաձեռնության համար նախատեսված գումարը, թե՛ իր հավանական գործընկերներին, ովքեր արդեն պատրաստ էին մասնակցելու իր ձեռնարկին: Այնուհետև նա նշել է, որ զրկվել է հետագա շահույթից: Հիմնվելով դելիկտային իրավունքի համապատասխան կանոնների վրա՝ դիմողն անօրինական է համարել պատասխանողի գործողությունները և վկայակոչել Գերագույն վարչական դատարանի 1994թ. հունվարի 27-ի վճիռը, որում նշված էր, որ իշխանությունները խախտել են իրավունքի գերակայության սկզբունքը:

12. Նույն օրը դիմողը Պլոկի մարզային դատարանին խնդրել է իրեն ազատել գործի քննության հետ կապված դատական ծախսերից: Նրա դիմումի համապատասխան մասի բովանդակությունը հետևյալն է.

«... Դիմողը հայտարարում է, որ ներկայումս գործագուրկ է (և) որ եկամտաբեր որևէ գործունեություն չի իրականացնում: Պատասխանողի կողմից օրենքի խախտումն իրեն թույլ չի տվել սկսել իր ձեռնարկատիրական գործունեությունը: Դիմողը եկամուտ ապահովող միջոցներից գուրկ է:

Դիմողը Լեհաստան է եկել երեք տարի առաջ՝ ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու համար. պատասխանողը հավանություն էր տվել (նախնական) նրա մտադրություններին: (Որոշ ժամանակ անց) անհայտ պատճառներով պատասխանողը փոխել էր իր դիրքորոշումը և միջոցներ

ձեռնարկել, որպեսզի դիմողի ներդրումները չիրականացվեն: Դա հանդիսացել է օրենքի խախտում:

Դիմողի ջանքերը՝ ուղղված իր ծրագրերը նախապատրաստելուն և ձեռնարկատիրական գործունեություն ծավալելուն, իրականում վերածվել են օրենքը խախտող քաղաքացիական ծառայողների դեմ պայքարի: Ի վերջո, դիմողի փաստարկներն ամբողջությամբ քննության են առնվել Գերագույն վարչական դատարանի կողմից, որը 1994թ. հունվարի 27-ին կայացրած իր վճռով հաստատել է, որ (իշխանությունները) խախտել են իրավունքի գերակայության սկզբունքը: Արդյունքում, այդ ամենը չափազանց նվազեցրել է դիմողի ֆինանսական միջոցները:

Դիմողը դատական տուրքերի համար գումար չէր պահել, որովհետև լիովին վստահել էր պատասխանողին: Նա չէր ենթադրել, որ հանրային մարմինն օրենքին համապատասխան գործելու փոխարեն կհակառակվի դրան, և արդյունքում ինքը վնասներ կկրի: Նա պատրաստ չէր այդ հավանականությանը...

Դիմողի կրած վնասը, որը դիմողը սույն գործով պահանջել է փոխհատուցել, շատ զգալի է: Նման հանգամանքներում դիմողն ի վիճակի չէ վճարել դատական տուրքերը: Այս հայցի բավարարումը մերժելու դեպքում դիմողը հնարավորություն չի ունենա փոխհատուցում ստանալ, չնայած այն հանգամանքին, որ օրենքի խախտման արդյունքում պատճառված վնասը հատուցելու (պարտականությունը) հիմնարար իրավական սկզբունք է»:

13. 1994թ. հուլիսի 4-ին դատարանը մերժել է դիմողի հայցը՝ ձևական հիմքերով, նշելով, որ վերջինիս գործողությունները վաղաժամ են, քանզի հողատկացման գործընթացը դեռ ավարտված չէ: Դատարանը գտել էր, որ այդ գործընթացում վերջնական որոշումը նախապայման *sine qua non* կհանդիսանա դիմողի գործը քաղաքացիական գործերով դատարան ներկայացնելու համար:

Ինչ վերաբերում է դատական տուրքերից ազատելու վերաբերյալ նրա դիմումին, դատարանը որոշել է, որ այդպիսի տուրքեր գանձելն անհրաժեշտ չէ, քանի որ նրա հայցը մերժվել է *ab initio*, և, հետևաբար, գործն ըստ էության քննության ենթակա չէ:

14. 1994թ. հուլիսի 27-ին դիմողը գանգատ (*zazalenie*) է ներկայացրել այդ որոշման դեմ: Նա պնդել էր, որ քաղաքացիական գործերով դատարան դիմելու նախապայմանի անհրաժեշտության խնդիր չկա, քանի որ ինքն իր հայցը հիմնել է դելիկտային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների, այլ ոչ թե վարչական իրավունքի որոշակի դրույթների վրա, որոնք վերաբերում են օրենքին հակառակ որոշում կայացնելու դեպքում Պետության պատասխանատվությանը:

15. 1994թ. օգոստոսի 1-ին Պլոկի մարզային դատարանը որոշել է, որ գանգատ ներկայացնելու համար դիմողը պետք է վճարի 200.000.000 PLZ դատական տուրք:

16. 1994թ. օգոստոսի 9-ին դիմողը մեկ այլ դիմում է ներկայացրել դատական տուրքերից ազատելու մասին: Նա ներկայացրել է միջոցների հայտարարագիր՝ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին մասին համապատասխան: Այդ հայտարարագրի համապատասխան մասի բովանդակությունը հետևյալն է.

«Դիմողը դատական տուրքերից ազատելու մասին դիմում ներկայացրել է այն հիմքով, որ ի վիճակի չէ տուրք վճարել (քանի որ դրանք) կհանգեցնեն իր կենսամակարդակի կտրուկ անկման:

Դիմողը վնասներ էր կրել իր նկատմամբ Պլոկի քաղաքապետարանի քաղաքացիական ծառայողների կողմից թույլ տրված սխալների արդյունքում:

Նա ունի հետևյալ սեփականությունը.

(1) բնակարան Վիեննայում,

(2) Peugeot 405D ավտոմեքենա,

(3) մասնաբաժին Clean Cars JV ընկերությունում՝ 300 000 000 PLZ արժեքով:

Այդ ամենը նրան որևէ եկամտով չեն ապահովում: Դիմողը փորձել է (անօգուտ) վաճառել Clean Cars JV ընկերությունում ունեցած բաժնեմասը՝ դատական տուրքերը վճարելու համար:

(Ի հավաստումն այդ փաստարկի՝ դիմողը ներկայացրել է հատվածներ մամուլում զետեղված հայտարարություններից, որոնք նա պատվիրել էր *Gazeta Wyborcza* թերթում):

Դիմողը հայտարարել է, որ ունի երկքաղաքացիություն՝ լեհական և ավստրիական: Ավտոլվացման կետերի ցանց կառուցելու համար հողհատկացման նախնական թույլտվություն ստանալուց հետո նա 1991 թվականին եկել է Լեհաստան՝ ծրագիրը նախապատրաստելու համար: Նա բավականին ջանք է գործադրել առանց եկամուտ ստանալու, իր խնայողություններն է ներդրել իր ընկերության գործունեությունը ֆրանչայզինգի պայմանագրի հիման վրա գործարկելու համար: Պայմանագրի այդ տեսակն այդ ժամանակ Լեհաստանում ընդունված չէր: (Նրա ներդրումները հետևյալն են).

(1) ընկերության վարչակազմի հիմնում, ընկերության տարածքների բարեկարգում, ընկերության խորհրդանիշի պատրաստում,

(2) անձնակազմի հավաքագրում, հայտարարություններ և հրապարակումներ,

(3) զարգացման համար հարմար տարածքների որոնում, բանակցությունների վարում, պայմանագրերի կնքում,

(4) պահանջարկի հետազոտություններ, դրանց հիման վրա տնտեսական և մարքեթինգային վերլուծություններ հետևյալ տարածքներում. Płock (1), Chojnice (2), Włocławek (1), Toruń (3), Bydgoszcz (1), Grudziądz (1), Świecie (1),

(5) (4)-ի հիման վրա՝ ներդրումների պլանավորում և ծրագրերի կազմում Պլոկում և Chojnice-ում,

(6) հողհատկացման որոշումներում նշված միջոցառումների իրականացում:

Դիմողի բոլոր խնայողություններն ու նրա մի քանի տարվա աշխատանքն ուղղվել էին ներդրումները նախապատրաստելուն: Պատասխանողի վնասակար գործողությունների արդյունքում այդ ներդրումը տեղի չէր ունեցել և դիմողի գործընկերը հրաժարվել էր նախատեսվող շինարարությունից և Լեհաստանում ձեռնարկատիրական գործունեություն ծավալելուց: ...

Ակնհայտ է, որ դիմողը նախքան Լեհաստանում աշխատելը և իր խնայողությունները ներդնելն ի վիճակի չի եղել աշխատել (Ավստրիայում), և որ իր մեղքով չէ, որ ներկա պահին նա ի վիճակի չէ վճարել դատական տուրքերը: Միակ

պատճառը, որ նա դեռևս Լեհաստանում է, այն է, որ դեռ պետք է ավարտի իր գործունեությունը և շարունակի դատական գործընթացները, որոնք ինչ-որ առումով «աշխատանք են», թեկուզ՝ ոչ շահավետ:

(Ընդգծված) Դիմողը պատասխանողի հետ դատական վեճի քննության համար գումար չէր առանձնացրել, որովհետև պատասխանողին վերաբերվել էր այնպես, ինչպես վայել է Լեհաստանի քաղաքացուն՝ լիարժեք վստահությամբ: Նա չէր նախատեսել կամ հաշվի չէր առել, որ հանրային իշխանությունը կխախտի օրենքը՝ այն պահպանելու փոխարեն, և որ ինքը վնաս կկրի:

Դիմողը հետագայում ևս վնասներ էր կրել Լեհաստանում: Դրանք տեղի էին ունեցել ոչ իր մեղքով, բայց ազդեցություն էին ունեցել նրա ներկայիս ֆինանսական վիճակի վրա.

(1) Դիմողը փոխհատուցում չէր ստացել իր մեքենային պատճառված վնասի համար՝ 180.000.000 PLZ -ի չափով. Westa ապահովագրական ընկերության դեմ դատական գործընթացները սկսվել էին դեռևս 1991 թվականից, սակայն կասեցվել էին, և սնանկության գործերով դատավորը քննության չէր առել նրա բողոքը.

(2) 1990 թվականին նրա արբանյակային ալեհավաքի ափսեները յուրացվել էին Պլոկում (վերջնական վճիռներ չէին կայացվել դատավարության ձգձգումների պատճառով, փոխհատուցում ստանալու անհնարինություն). վնասը (ներառյալ տոկոսները) կազմել էր 700.000.000 PLZ: Ներկա պահին (այդ կապակցությամբ) մեկ այլ հայց էր ներկայացվել դատարան:

... Այս հանգամանքներում Դիմողը ի վիճակի չէր վճարելու դատական տուրքերը: ... (Նրա) սույն դիմումը մերժելու դեպքում նա հնարավորություն չի ունենա պաշտպանելու իր իրավունքները և ստանալու փոխհատուցումը: Նրա կարծիքով, իր գործը դատարանում քննելն անհնարին դարձնելու դեպքում կխախտվեն Սահմանադրությամբ և մարդու իրավունքների բնագավառում առկա միջազգային պայմանագրերով սահմանված իր հիմնարար իրավունքները»:

17. 1994թ. օգոստոսի 12-ին Պլուկի մարզային դատարանը դիմողին ազատել է 200.000.000 PLZ-ի չափով տուրքի վճարումից: Վճարումից ազատումը վերաբերում էր միայն միջանկյալ բողոքարկման գործընթացներին: Այդ որոշումը զուրկ էր որևէ հիմքից:

18. 1994թ. սեպտեմբերի 27-ին Վարշավայի վերաքննիչ դատարանը (*Sąd Apelacyjny*) փոփոխել է այդ որոշումը՝ ձևական հիմքերով մերժելով հայցը: Դատարանը եզրակացրել է՝ քանի որ դիմողի հայցապահանջը հիմնված է քաղաքացիական, այլ ոչ թե վարչական իրավունքի վրա, նրա գործով քաղաքացիական գործերով դատարան դիմելու համար նախապայմաններ չկային, հետևաբար, չկային խոչընդոտներ նրա հայցապահանջն ըստ էության քննության առնելու համար:

19. 1994թ. նոյեմբերի 17-ին Պլուկի մարզային դատարանը քննության է առել սահմանված դատական տուրքերից ազատելու մասին պրն Կրեուզի դիմումը: Դատարանը համաձայնել է, որ 308.500.000 PLZ-ի չափով տուրքը, որը սովորաբար պետք է սահմանվի 5.850.000.000 PLZ-ի չափով հայցապահանջի համար, իրոք խիստ բարձր է: Նշվածը հաշվի առնելով՝ դատարանը դիմողին կարգադրել է վճարել 100.000.000 PLZ-ի չափով տուրք: Այդ որոշման պատճառաբանական մասի բովանդակությունը հետևյալն է.

«... Դատական տուրքերն ամբողջովին վճարելը, անկասկած զգալիորեն կանդրադառնա դիմողի կենսամակարդակի վրա, եթե նույնիսկ հաշվի առնվի, որ նա իր ծախսերը հոգում է իր խնայողությունների հաշվին, որոնց չափը չի նշել:

Յուրաքանչյուր անձ, ով ապրում է իր խնայողությունների հաշվին, բայց իրականացնում է նշանակալի չափերի հասնող ձեռնարկատիրական գործունեություն և էական կապիտալ է ներդրել իր ձեռնարկումներում, պետք է որ ի վիճակի լինի վճարել 100.000.000 PLZ-ի չափով տուրքը: Հայցվորը պետք է հաշվի առնի այն փաստը, որ նման (ձեռնարկատիրական) գործունեության իրականացումը կարող է հանգեցնել դատական կարգով քննարկվող վեճերի: Ուստի նա պետք է այդ նպատակի համար ֆինանսական միջոցներ ունենար (իր տրամադրության տակ)»:

20. 1994թ. նոյեմբերի 30-ին դիմողն այդ կարգադրությունը բողոքարկել է Վարչապալայի վերաքննիչ դատարան: Նա, մասնավորապես, վիճարկել է, որ առաջին աստիճանի դատարանի կողմից անհիմն էր եզրակացնելը, որ ձեռնարկատիրական գործունեությունը պետք է ենթադրի վեճերի դատական քննության անհրաժեշտություն, մասնավորապես՝ հանրային իշխանությունների դեմ: Ակնկալվում է, որ այդ իշխանությունները, որպես կանոն, պետք է գործեն իրավունքի զերակայության սկզբունքին համապատասխան: Այդ առնչությամբ դիմողը խստորեն քննադատել է Մարզային դատարանի եզրակացությունն առ այն, որ ինքը պետք է կանխատեսեր դատական վեճի հնարավորությունը և գումար հատկացնել դրա համար, նույնիսկ այն դեպքում, երբ գործ ուներ քաղաքապետարանի հետ: Դա, ըստ նրա, ենթադրում է, որ քաղաքացիական ծառայողների կողմից օրենքի խախտումը պետք է դիտվի որպես նրանց բնականոն վարքագիծ:

Դիմողը նաև պնդել է, որ իր միջոցների հայտարարագրից հստակ երևում էր, որ ինքն ի վիճակի չէ վճարել նշանակված դատական տուրքերը: Նա հիշատակել է իր հայտարարագրում նշված փաստերը, որոնք, նրա կարծիքով, անտեսվել էին դատարանի կողմից, մասնավորապես այն, որ ինքը նշանակալի չափով գումարներ է կորցրել այն պատճառով, որ ապահովագրական ընկերությունը չի վճարել իր մեքենային հասցված վնասի դիմաց (ինչի արդյունքում ինքը դարձել է անվճարունակ), ինչպես նաև այն, որ ինքը 700.000.000 PLZ-ի չափով ծանր ֆինանսական կորուստներ է կրել, որովհետև իր խարդախ գործընկերը յուրացրել էր իր գույքը: Ինչ վերաբերում է վերջին հանգամանքին, դիմողը նշել է, որ համապատասխան քաղաքացիական դատավարությունը (որը հարուցվել էր իր գործընկերոջ դեմ) դեռևս ընթանում էր Պլոկի մարզային դատարանում և իր գործը դատարանի կողմից քննության առնելու համար ինքն արդեն վճարել է զգալի չափերի դատական տուրքեր:

Դիմողն այդուհետ վիճարկել է այն, որ եթե առաջին աստիճանի դատարանը կասկածներ ուներ իր իրական ֆինանսական վիճակի առնչությամբ, ապա Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն պետք է ստուգեր իր հայտարարագրի իսկությունը: Եվ, վերջապես, նա նշել է, որ իր ֆինանսական դրությունն ընդհանրապես չի փոխվել 1994թ. օգոստոսի 12-ի համեմատությամբ, երբ նույն դատարանն իրեն ազատել էր միջանկյալ գանգատ ներկայացնելու համար սահմանված 200.000.000 PLZ-ի չափով տուրքի վճարումից:

21. 1994թ. դեկտեմբերի 29-ին Վարչավայի վերաքննիչ դատարանը մերժել է բողոքը: Այդ որոշման համապատասխան մասի բովանդակությունը հետևյալն է.

«Փաստորեն, դիմողը չի ներկայացրել իր եկամտի ներկա աղբյուրները: Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ նա նախապատրաստվում էր Լեհաստանում լայնածավալ գործունեություն իրականացնել, (մենք) ենթադրում ենք, որ նա բավարար միջոցներ ունի դրա համար: Դիմողը, իր համոզմամբ, կրել է մոտ 500.000.000.000 PLZ-ի չափով վնաս (նա հստակ չի նշել, թե որտեղից է այդ գումարը գոյացել), նշելով, որ պատասխանողի (քաղաքապետարանի) մեղքով ինքն ի վիճակի չի եղել սկսել իր ձեռնարկատիրական գործունեությունը (չնայած նա չապացուցեց, որ իրոք ինչ-որ ներդրումներ կատարել է): (Քանի որ) ըստ դիմողի՝ ինքը 700.000.000 PLZ-ի չափով վնաս է կրել իր արբանյակային ալեհավաքի ափսեների յուրացման արդյունքում..., դա (այդ փաստը), անկախ նրան պատճառված վնասի չափից, խոսում է այն գործառնությունների չափերի մասին, որոնցում նա ներգրավված է եղել:

Սույն գործով նշանակված տուրքերի չափը զգալի է: Դիմողն ազատվել է դրանց մեծ մասի վճարումից: Ուստի դիմողին դատական տուրքերից ամբողջովին ազատելը զուրկ կլինի որևէ հիմքից: (Դա հաշվի առնելով՝ մենք կարծում ենք, որ) Մարզային դատարանի եզրակացությունն առ այն, որ (դիմողը) ի վիճակի է վճարել 100.000.000 PLZ չափով տուրքը, իրավացի էր:»:

22. Դիմողը դատարանին չի վճարել 100.000.000 PLZ-ի չափով տուրքը: Դրանից հետո Պլոկի մարզային դատարանը (ամսաթիվը հայտնի չէ) որոշում է կայացրել դիմողի հայցադիմումը վերադարձնելու մասին (*zarządził zwrot pozwu*), ինչը նշանակում էր, որ նրա պահանջն իրավական ուժ չունի, իսկ համապատասխան վարույթը՝ թե՛ իրավական, թե՛ գործնական նպատակներով համարվել է դատարանում չհարուցված:

II. ԳՈՐԾԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱՆ

23. Լեհական օրենսդրությամբ սահմանված է, որ յուրաքանչյուր հայցվոր պարտավոր է վճարել դատական տուրք՝ դատարան հայցադիմում ներկայացնելու

հետ միաժամանակ: Գործի հարուցումից հետո յուրաքանչյուր կողմ պարտավոր է ցանկացած բողոք կամ սահմանադրական գանգատ ներկայացնելու պահին վճարել հետագա դատական տուրքերը, եթե այդ տուրքերից ազատվելու թույլտվություն չի ստացել:

Դատական տուրքերը սահմանվում են հայցապահանջի առարկայի արժեքի որոշակի տոկոսի չափով (եթե տուրքը վճարվում է հայցապահանջ կամ բողոք ներկայացնելու համար) կամ մասնաբաժնի չափով (եթե տուրքը վճարվում է միջանկյալ գանգատ ներկայացնելու համար):

Յուրաքանչյուր կողմի վճարած տուրքը, կախված դատաքննության արդյունքից, փոխհատուցվում է պարտվող կողմի հաշվին (ուն, վերջին հաշվով, պարտավորեցվում է վճարել վերջնական վճռով սահմանված բոլոր ծախսերը):

24. Այդուհանդերձ, գոյություն ունի կողմերի որոշակի կատեգորիա, որն օրենքով նախատեսված դեպքերում ազատվում է դատական տուրքերի վճարումից: Այդ կատեգորիաների մի մասը թվարկված է Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի 1-ին մասում: Այդ դրույթը, որը կիրառելի էր սույն գործի քննության ժամանակ, դատական տուրքերից ազատում էր հայրությունը ճանաչելու կամ ալիմենտի վճարում պահանջելու վերաբերյալ հայց ներկայացնող կողմերին, դատախազին, դատարանի կողմից նշանակված խնամակալին և «իրավասու դատարանի կողմից դատական տուրքերի վճարումից ազատվող ցանկացած կողմի» (այսինքն՝ կողմ, որը օրենսգրքի ստորև մեջբերված 113-րդ հոդվածի համաձայն ստացել է տուրքի վճարումից ազատվելու թույլտվություն):

25. Տուրքի վճարումից ազատված այլ անձինք, *inter alia*, թվարկված են նաև «Քաղաքացիական գործերով դատական տուրքերի մասին» 1967թ. հունիսի 13-ի օրենքի (*Ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych*) 8-րդ և 9-րդ բաժիններում:

Օրենքի 8-րդ բաժնի համաձայն՝ Պետական գանձապետարանը, տեղական ինքնակառավարման մարմինները և հանրային այլ մարմիններ կամ հաստատություններ պարտավոր չեն դատական տուրքեր վճարել, եթե հայցի առարկան չի վերաբերում վերջիններիս ձեռնարկատիրական գործունեությանը: 9-րդ բաժինն Արդարադատության նախարարին իրավունք է վերապահում ոչ կառավարական կազմակերպություններին ազատել դատական տուրքերի վճարումից:

26. Ղատական տուրքերից ազատված անձի ներկայացրած հայցի բավարարման դեպքում գանձման ենթակա տուրքը գանձվում է պատասխանողից՝ հոգուտ պետական գանձապետարանի:

27. «Քաղաքացիական գործերով դատական տուրքերի մասին» 1967թ. հունիսի 13-ի օրենքը (փոփոխված տարբերակը) սահմանում է դատարանների կողմից տուրքերի գանձման ընդհանուր սկզբունքները:

Օրենքի՝ սույն գործի քննության ժամանակ գործող տարբերակի 5 (1) բաժինը սահմանում է.

«Ղատարանին տուրքի գանձում ենթադրող հայց ներկայացնող ցանկացած կողմ պարտավոր է վճարել այդ տուրքը, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով»:

28. Օրենքի՝ սույն գործի քննության ժամանակ գործող տարբերակի 16-րդ բաժնի համապատասխան մասի բովանդակությունը հետևյալն է.

«Ղատարանը որևէ գործողություն չի կատարում, եթե տվյալ հայց ներկայացնելու համար սահմանված դատական տուրքը վճարված չէ: Նման դեպքում դատարանի նախագահը շահագրգիռ կողմից պահանջում է առավելագույնը յոթ օրվա ընթացքում վճարել տուրքը, այլապես հայցը վերադարձվում է: Եթե կողմը չի պահպանում այդ ժամկետը, հայցը պետք է վերադարձվի այն ներկայացնողին:

...

3. Ղատական որոշման դեմ ցանկացած բողոք, վճռաբեկ բողոք, միջանկյալ գանգատ կամ առարկություն ենթակա է մերժման, եթե (վերը նշված) ժամկետում համապատասխան տուրքը չի վճարվել:»:

29. 18-րդ բաժինը սահմանում է.

«Ղատական տուրքը չվճարելու հիմքով վերադարձված հայցը համարվում է իրավական ուժ չունեցող:»:

30. Արդարադատության նախարարի 1993թ. մայիսի 17-ի՝ «Քաղաքացիական գործերով դատական տուրքեր սահմանելու մասին» (*Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie określania wysokości wpisgw w sprawach cywilnych*)

հրամանի (փոփոխված տարբերակի)՝ սույն գործի քննության ժամանակ գործող 1-ին պարբերության համապատասխան մասը սահմանում է հետևյալը.

«(4) Այն դեպքերում, երբ հայցապահանջը գերազանցում է 1.000.000.000 PLZ-ն, դատական տուրքի գումարը պետք է կազմի 66.000.000 PLZ առաջին 1.000.000.000 PLZ-ի համար և հայցապահանջի մնացած մասի 5%-ը: Ամեն դեպքում դատական տուրքը չի կարող գերազանցել 1.000.000.000 PLZ-ն:»:

31. Դատական տուրքից ազատելը եղել է (և շարունակում է մնալ) գործի քննությունը վարող դատարանի հայեցողության խնդիր:

Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի՝ գործի քննության ժամանակ գործող տարբերակի 113-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանում է.

«Յուրաքանչյուր անձ կարող է իրավասու դատարանին խնդրել իրեն ազատել դատական տուրքի վճարումից՝ հայտարարագիր ներկայացնելու պայմանով՝ ապացուցելու համար, որ սահմանված տուրքի չափն էականորեն կնվազեցնի իր ընտանիքի կենսամակարդակը: Այդ հայտարարագիրը պետք է մանրամասն տեղեկություններ պարունակի նրա ընտանիքի, ունեցվածքի և եկամտի մասին: Դատարանի հայեցողությանն է թողնված որոշելը՝ այդ հայտարարագիրը համապատասխանո՞ւմ է, արդյոք, դատական տուրքերից ազատելուն ներկայացվող պահանջներին, թե՛ ոչ»:

Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանում է.

«Դատական տուրքից ազատելու մասին դիմած կողմի իրական ֆինանսական դրության վերաբերյալ ... կասկածներ ունենալու դեպքում՝ դատարանը կարող է նշանակել հայտարարագրի իսկության ստուգում:»:

Օրենսգրքի՝ գործի քննության ժամանակ գործող տարբերակի 120-րդ հոդվածի 1-ին կետի համապատասխան մասը սահմանում է հետևյալը.

«Դատարանը չեղյալ է համարում դատական տուրքից ազատելու թույլտվությունը կամ տրամադրված իրավական օգնությունը, եթե դրանց հիմքերը բացակայում են կամ դադարել են գոյություն ունենալուց: Երկու դեպքում էլ

համապատասխան կողմը պետք է վճարի իր գործով սահմանվելիք դատական և/կամ իրավական տուրքերը»:

32. Ղատարանների կողմից գանձված տուրքերը չեն կարող օգտագործվել որպես ծախսերի ապահովման միջոց և համարժեք չեն դրան: Ղատական տուրքերը դատարանների ֆինանսական բաժանմունքների կողմից փոխանցվում են պետական գանձապետարան և համարվում են վերջինիս եկամուտը:

33. 1995թ. հունվարի 11-ին Չերագույն դատարանը (*Sąd Najwyższy*) կայացրել էր որոշում, որում առաջին անգամ անդրադարձ է կատարվել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորված «դատարան դիմելու իրավունքին»՝ բողոք կամ գանգատ ներկայացնելու համար դատական տուրք վճարելու պահանջի համատեքստում (որոշում թիվ III ARN 75/95, հրապարակված՝ *OSN Zb. U.* 1995թ. թիվ 9-ում):

Խոսքը վերաբերում է Չերագույն դատարանի առաջին նախագահի կողմից Չերագույն դատարան ներկայացված արտակարգ բողոքին: Բողոքն ուղղված էր Չերագույն վարչական դատարանի որոշման դեմ, որը մերժել էր վարչական դատավարության ընթացքում հայցվորին դատական տուրքերից ազատելու դիմումը: Չերագույն դատարանը որոշել է.

1. Եվրոպայի խորհրդին Լեհաստանի անդամակցելու պահից սկսած Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը պետք է հաշվի առնվի Լեհաստանի օրենսդրությունը մեկնաբանելիս:

2. Եթե գործի առարկան հանրային իշխանությունների կողմից նշանակալի ֆինանսական օժանդակության վերաբերյալ կողմերից մեկի հայցն է, առանձնակի ուշադրություն պետք է դարձնել դատական տուրքերից ազատելու մասին (տվյալ կողմի) զուգահեռ դիմումը քննելուն: Նման դիմումը մերժելու մասին (ցանկացած որոշում) պետք է հիմնավորված լինի պատշաճ և անվիճելի փաստարկներով՝ այն հաշվով, որպեսզի դրա արդյունքում դատարան դիմելու իրավունքի իրականացումը չձգձգվի (ինչպես սահմանված է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով)...»:

Չնայած որ տվյալ որոշումը վերաբերում էր Չերագույն վարչական դատարան բողոք ներկայացնելու համար հանրային իշխանություններից ֆինանսական

օժանդակություն խնդրող անձին դատական տուրքերից ազատելուն, այն *mutatis mutandis* կիրառվել է քաղաքացիական գործերի նկատմամբ:

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՐՑԵՐ

I. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 6-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ԿԵՏԻ ՎԻՃԱՐԿՎՈՂ ԽԱՆՏՈՒՄ

34. Դիմողը բողոքել է, որ ինքը չի օգտվել դատարան դիմելու իրավունքից, որովհետև ստիպված է եղել դադարեցնել քաղաքացիական գործերով դատարան բողոքելը՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ի վիճակի չի եղել վճարել Լեհաստանի օրենսդրությամբ բողոք ներկայացնելու համար սահմանված խիստ բարձր դատական տուրքերը:

«Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները... ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից... արդարացի... քննության իրավունք:»:

A. Առնչությունը 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին

35. Կողմերը համաձայնել են, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը կիրառվում է խնդրո առարկա վարույթի առնչությամբ: Դատարանը, գտնելով, որ այդ վարույթն առնչվում է վնասները հատուցելու մասին դիմողի պահանջին և, այդպիսով, Կոնվենցիայի հոդվածի դրույթներին համապատասխան «որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքները», այլ դիրքորոշում արտահայտելն անհիմն է համարել:

B. Համապատասխանությունը 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին

1. Դիմողը

36. Դիմողն սկսեց Դատարանի կողմից հաստատված նախադեպը հիշատակելով՝ շեշտելով, որ դատարան դիմելու իրավունքը, եթե նույնիսկ այն բացարձակ իրավունք չէ, պետք է լինի արդյունավետ, և որ իշխանությունները չեն կարող սահմանափակել այդ իրավունքը՝ դրա բուն էությունը խաթարող ձևով:

Մասնավորապես, ըստ դիմողի՝ Պետությունը չպետք է ֆինանսական արգելքների միջոցով սահմանափակի մարդու հիմնարար իրավունքը: Ըստ նրա, եթե դատական տուրքերը հանդիսանում են պետական բյուջեի նշանակալի աղբյուր, ինչպես Լեհաստանում է, դատական համակարգի հիմնական գործառույթն աստիճանաբար վերածվում է ֆինանսական գանձումների համակարգի, և արդարադատությունն անխուսափելիորեն դառնում է մի մեխանիզմ, որը մատչելի է միայն նրանց, ովքեր կարող են վճարել դրա համար: Դրանով նաև կարող է թուլանալ այն դերը, որ ժողովրդավարական հասարակությունում վերագրվում է «արդար դատաքննության իրավունքին»:

37. Դիմողն ընդունել է, որ կարող են լինել բացառիկ դեպքեր, երբ անհրաժեշտ է առանձնակի միջոցներ ձեռնարկել, կամ երբ *«cautio judicatem solvo»* պահանջի կիրառումը չի խոչընդոտի անհատի՝ դատական քննության իրավունքն իրականացնելուն՝ ի հակասություն 6-րդ հոդվածի:

Ինչևէ, նրա տեսանկյունից, տեղի է ունենում հակառակը, երբ դատարան դիմելու՝ անհատի իրավունքի սահմանափակումներն իր պարագայում իսկական ֆինանսական արգելք էին ստեղծել՝ իրեն զրկելով առաջին ատյանի դատարան գործ ներկայացնելու հնարավորությունից:

38. Ինչ վերաբերում է տվյալ գործի առանձին հանգամանքներին, դիմողը պնդել է նաև, որ համապատասխան դատարաններն իրեն դատական տուրքից ազատելու դիմումը մերժելիս՝ չէին կարող անտեղյակ լինել իրենց որոշումների հետևանքներին, մասնավորապես՝ նրան, որ 100.000.000 PLZ-ի չափով դատական տուրք սահմանելը (որը այդ ժամանակ համարժեք էր Լեհաստանի քաղաքացիների միջին տարեկան վաստակին) իրեն կզրկի դատարան քաղաքացիական հայց ներկայացնելու իրավունքից:

39. Դիմողի կարծիքով, Լեհաստանի դատարանները գործել են կամայականորեն, և իրենց որոշումները կայացնելիս հիմնվել են իր ֆինանսական վիճակի մտացածին գնահատման վրա: Ըստ նրա՝ այդ դատարանները հիմք չեն ունեցել չհավատալու իր հայտարարագրում զետեղված հավաստի փաստերին: Նրա փաստարկներն այդպես էլ մնացել էին անտեսված՝ առանց հակառակն ապացուցելուն ուղղված որևէ քայլի, մինչդեռ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ իր հայտարարագրի վերաբերյալ կասկածներ ունենալու դեպքում նրանք պարտավոր էին ստուգել համապատասխան փաստերի հավաստիությունը:

40. Ղատարանները, հավելել է դիմողը, ճիշտ չեն ընկալել իր փաստարկները և արդյունքում սխալ եզրակացություն կատարել դրանց վերաբերյալ: Օրինակ, ինքը երբեք չի պնդել, որ գոյատևում է իր խնայողությունների հաշվին, այլ ընդամենն ասել է, որ իր բոլոր խնայողությունները ներդրել է իր նախատեսած ծրագիրը պատրաստելու գործում: Չնայած դրան, Պլոկի մարզային դատարանը 1994թ. նոյեմբերի 17-ի որոշման մեջ նշել է, որ ինքն, իբր, չի ներկայացրել իր գոյության միջոց հանդիսացող խնայողությունների չափը, քանի որ կարող էր ներկայացնել գումարներ, որոնք չունեն:

41. Ավելին, դիմողը վիճարկել է, որ մարզային դատարանը, ուսումնասիրելով միևնույն հայտարարագիրը, կայացրել է հակասական որոշումներ: 1994թ. օգոստոսի 12-ին այդ դատարանը, միջանկյալ դատավարության ընթացքում առանց որևէ վերապահման իրեն ազատել է 200.000.000 PLZ-ի չափով տուրքի վճարումից: 1994թ. նոյեմբերի 17-ին դատարանն իր նկատմամբ նշանակել է 100.000.000 PLZ-ի չափով տուրք՝ վնասի փոխհատուցման վերաբերյալ իր հայցն ընդունելու համար: Ղատարանի տրամադրության տակ եղած նյութերը վերջինիս հիմք չեն տալիս եզրակացնելու, որ իր ֆինանսական վիճակն ինչ-որ կերպ բարելավվել է այդ երկու ամսաթվերի միջև ընկած ժամանակահատվածում: Ոչ էլ դատական տուրքերի առումով էական տարբերություն կար միջանկյալ և վնասի փոխհատուցման պահանջի գործով դատավարությունների միջև:

42. Եվ, վերջապես, դիմողը նկատել է, որ ապագա պատասխանողը՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինը, չէր պարտավորեցվել որևէ դատական տուրք վճարելու դատավարության ընթացքում: Ուստի ինքն անկարող է հասկանալու, թե իրեն տուրքի վճարումից ազատելու վերաբերյալ դիմումի մերժումն ինչ կերպ է ծառայում պատշաճ արդարադատություն իրականացնելու նպատակներին: Ոչ էլ հասկանում է, թե ինչով է այդ մերժումը բացատրվում այնպիսի հանգամանքներում, երբ ինքը, վերջին հաշվով, զրկվել է «դատական» քննության իրավունքից:

43. Ի վերջո, դիմողը Ղատարանին խնդրել է ընդունել, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտում՝ այն հիմքով, որ իր նկատմամբ առավելաչափ դատական տուրք սահմանելով՝ ոտնահարվել է այդ հոդվածով երաշխավորված իր «դատարան դիմելու իրավունքի էությունը»:

2. Կառավարությունը

44. Կառավարությունն առարկել է՝ գտնելով, որ քաղաքացիական հայցերն ընդունելու համար Լեհաստանի դատարանների կողմից գանձվող դատական տուրքերն իրենցից ներկայացնում են անհատների՝ դատարան դիմելու իրավունքի օրինաչափ սահմանափակման միջոց, որը չի կարող ինքնին համարվել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին հակասող:

45. Հղում կատարելով գործում առկա առանձին հանգամանքների, Կառավարությունը նախևառաջ ընդգծել է, որ ազգային դատարանները դիմողին ազատել են դատական տուրքի մեծ մասի վճարումից, սակայն մերժել են տուրքից կրկին ազատելու մասին նրա մյուս դիմումը, քանի որ նա չէր բավարարում դրա համար Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին կետով ներկայացվող պահանջները: Հետևաբար, դիմողը չի կատարել հայցվորից քաղաքացիական գործերի քննության ընթացքում սովորաբար պահանջվող գործողությունները:

46. Կառավարությունն այնուհետև պնդել է, որ հակառակ դիմողի պնդումների, դատարանները պարտավոր չեն կասկածներ ունենալու դեպքում ստուգել ներկայացված հայտարարագրի իսկությունը: Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանված է, որ դատարանի հայեցողությանն է թողնված սահմանված դատական տուրքերից ազատելու կամ չազատելու որոշում կայացնելը: Ավելին, օրենսգրքի 116 հոդվածը դատարաններին չի պարտավորեցնում ստուգել նրա հայտարարագրի իսկությունը: Այդ դրույթն ընդամենը սահմանում է, որ դատարանները կարող են որոշել այդ անել, այլ ոչ թե պարտավոր են: Հետևաբար, դիմողի ունեցվածքի հայտարարագիրը ճշտելու կամ ստուգելու համար ապացույցներ հավաքելը կամ հարցումներ անելը համապատասխան դատարանների խնդիրը չէր: Ընդհակառակը, հայտարարագրում առկա փաստերի ապացուցման պարտականության կրողը դիմողն է:

47. Դրանից հետո Կառավարությունը նշել է, որ թե՛ Մարզային և թե՛ Վերաքննիչ դատարանները մանրամասն և պատշաճ ձևով հիմնավորել են իրենց որոշումները: Այդ որոշումներում դատարանները ներկայացրել են իրենց տեսակետները՝ հիմնված Գերագույն դատարանի հստակ ձևավորված նախադեպի վրա, որում սահմանված է, որ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելն ինքնին պետք է ենթադրի դատական գործընթացների հավանականություն և, հետևաբար, պետք էր համապատասխան միջոցներ առանձնացնել դատական տուրքերը վճարելու համար:

48. Կառավարությունը գտել է, որ համապատասխան դատարանները, գործի համապատասխան փաստերը գնահատելիս, պատշաճ կերպով իրականացրել են փաստերը գնահատելու իրենց իրավասությունը: Նրանք իրենց հետևությունները բխեցրել են այնպիսի գործոններից, ինչպես, ասենք, այն, որ տվյալ գործի քննության ընթացքում դիմողը ներգրավված է եղել այլ գործերով քաղաքացիական դատավարություններում, և որ նոր մեծածավալ ծրագրի նախապատրաստական աշխատանքներ է իրականացրել: Այդ հանգամանքներն ի ցույց են դնում դիմողի ֆինանսական գործարքների նշանակալի չափերը և, հետևաբար, այն, որ նա ի վիճակի էր վճարել նշանակված դատական տուրքերը:

Դատարանները, Կառավարության կարծիքով, հաշվի են առել նաև այն հանգամանքը, որ դիմողը բավականին զգալի չափերի վնասներ է կրել, ինչպես նաև այն, որ նա ազատվել է հայց ներկայացնելու համար սահմանված դատական տուրքերի մեծ մասի վճարումից:

49. Կառավարության կարծիքով, արդարադատության շահերը պահանջում են, որ քաղաքացիական դատավարության յուրաքանչյուր կողմ պարտավոր է վճարել դատական տուրքեր, եթե չի համապատասխանում այդ տուրքերից ազատելու համար սահմանված պահանջներին: Դիմողի գործի պարագայում դա որոշակիորեն այդպես էր. չնայած որ խնդրո առարկա գումարը, որն այդ ժամանակ համարժեք էր Լեհաստանի քաղաքացիների միջին տարեկան վաստակին, պարզապես համընկել էր դիմողի կրած էական վնասի չափին:

50. Դրանից հետո Կառավարությունն անդրադարձել է դիմողի այն փաստարկին, որ իր ֆինանսական դրությունն անփոփոխ է մնացել, սակայն դատարանները, ուսումնասիրելով միևնույն հայտարարագիրը, կայացրել են հակասական որոշումներ այն մասին՝ ազատե՞լ տուրքերի վճարումից, թե՛ ոչ: Այդ կապակցությամբ Կառավարությունը նկատել է, որ միջանկյալ և վնասի փոխհատուցման պահանջի գործով վարույթների միջև առկա էր սկզբունքային տարբերություն: Նրա կարծիքով, դատարանների կողմից հակասական որոշումների կայացումը բացատրվում է դրանով:

51. Անփոփելով, Կառավարությունը պնդել է, որ տուրքերը դիմողի նկատմամբ նշանակվել են օրենքի շրջանակներում և հետապնդել են իրավաչափ նպատակ: Դրանք չեն եղել ոչ համարժեք կամ կամայականորեն նշանակված: Կառավարությունն իր հերթին Դատարանին խնդրել է ընդունել, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտում տեղի չի ունեցել:

3. *Ղատարանի եզրակացությունը*

(a) *Ղատարանի նախադեպային իրավունքից բխող սկզբունքներ*

52. Ղատարանը կրկնել է, որ ինչպես բազմիցս նշվել է՝ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը յուրաքանչյուրի համար երաշխավորում է իր քաղաքացիական իրավունքներին և պարտականություններին առնչվող հայցով դատարան դիմելու իրավունք: Այդ դրույթը մարմնավորում է «դատարանի իրավունքը», որում դատարան դիմելու իրավունքը, այն է՝ քաղաքացիական գործով դատարանում հայց հարուցելու իրավունքը, հանդիսանում է այդ իրավունքի մի մասը միայն: Այդուհանդերձ, այդ մասն է, որ հնարավորություն է տալիս օգտվել 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի հիմքում ընկած մնացած երաշխիքներից: Ղատական վարույթի արդար, հրապարակային և արագ բնութագրիչները, անշուշտ արժեք չեն ունենա, եթե այդ գործընթացներին ընթացք չի տրվում: Դժվար է պատկերացնել իրավունքի գերակայություն քաղաքացիական գործերով արդարադատություն իրականացնելիս, եթե դատարան դիմելու իրավունքը չի ապահովվում (ի թիվս այլ գործերի՝ *Գոլդերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության*, 1975թ. հունվարի 21-ի վճիռ, շարքեր A թիվ 18, 16-18 էջեր, կետ 34 *in fine*, ինչպես նաև *Զ-ն և այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* (GC), թիվ 29392/95, 91-93-րդ կետեր, ՄԻԵԿ 2001-V):

53. Ղատարանի իրավունքը բացարձակ չէ: Այն կարող է անուղղակիորեն ենթարկվել սահմանափակումների, քանզի դատարանի իրավունքն ինքնին պետության կողմից կարգավորում պահանջող երևույթ է: Կողմերի համար երաշխավորելով իրենց «քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները» որոշելու համար դատարան դիմելու արդյունավետ իրավունք, 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը Պետությանն ազատ է թողնում այդ իրավունքն իրականացնելուն ուղղված միջոցներն ընտրելիս, սակայն, չնայած նրան, որ Պայմանավորվող պետություններն այս կապակցությամբ օժտված են գնահատման որոշակի ազատությամբ, այնուամենայնիվ, Կոնվենցիայի պահանջների պահպանման վերաբերյալ վերջնական որոշում կայացնելու իրավասությունը մնում է Ղատարանինը (տես *Գոլդերը, Զ-ն և վերը նշված այլոք*, նույն տեղում, և, *mutatis mutandis, Էյրին ընդդեմ Իռլանդիայի*, 1979թ. հոկտեմբերի 9-ի վճիռ, շարքեր A, թիվ 32, 14-16 էջեր, կետ 26):

54. Ղատարանը սահմանել է, որ որոշ դեպքերում, մասնավորապես, երբ խնդրո առարկա սահմանափակումները վերաբերում են բողոքի ընդունելիության պայմաններին, կամ երբ արդարադատության շահերը պահանջում են, որ դիմողն իր բողոքի կապակցությամբ երաշխիքներ տրամադրի մյուս կողմից պահանջվող գումարների համար, տարբեր, ներառյալ՝ ֆինանսական սահմանափակումները, կարող են անդրադառնալ անհատի՝ «ղատարան դիմելու» իրավունքի վրա (տես, օրինակ, *Բրուալա Գոմես դե լա Տորեն ընդդեմ Իսպանիայի*, 1997թ. դեկտեմբերի 19-ի վճիռ, *Վճիռների և որոշումների ժողովածու* 1997-VIII, էջ 2955, կետ 33, և *Տոլստոյ-Միլոսլավսկին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության*, 1995թ. հուլիսի 13-ի վճիռ, շարքեր A, թիվ 316-B,80-81 էջեր, 61 et seq. կետեր):

Ղատարանը նաև ընդունել է, որ կարող են լինել դեպքեր, երբ ապագա կողմից պահանջվի նախնական թույլտվություն ստանալ հայց ներկայացնելուց առաջ (տես *Աշինգոյենն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության*, 1985թ. մայիսի 28-ի վճիռ, շարքեր A թիվ 93, 25-26 էջեր, կետ 59):

Այդուհանդերձ, բոլոր այդ դեպքերում Ղատարանն առաջնորդվել է այն համոզմամբ, որ նշված սահմանափակումները չեն սահմանափակում դիմողին տրամադրված դատարան դիմելու իրավունքն այն ձևով կամ այնաստիճան, որ խաթարվի այդ իրավունքի բուն էությունը:

55. Այդ համատեքստում Ղատարանն ընդգծել է, որ դատարան դիմելու իրավունքի սահմանափակումները չեն կարող համարվել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին համապատասխանող, եթե դրանք չեն հետապնդում իրավաչափ նպատակ և առկա չէ ողջամիտ հարաբերակցություն օգտագործված միջոցների և հետապնդվող իրավաչափ նպատակի միջև (տես, օրինակ, *Թինելի և որդիներ ՍՊԸ-ն և այլոք և Մքելդաֆն ու այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության*, 1998թ. հուլիսի 10-ի վճիռ, *Հաշվետվություններ* 1998-IV, էջ 1660, կետ 72):

56. Այդուհետ Ղատարանը կրկնել է, որ վերոհիշյալ չափանիշներին համապատասխանությունը գնահատելիս՝ իր խնդիրը չէ ստանձնել իրավասու ներպետական իշխանությունների լիազորությունները՝ արդարադատության մատչելիությունն ապահովող առավել պատշաճ միջոցներ սահմանելու գործում, և ոչ էլ այն փաստերը գնահատելը, որոնք այս կամ այն դատարանը հիմք է ընդունել այս կամ այն որոշումը կայացնելիս: Ղատարանի խնդիրը Կոնվենցիայի հիման վրա՝ ի կատարումն իր լիազորությունների, այդ իշխանությունների կայացրած որոշումների վերանայումն է, Կոնվենցիայի դրույթներին այդ որոշումների հետևանքների

համապատասխանությունը գնահատելը (տես, *mutatis mutandis*, վերոհիշյալ *Տոլստոյ-Միլոսլավսկու*, նույն տեղում, և վերոհիշյալ *Բրուալա Գոմես դե լա Տորեի* գործերը, էջ 2955, կետեր 32 *in fine*):

57. Այդ առնչությամբ Ղատարանը ևս մեկ անգամ հարկ է համարել կրկնել, որ իր ուսումնասիրությունները բխում են այն սկզբունքից, որ Կոնվենցիայի նպատակը ոչ թե տեսական կամ երևակայական, այլ գործնական և արդյունավետ իրավունքների երաշխավորումն է: Ղա, մասնավորապես, վերաբերում է դատարան դիմելու իրավունքին՝ նկատի ունենալով այն զգալի դերը, որ արդար դատաքննության իրավունքը կատարում է ժողովրդավարական հասարակությունում (տես վերոհիշյալ *էյրիի*, 12-14 էջեր, և *Այթ-Մուհուբն ընդդեմ Ֆրանսիայի* գործերը, 1998թ. հոկտեմբերի 28-ի վճիռ, *Հաշվետվություններ 1998-VIII*, էջ 3227, կետ 52):

(b) Վերոհիշյալ սկզբունքների կիրառումը սույն գործով

(i) Արդյո՞ք Լեհաստանի օրենսդրությամբ սահմանված՝ քաղաքացիական գործերով դատական տուրքեր վճարելու պարտականությունն ինքնին հանդիսանում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին հոդվածի խախտում:

58. Տվյալ գործով դիմողն ի սկզբանե առարկել է այն ընդհանուր դրույթի դեմ, որի համաձայն Լեհաստանի դատարաններ դիմելու իրավունքը կախված է ներկայացվող հայցապահանջի որոշակի տոկոսից ձևավորվող դատական տուրքի վճարումից (տես վերը՝ կետեր 23 և 36-37):

Կառավարությունը պնդել է, որ քաղաքացիական գործերը վարույթ ընդունելու համար դատական տուրքեր գանձելը չի կարելի ինքնին Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին հակասող համարել (տես վերը՝ կետ 44):

59. Իր նախադեպային իրավունքով սահմանված վերոհիշյալ սկզբունքները հաշվի առնելով՝ Ղատարանը մեկ անգամ ևս կրկնել է, որ երբեք չի բացառել, որ կարող են լինել դեպքեր, երբ արդարադատության շահերից ելնելով անհրաժեշտ լինի ֆինանսական սահմանափակումներ կիրառել դատարան դիմելու՝ անհատների իրավունքի նկատմամբ (տես վերը՝ կետ 54, մասնավորապես, *Տոլստոյ-Միլոսլավսկու* վերոհիշյալ գործը, էջեր 80-81, կետ 61 *et seq.*):

Այնուհետև Ղատարանը նշել է, որ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն դատարան դիմելու արդյունավետ իրավունքի երաշխավորումը չի նշանակում

ընդամենը միջամտության բացակայություն, այլ կարող է պահանջել, որ Պետությունը ձեռնարկի որոշակի դրական քայլեր այդ ուղղությամբ. այդ դրույթը չի վերաբերում ոչ քաղաքացիական գործով Պետությունից անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու և ո՛չ էլ քաղաքացիական գործով անվճար դատավարության իրավունքներին (տես, *mutatis mutandis*, վերոհիշյալ *էյրիի* գործը, 14-րդ էջ, 25-26 կետեր):

60. Այդպիսով, Ղատարանը գտել է, որ քաղաքացիական գործերով դատարաններին հայցեր ներկայացնելու համար տուրքեր վճարելու պահանջը չի կարող դիտվել որպես դատարան դիմելու իրավունքի սահմանափակում, ինչը *per se* անհամատեղելի է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի հետ:

Այդուամենայնիվ, Ղատարանը կրկնել է, որ տուրքերի չափը որոշվում է տվյալ գործի որոշակի հանգամանքներից ելնելով, ներառյալ դիմողի վճարունակությունը, և այն, թե դատավարության որ փուլում է կիրառվել այդ սահմանափակումը. սրանք գործոններ են, որոնք հաշվի են առնվում անձի՝ «դատարան դիմելու» իր իրավունքի իրականացման կամ այդ իրավունքից զրկված լինելու հարցը որոշելիս (տես վերը նշված *Տոլստոյ-Միլոսլավսկու* և *Այթ-Մուհուբի* գործերը, 80-81 էջեր, կետ 63 et seq. և, համապատասխանաբար, էջ 3228, կետ 57):

(ii) Դիմողից հայցը վարույթ ընդունելու համար պահանջվող տուրքն արդյո՞ք համարվում է 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին հակասող սահմանափակում:

61. Այդ գործոնները նկատի ունենալով՝ Ղատարանը պետք է որոշի, թե սույն գործի որոշակի հանգամանքները հաշվի առնելով՝ արդյո՞ք սահմանված տուրքն իրենից ներկայացնում է դիմողի՝ դատարան դիմելու իրավունքի էությանը հակասող սահմանափակում:

Դիմողը բողոքել է, որ իր հայցը վարույթ ընդունելու համար 100.000.000 PLZ-ի չափով տուրք վճարելու պահանջը լիակատար արգելք է դատարան դիմելու իրավունքի համար (տես վերը՝ կետեր 45-51):

Կառավարությունը պնդել է, որ այդ գումարն ամբողջովին արդարացված է արդարադատության շահերի տեսանկյունից և հիմնված է նրա ֆինանսական դրության օբյեկտիվ գնահատման վրա (տես կետեր 45-51):

62. Այդ կապակցությամբ Ղատարանն ի սկզբանե նշել է, որ չնայած վերջին հաշվով դիմողից պահանջված տուրքի գումարն էապես նվազեցվել էր, այն, այդուհանդերձ, այդ ժամանակ համարժեք էր Լեհաստանի քաղաքացիների միջին տարեկան վաստակին (տես վերը՝ կետեր 38 և 49): Այդ գումարը, եթե դիտվի շարքային հայցվորի տեսանկյունից, անկասկած, զգալի է:

Հայցվորը ձեռնարկատեր էր, և համապատասխան դատարանները, դատական տուրքը սահմանելիս՝ հիմնականում առաջնորդվել են այն մտայնությամբ, որ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելն ինքնին ենթադրում է դատական վարույթների հավանականություն: Ղրա հիման վրա նրանք եզրակացրել են, որ հայցվորը պետք է հաշվի առներ դատական տուրքերի համար բավարար գումար նախատեսելու անհրաժեշտությունը:

Այդ ենթադրություններին դատարաններն ավելացրել էին այն վարկածը, որ հայցվորը (որն իր հայտարարագրում փաստորեն ներկայացրել է, որ եկամտի աղբյուր չունի, և որ իր բոլոր խնայողությունները ներդրել է իր ապագա ձեռնարկը նախապատրաստելու գործում և հիշատակել է իր ձեռնարկատիրական գործունեությունների ընթացքում կրած վնասների մասին) ապրում է իր խնայողությունների հաշվին և նրա ներդրումների ծավալը (կրած վնասները չհաշված) խոսում են այն մասին, որ նա ի վիճակի է վճարել դատական տուրքը (տես վերը՝ կետեր 19-21):

63. Ղատարանն այդ հիմնավորումը համոզիչ չի համարել՝ այն համեմատելով անձին դատարան դիմելու «արդյունավետ» իրավունք երաշխավորելու կարևորության հետ:

Նախևառաջ Ղատարանը նշել է, որ հայցապահանջը, որը դիմողը պատրաստվում էր ներկայացնել, ձեռնարկատիրական գործունեությանն առնչվում է շատ աղուտ կերպով, եթե չասենք՝ չի առնչվում: Հայցապահանջի ըստ էության գնահատումը Ղատարանի խնդիրը չէ, չնայած որ չէր կարող չնկատել, որ դիմողի հայցը հիմնված էր պատասխանողի՝ հանրային իշխանությունների կողմից իրավունքի գերակայության խախտման վրա (խախտում, որն արդեն իսկ հաստատվել էր Գերագույն վարչական դատարանի կողմից) և վերաբերում էր այդ խախտման արդյունքում պատճառված վնասները փոխհատուցելուն (տես վերը՝ կետեր 10-11):

Այնուհետև Ղատարանը նկատել է, որ դիմողի ֆինանսական դրության վերաբերյալ համապատասխան դատարանների եզրակացություններն ավելի շուտ

հիմնված են եղել դիմողի՝ վաստակելու ենթադրյալ ունակությունների, քան նրա ներկայացրած փաստերի վրա:

64. Ճշմարիտ է, որ ապացույցների հավաքումը և գնահատումը ներպետական դատարանների առաջնային խնդիրներից է, և Ղատարանի խնդիրն է պարզել՝ արդյո՞ք այդ դատարանները գնահատման իրենց լիազորություններն իրականացնելիս պահպանել են Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի պահանջները (տես վերը՝ կետ 56):

Սույն գործի առնչությամբ Ղատարանը նկատել է, որ դատական իշխանությունները հրաժարվել են ընդունել հայցվորի փաստարկներն առ այն, որ ինքն ի վիճակի չէ վճարել դատական տուրքերը՝ առանց նրա հայտարարագրում ներկայացված փաստերին հակասող որևէ ապացույց ձեռք բերելու կամ ուսումնասիրելու:

Ավելին, հայցվորի ֆինանսական դրության վերաբերյալ դատարաններն արել էին որոշակի ենթադրություններ, որոնք չէին բխում իրենց տնօրինած նյութերից (տես վերը՝ կետեր 19-21 և 40):

65. Ղատարանը նաև նկատել է, որ Լեհաստանի օրենսդրությամբ դատական տուրքերից ազատելու որոշումը ցանկացած ժամանակ կարող է չեղյալ հայտարարվել դատարանների կողմից, եթե ազատելու համար հիմք հանդիսացած հանգամանքները դադարում են գոյություն ունենալուց: Դիմողին դատավարության սկզբնական փուլում հայց ներկայացնելու թույլտվությունը Լեհաստանի դատարաններին չի զրկում հետագա ցանկացած փուլում՝ դիմողի ֆինանսական դրությունը բարելավվելու դեպքում, վերջինից դատական տուրք գանձելու հնարավորությունից (տես կետեր 31 *in fine*):

66. Ընդհանուր առմամբ գնահատելով գործի փաստերը և նկատի ունենալով ժողովրդավարական հասարակությունում դատարան դիմելու իրավունքի լուրջ դերակատարությունը, Ղատարանը եզրակացրել է, որ դատական իշխանությունները չեն երաշխավորել պատշաճ հավասարակշռություն, մի կողմից, դատական տուրքերը գանձելու՝ Պետության շահի և, մյուս կողմից՝ դատարանների միջոցով իր իրավունքները պաշտպանելու՝ դիմողի շահի միջև:

Գործը վարույթ ընդունելու համար հայցվորից պահանջվող տուրքի չափը չափազանց մեծ էր: Այդ պատճառով դիմողը հրաժարվել էր իր հայցը ներկայացնել, և նրա գործը երբևէ չէր լսվել դատարաններում: Ղա, Ղատարանի կարծիքով, խաթարել է դիմողի՝ դատարան դիմելու իրավունքի բուն էությունը:

67. Վերոգրյալը հաշվի առնելով՝ Ղատարանը եզրակացրել է, որ դիմողի նկատմամբ դատական տուրքերի նշանակումը հանգեցրել է դատարան դիմելու իրավունքի անհամաչափ սահմանափակման: Ղատարանը եզրակացրել է նաև, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտում:

II. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 41 ՀՈԴՎԱԾԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

68. Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածը սահմանում է.

«Եթե Ղատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ դրան կից Արձանագրությունների խախտում, իսկ համապատասխան Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական իրավունքն ընձեռում է միայն մասնակի հատուցման հնարավորություն, ապա Ղատարանը որոշում է անհրաժեշտության դեպքում տուժած կողմին տրամադրել արդարացի փոխհատուցում:»:

A. Վնասը

69. Վնասների փոխհատուցման մասով՝ որպես նյութական վնասի փոխհատուցում դիմողը պահանջել է 50.000 զլոտի (PLN), որը մասամբ ներառում էր Լեհաստանում ընկերություն հիմնելու պատճառով կորսված գումարները և, մասամբ՝ բաց թողնված այն օգուտը, որը նա աշխատավարձի ձևով կարող էր վաստակել Ավստրիայում, եթե չնախաձեռներ Լեհաստանում իրականացվելիք ծրագիրը:

Այդուհետև նա Ղատարանին խնդրել է իր օգտին գանձել 100.000 PLN՝ որպես Կոնվենցիայի խախտման արդյունքում իրեն պատճառված բարոյական վնասի և անհանգստության փոխհատուցում:

70. Կառավարությունը նշել է, որ խնդրո առարկա գումարները խիստ մեծ են: Այնուհետև ավելացնել է, որ դիմողը չի ապացուցել, որ ստիպված է այդքան ժամանակը Լեհաստանում անցկացրել, և նշել է, որ Լեհաստանում ընկերություն հիմնելու նպատակով կատարված ներդրումները պետք է որ ավելի շուտ օգուտ բերեին, քան պատճառեին ենթադրյալ վնասը: Ինչ վերաբերում է ոչ նյութական վնասին, Կառավարությունը մնացել է այն կարծիքին, որ դիմողը չի մատնանշել պատճառական կապը ներկայացված հայցապահանջի և 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի վիճարկվող խախտման միջև:

Եվ, վերջապես, Կառավարությունը Ղատարանին խնդրել է ընդունել, որ Ղատարանի կողմից խախտման փաստն արձանագրելն ինքնին արդարացի փոխհատուցում է: Հակառակ դեպքում Կառավարությունը Ղատարանին կխնդրի իր տրամադրության տակ առկա նման գործերով նախադեպերի հիման վրա և երկրի տնտեսական վիճակը հաշվի առնելով կայացնել արդարացի փոխհատուցման որոշում:

71. Իր տրամադրության տակ եղած նյութերի հիման վրա Ղատարանը եզրակացրել է, որ դիմողը չի ապացուցել, որ նյութական վնասի պահանջվող չափի փոխհատուցումն իրականում պայմանավորված է դատարան դիմելու իրավունքի խախտմամբ: Հետևաբար, այդ նասով նրա օգտին որևէ փոխհատուցման որոշում կայացնելը հիմնավոր չի լինի:

72. Մյուս կողմից, Ղատարանն ընդունել է, որ դիմողը կրել է ոչ նյութական վնաս, որը բավարար չափով չի փոխհատուցվում Կոնվենցիայի խախտման փաստն արձանագրելով: Անկողմնակալ գնահատման արդյունքում Ղատարանը դիմողի օգտին այդ նասով 30.000 PLN գանձելու որոշում է կայացրել:

B. Ծախքեր և ծախսեր

73. Դիմողը, որն իր գործը ներկայացնելու համար Եվրոպայի խորհրդից իրավաբանական օգնություն էր ստացել, պահանջել էր 9000 PLN-ի չափով փոխհատուցում՝ Ղատարանում իր գործը ներկայացնելու կապակցությամբ կատարված ծախքերի և ծախսերի դիմաց, չհաշված այն 976.55 եվրոն, որն արդեն վճարվել էր Ղատարանի իրավաբանական օգնության շրջանակներում:

74. Կառավարությունը Ղատարանին խնդրել է փոխհատուցում տրամադրելու դեպքում հաշվի առնել միայն այն ծախքերն ու ծախսերը, որոնք փաստացի և անհրաժեշտաբար կատարվել են ողջամտության սահմաններում:

75. Ղատարանն այս պահանջը գնահատել է նախադեպային իրավունքից բխող սկզբունքների լույսի ներքո (տես *Նիկոլվան ընդդեմ Բուլղարիայի* (GC), թիվ 31195/96, կետ 85, ՄԻԵԿ 2000-III, և *Կուդլան ընդդեմ Լեհաստանի* (GC), թիվ 30210/96, կետ 168, ՄԻԵԿ 2000-XI):

Սույն գործով այդ չափանիշները կիրառելով՝ Ղատարանը ողջամիտ է համարել դիմողին 12.442 PLN փոխհատուցում վճարելը, ներառյալ ավելացված

արժեքի հարկը, չհաշված Եվրոպայի խորհրդից իրավաբանական օգնության կարգով ստացած 976.55 եվրոն:

C. Տոկոսներ չվճարելու դեպքում

76. Դատարանի ունեցած տեղեկություններով՝ սույն վճիռը կայացնելու պահին Լեհաստանում կիրառելի՝ օրենքով սահմանված տոկոսադրույքը կազմում էր տարեկան 30 տոկոս:

ԱՅՍ ՀԻՄՔԵՐՈՎ ԴԱՏԱՐԱՆԸ ՄԻԱՋԱՅՆ՝

1. *Վճռում է*, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտում.

2. *Վճռում է՝*

(a) որ պատասխանող Պետությունը դիմողին եռամսյա ժամկետում պետք է վճարի հետևյալ գումարները.

(i) 30.000 PLN (երեսուն հազար զլոտի)՝ ոչ նյութական վնասի դիմաց,

(ii) 12.442 PLN (տասներկու հազար չորս հարյուր քառասուներկու զլոտի), ներառյալ ավելացված արժեքի հարկը, չհաշված Եվրոպայի խորհրդից իրավաբանական օգնության կարգով ստացած 976.55 (ինը հարյուր յոթանասունվեց ամբողջ հիսունհինգ տասնորդական) եվրոյին սույն վճիռը կայացնելու պահին համարժեք զլոտին.

(b) որ տարեկան 30 տոկոսի չափով սովորական տոկոս պետք է վճարվի վերը նշված եռամսյա ժամկետի ավարտվելուց հետո՝ մինչև ամբողջ գումարի վճարումը:

3. Մնացած մասով *մերժում է* արդարացի փոխհատուցման պահանջները:

Կատարված է անգլերենով և գրավոր ծանուցված է 2001թ. հունիսի 19-ին՝ Դատարանի կանոնակարգի 77-րդ կանոնի 2-րդ և 3-րդ կետերին համապատասխան:

Լորեն ԸՐԼԻ
Փոխքարտուղար

Վիլիելմինա ԹՈՄԱՍԵՆ
Նախագահ

ԿԱԼԱՇՆԻԿՈՎՆ ԸՆԴԴԵՄ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԳՈՐԾԸ

CASE OF KALASHNIKOV v. RUSSIA

Դատարանի 2002թ. հունիսի 15-ի

վճիռը

Ստրասբուրգ

ՓԱՍՏԵՐ

I. ԳՈՐԾԻ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐ

11. Դիմողը ծնվել է 1955թ. Մոսկվայում: Նա Հարավարևելյան առևտրային բանկի նախագահն էր:

12. 1995թ. փետրվարի 8-ին դիմողի դեմ հարուցվել էր քրեական գործ, որի մանրամասները բերված են ստորև՝ B ենթավերնագրում: 1995թ. հունիսի 29-ին դիմողը կալանավորվել էր և Մազադանի քաղաքային դատարանի 1999թ. օգոստոսի 3-ի դատավճռով յուրացման համար դատապարտվել էր ազատազրկման:

A. Կալանքի պայմանները

13. 1995թ. հունիսի 29-ից մինչև 1999թ. հոկտեմբերի 20-ը դիմողը գտնվել է Մազադան քաղաքի IZ-47/1 կալանավայրում (Քննչական մեկուսարան N1): 1999թ. հոկտեմբերի 20-ին նրան ուղարկել են կրելու իր ազատազրկումը Տալայա գյուղի AV-261/3 ուղղիչ հաստատությունում, ինչը հետևել է քաղաքային դատարանի՝ 1999թ. օգոստոսի 3-ի դատավճռին: 1999թ. դեկտեմբերի 9-ին նա

տեղափոխվել է Մագադանի կալանավայր, որտեղ և մնացել է մինչև ազատ արձակվելը 2000թ. հունիսի 26-ը:

1. *Դիմողի փաստարկները*

14. Մագադանի կալանավայրում կրած կալանքի առաջին հատվածի կապակցությամբ դիմողը պնդել է, որ պահվել է 17 քառակուսի մետր տարածքով մի մենախցում, որտեղ եղել է 8 փայտյա մահճակալ: Այնուամենայնիվ, գրեթե մշտապես այնտեղ եղել է 24 կալանավոր: Միայն երբեմն է այդ թիվը նվազել մինչև 18: Քանի որ յուրաքանչյուր մահճակալում քնում էր 3-ական տղամարդ, կալանավորները քնում էին հերթով: Մնացածները կամ պառկում էին կամ նստում էին հատակին կամ ստվարաթղթե արկղերին՝ սպասելով իրենց հերթին: Անհնարին էր բնականոն քնել, քանի որ հեռուստացույցն անընդմեջ միացած էր, և օրվա ընթացքում մեկուսարանում առաջանում էր մարդկանց զգալի կուտակում: Մեկուսարանի լույս ընդհանրապես չէր անջատվում:

15. Անկյունում տեղադրված զուգարանը քողարկված չէր: Այն զատված էր լվացարանից մի պատով, սակայն առանձնացված կացարանից և ճաշասեղանից: Զուգարանը գետնից բարձր էր կես մետր, մինդեռ այն զատող պատն ուներ 1,1 մետր բարձրություն: Այդ իսկ պատճառով, զուգարանից օգտվողը տեսանելի էր ինչպես իր հետ նույն մենախցում մնացող կալանավորներին, այնպես էլ հսկիչին, որը դիտում էր կալանավորներին դռան վրա եղած դիտանցքի միջոցով:

Կալանավորներն ստիպված էին իրենց մենախցում ճաշել զուգարանից ընդամենը մեկ մետր հեռավորության վրա գտնվող սեղանի շուրջ: Կերակուրները խիստ ցածրորակ էին:

16. Օդափոխություն չունեցող մենախցում ամռանը հեղձուցիչ տոթ էր, իսկ ձմռանը՝ անչափ ցուրտ: Քանի որ մենախցում վատթար օդ էր, պատուհանը ստիպված անընդմեջ բաց էր պահվում: Շրջապատված լինելով մոլի ծխողներով, դիմողը դարձել էր պասիվ ծխող: Դիմողը բողոքում է, որ իրեն երբեք պատշաճ անկողին, ափսեներ կամ խոհանոցային սպասք չէին տրվել: Նա վարչակազմից ստացել էր միայն բամբակյա ներքնակ և բրդյա բարակ վերմակ և ստիպված էր կալանավորներից խնդրել վերջիններիս ազգականներից ստացված խոհանոցային սպասքը:

17. Կալանավայրի մենախցերը լի էին խավարատեսներով և մժեղներով, սակայն որևէ միջոց չէր ձեռնարկվում դրանց ոչնչացման համար: Միակ միջոցն այն էր, որ շաբաթը մեկ անգամ հսկիչները կալանավորներին տալիս էին մեկ լիտր վարակազերծող քլորիդ` զուգարանների համար:

18. Նա նշել էր մի շարք մաշկային հիվանդություններ և սնկային վարակներ, որոնց արդյունքում կորցրել էր իր ոտքի եղունգները և ձեռքի որոշ մատների եղունգները: 1996թ. նոյեմբերի 11-ից մինչև 1997թ. ապրիլի 23-ը և 1999թ. ապրիլի 15-ից մինչև 1999թ. օգոստոսի 3-ն անցկացված դատավարության ընթացքում հայտարարվել էր ընդմիջում, որպեսզի նա բուժվեր քոսից:

Վեց դեպքերում նրա մենախուց են բերվել տուբերկուլյոզով և սիֆիլիսով հիվանդ կալանավորներ, և նա ստացել էր կանխարգելիչ հակամանրէային ներարկումներ:

19. Դիմողը հայտարարել էր, որ ինքը կարող էր իր մենախցից դուրս զբոսնել օրական մեկ ժամ, և որ սովորաբար նա կարող էր տաք ցնցուղ ընդունել ամիսը երկու անգամ:

20. Վերջապես, դիմողը հայտարարել էր, որ 1999թ. դեկտեմբերի 9-ին իր` նույն հաստատություն վերադառնալուց հետո կալանավայրի պայմաններն ըստ էության չէին փոխվել: Նրան դարձյալ չէր տրվել պատշաճ անկողին, սրբիչ կամ խոհանոցային սպասք: Չէր իրականացվել մաշկային հիվանդության դեմ որևէ բուժում` պատշաճ դեղորայքի բացակայության պատճառով: Նրա մենախուցը դարձյալ լցված է եղել խավարատեսներով և 5 տարվա ընթացքում չէր իրականացվել վարակազերծիչ որևէ միջոցառում: Այնուամենայնիվ, 2000թ. մարտ-ապրիլ ամիսներին իր` 8 հոգու համար մենախցում կալանավորների թիվը հասել էր 11-ի:

2. Կառավարության փաստաթղթերը

21. Կառավարությունը պնդել է, որ դիմողի մենախուցն ունեցել է 20.8 քառակուսի մետր տարածություն: Դիմողն ունեցել է առանձին մահճակալ, անկողին, խոհանոցային սպասք և առողջությունը պահպանելու միջոցներ: Մենախուցը նախատեսված է եղել 8 կալանավորի համար: Կապված տվյալ հաստատությանը բնորոշ ծանրաբեռնվածության հետ` յուրաքանչյուր մահճակալ օգտագործվել է 2 կամ 3 կալանավորի կողմից: Դիմողի մենախցում ցանկացած

Ժամանակ եղել է 11 կամ ավելի կալանավոր: Սովորաբար այդ թիվը հասել է մինչև 14-ի: Մահճակալներն օգտագործվել են հերթով՝ մի քանի կալանավորի կողմից, և յուրաքանչյուրն իր հերթափոխին քնել է ութ ժամ: Բոլոր կալանավորներն ունեցել են փափուկ ներքնակներ, բամբակյա վերմակներ և ծրարներ:

22. Դիմողի մենախցում եղել են սանիտարական պարագաներ, ներառյալ, զուգարանը և լվացարանը: Ջուգարանը տեղադրված է եղել մենախցի անկյունում և բնակելի տարածքից զատված է եղել 1,1 մետր բարձրությամբ և անտեսանելիություն ապահովող պատով: Այսպիսի ստանդարտներ էր սահմանել «ԽՍՀՄ ներքին գործերի նախարարության՝ նախնական կալանքի հաստատությունների պլանավորման և կառուցման տնօրինությունը», որոնք հաստատվել էին 1971 թ. հունվարի 25-ին:

Կառավարությունը Ղատարանին է ներկայացրել դիմողի մենախուցը պատկերող լուսանկարներ, որը թեթևակի վերանորոգվել էր կալանքի սկզբից: Կառավարությունը նաև ներկայացրել է դիմողի ազատ արձակվելուց հետո հաստատությունները և դրանց հիմնանորոգումը պատկերող տեսաժապավեն:

23. Մենախուցն ուներ մաքուր օդով և ցերեկային լույսով ապահովող պատուհաններ: Մենախուցը հնարավոր չէր ապահովել օդափոխիչ համակարգով: Շոգ եղանակին պատուհանը կարող էր բաց թողնվել: Կալանավորներին նաև հնարավորություն էր տրվում իրենց ազգականներից ստանալ փոքրածավալ տաքացուցիչներ:

24. Մենախցում կար դիմողին պատկանող հեռուստացույց, որն ինքն էր որոշում, երբ անջատել կամ միացնել: Ծրագրերը տարածաշրջանում ցուցադրվում էին միայն օրվա մի կեսին:

25. 1998թ. փետրվարի 11-ին դիմողի մենախցում մնացող կալանավորներից մեկը ավտորոշվել է սիֆիլիսով հիվանդ: Դիմողն անմիջապես տեղափոխվել էր առանձին մենախուց և ստացել լիարժեք բուժում: Մյուս կալանավորները, ներառյալ, դիմողը, որոնք մենախցում մնացել էին այդ անձի հետ, 1998թ. փետրվարի 26-ին ենթարկվել էին պատշաճ կանխարգելիչ բուժման և հսկողության՝ սիժուկային միջոցներով: Դա կատարվել էր համաձայն «ԽՍՀՄ ներքին գործերի նախարարության՝ նախնական կալանքի հաստատություններում և ուղղիչ աշխատանքային հիմնարկներում պահվող

անձանց բուժապասարկման վերաբերյալ սկզբունքների», որոնք հաստատվել էին 1989թ. նոյեմբերի 17-ին:

1999թ. հունիսին կալանավայրի շենքերից մեկը փակվել էր վերանորոգման նպատակով, և կալանավորները տեղափոխվել էին այլ մենախցերի ազատ մասերը: Դիմողի մենախուց տեղափոխված կալանավորներն այնտեղ մնացել էին մեկ շաբաթ, նրանցից ոմանք տառապում էին տուբերկուլյոզով: Այնուամենայնիվ, բուժանձնակազմի կարծիքով՝ վերջիններս որևէ վտանգ չեն ներկայացրել մյուս կալանավորների համար, քանի որ այդ անձինք ենթարկվում էին ամբուլատոր բուժման:

1999թ. հունիսի 2-ին մնացորդային տուբերկուլյոզով տառապող մի կալանավոր տեղափոխվել է դիմողի մենախուց: Նա երկու ամսվա ընթացքում ենթարկվել է կանխարգելիչ բուժման: Քանի որ նա չի տառապել բաց տեսակի տուբերկուլյոզով, մյուս կալանավորների վարակման որևէ վտանգ չի եղել:

Դիմողը բազմիցս ենթարկվել է ֆյուրոզրաֆիկ հետազոտությունների, որոնք ցույց չեն տվել նրա կրծքավանդակի որևէ շեղում:

26. Դիմողը պարբերաբար ստուգվել է բուժանձնակազմի կողմից և օգնություն է ստացել մաշկաբանի, թերապևտի և ատամնաբույժի կողմից: Երբ դիմողը ախտորոշվել է տարբեր հիվանդություններով, նա ստացել է շտապ բուժօգնություն: Ղատաքնության ընթացքում հայտարարվել է ընդմիջում դիմողին բուժօգնություն ցույց տալու նպատակով:

27. Դիմողը կարողացել է ցնցուղ ընդունել յոթ օրը մեկ և նրան թույլատրվել է զբոսնել իր մենախցից դուրս օրը երկու ժամ:

28. Վերջապես, Կառավարությունը հայտարարել է, որ վարակիչ հիվանդությունները կանխելու նպատակով կալանավորներին պահելու վայրերի վարչակազմերը ձեռնարկել են կանխարգելիչ վարակազերծիչ միջոցներ՝ ախտածին միկրոօրգանիզմների, կրծողների ի հայտ գալը կանխելու նպատակով՝ 1989թ.՝ վերոհիշյալ նախարարական սկզբունքներին համապատասխան: Այնուամենայնիվ, միջատների առումով կալանավայրերն ունեցել են խնդիրներ:

3. Բժշկական արձանագրությունները և մասնագետի հաշվետվությունը

29. Դիմողի բժշկական արձանագրությունների համաձայն՝ 1996 թ. դեկտեմբերին նա տառապել է քոսով, 1997թ. հուլիսին՝ ալերգիկ դերմատիտով, ոտքերի սնկային վարակով՝ 1999թ. հունիսին, ձեռքի մատի սնկային վարակով՝ 1999թ. օգոստոսին, սնկային հիվանդությամբ՝ 1999թ. սեպտեմբերին և ոտքի թաթերի, ձեռքերի և սեռական օրգանների սնկային վարակով՝ 1999թ. հոկտեմբերին: Արձանագրությունները նաև հավաստում էին, որ դիմողը ստացել է այս հիվանդություններին համապատասխան բուժօգնություն:

30. Բուժմասնագետների կողմից 1999թ. հուլիսին ներկայացված հաշվետվությունը հավաստում էր, որ դիմողը տառապում է նյարդացիրկուլյատոր դեստոնիայով, ասթենիկ-նյարդային սինդրոմով, քրոնիկ գաստրոդուոդենիտով, ոտքի թաթերի, ձեռքերի և սեռական օրգանների սնկային վարակով և սնկային հիվանդություններով:

B. Քրեական դատավարությունները և բողոքներն ընդդեմ նախնական կալանքի

31. 1995թ. փետրվարի 8-ին դիմողը կասկածվել է իր բանկի միջոցները վատնելու մեջ, և որպես խափանման միջոց կիրառվել է ստորագրություն՝ չհեռանալու մասին: Քրեական գործի համարն էր 48529:

32. 1995թ. փետրվարի 17-ին նրան պաշտոնապես առաջադրվել է մեկ այլ ընկերության 2,050,000 բաժնետոմս յուրացնելու մեղադրանք:

33. 1995 թ. հունիսի 29-ին դատախազի կողմից հաստատված՝ քննիչի որոշմամբ դիմողը կալանավորվել է՝ քրեական դատավարությունում ճշմարտությունը թաքցնելու հիմքով: Մասնավորապես, որոշման մեջ, վկայակոչելով կոնկրետ դեպքեր, նշված էր, որ դիմողը հրաժարվել է տրամադրել քննության համար անհրաժեշտ որոշ բանկային փաստաթղթեր, ցուցմունքներն ունեցել են որոշակի կեղծ ուղղվածություն և ներկայացրել է կեղծ փաստաթղթեր: Որոշման մեջ նաև հղում էր կատարվել դիմողին ներկայացված մեղադրանքի լրջությանը:

Արդյունքում դիմողի կալանքը իրավասու դատախազի կողմից երկարացվել էր անորոշ ժամկետով:

34. 1995թ. հուլիսի 4-ին, 1995թ. օգոստոսի 31-ին և 1995թ. սեպտեմբերի 26-ին դիմողի պաշտպանը Մագադան ի քաղաքային դատարանին ներկայացրել է

դիմողին կալանքից ազատելու մասին միջնորդություններ, որոնք, համապատասխանաբար, 1995թ. հուլիսի 14-ին, 1995թ. սեպտեմբերի 9-ին, 1995թ. նոյեմբերի 4-ին մերժվել են:

35. Դիմողը պնդել է, որ 1995թ. օգոստոսից մինչև 1995թ. նոյեմբերը որևէ քննչական գործունեություն տեղի չի ունեցել, քանի որ գործի քննությամբ զբաղվող երկու քննիչները եղել են արձակուրդում, և անձը, որին ժամանակավորապես հանձնարարվել էր գործի քննությունը, որևէ գործունեություն չի ծավալել:

36. 1995թ. դեկտեմբերի 14-ին դիմողին մեղադրանք է առաջադրվել լրացուցիչ 8 կետերով կապված իր բանկային միջոցների վատնման հետ:

37. 1996թ. փետրվարի 6-ին գործով նախնական քննությունն ավարտվել է և գործն ուղարկվել Մազադանի քաղաքային դատարան:

38. 1996թ. մարտի 1-ին դիմողը քաղաքային դատարանին ներկայացրել է կալանքից ազատելու մասին միջնորդություն, որը 1996 թ. մարտի 27-ին մերժվել է:

39. Նույն օրը քաղաքային դատարանը որոշել է գործը վերադարձնել Մազադանի տարածքային դատախազին՝ լրացուցիչ նախաքննության: Վերջինս դատարանի որոշման դեմ Մազադանի տարածքային դատարանին բողոք է ներկայացրել, որը 1996 թ. ապրիլի 29-ին մերժվել է:

40. 1996 թ. մայիսի 15-ի լրացուցիչ քննությունից հետո տարածքային դատախազը 1996թ. հունիսի 19-ին գործը փոխանցել է քաղաքային դատարանին:

41. Այդ ընթացքում՝ 1996թ. մայիսի 16-ին դիմողը քաղաքային դատարանին ներկայացրել է կալանքից ազատելու մասին միջնորդություն, որում նա հայտնել է, որ ինքը պահվում է վատ պայմաններում, և որ իր առողջական վիճակը վատթարացել է: 1996թ. մայիսի 26-ին նրա միջնորդությունը մերժվել է:

1996թ. հունիսի 23-ին դիմողը ներկայացրել է իրեն ազատ արձակելու մասին մեկ այլ միջնորդություն:

42. 1996թ. նոյեմբերի 11-ին քաղաքային դատարանը սկսել է դիմողի գործով քննությունը: Նույն օրն այն մերժել է դիմողի՝ իրեն ազատ արձակելու մասին 1996թ. հունիսի 23-ին ներկայացրած միջնորդությունը:

43. 1996թ. դեկտեմբերի 27-ի դատաքննության ժամանակ դիմողը քաղաքային դատարանին ներկայացրել է իրեն կալանքից ազատելու մասին

միջնորդություն՝ բժշկական հիմնավորումներով: Նա հայտարարել է, որ իր՝ 8 մահճակալ տեղադրված մենախցում մնում է 21 կալանավոր, մենախուցը, որտեղ բոլորը ծխում են, չի օդափոխվում, հեռուստացույցը մշտապես միացված է և ինքը վարակվել է քոսով: Հիվանդության առկայության բժշկական հաստատումն ստանալուց հետո քաղաքային դատարանը գործի քննությունը հետաձգել է մինչև 1997թ. հունվարի 14-ը: Այն մերժել է դիմողին կալանքից ազատելու միջնորդությունը՝ դիմողին ներկայացված մեղադրանքի լրջության և ազատության մեջ եղած ժամանակ ճշմարտության բացահայտմանը նրա խոչընդոտելու վտանգի հիման վրա:

44. Քաղաքային դատարանի կողմից դիմողի գործի քննությունը տևել է մինչև 1997թ. ապրիլի 23-ը:

1997թ. մայիսի 7-ին գործի քննությունը հետաձգվել է՝ գործի քննությունն անցկացնող դատավորին, դիմողի գործի հետ չկապված, անպատշաճ վարքագիծ դրսևորելու համար պարտականությունների կատարումից ազատելու պատճառով:

45. 1997թ. հունիսի 15-ին դիմողը ներկայացրել է ազատ արձակելու մասին ևս մեկ միջնորդություն՝ վկայակոչելով վատ պայմանները, որոնցում գտնվում էր:

46. 1997թ. հուլիսին դիմողի գործը հանձնարարվել է մեկ այլ դատավորի, որը գործի քննությունը նշանակել էր 1997թ. օգոստոսի 8-ին: Այդ օրը գործի քննությունը հետաձգվել էր՝ առողջական վիճակի պատճառաբանությամբ պաշտպանի բացակայության հետևանքով: Դիմողի՝ իրեն ազատ արձակելու մասին միջնորդությունը մերժվել է՝ նրան ներկայացված մեղադրանքի լրջության և քրեական գործով ճշմարտության բացահայտմանը խոչընդոտելու վտանգի հիման վրա:

Դիմողի՝ իրեն կալանքից ազատելու մասին 1997թ. սեպտեմբերի 21-ի միջնորդությունը մերժվել է 1997թ. հոկտեմբերի 21-ին:

47. 1997թ. հոկտեմբերի 22-ին դիմողն իր գործի կապակցությամբ բողոք է ներկայացրել Մազադանի տարածաշրջանային դատարանին՝ խնդրելով այն հանձնել քաղաքային դատարանից տարածքային դատարանին: Նա նաև բողոք է ներկայացրել Ռուսաստանի Դաշնության Գերագույն դատարանին, որն այն հասցեագրել է Մազադանի տարածքային դատարանի քննությանը: 1997թ. հոկտեմբերի 31-ի և 1997թ. նոյեմբերի 25-ի նամակներով տարածքային դատարանը հայտնել է դիմողին, որ ընդդատության փոփոխման որևէ պատճառ

չկա, և առաջարկել է նրան քաղաքային դատարանին դիմել իր գործի հետ կապված ցանկացած հարցով: Այն նաև խնդրել է քաղաքային դատարանին միջոցներ ձեռնարկել դիմողի գործի քննության ուղղությամբ:

48. 1997թ. նոյեմբերի 21-ին նա բողոքներ է ներկայացրել տարբեր մարմինների, մասնավորապես, Ռուսաստանի Դաշնության Նախագահի աշխատակազմին, Մագադանի քաղաքային դատարանին, Ռուսաստանի Դաշնության Դատավորների Բարձրագույն որակավորման կոլեգիային՝ մի մարմնի, որն զբաղվում է դատավորներին պատասխանատվության ենթարկելու հարցերով, դիմել է նաև Գլխավոր դատախազին: Իր բողոքներում նա նշել է, *inter alia*, որ իրեն պահում են զարհուրելի պայմաններում՝ առանց իր մեղադրանքների կապակցությամբ որևէ որոշման, ինքը ձեռք է բերել մի շարք մաշկային հիվանդություններ, կորցրել է ոտքի եղունգները, նաև որ ինքը զանգատվում է սրտի վիճակից:

49. 1998թ. փետրվարի 5-ի նամակով Մագադանի քաղաքային դատարանը դիմողին հայտնել է, որ դատարանը գործի քննությունը կավարտի մինչև 1998 թ. հուլիսի 1-ը՝ հիմնվելով դրա բարդության և դատավորների ծանրաբեռնվածության վրա:

50. 1998թ. փետրվարի 11-ին Մագադանի տարածքային դատարանը քաղաքային դատարանին է հանձնել դիմողի 11 բողոքները, որոնք ստացել է Գլխավոր դատախազից, Գերագույն դատարանից և այլ մարմիններից:

51. 1998թ. փետրվարի 23-ին դիմողը հացադուլ է հայտարարել՝ իշխանությունների ուշադրությունն իր՝ չափազանց երկարատև կալանավորման և դատական քննությունների բացակայության վրա հրավիրելու ակնկալիքով, ինչը շարունակել է մինչև 1998թ. մարտի 17-ը:

52. 1998թ. մարտի 1-ին իր գործի կապակցությամբ բողոք է ներկայացրել Ռուսաստանի Նախագահի աշխատակազմին և Պետական դումայի խորհրդարանական կոմիտեին՝ հայցելով նրանց աջակցությունը՝ իր գործը Մագադանի տարածքային դատարանին հանձնելու կապակցությամբ:

53. 1998թ. մարտի 3-ին Մագադանի տարածաշրջանի արդարադատության բաժանմունքն ի պատասխան դիմողի՝ Ռուսաստանի արդարադատության նախարարությանն ուղղված բողոքի, հայտարարել է, որ դատարանը կկարողանա զբաղվել նրա գործով 1998 թ. երկրորդ կեսին:

54. Այդ ընթացքում դիմողը գանգատ է ներկայացրել Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրական դատարան՝ դատական քննություն սկսելու համար նախատեսված վերջնաժամկետներին վերաբերող՝ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 223-1 և 239 հոդվածների դրույթների սահմանադրականությունն ստուգելու խնդրանքով: 1998թ. մարտի 10-ի նամակով Սահմանադրական դատարանը հայտնել է դիմողին՝ քանի որ վիճարկվող դրույթները չեն նախատեսում կալանքի տևողության հետ կապված որևէ վերջնաժամկետ, քանի դեռ գործը քննվում է դատարանների կողմից, հետևաբար նրա գանգատը չի կարող քննության առնվել:

55. Դիմողը նաև բողոք է ներկայացրել Ռուսաստանի Դաշնության Դատավորների բարձրագույն որակավորման կոլեգիային՝ իր գործի կապակցությամբ որոշման ընդունումը հետաձգելու կապակցությամբ, որն էլ իր՝ 1998 թ. մարտի 30-ի նամակով խնդրել է Մագադանի տարածքային դատարանին քննության առնել տվյալ հարցը:

56. 1998 թ. ապրիլի 2-ին դիմողը բողոք է ներկայացրել Գերագույն դատարանին՝ իր գործի քննության օրը հետաձգելու կապակցությամբ, որում նա նաև վկայակոչել է կալանավորման վատթար պայմանները: Իր բողոքի պատճեններն ուղարկվել են այլ մարմինների: Հասցեատեր մարմինների կողմից նրա բողոքները ուղարկվել են Մագադանի քաղաքային դատարան՝ քննության համար:

57. 1998 թ. ապրիլի 13-ին Մագադանի տարածքային դատարանը տեղեկացրել է դիմողին, որ քաղաքային դատարանին խնդրել է միջոցներ ձեռնարկել իր գործի լուծման համար: Այն նաև հայտնել է, որ գործը պետք է քննվի քաղաքային դատարանի կողմից, իսկ տարածքային դատարանը կարող է գործել միայն որպես վերաքննիչ դատարան:

58. 1998 թ. մայիսի 25-ին դիմողը միջնորդություն է ներկայացրել քաղաքային դատարանին խնդրելով իր գործը հանձնել տարածքային դատարանին:

Տարածքային դատարանի նախագահի՝ 1998 թ. մայիսի 28-ի որոշմամբ դիմողի գործը հանձնվել է Խասինյան շրջանային դատարան՝ քննությունն արագացնելու նպատակով:

59. 1998թ. հունիսի 11-ին դիմողը բողոք է ներկայացրել դատաքննությունը սկսելը հետաձգելու կապակցությամբ՝ Ռուսաստանի Դաշնության Դատավորների բարձրագույն որակավորման կոլեգիային:

60. 1998թ. հունիսի 16-ին դիմողը Խասինյան շրջանային դատարանին ներկայացրել է իրեն կալանքից ազատելու մասին միջնորդություն, որում նա հայտնել է, որ իր առողջական վիճակը վատթարացել է՝ կալանավայրի իր մենախցի մարդաշատության և վատ պայմանների պատճառով:

Նույն օրը նա դիմում է ուղարկել Խասինյան շրջանային դատարանին՝ խնդրելով իր գործը հանձնել Մագադանի տարածքային դատարանին: Նա նշել է, որ Խասինյան շրջանային դատարանին իր գործի հանձնումն անօրինական է եղել, և որ Մագադանից դրա հեռավորությունը կխոչընդոտի իր գործի օբյեկտիվ և արդարացի քննությանը:

61. 1998թ. հուլիսի 1-ին դիմողը բողոքել է տարածքային դատարանին, որ Խասինյան շրջանային դատարանը դեռ չի նշանակել դատաքննության օրը, և խնդրել է արագացնել քննությունը:

62. 1998թ. հուլիսի 3-ին գործը վերադարձվել է Մագադանի քաղաքային դատարան, քանի որ դիմողն իր անհամաձայնությունն է արտահայտել իր գործի քննությունը Խասինյան շրջանային դատարանին հանձնելու կապակցությամբ:

63. 1998թ. հուլիսի 8-ին դիմողը նամակ է ստացել տարածքային դատարանից, որում ասվել էր, որ հիմքեր չկան, որպեսզի այն գործի որպես առաջին ատյանի դատարան կամ ստանձնի գործի ընդդատությունը:

Հաջորդ օրը դիմողը միջնորդել է քաղաքային դատարանին ազատ արձակել իրեն՝ վկայակոչելով կալանքի վատ պայմանները:

64. 1998թ. հուլիսի 31-ին դիմողը բողոք է ներկայացրել Ռուսաստանի Ղաշնության Ղատավորների բարձրագույն որակավորման կոլեգիային՝ իր գործի քննության կապակցությամբ քաղաքային դատարանի դրսևորած երկարատև անգործության վերաբերյալ: 1998թ. օգոստոսի 19-ին նրա բողոքը հանձնվել է Մագադանի տարածքային դատարանին՝ ինչպես բողոքի, այնպես էլ քաղաքային դատարանի կատարած աշխատանքի վերաբերյալ տեղեկություն տրամադրելու խնդրանքով: 1998թ. օգոստոսի 27-ին տարածքային դատարանը դիմողի բողոքը հանձնել է քաղաքային դատարանին:

Դիմողը դատական լսումները հետաձգելու մասին բողոք է ներկայացրել նաև Մագադանի տարածքային դատարանին, որը 1998թ. օգոստոսի 11-ին բողոքը հանձնել է քաղաքային դատարանին:

65. 1998թ. սեպտեմբերի 7-ին դիմողը մեկ այլ բողոք է ներկայացրել Ռուսաստանի Ղաշնության Ղատավորների բարձրագույն որակավորման

կոլեգիային՝ հայտնելով, որ իր բոլոր նախորդ բողոքները Մագադանի տարածքային դատարանի կողմից ուղարկվել են քաղաքային դատարանին՝ առանց որևէ միջոց ձեռնարկելու: 1998 թ. սեպտեմբերի 23-ին դիմողի բողոքն ուղարկվել է Մագադանի տարածքային դատարանին՝ դիմողի գործի քննությունը երկարատև հետաձգելու կապակցությամբ տեղեկություն տրամադրելու խնդրանքի մասին հիշեցումով: 1998 թ. սեպտեմբերի 7-ին դիմողն իր գործի քննությունը հետաձգելու մասին բողոք է ներկայացրել նաև Գերագույն դատարան:

1998թ. հոկտեմբերի 5-ին դիմողը հերթական բողոք է ներկայացրել նաև դատավորների բարձրագույն որակավորման տարածքային կոլեգիային:

66. 1998թ. նոյեմբերի 13-ին քաղաքային դատարանը գործի դատաքննությունը նշանակել է 1999 թ. հունվարի 28-ին:

67. 1998թ. նոյեմբերի 25-ին դիմողը բողոք է ներկայացրել ՌԴ Դատավորների բարձրագույն որակավորման կոլեգիային՝ Մագադանի քաղաքային դատարանի նախագահի գործողության առնչությամբ, խնդրելով քրեական գործ հարուցել նրա դեմ: 1998թ. դեկտեմբերի 22-ին բողոքը հանձնվել է Մագադանի տարածքային դատարանի նախագահի քննությանը՝ իրավասու որակավորման կոլեգիային հաշվետվություն ներկայացնելու խնդրանքով՝ այն դեպքում, եթե դիմողի հայտարարությունները հաստատվեն:

1998թ. դեկտեմբերի 16-ին Մագադանի տարածքային դատարանը դիմողի մեկ այլ բողոք ուղարկել է քաղաքային դատարանին:

68. 1999թ. հունվարի 18-ին դիմողը միջնորդություն է ներկայացրել քաղաքային դատարանին՝ իրեն կալանքից ազատելու մասին:

69. 1999թ. հունվարի 28-ին Մագադանի քաղաքային դատարանը որոշել է դիմողի գործը վերադարձնել դատախազին՝ լրացուցիչ քննության՝ քննչական մարմինների կողմից դատավարական նորմերի խախտման պատճառով: Այս խախտումների էությունը կայանում էր նախաքննությունն ավարտվելիս մեղադրյալին գործի նյութերի հետ ոչ լրիվ ծանոթացնելու, ինչպես նաև գործի փաստաթղթերի ոչ ճշգրիտ արձանագրման խնդրում: Դատարանը մերժել է դիմողի՝ կալանքից ազատելու միջնորդությունը, նկատի ունենալով դիմողի դեմ առկա մեղադրանքների ծանրությունը և ազատության մեջ գտնվելու ժամանակ ճշմարտության բացահայտմանը նրա խոչընդոտելու վտանգը: Դիմողը բողոքարկել է այս մերժումը Մագադանի տարածքային դատարանում, որը

1999թ. մարտի 15-ին մերժել է այն: Այնուամենայնիվ, տարածքային դատարանը վերացրել է գործը քննչական մարմիններին վերադարձնելու որոշումը՝ որպես անհիմն, և հանձնարարել է քաղաքային դատարանին իրականացնել գործի քննությունը: Նույն օրն ընդունված մեկ այլ առանձին որոշման մեջ նա երկարատև ձգձգումը համարել է անհիմն՝ նկատի ունենալով այն փաստը, որ գործն առանձնակի բարդություն չի ներկայացնում, և խնդրել է քաղաքային դատարանին մեկ ամսվա ընթացքում տեղեկացնել իրեն ձեռնարկված միջոցների մասին:

70. 1999թ. մարտի 17-ին դիմողը քաղաքային դատարանին է ներկայացրել մեկ այլ միջնորդություն՝ իրեն կալանքից ազատելու վերաբերյալ:

Նույն օրը նա բողոք է ներկայացրել ՌԴ Դատավորների բարձրագույն որակավորման կոլեգիային՝ առանց դատավճռի իր երկարատև կալանավորման մասին: Հինգ օր անց դիմողը նույնաբնույթ բողոք է ներկայացրել դատավորների Գերագույն որակավորման տարածքային կոլեգիային:

1999թ. ապրիլի 5-ին դիմողը մեկ այլ բողոք է ներկայացրել ՌԴ Դատավորների բարձրագույն որակավորման կոլեգիային՝ քննության տևական ձգձգման մասին:

71. 1999թ. ապրիլի 15-ին քաղաքային դատարանը վերսկսել է դիմողի գործով քննությունը:

1999թ. ապրիլի 20-ի նիստում դատախազը միջնորդություն է ներկայացրել առ այն, որ հաշվի առնելով դիմողի կալանքի երկարատևությունը, անցկացվի դիմողի հոգեբուժական հետազոտություն՝ նրա հոգեկան վիճակը պարզելու նպատակով: Քաղաքային դատարանը բավարարել է այդ միջնորդությունը և գործի քննությունն ընդմիջել մինչև 1999թ. ապրիլի 30-ը:

72. 1999թ. ապրիլի 30-ի նիստում դիմողը միջնորդություն է հարուցել իրեն կալանքից ազատելու մասին. միջնորդությունը մերժվել է: Նա հայտարարել է, որ տառապում է քնի անբավարարությունից: Իր մենախցում մնում է 18 կալանավոր, որոնք ստիպված են քնել հերթով: Այնուհետև նա բողոքել է, որ չէր կարող խոչընդոտել գործով ճշմարտության բացահայտմանը, քանի որ արդեն ձեռնակվել են բոլոր քննչական միջոցները:

Դատաքննությանը մասնակցող դատախազը միջնորդել է քաղաքային դատարանին՝ խնդրել կալանավայրի վարչակազմին դիմողի համար ապահովել քնելու և հանգստի բնականոն պայմաններ դատական քննության ամբողջ

ընթացքում: Այնուհետև դատախազը հայտարարել է, որ նմանատիպ խնդրանք է ներկայացնելու կալանավայրերը վերահսկող դատախազին:

Դիմողը նշել է, որ իրավասու դատախազն այցելել է իր մենախուց, անտեղյակ լինելով պայմանների վատթար լինելուն, սակայն հայտարարել է, որ այլ մենախցերում վիճակն ավելի բարվոք չէ, և որ չկա համապատասխան գումար պայմանները բարելավելու համար:

73. 1999թ. հունիսի 8-ի նիստում դիմողը միջնորդություն է հարուցել իրեն ազատ արձակելու մասին: Նա հայտարարել է, որ իր՝ 18 կալանավորներով բնակեցված մենախցում նա չի կարող պատշաճ կերպով պատրաստվել դատարանում ցուցմունք տալուն: Ապա նա հայտարարել է, որ երկու անգամ վարակվել է քոսով, և որ իր անկողինը չի փոխվել: Դիմողի միջնորդությունը մերժվել է:

74. 1999թ. հունիսի 16-ի նիստում դիմողը հարուցել է մեկ այլ միջնորդություն իրեն ազատ արձակելու կապակցությամբ՝ վկայակոչելով կալանավորման պայմանները: Նա հայտարարել է, որ տառապում է սնկային վարակով, և որ իր մարմինը պատվել է իր մահճակալի թերությունների պատճառով առաջացած վերքերով: Ինքը կիսել է իր մահճակալը երկու այլ կալանավորների հետ: Կալանավորները կարող են ցնցուղ ընդունել երկու շաբաթը մեկ անգամ: Մենախցում մթնոլորտը հեղձուցիչ է, քանի որ բոլորը ծխում են: Ինքն իրեն վատ է զգում, տառապում է սրտի հիվանդությամբ: Քաշը 96 կգ-ից իջել է մինչև 67 կգ: Ապա նա հայտարարել է, որ ազատ արձակվելու դեպքում չի կարող խոչընդոտել իր գործի քննությանը:

Քաղաքային դատարանը որոշել է չքննարկել միջնորդությունը, քանի որ այն ակնհայտորեն արվել է դատալսման համատեքստից դուրս:

75. 1999թ. հունիսի 22-ին ՌԴ Ղատավորների բարձրագույն որակավորման կոլեգիան գործի քննությունից հեռացրել է Մագադանի քաղաքային դատարանի նախագահին, ինչպես նաև տարածքային դատարանի նախագահին և նրա երկու օգնականներին՝ դիմողի գործի քննությունը ձգձգելու պատճառով:

76. Քաղաքային դատարանում 1999 թ. հունիսի 23-ին տեղի ունեցած նիստում դիմողը հայտարարել է, որ վատ է զգում և չի կարող մասնակցել նիստին: Դատարանը փորձագետների հանձնաժողովին հանձնարարել է անցկացնել դիմողի բժշկական հետազոտում՝ նպատակ ունենալով պարզել՝

արդյոք դիմողի առողջական վիճակը թույլ է տալիս մասնակցել նիստերին և արդյոք կարիք կա նրան հիվանդանոց տեղափոխել:

1999 թ. հուլիսին՝ չնշված օրը, փորձագետները գտել են, որ դիմողը տառապում է մի շարք հիվանդություններով (տես վերը՝ կետ 30): Նրանք եզրակացրել են, որ այդ հիվանդությունների բուժումը չի պահանջում հիվանդանոցային պայմաններ, և դիմողը կարող է մնալ կալանավայրում: Նրանք նաև եզրակացրել են, որ դիմողի վիճակը թույլ է տալիս նրան մասնակցել նիստերին և ցուցմունք տալ:

77. 1999թ. հուլիսի 15-ի նիստում դիմողը միջնորդություն է ներկայացրել դատարանին՝ իրեն կալանքից ազատելու մասին: Նա նշել է, որ դատարանը գրեթե ավարտել է ապացույցների հետազոտումը, և որ ինքը չի կարող խոչընդոտել ճշմարտության բացահայտմանը: Նրա միջնորդությունը մերժվել է:

78. Նույն օրն ընդունված մեկ այլ որոշման մեջ քաղաքային դատարանը նշել է, որ 1999թ. ապրիլի 15-ից մինչև հուլիսի 15-ն ընկած ժամանակահատվածում ուսումնասիրել է դիմողի առավել քան 30 դիմումներ, ներառյալ կրկնվող դիմումները՝ ավելի վաղ մերժված միջնորդությունների մասին: Դատարանը նշել է, որ դիմողը հայտարարել է, որ ցուցմունք կտա միայն այն դեպքում, եթե բավարարվեն իր միջնորդությունները, և հանգել է այն եզրակացության, որ նման քայլերը նպատակ են հետապնդում հետաձգելու դատաքննությունը:

79. Քաղաքային դատարանը լսել է դատակոչված 29 վկաներից 9-ին: 12 բացակա վկաների ցուցմունքները, որոնք ստացվել էին մինչդատական քննության ընթացքում, ընթերցվել են դռնբաց նիստում:

80. 1999թ. օգոստոսի 3-ին կայացրած դատավճռով քաղաքային դատարանը դիմողին մեղավոր է ճանաչել մեկ կետով և արդարացրել՝ մեղադրական եզրակացությունում ներառված երկու կետով, որոնք ներառում էին 9 առանձին մեղադրանք: Դատարանը նշանակել է հինգ տարի և վեց ամիս ազատազրկում ընդհանուր ռեժիմի ուղղիչ գաղութում, որն սկսվել է 1995թ. հունիսի 29-ից: Քաղաքային դատարանը նշել է, որ նախաքննությունը եղել է ոչ լիարժեք, և որ քննիչներն անարդարացիորեն փորձել են ավելացնել մեղադրական եզրակացության կետերի թիվը: Դատարանը նաև գտել է, որ տեղի է ունեցել դատավարական նորմերի խախտում, որոնք բաղկացած են, *inter alia*, դատարանին համապատասխան փաստաթղթեր ներկայացնելու պատշաճ կարգի խախտումներից: Այս թերություններն ստիպված շտկվել են դատական

քննության ընթացքում, որի արդյունքում գործի քննությունը ձգձգվել է: Դատարանը նշել է, որ քննության ընթացքում թերացել են քննությունն իրականացնող անձանց և Մագադանի տարածաշրջանային դատախազության նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու հարցում:

Նույն օրն ընդունված առանձին որոշմամբ քաղաքային դատարանը վճռել է մեղադրական եզրակացության մի մասը վերադարձնել դատախազին՝ լրացուցիչ քննություն իրականացնելու նպատակով: Դիմողն այդ որոշումը բողոքարկել է Գերագույն դատարան, որը 1999թ. օգոստոսի 30-ին որոշումը ճանաչել է օրինական:

81. Քաղաքային դատարանի՝ 1999թ. օգոստոսի 3-ի դատավճիռը ենթակա էր բողոքարկման տարածքային դատարանում՝ դրա հրապարակումից հետո 7 օրվա ընթացքում: Դիմողը չի բողոքարկել այն, քանի որ նա գտել է, որ տարածքային դատարանը նպաստել է իր դատապարտմանը, և ուստի բողոքը հաջողության որևէ հեռանկար չի կարող ունենալ: 1999թ. օգոստոսի 11-ին քաղաքային դատարանի դատավճիռը մտել է ուժի մեջ:

82. 1999թ. օգոստոսի 11-ին դիմողը դիմել է կալանավայրի տնօրենին՝ խնդրելով իրեն տեղափոխել նույն հաստատությունում գտնվող նյութատեխնիկական ծառայությունների բրիգադ՝ իր պատիժն այնտեղ կրելու համար:

83. 1999թ. հոկտեմբերի 25-ին դիմողը բողոք է ներկայացրել Ռուսաստանի Գերագույն դատարանի նախագահին՝ քաղաքային դատարանի դատավճիռը վերանայելու նպատակով: 1999 թ. նոյեմբերի 11-ին բողոքը մերժվել է:

1999 թ. նոյեմբերի 30-ին դիմողը Գերագույն դատարանին ներկայացրել է ևս մեկ բողոք, որը մերժվել է 2000 թ. հունիսի 9-ին:

84. 1999 թ. սեպտեմբերի 24-ին շարունակվող քրեական վարույթում նախնական կալանքը փոխարինվել է չհեռանալու մասին ստորագրությամբ: Այնուամենայնիվ, դիմողը մնացել է կալանքի տակ՝ կրելով իր պատիժը:

85. 1999 թ. սեպտեմբերի 29-ին մնացած մեղադրանքների առնչությամբ գործի քննությունը կարճվել է՝ դիմողի գործողություններում հանցակազմի բացակայության հիմքով:

Այնուամենայնիվ, 1999թ. սեպտեմբերի 30-ին դիմողին առաջադրվել է նոր մեղադրանք՝ կապված, որպես բանկի նախագահ, իր տիրապետության տակ եղած սեփականության յուրացման հետ:

86. 1999թ. հոկտեմբերի 19-ին, ավարտելով նախաքննությունը, իրավասու դատախազը հաստատել է մեղադրական եզրակացությունը և գործն ուղարկել Մագադանի քաղաքային դատարան: Եզրակացությունում, որը կրում էր գործ թիվ 48529, նշվել է, որ տվյալ գործով վարույթը հարուցվել է 1995թ. փետրվարի 8-ին: Դատական քննությունն սկսվել է 1999թ. դեկտեմբերի 20-ին: 2000 թ. մարտի 31-ի դատավճռով քաղաքային դատարանը դիմողին արդարացրել է նոր մեղադրանքի կապակցությամբ:

87. 2000թ. հունիսի 26-ին դիմողն ազատվել է բանտից 2000թ. մայիսի 26-ին հայտարարված համաներման հիման վրա:

II. ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

88. A. Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրություն

Մաս 2, կետ 6(2)

«Մինչև Ռուսաստանի Դաշնության քրեադատավարական օրենսդրության համապատասխանեցումը Սահմանադրության տվյալ դրույթներին, գործում է հանցանքի կատարման մեջ կասկածվող անձի ձերբակալման, կալանավորման և կալանքի տակ պահելու նախկին ընթացակարգը»:

89. B. Քրեական դատավարության օրենսգիրք

Հոդված 11(1). Անձնական անձեռնմխելիություն

«Ոչ ոք չի կարող ձերբակալվել այլ կերպ, քան դատական որոշման կամ դատախազի կարգադրության հիման վրա»:

Հոդված 89(1). Խափանման միջոցների կիրառումը

«Երբ բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ կասկածյալը կարող է խուսափել հետաքննությունից, նախաքննությունից կամ դատից կամ

կխոչընդոտի քրեական գործով ճշմարտության բացահայտմանը կամ կիրականացնի հանցավոր գործունեություն, ինչպես նաև դատավճռի կատարումն ապահովելու նպատակով հետաքննությունն իրականացնող անձը, քննիչը, դատախազը, դատարանը կարող են կասկածյալի նկատմամբ կիրառել հետևյալ խափանման միջոցներից մեկը. ստորագրություն՝ չհեռանալու մասին, անձնական երաշխավորում կամ հասարակական կազմակերպության երաշխավորում, կալանավորում»:

Հոդված 92. Խափանման միջոց կիրառելու մասին կարգադրությունը կամ որոշումը

«Հետաքննություն իրականացնող անձը, քննիչը կամ դատախազը խափանման միջոց կիրառելու մասին պետք է ընդունեն պատճառաբանված կարգադրություն, իսկ դատարանը՝ պատճառաբանված որոշում, որում նկարագրվում են քրեական հանցագործությունը, որի կատարման մեջ կասկածվում է անձը, ինչպես նաև՝ կիրառված խափանման միջոցն ընտրելու հիմքերը: Կարգադրությունը կամ որոշումը պետք է ներկայացվի շահագրգիռ անձին, որին միևնույն ժամանակ պետք է պարզաբանվի խափանման միջոցի կիրառումը բողոքարկելու ընթացակարգը:

Խափանման միջոցի կիրառման մասին կարգադրության կամ որոշման պատճենը պետք է անմիջապես հանձնվի այն անձին, որի նկատմամբ այն կայացվել է»:

Հոդված 96. Կալանք

«Կալանքը, որպես խափանման միջոց, պետք է կիրառվի սույն օրենքի 11-րդ հոդվածին համապատասխան, այն հանցագործություններով, որոնց համար օրենքը նախատեսում է պատժամիջոց ազատազրկման ձևով՝ մեկ տարուց ավելի ժամկետով: Բացառիկ դեպքերում այս խափանման միջոցը կարող է կիրառվել այնպիսի քրեական գործերով, որոնց համար օրենքով նախատեսված է ազատազրկում մեկ տարուց պակաս ժամկետով»:

Հոդված 97. Կալանքի տակ պահելու ժամկետները

«Քրեական գործերով հանցագործությունների քննության ընթացքում կալանքի տակ պահելու ժամկետը չի կարող 2 ամսից ավելի լինել: Այս ժամկետը կարող է երկարացվել մինչև երեք ամիս՝ տարածքային կամ մունիցիպալ դատախազի կողմից... եթե անհնարին է ավարտել քննությունը, և հիմքեր չկան խափանման միջոցը փոխարինելու համար: Հաջորդ երկարացումը՝ մինչև 6 ամիս ժամկետով, սկսած կալանքի տակ գտնվելու օրվանից, կարող է իրականացվել միայն հատկապես բարդ գործերով Ռուսաստանի Դաշնության վարչատարածքային միավորի դատախազի կողմից:

Այսպիսի կալանավորման ժամկետի՝ վեց ամսից ավելի ժամկետով երկարացումը կարող է հնարավոր լինել բացառիկ դեպքերում և միայն ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություններ կատարած անձանց նկատմամբ: Այսպիսի երկարացումը պետք է իրականացվի Ռուսաստանի Դաշնության գլխավոր դատախազի տեղակալի կողմից (մինչև մեկ տարի ժամկետով) և Ռուսաստանի Դաշնության գլխավոր դատախազի կողմից (մինչև 18 ամիս ժամկետով):

Չի թույլատրվում որևէ այլ երկարացում, և կալանքի տակ գտնվող մեղադրյալը պետք է անմիջապես ազատ արձակվի:

Քրեական գործով ավարտված քննության նյութերը պետք է մեղադրյալին և նրա պաշտպանին ծանոթացնելու համար ներկայացվեն ոչ ուշ, քան կալանքի տակ գտնվելու առավելագույն ժամկետի լրանալը, ինչպես նախատեսված է սույն հոդվածի երկրորդ կետում: Այն դեպքում, երբ մեղադրյալն ի վիճակի չէ նյութերին ծանոթանալ մինչև կալանքի տակ գտնվելու առավելագույն ժամկետն անցնելը, Ռուսաստանի Դաշնության գլխավոր դատախազը (կամ), Ռուսաստանի Դաշնության վարչատարածքային միավորի դատախազը կարող են ոչ ուշ, քան կալանքի տակ գտնվելու առավել ժամկետի ավարտից հինգ օր առաջ դիմել շրջանի կամ երկրամասի կամ համապատասխան դատարանի դատավորին ժամկետը երկարացնելու միջնորդությամբ:

Ոչ ուշ, քան միջնորդությունն ստանալու օրվանից հինգ օրվա ընթացքում դատավորը պետք է կայացնի հետևյալ որոշումներից մեկը.

1. Երկարացնել կալանքի տակ գտնվելու ժամկետը՝ մինչև որ մեղադրյալը և նրա պաշտպանը կժանոթանան գործի նյութերին, և գործը դատախազի կողմից կփոխանցվի դատարան, բայց, այդուհանդերձ, ոչ ավելի, քանի վեց ամսով:

2. Մերժել դատախազի միջնորդությունը և համապատասխան անձին ազատել կալանքից:

Միևնույն ընթացակարգով կալանքի տակ պահելու ժամկետը կարող է երկարացվել մեղադրայլի կամ նրա պաշտպանի՝ գործը լրացուցիչ նախաքննության վերադարձնելու մասին միջնորդությունը բավարարելու անհրաժեշտության դեպքում:

Եթե դատարանը գործը վերադարձնում է լրացուցիչ քննության, երբ լրացել է մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ժամկետը, իսկ գործի հանգամանքներով խափանման միջոց կալանքը փոխարինվել չի կարող, կալանքի տակ պահելու ժամկետը պետք է երկարացվի քննության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազի կողմից՝ գործը նրան հասնելու օրվանից մինչև մեկ ամիս ժամկետով: Այդ ժամկետի հետագա երկարացումն իրականացնելիս պետք է հաշվի առնվի կալանքի տակ դիմողի գտնվելու ժամանակը՝ մինչև գործը դատարանին հանձնվելը և պետք է կատարվի հողվածի առաջին և երկրորդ կետերով նախատեսված ձևով ու սահմաններում:

Սույն հողվածին համապատասխան կալանքի տակ գտնվելու ժամկետի երկարացումը ենթակա է բողոքարկման, և երկարացման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը ենթակա են դատական վերահսկողության՝ սույն օրենսգրքի 220¹ և 220² համապատասխան հողվածներով նախատեսված ընթացակարգին:

Հոդված 101. Խափանման միջոցի դադարեցում կամ փոփոխում

«Խափանման միջոցը պետք է դադարեցվի, եթե դրա անհրաժեշտությունն այլևս չկա կամ պետք է փոխարինվի ավելի խստով կամ մեղմով, եթե այդպես են պահանջում գործի հանգամանքները: Խափանման միջոցի դադարեցումը կամ փոփոխումը պետք է կատարվի հետաքննության մարմնի, քննիչի կամ դատախազի պատճառաբանված կարգադրությամբ կամ գործը դատարանին հանձնվելուց հետո՝ դատարանի պատճառաբանված որոշմամբ:

Դատախազի ցուցումով ընտրված խափանման միջոցի՝ հետաքննության մարմնի կամ քննիչի կողմից դադարեցումը կամ փոփոխումը պետք է կատարվի միայն դատախազի թույլտվությամբ»:

Հոդված 223-1. Դատական նիստի օրվա նշանակումը

«Եթե մեղադրյալը գտնվում է կալանքի տակ, դատական նիստի օրը նշանակելու հարցը պետք է լուծվի ոչ ուշ, քան դատարանի կողմից գործն ընդունելու օրվանից 14 օրվա ընթացքում»:

Հոդված 239. Գործը քննելու ժամկետները

«Դատարանի կողմից գործի քննությունը պետք է սկսվի ոչ ուշ, քան դատական նիստի օրը նշանակելու օրվանից 14 օրվա ընթացքում»:

90. Ը. Կասկածյալների և մեղադրյալների ձերբակալման և կալանավորման մասին Ղաշնային օրենքը

Սույն Օրենքի 21-րդ հոդվածին համապատասխան՝ կասկածյալների և մեղադրյալների՝ պետության ներկայացուցիչներին, տեղական ինքնակառավարման մարմիններին և ոչ պետական կազմակերպություններին ուղղված դիմումները և բողոքներն ուղարկվում են ձերբակալման կամ կալանավորման հաստատության վարչակազմի միջոցով:

Դատախազին, դատարանին կամ կասկածյալների և մեղադրյալների համար նախատեսված ձերբակալման կամ կալանավորման հաստատությունները վերահսկող այլ պետական մարմիններին հասցեագրված դիմումները և բողոքներն ստուգման ենթակա չեն և պետք է հասցեատերերին ուղարկվեն կնքված ծրարներով՝ ոչ ուշ, քան հաջորդ աշխատանքային օրը:

III. ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՊԱՀՈՒՄԸ

91. Ռուսաստանի Դաշնության կողմից 1998թ. մայիսի 5-ին ավանդապահին հանձնված Կոնվենցիայի վավերագիրը պարունակում է հետևյալ վերապահումը.

«Կոնվենցիայի 64-րդ հոդվածին համապատասխան՝ Ռուսաստանի Դաշնությունը հայտարարում է , որ 5-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ կետերի դրույթները չեն արգելելու Ռուսաստանի Դաշնության՝ 1993 թ. Սահմանադրության 2-րդ մասի 6-րդ կետի 2-րդ ենթակետով թույլատրվող՝ հանցագործության կատարման մեջ կասկածվող անձանց ձերբակալման, կալանքի տակ պահելու և ազատազրկման ընթացակարգի ժամանակավոր կիրառումը, որը սահմանված է 1960 թ. հոկտեմբերի 27-ի ՌՍՖՍՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 1-ին կետով, 89-րդ հոդվածի 1-ին կետով, 90-րդ, 92-րդ, 96-րդ, 96-1, 96-2, 97-րդ, 101-րդ և 122-րդ հոդվածներով՝ համապատասխան ուղղումներով և փոփոխություններով»:

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՐՑԵՐ

I. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 3-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ՎԻՃԱՐԿՎՈՂ ԽԱԽՏՈՒՄ

92. Դիմողը բողոքել է Մազադանի IZ-47/1 կալանավայրում իրեն կալանքի տակ պահելու պայմանների առնչությամբ: Նա վկայակոչել է Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը, որում նշված է.

«Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի տանջանքի, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի»:

Դիմողը մասնավորապես վկայակոչել է իր մենախցի մարդաշատությունը և հակասանիտարական պայմանները, ինչպես նաև այդպիսի պայմաններում կալանքի տակ իր գտնվելու երկարատև ժամկետը, ինչը վնասակար ազդեցություն է ունեցել իր ֆիզիկական վիճակի վրա և պատճառել նվաստացում ու տառապանք:

93. Կառավարությունը առարկել է, որ դիմողի կալանավորման պայմանները չեն կարող համարվել որպես տանջանք կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունք: Պայմանները չեն տարբերվել կամ առնվազն չեն եղել առավել վատթար, քան Ռուսաստանի կալանավորների մեծ մասի կալանավորման պայմանները: Մարդաշատությունն ընդհանրապես խնդիր է եղել նախնական կալանքի հաստատություններում: Իշխանությունները որևէ մտադրություն չեն ունեցել դիմողին պատճառելու ֆիզիկական տառապանք կամ վնասելու նրա առողջությունը: Կալանավայրի վարչակազմը ձեռնարկել է բոլոր անհրաժեշտ միջոցները ցանկացած հիվանդությամբ տառապող անձի բուժումով ապահովելու և այլ կալանավորների վարակումը կանխելու ուղղությամբ:

94. Ակնհայտ էր, որ տնտեսական պատճառներով Ռուսաստանում կալանավորման պայմանները եղել են անբավարար և չեն համապատասխանել Եվրոպայի խորհրդի այլ անդամ-պետություններում ուղղիչ հաստատությունների համար նախատեսված պայմաններին: Այնուամենայնիվ, Կառավարությունն ամեն ինչ անում էր Ռուսաստանում կալանավորման պայմանները բարելավելու նպատակով: Այն ընդունել է մի շարք ծրագրեր՝ կալանքի տակ պահելու նոր հաստատություններ կառուցելու, եղածները վերանորոգելու և բանտերում տուբերկուլյոզն ու այլ վարակիչ հիվանդությունները բացառելու համար: Այս ծրագրերի իրականացումը թույլ կտար կրկնակի մեծացնել բանտախցերի տարածքը և բարելավել կալանքի տակ պահող հաստատություններում սանիտարական պայմանները:

95. Դատարանը նշել է, որ Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածն ամրագրում է ժողովրդավարական հասարակության ամենահիմնարար արժեքներից մեկը: Այն բացարձակապես արգելում է տանջանքը կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժը՝ անկախ հանգամանքներից և զոհի վարքագծից (տես, օրինակ, Լաբիտան ընդդեմ Իտալիայի {GC}, համար 26772/95, կետ 119, ECHR 2000-IV):

Այնուհետև Դատարանը նշել է, որ իր նախադեպային իրավունքին համապատասխան՝ վատ վերաբերմունքը պետք է ունենա դաժանության նվազագույն աստիճան, որպեսզի տեղավորվի 3-րդ հոդվածի շրջանակներում: Այս նվազագույնի գնահատումը հարաբերական է. այն կախված է գործի բոլոր հանգամանքներից՝ այնպիսիք, ինչպիսիք են վերաբերմունքի տևողությունը, դրա ֆիզիկական կամ հոգեկան ազդեցությունները, իսկ որոշ դեպքերում՝ զոհի սեռը, տարիքը և առողջական վիճակը (տես այլոց շարքում Իռլանդիան ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով 1978 թ. հունվարի 18-ի վճիռը, մաս A համար 25, էջ 65, կետ 162):

Դատարանը վերաբերմունքը համարել է «անմարդկային», քանի որ, *inter alia*, այն եղել էր կանխամտածված, կիրառվել է ժամերով և պատճառել ինչպես մարմնական վնասվածք, այնպես էլ՝ ֆիզիկական և հոգեկան տառապանք: Դատարանը վերաբերմունքը համարել է «նվաստացնող», քանի որ այն նպատակ է ունեցել զոհերի մոտ առաջացնել վախի զգացում, անվստահություն և ընկճվածություն և նվաստացում (տես, օրինակ, Կուդլան ընդդեմ Լեհաստանի գործը {GC}, համար 30210/96, կետ 92, ECHR 2000-XI): Որոշելիս՝ արդյոք վերաբերմունքի տվյալ տեսակը «նվաստացնող» է 3-րդ հոդվածի իմաստով, Դատարանը հաշվի է առնում՝ արդյոք դրա նպատակն անձին նվաստացնելն ու նսեմացնելն է, թե՛ ոչ, և եթե առկա են հետևանքներ, արդյոք դրանք անբարենպաստ ազդեցություն են ունեցել նրա անձի վրա՝ 3-րդ հոդվածին չհամապատասխանող ձևով (տես՝ օրինակ, Ռանինենն ընդդեմ Ֆինլանդիայի գործով 1997 թ. դեկտեմբերի 16-ի վճիռը, Վճիռների և որոշումների հավաքածու, 1997-VIII, էջ 2821-22, կետ 55): Այդուհանդերձ, այսպիսի ցանկացած նպատակի բացակայությունը չի կարող վերջնականապես բացառել 3-րդ հոդվածի խախտումը (տես, օրինակ, Փիրսն ընդդեմ Հունաստանի գործը, համար 28524/95, կետ 74, ECHR 2001-III): Տանջանքն ու նվաստացումը ցանկացած դեպքում պետք է գերազանցեն տանջանքի և նվաստացման այն պարտադիր տարրը, որը կապված է օրինական վերաբերմունքի կամ պատժի համապատասխան ձևի հետ:

Անձին ազատությունից զրկող միջոցները հաճախ կարող են ներառել այդպիսի տարր: Այդուհանդերձ, չի կարելի ասել, որ ազատազրկումն ինքնին հարց է առաջացնում՝ կապված Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի հետ: Ոչ էլ տվյալ հոդվածը կարող է մեկնաբանվել, թե այն պարտավորեցնում է կալանավորին

ազատ արձակել առողջական վիճակի պատճառով կամ նրան տեղավորել քաղաքացիական հիվանդանոց՝ համապատասխան բժշկական օգնություն ստանալու հնարավորություն տալու նպատակով:

Այնուամենայնիվ, այս դրույթի համաձայն՝ պետությունը պետք է ապահովի, որ անձի ազատագրվումն իրականացվի այնպիսի պայմաններում, որոնք համապատասխանում են նրա արժանապատվությանը, որ տվյալ միջոցի իրականացման ձևն ու մեթոդը չենթարկեն նրան այն աստիճան ցավի, որը գերազանցում է ազատագրվման մեջ գտնվելու ժամանակ բնորոշ անխուսափելի տառապանքի մակարդակը, և որ, հաշվի առնելով բանտարկության գործնական պահանջները, պահպանված լինեն անձի առողջությունն ու բարեկեցությունը (տես վերը՝ Կուրլան ընդդեմ Լեհաստանի գործը, կետ 92-94):

Ազատագրվման պայմանները գնահատելիս պետք է հաշվի առնել այդ պայմանների կուտակային ազդեցությունները, ինչպես նաև դիմողի արած կոնկրետ հայտարարությունները (տես՝ Դուգոզն ընդդեմ Հունաստանի, համար 40907/98, կետ 46, ECHR 2001-II):

96. Տվյալ գործում Ղատարանը նշել է, որ դիմողը պահվել է Մազադանի IZ-47/1 կալանավայրում 1995 թ. հունիսի 29-ից մինչև 1999 թ. հոկտեմբերի 20-ը և 1999թ. դեկտեմբերի 9-ից մինչև 2000թ. հունիսի 26-ը: Ղատարանը նշում է, որ, միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմերին համապատասխան, Կոնվենցիան անդամ-պետություններին պարտավորեցնում է միայն այն փաստերի առնչությամբ, որոնք տեղի են ունենում Կոնվենցիայի ուժի մեջ մտնելուց հետո: Ռուսաստանի առնչությամբ Կոնվենցիան ուժի մեջ է մտել 1998 թ. մայիսի 5-ին: Այնուամենայնիվ, դիմողի վրա ազատագրվման պայմանների ազդեցությունը գնահատելիս, որոնք սովորաբար նույնն են եղել նրա ազատագրվման ընթացքում՝ ինչպես իր դատապարտման ժամանակ, այնպես էլ դրանից հետո, Ղատարանը կարող է նաև հաշվի առնել նրա ազատագրվման ամբողջ ժամանակահատվածը, ներառյալ 1998թ. մայիսի 5-ին նախորդածը:

97. Ղատարանն սկզբում նշել է, որ մենախուցը, որում գտնվել էր դիմողը, եղել է 17 քառակուսի մետր (ըստ դիմողի) և 20.8 քառակուսի մետր տարածք (ըստ Կառավարության): Այն կահավորված է եղել փայտյա մահճակալներով և նախատեսված է եղել 8 կալանավորի համար: Կարող է հարց ծագել՝ արդյոք այդպիսի տարածքը կարող է համապատասխանել թույլատրելի չափորոշիչներին: Այդ կապակցությամբ Ղատարանը հիշեցրել է, որ Տանջանքի և

անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեն («the CPT») սահմանել է մոտավորապես 7 քառակուսի մետր տարածք յուրաքանչյուր կալանավորի համար՝ որպես մոտավոր ցանկալի ցուցանիշ ազատազրկման մենախցի համար (տես՝ 2-րդ Ընդհանուր հաշվետվությունը-CPT/Inf(92)3, կետ 43, հետևաբար՝ 56 քառակուսի մետր՝ 8 կալանավորի համար:

Բացի այն փաստից, որ մենախուցը նախատեսված է եղել 8 կալանավորի համար, համաձայն Դատարանին ուղղված դիմողի հայտարարությունների, իր ազատազրկման ամբողջ ժամանակահատվածում կալանավորների թիվը եղել է 18-24: Կալանքից ազատ արձակելու վերաբերյալ 1996թ. դեկտեմբերի 27-ի իր միջնորդությունում դիմողը հայտնել է, որ իր՝ 8 մահճակալ ունեցող մենախցում եղել է 21 կալանավոր: 1999թ. հունիսի 8-ի նույնանման միջնորդությունում նա նշել է, որ կալանավորների թիվը եղել է 18 (տես վերը՝ կետեր 43 և 73):

Դատարանը նշել է, որ Կառավարությունը, իր հերթին, ընդունել է, որ կալանավայրի սովորական մարդաշատության պատճառով մենախցում յուրաքանչյուր մահճակալ օգտագործվել է 2 կամ 3 կալանավորի կողմից: Դրա հետ մեկտեղ, այն համաձայն չէ դիմողի հետ՝ կալանավորների թվի հարցում: Իր փաստարկներում Կառավարությունը նշել է, որ ցանկացած ժամանակ դիմողի մենախցում եղել է 11 կամ ավելի կալանավոր, և որ սովորաբար կալանավորների թիվը եղել է 14: Այդուհանդերձ, Կառավարությունը չի ներկայացրել իր փաստարկները հաստատող որևէ ապացույց: Ըստ դիմողի՝ միայն 2000թ. մարտ-ապրիլ ամիսներին է կալանավորների թիվը նվազել մինչև 11-ի:

Դատարանն անհրաժեշտ չի համարել լուծել Կառավարության և դիմողի միջև այս կապակցությամբ եղած հակասությունը: Տվյալները հաստատում են, որ ցանկացած ժամանակ դիմողի մենախուցը յուրաքանչյուր կալանավորի համար ունեցել է 0.9-1,9 քառակուսի մետր տարածք: Այդպիսով, Դատարանի կարծիքով, մենախուցը տևական ժամանակ եղել է չափազանց մարդաշատ: Այսպիսի իրավիճակն ինքնին խնդրահարույց է՝ Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի պահանջներից ելնելով:

Ավելին, հաշվի առնելով չափազանց մարդաշատությունը, դիմողի մենախցում կալանավորներն ստիպված են եղել քնել հերթով՝ յուրաքանչյուրն ութ-ժամյա հերթափոխով: Դիմողի՝ կալանքից իրեն ազատելու 1999թ. հունիսի 16-ի միջնորդությունից երևում է, որ այդ ժամանակ նա կիսում էր իր մահճակալը

երկու այլ կալանավորների հետ (տես վերը՝ կետ 74): Քնելու պայմանները վատթարացնում էին մենախցում մշտական լուսավորությունը, ինչպես նաև կալանավորների մեծ թվի պատճառով առկա սովորական դարձած անցուդարձը և աղմուկը: Քնի խանգարման արդյունքում հնարավոր է, որ դիմողը ֆիզիկական և հոգեբանական առումով ունենար բարդություններ:

Այնուհետև Ղատարանը ուշադրություն է դարձնում դիմողի մենախցում համապատասխան օդափոխիչի բացակայության վրա, որտեղ մնում էին մեծ թվով կալանավորներ, որոնց ակնհայտորեն թուլատրվում էր ծխել մենախցում: Չնայած որ դիմողին օրը մեկ կամ երկու ժամով թուլատրվում էր դուրս գալ մենախցից, մնացած ժամանակ նա մնում էր իր մենախցում, որն ուներ խիստ սահմանափակ տարածք և հեղձուցիչ մթնոլորտ:

98. Այնուհետև Ղատարանը նշել է, որ դիմողի մենախուցը լեցուն է եղել միջատներով, և որ նրա ազատագրկման ընթացքում մենախցում չի անցկացվել որևէ ախտահանիչ միջոցառում: Կառավարությունն ընդունել է, որ կալանավայրերում միջատների դեմ պայքարը եղել է խնդրահարույց, և հղում է կատարել 1989թ. նախարարական ուղեցույցին, որը կալանավայրերի վարչակազմերին պարտավորեցնում էր ձեռնարկել ախտահանիչ միջոցառումներ: Այդուհանդերձ, չի երևում, որ այդպիսին իրականացվել է դիմողի մենախցում:

Իր ազատագրկման ընթացքում դիմողը ձեռք է բերել մաշկային տարբեր հիվանդություններ և սնկային վարակներ, մասնավորապես, 1996թ., 1997թ. և 1999թ., որոնցով էլ պայմանավորվել են դատական քննության ընդմիջումները: Չնայած ճիշտ է, որ դիմողն ստացել է այս հիվանդությունների դեմ համապատասխան բուժում, դրանց կրկնվելը ենթադրում է, որ դրանց ախտահարմանը նպաստած՝ մենախցի վատթար պայմանները մնացել են անփոփոխ:

Ղատարանը խիստ մտահոգությամբ նաև նշել է, որ որոշ դեպքերում դիմողը պահվել է սիֆիլիսով և տուբերկուլյոզով տառապող անձանց հետ, չնայած որ Կառավարությունն ընդգծել է, որ վարակումը կանխվել է:

99. Վերը նկարագրված ծանրաբեռնված մենախցերի և հակասանիտարական պայմանների մյուս կողմն էլ զուգարանային հարմարություններն են: 1,1 մետր բարձրությամբ ունեցող մի պատ է բաժանել մենախցի անկյունում տեղադրված զուգարանը դրա կողքին գտնվող

վացարանից, որը, սակայն, չի գատվել կացարանից: Ջուզարանի մուտքը չի քողարկվել: Այդպիսով, դիմողն ստիպված է եղել զուգարանից օգտվել այլ կալանավորների ներկայությամբ և ներկա լինել զուգարանից մյուսների օգտվելուն: Կառավարության կողմից ներկայացված լուսանկարներում պատկերված են կեղտոտ, կիսաքանդ մենախուց և չառանձնացված զուգարան:

Չնայած որ Ղատարանը նշել է հիմնական բարելավումները, որոնք ակնհայտորեն կատարվել են Մագադանի կալանավայրում, որտեղ գտնվել է դիմողի մենախուցը (ինչպես ցույց է տրված Ղատարանին ներկայացված տեսաժապավենում), այդ ամենը չի նվազեցնում պայմանների լիովին անընդունելի լինելը, որոնցում դիմողն ստիպված է եղել կրել իր պատիժը համապատասխան ժամանակահատվածում:

100. Դիմողի ազատագրկման պայմանները եղել են նաև նրա գործը քննող դատարանի մտահոգության առարկան: 1999թ. ապրիլին և հունիսին դատարանը փորձագետներից պահանջել է կարծիք տալ գրեթե չորս տարվա ազատագրկումից հետո դիմողի հոգեկան և ֆիզիկական վիճակի վրա ազատագրկման պայմանների ազդեցության վերաբերյալ, որպեսզի դատարանը կարողանա որոշել՝ արդյոք դիմողն ի վիճակի է մասնակցել դատաքննությանը, և արդյոք նրան անհրաժեշտ է տեղափոխել հիվանդանոց (տես վերը՝ կետեր 71 և 76): Չնայած այս երկու հարցադրումներին փորձագետների բացասական պատասխանին՝ Ղատարանը նշել է նրանց՝ 1999թ. հուլիսին տված եզրակացությունները, որոնցում նշված են տարբեր հիվանդություններ, որոնցով դիմողը տառապել է (տես վերը՝ կետ 30):

101. Ղատարանն ընդունել է , որ տվյալ գործում որևէ վկայություն չկա առ այն, որ առկա է եղել դիմողին նվաստացնելու կամ նսեմացնելու դրական դիտավորություն: Այնուամենայնիվ, չնայած որ վերաբերմունքի նպատակը՝ զոհին նվաստացրած կամ նսեմացրած լինելը կամ չլինելը գործոն է, որը պետք է հաշվի առնել, նման նպատակի բացակայությունը չի կարող բացառել 3-րդ հոդվածի խախտումը (տես վերը՝ Փիրսն ընդդեմ Հունաստանի): Ղատարանը գտել է , որ ազատագրկման պայմանները, որոնցում դիմողը ստիպված է եղել կրել իր պատիժը մոտավորապես 4 տարի և 10 ամիս, պետք է որ նրան պատճառած լինեին բավականին մեծ հոգեկան տառապանք, որը կնվաստացներ նրա արժանապատվությունը և կնսեմացներ նրան:

102. Վերը նշվածի լույսի ներքո Դատարանը գտնում է, որ դիմողի ազատագրկման պայմանները, մասնավորապես՝ չափազանց մարդաշատությունը և հակասանիտարական միջավայրը և դրա մշտական ազդեցությունը դիմողի առողջության և բարեկեցության վրա, համակցված այն ժամանակահատվածի տևողության հետ, որի ընթացքում դիմողը գտնվել է տվյալ պայմաններում, համարվում են նվաստացնող վերաբերմունք:

103. Հետևաբար, տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում:

II. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 5-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 3-ՐԴ ԿԵՏԻ ՎԻՃԱՐԿՎՈՂ ԽԱԽՏՈՒՄ

104. Դիմողը բողոքել է, որ իր երկարատև նախնական կալանքը խախտում է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետը, որում նշված է հետևյալը.

«Տվյալ հոդվածի 1(c) կետի դրույթներին համապատասխան ձերբակալված կամ կալանավորված ցանկացած անձ պետք է... իրավունք ունենա ներկայանալ դատարանին կամ ազատ արձակվել: Ազատ արձակելը կարող է իրականացվել դատարան ներկայանալու երաշխիքով:

A. Կառավարության նախնական առարկությունը

105. Կառավարությունը պնդել է, որ դիմողի գանգատը պետք է քննվի Ռուսաստանի վերապահման լույսի ներքո: Նշել է, որ վերապահումը կիրառվում է ինչպես նախնական քննության, այնպես էլ դատական քննության ընթացքում դիմողի կալանավորման ժամանակահատվածի նկատմամբ: Կառավարությունը հղում է կատարել վերապահման տեքստին և դրանում նշված՝ Քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդվածների բովանդակությանը: Մասնավորապես, օրենսգրքի 11-րդ , 89-րդ , 92-րդ և 101-րդ հոդվածները (տես վերը՝ կետ 89) դատարաններին իրավունք են վերապահում դատական քննության ընթացքում կիրառելու նախնական կալանք մինչև դատավճռի կայացումը:

106. Դիմողը հայտարարել է, որ Ռուսաստանի վերապահումը չի կարող կիրառվել տվյալ գործի առնչությամբ, քանի որ վերապահումը չի անդրադարձնում կալանքի տևողությանը: Դիմողը պնդել է, որ վերապահման նպատակն է եղել պահպանել դատախազի՝ կալանավորման վերաբերյալ կարգադրություն

ընդունելու և անհրաժեշտության դեպքում այդպիսի կալանքը երկարացնելու իրավունքը:

107. Ղատարանը նկատել է, որ վերապահումը նպատակ ունի Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի շրջանակից բացառել Քրեական դատավարության օրենսգրքի առանձին դրույթների ժամանակավոր կիրառումը, որոնք նշված են վերապահման տեքստում՝ կապված հանցագործության կատարման մեջ կասկածվող անձանց ձերբակալման ընթացակարգի, կալանքի տակ պահելու և ազատագրկման հետ: Դրույթները սահմանում են խափանման միջոցների կիրառման պայմանները և ձևերը, ներառյալ՝ կալանավորումը, և թվարկում են համապատասխան որոշումներ ընդունելու իրավասություն ունեցող մարմինները:

Ղատարանը նշել է, որ վերապահումը հղում է կատարում Քրեական դատավարության օրենսգրքի 97-րդ հոդվածին, համաձայն որի անձը քրեական գործով նախաքննության ընթացքում կալանքի տակ կարող է պահվել մինչև 18 ամիս իրավասու դատախազի կարգադրությամբ:

Զնայած նախաքննության փուլում կալանքի ժամկետների վկայակոչումների առկայությանը, Ղատարանը գտել է, որ վերապահումը կապված է նախնական կալանքի կիրառման ընթացակարգի հետ, մինչդեռ դիմողի գանգատը կապված է իր կալանավորման տևողության հետ, այլ ոչ թե դրա օրինականության:

108. Այդ իսկ պատճառով Ղատարանը գտել է, որ վերապահումը չի կիրառվում տվյալ գործի առնչությամբ:

B. Գանգատն ըստ էության

1. Հաշվի առնվող ժամանակահատվածը

109. Անվիճելի է, որ խնդրո առարկա ժամանակահատվածն սկսվել է 1995 թ. հունիսի 29-ին, երբ դիմողը կալանավորվել է:

Ինչ վերաբերում է ժամանակահատվածի ավարտին, դիմողը հայտարարել է, որ համապատասխան ամսաթիվը համարվում է 2000 թ. մարտի 31-ը, երբ Մագադանի քաղաքային դատարանը կայացրել էր գործով երկրորդ դատավճիռը: Կառավարությունը պնդել է, որ ժամանակահատվածն ավարտվել է 1999թ. օգոստոսի 3-ին, երբ քաղաքային դատարանը կայացրել էր առաջին դատավճիռը: Կառավարությունը նաև պնդել է, որ Ղատարանի կողմից դիմողի`

կալանքի տակ գտնվելու տևողության քննությունը պետք է սահմանափակվի 1998թ. մայիսի 5-ից, երբ Կոնվենցիան ուժի մեջ է մտել Ռուսաստանի Դաշնությունում, մինչև 1999թ. օգոստոսի 3-ը ժամանակահատվածով:

110. Առաջին հերթին Դատարանը հիշեցրել է, որ դատական քննության ընթացքում Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետին համապատասխան կալանքի տևողությունը որոշելիս խնդրո առարկա ժամանակահատվածն սկսվում է մեղադրյալին կալանքի տակ վերցնելու օրվանից և ավարտվում է, երբ որոշվում է մեղադրանքը, եթե նույնիսկ այն որոշվում է միայն առաջին ատյանի դատարանի կողմից (տես այլոց շարքում՝ Ռեմինոն Գերմանիայի՝ 1968թ. հունիսի 27-ի վճիռը, մաս A, համար 7, էջ 23, կետ 9, և վերը՝ Լաբիտան ընդդեմ Իտալիայի, կետ 147): Այդպիսով, տվյալ գործում դիմողի կալանքի ժամկետն սկսվել է 1995թ. հունիսի 29-ից, երբ նա ձերբակալվել է, և ավարտվել է 1999թ. օգոստոսի 3-ին, երբ նա դատապարտվել է Մագադանի քաղաքային դատարանի կողմից: Մնացած մեղադրանքների կապակցությամբ հետագա կալանքը չի վերացրել այն փաստը, որ, ինչպես 1999թ. օգոստոսի 3-ին, դիմողը կրում էր իր պատիժն իրավասու դատարանի կողմից դատապարտվելուց հետո՝ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի կետ 1(a)-ի իմաստով:

Այդպիսով, դիմողի՝ կալանքի տակ գտնվելու ամբողջ ժամանակահատվածը կազմել է չորս տարի, մեկ ամիս և չորս օր:

111. Քանի որ 1998թ. մայիսի 5-ից առաջ ընկած ժամանակահատվածը, *ratione temporis*, դուրս է իր իրավասությունից, Դատարանը կարող է միայն հաշվի առնել մեկ տարի, երկու ամիս և քսանինն օր ժամանակահատվածը, որն անցել է այդ օրը լրանալու և Մագադանի քաղաքային դատարանի՝ 1999թ. օգոստոսի 3-ի դատավճռի միջև: Այնուամենայնիվ, Դատարանը պետք է հաշվի առնի այն փաստը, որ 1998թ. մայիսի 5-ի դրությամբ 1995թ. հունիսի 29-ից կալանքի տակ վերցված դիմողը կալանքի տակ է եղել արդեն երկու տարի, տասն ամիս և վեց օր (տես, օրինակ, *mutatis mutandis*, Մանսուրն ընդդեմ Թուրքիայի գործով 1995թ. հունիսի 8-ի վճիռը, մաս A, համար 319-B, էջ 49, կետ 51):

2. Կալանքի տևողության ողջամտությունը

(a) Կողմերի դիտողությունները

112. Դիմողը հայտարարել է, որ իրեն կալանավորելու և այդքան երկարատև կալանքի տակ պահելու անհրաժեշտություն չի եղել, քանի որ չի եղել որևէ ապացույց առ այն, որ ինքը փորձել է խոչընդոտել գործով ճշմարտության բացահայտմանը: Իր կալանավորումն արդարացնող՝ իշխանությունների կողմից բերված պատճառներն անբավարար են և ոչ հիմնավոր:

Նա նաև հայտարարել է, որ իր գործը չի եղել առանձնապես բարդ, ինչպես դա հաստատել է Մագադանի տարածքային դատարանը 1999թ. մարտի 15-ին: Գործի նյութերի ինը հատորներից երեքն ամբողջությամբ բաղկացած են եղել տարբեր մարմիններին ուղղված իր բողոքներից: Նախաքննության ընթացքում հարցաքննվել է 29 վկա, և գործով եղել է երկու քաղաքացիական հայցվոր:

Վերջապես, դիմողը բողոքել է, որ համապատասխան մարմինների կողմից քննությունը չի իրականացվել պատշաճ ջանասիրությամբ: Իր երկարատև կալանավորումը եղել է ցածրորակ քննության հետևանք, որն իրականացնողն ապօրինի քայլեր է ձեռնարկել ավելացնելու մեղադրական եզրակացության կետերը և որի գործողությունների նկատմամբ վերահսկողության մարմինների կողմից պատշաճ հսկողություն չի իրականացվել: Այս կապակցությամբ, դիմողը հղում է կատարում Մագադանի քաղաքային դատարանի՝ 1999թ. օգոստոսի 3-ի հետևություններին (տես վերը՝ կետ 80):

113. Կառավարությունը նշել է, որ դիմողը ձերբակալվել է քննությունը ճիշտ ճանապարհից շեղելու պատճառով: Այնուհետև այն դիմողի նախնական կալանքի տևողությունը ողջամիտ է համարել՝ հաշվի առնելով գործի բարդությունը, դրա նշանակալի ծավալը (9 հատոր) և վկաների ու տուժողների մեծ թիվը:

(b) Դատարանի գնահատականը

(i) Դատարանի նախադեպով սահմանված սկզբունքները

114. Դատարանը հիշեցրել է, որ կալանքի ժամկետի ողջամտության հարցը չի կարող գնահատվել վերացականորեն: Մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ողջամտությունը յուրաքանչյուր գործով պետք է որոշվի՝ հաշվի առնելով դրա առանձնահատկությունները: Շարունակական կալանքը կարող է արդարացված լինել կոնկրետ գործով միայն այն դեպքում, եթե այդպես է պահանջում

հասարակական շահը, ինչը, չնայած անմեղության կանխավարկածին, գերակայում է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով նախատեսված անձնական ազատությունը հարգելու նորմին (տես վերը՝ այլոց շարքում, Կուրլան ընդդեմ Լեհաստանի, կետ 110):

Առաջին հերթին ներպետական դատական մարմինների պարտականությունն է ապահովել, որպեսզի կոնկրետ գործով մեղադրյալի նախնական կալանքը չգերազանցի ողջամիտ ժամկետը: Այդ նպատակով նրանք, պատշաճ ուշադրություն դարձնելով անմեղության կանխավարկածի սկզբունքին, պետք է քննության առնեն բոլոր փաստերը, որոնք վկայում են հասարակության շահի վերը նշված պահանջի առկայության կամ բացակայության օգտին, որն էլ արդարացնում է շեղումը 5-րդ հոդվածով նախատեսված նորմից, և պետք է դրանք նշեն ազատ արձակելու միջնորդությունների վերաբերյալ իրենց որոշումներում: Այս որոշումներում նշված պատճառների և իր բողոքներում դիմողի՝ պատշաճ կերպով ներկայացված փաստերի հիման վրա է, որ Դատարանը պետք է որոշի՝ արդյոք տեղի է ունեցել 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի խախտում, թե՛ ոչ (տես վերը, օրինակ, Լաբիտան ընդդեմ Իտալիայի գործը, կետ 152):

Հիմնավոր կասկածի առկայությունը, որ ձերբակալված անձը կատարել է հանցագործություն, հիմք է հանդիսանում, *sine qua non*, շարունակվող կալանքի օրինականության համար, սակայն որոշակի ժամանակահատված անցնելուց հետո այն այլևս բավարար չէ: Այնուհետև Դատարանը պետք է պարզի՝ արդյոք դատական իշխանությունների կողմից նշված մյուս հիմքերը շարունակել են արդարացնել ազատությունից զրկելը, թե՛ ոչ: Երբ այդպիսի հիմքերը եղել են «համապատասխան» և «բավարար», Դատարանը պետք է նաև պարզի, արդյոք ներպետական մարմինները ցուցաբերել են «հատուկ ջանասիրություն» քննությունն իրականացնելիս, թե՛ ոչ: Քննության բարդությունն ու առանձնահատկությունները գործոններ են, որոնք պետք է հաշվի առնվեն այս կապակցությամբ (տես, օրինակ, Սքոթն ընդդեմ Իսպանիայի գործով 1996 թ. դեկտեմբերի 18-ի վճիռը, Ջեկույցներ 1996-VI, էջ 2399-2400, կետ 74, և I.A.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով 1998թ. սեպտեմբերի 23-ի վճիռը, Ջեկույցներ 1998-VII, էջ 2978, կետ 102):

(ii) Վերը նշված սկզբունքների կիրառումը սույն գործի կապակցությամբ

(a) *Կալանավորման հիմքերը*

115. Դատարանի իրավագործության ներքո *ratione temporise* ընկնող ժամանակահատվածում Մազադանի քաղաքային դատարանը, մերժելով ազատ արձակել դիմողին, վկայակոչել է նրան առաջադրված մեղադրանքների խստության և ազատության մեջ գտնվելու ընթացքում նրա կողմից ճշմարտության բացահայտմանը խոչընդոտելու վտանգը (տես վերը՝ կետ 69): Դատարանը նկատել է, որ նման հիմքեր քաղաքային դատարանի կողմից նշվել են ավելի վաղ՝ 1996թ. դեկտեմբերի 27-ին և 1997թ. օգոստոսի 8-ին, որոնք նպատակ են ունեցել արդարացնելու դիմողի երկարատև կալանքը (տես վերը՝ կետեր 43 և 46):

Այնուհետև Դատարանը նշել է, որ 1995թ. հունիսի 29-ին դիմողին կալանքի տակ վերցնելու որոշման համար սկզբունքային պատճառ է եղել այն, որ նա խոչընդոտել է քննությանը՝ հրաժարվելով տրամադրել քննության համար անհրաժեշտ կոնկրետ բանկային փաստաթղթեր, նա ազդել է վկաների վրա և խուսափել ցուցմունք տալուց: Որոշումը նաև հաշվի է առել մեղադրանքների ծանրությունը:

116. Դատարանը հիշեցրել է, որ նմանատիպ փաստարկ սահմանելիս անձի՝ լուրջ հանցագործությունների մեջ ներգրավված լինելու կասկածի առկայությունը, թեև հանդիսանում է համապատասխան գործոն, սակայն չի կարող միայնակ արդարացնել նախնական կալանքի երկարատև ժամանակահատվածը (տես, օրինակ, վերը՝ Սքոթն ընդդեմ Իսպանիայի գործով վճիռը, էջ 2401, կետ 78): Ինչ վերաբերում է դիմողի կալանքը երկարացնելու կապակցությամբ Մազադանի քաղաքային դատարանի կողմից բերված մյուս հիմքերին, մասնավորապես, գործի քննությանը խոչընդոտելու վտանգին, ապա Դատարանը նշել է, որ, ի տարբերություն քննիչի՝ 1995թ. հունիսի 29-ի որոշմանը, քաղաքային դատարանը չի նշել իր եզրակացությունները հաստատող որևէ փաստացի հանգամանք, որոնք նույնն են եղել և՛ 1996, և՛ 1997, և՛ 1999թթ.: Նրա որոշումներում չկա որևէ փաստ, որը ցույց կտար, որ համապատասխան ժամանակահատվածում առկա է եղել նշված ռիսկը:

117. Դատարանն ընդունել է, որ քննությանը խոչընդոտելը, համապատասխան հանցագործությունները դիմողի կողմից կատարված լինելու

հիմնավոր կասկածի հետ մեկտեղ, կարող էին սկզբնական շրջանում արդարացնել դիմողի կալանավորումը: Այդուհանդերձ, քանի որ քննությունն ընթացել էր և ավարտվել է ապացույցների ձեռքբերման փուլը, այդ հիմքն անխուսափելիորեն դարձել էր ոչ լիովին համապատասխան:

118. Արդյունքում, Ղատարանը գտնում է, որ դիմողի կալանքն արդարացնող՝ իշխանությունների կողմից բերված պատճառները, որոնք չնայած համապատասխան և բավարար են եղել սկզբնական փուլում, որոշ ժամանակ անց հետո կորցրել են այդ բնույթը:

(b) քննության իրականացումը

119. Ինչ վերաբերում է քրեական գործի քննության տևողությանը, Ղատարանը նշում է ներպետական դատարանների եզրահանգումներն առ այն, որ գործը չի եղել առանձնապես բարդ, և որ գործի քննությունը եղել է ցածրորակ, ինչի հետևանքով քննությունը ձգձգվել է (տես վերը՝ կետեր 69 և 80): Ղատարանն այլ եզրակացության հանգելու որևէ պատճառ չի տեսել: Այն նաև նշել է, որ, համաձայն ներպետական դատարանների, քննիչներն անարդարացիորեն փորձել են ավելացնել մեղադրական եզրակացության կետերի թիվը (տես վերը՝ կետ 80), մի եզրակացություն, որը բխում է այն փաստից, որ դիմողի դեմ եղած ինը մեղադրանքներից միայն մեկն է հաստատվել Մագադանի քաղաքային դատարանի՝ 1999թ. օգոստոսի 3-ի դատավճռում:

120. Ինչ վերաբերում է հետագա դատական քննությանը, Ղատարանը նկատել է, որ Մագադանի քաղաքային դատարանի կողմից անցկացված քննության ընթացքում եղել են էական ձգձգումներ: 1996թ. նոյեմբերի 11-ին սկսված դատական քննությունն ընդմիջվել է 1997թ. մայիսի 7-ին՝ կապված նախագահող դատավորին գործից հեռացնելու հետ: Այն չի վերսկսվել մինչև 1999թ. ապրիլի 15-ը, չնայած որ համապատասխան դատավարական քայլեր են ձեռնարկվել 1997թ. հուլիս-օգոստոս ամիսներին (նոր դատավորի նշանակումը և դատալսման նշանակումը), 1998թ. մայիսին և հուլիսին (գործի տեղափոխումն այլ դատարան), 1998թ. նոյեմբերին (հետագա քննության համար անհրաժեշտ որոշումներ):

Չնայած ճիշտ է, որ 1997թ. օգոստոսի 8-ին նշանակված նիստն ստիպված հետաձգվել է դիմողի դատապաշտպանի բացակայության պատճառով, և

դիմողը առարկել է, որ իր գործը տեղափոխվի այլ դատարան՝ մի քայլ, որն ուղղված էր քննությունն արագացնելուն, Դատարանը գտել է, որ երկու դատական ժամանակահատվածների միջև դիմողն էապես չի ազդել քննության տևողության վրա, երբ չի եղել գործի քննության որևէ առաջընթաց:

Այդպիսով ակնհայտ է, որ ձգձգված քննությունը չի կարող արդարացվել ո՛չ գործի բարդությամբ, ո՛չ էլ դիմողի վարքագծով: Հաշվի առնելով քննության առանձնա-հատկությունները և դատական քննության ձգձգումները՝ Դատարանը գտել է, որ իշխանություններն արագ չեն գործել:

(c) Եզրակացություն

121. Վերոհիշյալի հիման վրա՝ Դատարանը գտել է, որ դատական քննության ընթացքում դիմողի՝ կալանքի տակ եղած ժամանակահատվածը գերազանցել է «ողջամիտ ժամկետը»: Այդպիսով տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի խախտում:

III. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 6-ՐԴ ՀՈՂՎԱԾԻ 1-ԻՆ ԿԵՏԻ ՎԻՃԱՐԿՎՈՂ ԽԱԽՏՈՒՄ

122. Դիմողը բողոքել է, որ իր դեմ առկա քրեական մեղադրանքները չեն առաջադրվել պատշաճ ժամկետում, ինչպես պահանջում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը, որի համապատասխան մասում ամրագրված է հետևյալը.

«Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում է ... իրեն ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքը, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված ... դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում ... լսումների իրավունք»:

A. Ժամանակահատվածը, որը պետք է հաշվի առնվի

123. Դիմողը հայտարարել է, որ խնդրո առարկա ժամանակահատվածն սկսվել է 1995թ. փետրվարի 8-ին՝ իր դեմ գործ հարուցելու օրվանից, և ավարտվել 2000թ. մարտի 31-ին, երբ Մագադանի քաղաքային դատարանը կայացրել է գործով երկրորդ դատավճիռը:

Կառավարությունն առարկել է, որ խնդրո առարկա ժամանակահատվածը տևել է Մագադանի քաղաքային դատարան գործը 1999թ. փետրվարի 3-ին հանձնելուց մինչև դատարանի կողմից իր առաջին դատավճիռը 1999թ. օգոստոսի 3-ն ընկած ժամանակահատվածը:

124. Դատարանը հիշեցրել է, որ քրեական դատավարության տևողությունը պարզելիս խնդրո առարկա ժամանակահատվածն սկսվում է անձին բառի ինքնուրույն և նյութաիրավական իմաստով «մեղադրանք առաջադրելու» օրվանից (տես այլոց շարքում՝ Կորիզլիանոն ընդդեմ Իտալիայի գործով 1982թ. դեկտեմբերի 10-ի վճիռը, մաս A, համար 57, էջ 13, կետ 34, և Իմբրիոսիան ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով 1993 թ. նոյեմբերի 24-ի վճիռը, մաս A, համար 275, էջ 13, կետ 36): Այն ավարտվում է այն օրը, երբ մեղադրանքը վերջնականապես որոշվում է կամ գործը կարճվում է:

Այդպիսով, տվյալ գործով խնդրո առարկա ժամանակն սկսվել է 1995թ. փետրվարի 8-ին, երբ դիմողը կասկածյալ է դարձել յուրացման մեղադրանքով: Ինչ վերաբերում է ժամանակահատվածի ավարտին, Դատարանը նկատել է, որ 1999թ. սեպտեմբերի 29-ին մնացած մեղադրանքներով գործը կարճելու որոշմանը, քաղաքային դատարանի 1999թ. օգոստոսի 3-ի վճռի կայացումից հետո, հաջորդել է դիմողի դեմ 1999թ. սեպտեմբերի 30-ին նոր մեղադրանքը՝ նույն փաստերի հիման վրա: Այն նկատում է, որ նոր մեղադրանքը եղել է թիվ 48529 գործի մի մասը, որը հարուցվել է 1995թ. սեպտեմբերի 8-ին: Այս հանգամանքներում հաշվի առնելով նոր մեղադրանքի առաջադրման ժամանակը՝ Դատարանը գտել է, որ խնդրո առարկա ժամանակահատվածն ավարտվել է 2000թ. մարտի 31-ին, երբ քաղաքային դատարանը կայացրել է վերջնական մեղադրանքին առնչվող իր դատավճիռը:

Խնդրո առարկա ժամանակահատվածը՝ 1995թ. փետրվարի 8-ից մինչև 2000թ. մարտի 31-ը, որը, այդպիսով, կազմում է հինգ տարի, մեկ ամիս և քսաներեք օր, ըստ էության իրավագործության մեկ մակարդակ է՝ չնայած մի շարք լրացուցիչ քննություններին: Քանի որ Դատարանի իրավագործությունը *ratione temporis* ներառում է միայն Ռուսաստանի Դաշնության առնչությամբ 1998թ. մայիսի 5-ին Կոնվենցիան ուժի մեջ մտնելուց հետո ընկած ժամանակահատվածը, Դատարանը կարող է հաշվի առնել քննության վիճակն այդ օրվա դրությամբ (տես այլոց շարքում *mutatis mutandis* Յախշին և Սարգինն

ընդդեմ Թուրքիայի գործով 1995թ. հունիսի 8-ի վճիռը, մաս A, համար 319-A, էջ 16, կետ 40):

B. Ղատաքնության տևողության ողջամտությունը

125. Ղատարանը հիշեցրել է, որ քնության տևողության ողջամտությունը գնահատվում է գործի հատուկ հանգամանքներից ելնելով՝ հաշվի առնելով Ղատարանի դատական նախադեպով ձևավորված չափանիշները, մասնավորապես, գործի բարդությունը, դիմողի վարքագիծը և իրավասու մարմինների վարքագիծը: Վերջին հաշվով, պետք է հաշվի առնել նաև այն, ինչ կարևոր է դիմողի համար (տես այլոց շարքում՝ վերը, Կուդլան ընդդեմ Լեհաստանի, կետ 124):

1. Կողմերի փաստարկները

126. Ինչ վերաբերում է գործի բարդությանը, ապա դիմողը հղում է կատարել Մագադանի տարածքային դատարանի՝ 1999թ. մարտի 15-ի այն հետևությանը, որ գործը չի եղել հատկապես բարդ, և որ դա չէր կարող արդարացնել տեղի ունեցած ձգձգումները:

Իր վարքագծի առնչությամբ դիմողը հայտարարել է, որ իր դիմում-բողոքները նպատակ են ունեցել արագացնելու դատաքնությունը: Իր ակտիվ համագործակցությունը դատարանի հետ՝ չի պահանջվում Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով, ոչ էլ պաշտպանության միջոցներից օգտվելու իր փորձը կարող է օգտագործվել իր դեմ:

Ինչ վերաբերում է իշխանությունների վարքագծին, ապա դիմողը վկայակոչել է նախնական քնության վատ որակի և քնության թերությունները, ինչպես նշվել է Մագադանի քաղաքային դատարանի կողմից 1999թ. օգոստոսի 3-ին: Բացի դրանից, քաղաքային դատարանն ինքն է խախտել ներպետական դատավարական օրենսդրությունը, այն է՝ խախտելով դատական քնությունն սկսելու համար քրեական դատավարության օրենսգրքի 223-1 և 239-րդ հոդվածներով նախատեսված ժամկետները: Նշվել է, որ դատաքնության ժամանակ դատարանը հարցաքննել է միայն ինը վկայի: Դիմողը նաև վկայակոչել է դատավորին իր գործի քնությունից հեռացնելը, հանգամանք, որն իր հետ կապ

չունենք, վկայակոչել նաև իր գործը Կազինյան շրջանի դատարան տեղափոխելը, ինչը գործի քննությունն արագացնելու հարցում ապարդյուն է եղել:

127. Կառավարությունն ընդունել է, որ դիմողի գործի քննությունը եղել է երկարատև, սակայն պնդել է, որ ժամանակահատվածը եղել է ողջամիտ: Նշվել է, որ դիմողի գործի երկարատև քննությունը եղել է դրա բարդության և ծավալի, ինչպես նաև լիարժեք և բազմակողմանի քննության անհրաժեշտության հետևանք:

Ավելին, դիմողը նպաստել է դատաքննության երկարատևությանը՝ ներկայացնելով բազում դիմումներ, ներառյալ կրկնվող միջնորդությունները, որոնք նախկինում մերժվել են: Այս կապակցությամբ Կառավարությունը հղում է կատարել Մագադանի քաղաքային դատարանի՝ 1999թ. հուլիսի 15-ի և 1999թ. հուլիսի 22-ի եզրահանգումներին, որոնցում նշվել է, որ դատական քննության ընթացքում արված մի շարք միջնորդություններ դիտավորյալ քայլեր են եղել՝ ուղղված քննությունը ձգձգելուն: Դիմողի միջնորդությունը՝ իր գործի քննությունն այլ դատարան տեղափոխելու մասին, նույնպես առաջացրել է ձգձգում: Նշվել է, որ դիմողի գործի նյութերի 30%-ը բաղկացած է եղել նրա բողոքներից և միջնորդություններից:

Կառավարությունը նաև նշել է, որ դիմողի կալանքի ժամկետը ներառվել է նրա դատապարտման ժամկետում: Այդ պատճառով դիմողի կալանավորման տևողությունը չի ազդել նրա ազատագրկման ամբողջ ժամանակահատվածի վրա:

Վերջապես, Կառավարությունը հայտարարել է, որ իշխանությունները դիմողի հանդեպ ցուցաբերել են մարդասիրական վերաբերմունք՝ համաներում կիրառելու միջոցով, որով նա ավելի վաղ է ազատվել պատիժը կրելուց՝ չնայած որ նա չի հատուցել բանկին և դրա բազում հաճախորդներին իր իսկ կողմից պատճառված վնասները:

2. Դատարանի գնահատականը

(a) Գործի բարդությունը

128. Դատարանը նշել է, որ գործի վարույթը, որում դիմողը եղել է միակ մեղադրյալը, վերաբերել է ֆինանսական հանցագործությունների, որոնց առումով

են բավարար ապացույցներ, ներառյալ մի շարք վկաների ցուցմունքները: Այն նկատել է, այդուհանդերձ, որ 1997թ. մայիսի 7-ից, երբ դատական քննությունն ընդմիջվել է, մինչև 1999թ. ապրիլի 15-ը, երբ այն վերսկսվել է, որևէ քննչական միջոցառում տեղի չի ունեցել:

Դատարանը մատնանշել է ներպետական դատարանի այն հետևությունը, որ գործը չի եղել այնքան բարդ, որպեսզի արդարացնի քննության ձգձգումը (տես վերը՝ կետ 69):

Այդպիսով, ո՛չ գործի բարդությունը, ո՛չ քննության պահանջները չեն եղել քննության երկարատևության պատճառ:

(b) Դիմողի վարքագիծը

129. Դատարանը նշել է, որ ներպետական դատարանի կողմից անցկացված քննությունների ողջ ընթացքում դիմողը ներկայացրել է մի շարք միջնորդություններ՝ իր գործի կապակցությամբ: Այն հիշեցրել է, որ 6-րդ հոդվածը չի պահանջում քրեական հանցագործության մեջ մեղադրվող անձից ակտիվորեն համագործակցել դատական իշխանությունների հետ (տես, օրինակ, Ռոբերտինս ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով 1993թ. փետրվարի 25-ի վճիռը, մաս A, համար 156-D, էջ 117, կետ 43):

Այն նկատել է, որ դատական քննության ընթացքում դիմողի հարուցած միջնորդությունները դատարանի կողմից ճանաչվել են իր գործի քննությանը խանգարող: Այնուամենայնիվ, չկա որևէ ցուցում առ այն, որ մյուս դատալսումների ընթացքում՝ 1996թ. նոյեմբերի 11-ից մինչև 1997թ. մայիսի 7-ը և 1999թ. դեկտեմբերի 20-ից մինչև 2000թ. մարտի 31-ը, դիմողի վարքագիծը կարող է որևէ կերպ անվանվել դիտավորյալ:

Ինչ վերաբերում է նիստերի միջև ընկած ժամանակահատվածներում հարուցած միջնորդություններին, ապա Դատարանը նշել է, որ դրանք մեծամասամբ վերաբերել են այն հանգամանքին, որ դատարանը երկար ժամանակ ձեռնամուխ չի եղել իր գործի քննությանը: Դատարանը չի կարող գտնել, որ այս միջնորդությունները նպաստել են քննության դանդաղեցմանը, հատկապես, որ դրանք լիովին եղել են անօգուտ: Չնայած ճիշտ է, որ քննությունն արագացնելու նպատակով դիմողի գործը տեղափոխվել է այլ դատարան, դիմողին չի կարելի մեղադրել այն հարցում, որ նա առարկել է դրա դեմ այն

հանգամանքից հետո, երբ տեղափոխումն իր գործում չի հանգեցրել որևէ առաջընթացի:

Դատարանը նաև նշել է, որ մեկ անգամ՝ 1997թ. օգոստոսի 8-ին նիստն ստիպված հետաձգվել է՝ դիմողի պաշտպանի չներկայանալու պատճառով:

130. Դատարանը գտել է, որ չնայած դիմողը կարող է պատասխանատու լինել որոշ ձգձգումների համար, սակայն նրա վարքագիծն էապես չի ազդել քննության տևողության վրա:

(c) Ներպետական իշխանությունների վարքագիծը

131. Ինչպես արդեն նշվել է վերը, ներպետական քննության ընթացքում տեղի են ունեցել էական ձգձգումներ, որոնք չէին կարող բացատրվել գործի բարդությամբ կամ դիմողի վարքագծով: Մասնավորապես, գործի քննությունը փաստորեն կանգ է առել գրեթե երկու տարի՝ 1997թ. մայիսի 7-ից մինչև 1999թ. ապրիլի 15-ը:

132. Դատարանը նկատել է, որ քննության ողջ ընթացքում դիմողը գտնվել է կալանքի տակ՝ մի փաստ, որը պետք է ստիպեր գործի քննությունն իրականացնող դատարանին արդարադատությունն իրականացնել արագացված:

133. Այնուհետև Դատարանը նշել է, որ Մագադանի քաղաքային դատարանի՝ 1999թ. օգոստոսի 3-ի դատավճռից և մնացած մեղադրանքներով գործը կարճելու մասին 1999թ. սեպտեմբերի 29-ի որոշումից հետո իշխանությունները դիմողին նույն փաստերի հիման վրա նոր մեղադրանք են առաջադրել՝ դրանով իսկ առավել ազդելով քննության տևողության վրա, ինչն առաջին ատյանի դատարանում տևել է ավելի, քան չորսուկես տարի:

134. Դատարանը գտել է, որ իշխանությունները չեն ցուցաբերել հատուկ հետևողականություն, մասնավորապես, 1998թ. մայիսի 5-ին Կոնվենցիան ուժի մեջ մտնելուց հետո:

3. Հետևություն

135. Հաշվի առնելով վերը նշված հանգամանքները՝ Դատարանը գտել է, որ քննության տևողությունը չի բավարարել «ողջամիտ ժամկետի» պահանջը: Հետևաբար, տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 6-ր հոդվածի 1-ին կետի խախտում:

ԿՈՆՎԵՆՏԻԱՅԻ 41-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

136. Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածով նախատեսված է.

«Եթե Դատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ դրա արձանագրությունների խախտում, և եթե Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական օրենսդրությունը թույլ է տալիս միայն մասնակի հատուցում, ապա Դատարանն անհրաժեշտության դեպքում կարող է տուժող կողմին տրամադրել արդարացի բավարարում»:

A. Նյութական վնաս

137. Դիմողը պահանջել է վնասների փոխհատուցում.

(1) 130,599 ԱՄՆ դոլար («USD») 1995թ. հուլիսից մինչև 2000թ. ապրիլի 20-ը կալանքի տակ գտնվելու ընթացքում որպես Հարավարևելյան ֆինանսական բանկի նախագահ ստանելիք աշխատավարձի կորստի համար,

(2) 203,000 ԱՄՆ դոլար մեկ այլ կազմակերպության կողմից չվճարված աշխատավարձի կորստի համար, որը նրան ազատել էր աշխատանքից իր ձերբակալման պատճառով,

(3) 500,000 ԱՄՆ դոլար՝ իր կազմակերպության սեփականությունը կորցնելու համար, որը հետևել էր նրա ձերբակալմանը,

(4) 8,600 ԱՄՆ դոլար՝ իր ավտոմեքենայի կորստի համար,

(5) 11,734,376 ԱՄՆ դոլար՝ բաժնետոմսերից ստացվելիք եկամուտների կորստի համար, որոնք նա չի կարողացել վաճառել դրանց 1995թ. շուկայական արժեքով,

(6) 436,226 ԱՄՆ դոլար՝ մի գործարանում ունեցած իր բաժնետոմսերի մեծ մասի կորստի համար, որը 1997թ. ճանաչվել է սնանկ:

Կրած նյութական վնասների համար դիմողի պահանջած ամբողջ գումարը կազմել է 13,012,702 ԱՄՆ դոլար:

138. Կառավարությունը վիճարկել է այս պահանջները:

139. Դատարանը հիշեցրել է, որ կապահովվի դրամական փոխհատուցում Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի ներքո, եթե միայն վիճարկվող կորուստը կամ վնասը պատճառվել են իր կողմից ճանաչված խախտումով:

Ինչ վերաբերում է կետ (1)-ում նշված պահանջին, Դատարանը նշել է, որ մեղադրյալը դատապարտվել է, և որ նրա նախնական կալանքի ժամկետը հաշվարկվել է իր ազատագրկման ամբողջ ժամկետում: Այդ պատճառով Դատարանը գտել է, որ պահանջը չի կարող քննության առնվել:

Ինչ վերաբերում է մնացած պահանջներին՝ Դատարանը գտել է, որ որևէ պատճառական կապ չկա կրած վնասների և իր կողմից ճանաչված խախտումների միջև:

Այդ պատճառով Դատարանը մերժել է դիմողի՝ այս կետում ներկայացրած պահանջը:

B. Ոչ նյութական վնաս

140. Դիմողը պահանջել է 9,636,000 ֆրանսիական ֆրանկ՝ ոչ նյութական վնասի համար:

141. Կառավարությունը հայտարարել է, որ պահանջը չափազանց մեծ է, և որ խախտման փաստի ճանաչումը հանդիսանում է բավարար հատուցում:

142. Դատարանը գտել է, որ դիմողի կալանավորման տևողությունը՝ նման պայմաններում, ինչպես նաև քրեական գործի քննության տևողությունը պետք է որ պատճառած լինեին նրան անորոշության և անհանգստության զգացում, որը չի կարող փոխհատուցվել միայն խախտման փաստի ճանաչմամբ:

143. Կայացնելով անկողմնակալ որոշում՝ Դատարանը սահմանել է դիմողի համար ամբողջական գումար՝ 5,000 եվրոյի չափով՝ ի հատուցումն ոչ նյութական վնասի:

B. Ծախսեր և ծախքեր

144. Դիմողը հայտարարել է, որ ներպետական դատավարության ընթացքում իր պաշտպանի մատուցած ծառայությունների դիմաց կրած ծախսերը կազմել են մոտավորապես 40,000 ԱՄՆ դոլար:

145. Կառավարությունն այս պահանջը համարել է անհիմն և չափազանց մեծ՝ նկատի ունենալով Մագադանի շրջանում համապատասխան ժամանակ պաշտպանների վարձատրության չափերը: Այս Կառավարությունը քննության է առել դիմողի կողմից ներկայացված փաստաթղթերի իսկությունը: Նաև վիճարկել է, որ ներպետական դատավարության ժամանակ դիմողի կրած ծախսերը չպետք է հատուցվեն, քանի որ դիմողը մեղավոր է ճանաչվել և դատապարտվել որոշ ժամանակով ազատազրկման:

146. Դատարանը հիշեցրել է, որպեսզի ծախսերն ու ծախքերը փոխհատուցվեն 41-րդ հոդվածին համապատասխան, պետք է հաստատվի, որ դրանք փաստացի և անհրաժեշտաբար ծախսվել են՝ կանխելու կամ վերացնելու համար Կոնվենցիայի խախտումը, նաև այդ ծախսերն ու ծախքերը պետք է լինեն ողջամիտ չափերի (տես, օրինակ, Նեյլսենն ու Ջոնսոնն ընդդեմ Նորվեգիայի [GC], համար 23118/93, կետ 43, ECHR 1999-VIII): Նյութերից ակնհայտ է դառնում, որ դիմողը կրել է օրինական ծախսեր և ծախքեր՝ գրավի դիմաց կալանքից ազատվելուն հասնելու նպատակով: Այդուհանդերձ, նա իր կողմից պահանջվող գումարի համար ներկայացրել է միայն մասնակի փաստաթղթային հիմնավորում: Ավելին, կրած ծախսերը բացարձակապես կապ չունեն Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի, 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի և 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտումների հետ:

Գնահատելով արդարության հիմքով՝ Դատարանը ողջամիտ է համարել այս կապակցությամբ տրամադրել 3.000 Եվրո:

C. Տոկոսներ՝ չվճարման դեպքում

147. Դատարանը գտել է, որ չբավարարված շահը պետք է հաշվարկվի Եվրոպական կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված տարեկան տոկոսադրույքով՝ ներառյալ 3 տոկոս տոկոսադրույքը:

ԱՅՍ ՀԻՄՔԵՐՈՎ ԴԱՏԱՐԱՆԸ ՄԻԱԶԱՅՆ

1. Վճռում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում,

2. Վճռում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի խախտում,

3. Վճռում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտում:

4. Վճռում է,

(a) որ պատասխանող պետությունը պետք է Կոնվենցիայի 44-րդ հոդվածի 2-րդ կետին համապատասխան վճիռն ուժի մեջ մտնելու օրվանից հետո երեք ամսվա ընթացքում դիմողին վճարի հետևյալ գումարները՝ վճռի կայացման օրվա դրությամբ ռուսական ռուբլուն համարժեք փոխարժեքով.

(i) 5,000 եվրո (հինգ հազար եվրո)՝ ոչ նյութական վնասի համար,

(ii) 3,000 եվրո (երեք հազար եվրո)՝ ծախսերի և ծախքերի համար,

(iii) ցանկացած հարկ , որ կարող է գանձվել վերը նշված գումարներից,

(b) որ Եվրոպական կենտրոնական բանկի սահմանած՝ վճռորոշ նշանակություն ունեցող վարկային տոկոսին համարժեք տարեկան տոկոսադրույքի սովորական տոկոսները, ներառյալ երեք տոկոսը, պետք է վճարվեն վերոհիշյալ երեք ամիսը լրանալուց հետո՝ մինչև բոլոր գումարների վճարումը,

(5) Մերժում է արդարացի փոխհատուցման՝ դիմողի մնացած պահանջները;

Կատարված է անգլերեն և հրապարակված է գրավոր ձևով 2002թ. հուլիսի 15-ին՝ Դատարանի կանոնակարգի 77-րդ կանոնի 2-րդ և 3-րդ կետերին համապատասխան:

Քարտուղար

Ս.Դոլի

Նախագահող

Ջ.-Պ. Կոստա

Կոնվենցիայի 45-րդ հոդվածի 2-րդ և Դատարանի կանոնակարգի 74-րդ կանոնի 2-րդ կետին համապատասխան՝ պարոն Քովլերի առանձին, դատավորների կազմի մեծամասնության դիրքորոշմանը համընկնող կարծիքը կցվում է սույն վճռին:

ՂԱՏԱԿՈՐ ՔՈՎԼԵՐԻ ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԱՄԸՆԿՆՈՂ ԿԱՐԾԻՔԸ (Թարգմանություն)

Ընդհանուր առմամբ ես կիսում եմ իմ գործընկերների կարծիքն այս գործով: Այդուհանդերձ, հաշվի առնելով Ղատարանի վճռի իրավական կարևորությունը, անհրաժեշտ եմ համարում տալ որոշ գնահատականներ:

1. Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ կետերի առնչությամբ Ռուսաստանի արած վերապահումը, որը վերաբերում է 1960թ. հոկտեմբերի 27-ի՝ ՌՍՖՍՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի («ՔԴՕ») որոշ դրույթների կիրառմանը, կասկածյալների ազատագրկման ընթացակարգին առնչվող համապատասխան փոփոխությունների և լրացումների հետ մեկտեղ, տարածվում են նաև ՔԴՕ-ի «Կալանավորման ժամանակահատվածին» առնչվող 97-րդ հոդվածի վրա, որը նշված է վերապահման մեջ՝ ՔԴՕ-ի այլ դրույթների հետ մեկտեղ: Ուստի ես գտնում եմ, որ դժվար է արդարացնել Ղատարանի՝ վճռի 108-րդ կետում արած եզրակացությունն առ այն, որ վերապահումը չի ընդգրկում դիմողի նախնական կալանքի մի մասը:

Իմ կարծիքով, ավելի ճիշտ կլիներ, եթե Ղատարանը որոշեր, որ վերապահումը գոնե տարածվում է քրեական գործի քննության ժամանակ դիմողի՝ կալանքի տակ անցկացրած ժամանակահատվածի վրա: Այդուհանդերձ, պետք է հիշել, որ վերապահման տեքստի լայն կառուցվածքն այնպես, ինչպես այն տարածվում է ՔԴՕ 97-րդ հոդվածի վրա, կարող է հանգեցնել կոնկրետ

հետևությունների, որ ՔԴՕ 97-րդ հոդվածի 4-7-րդ մասերում նախատեսված ժամկետներից դուրս կալանավորման ժամկետի երկարացումներն օրինական են այնպիսի դեպքերում, երբ մեղադրյալը կամ նրա պաշտպանը չեն կարող ծանոթանալ գործի նյութերին մինչև կալանքի առավելագույն ժամկետի լրանալը, երբ մեղադրյալը կամ նրա պաշտպանը պահանջում են հետագա քննություն, կամ որ դատարանը գործը վերադարձնում է լրացուցիչ քննության, երբ արդեն լրացել է կալանավորման ժամկետը:

Այլ կերպ ասած՝ 5-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ կետերի կապակցությամբ Ռուսաստանի արած վերապահումը կիրառվում է ոչ միայն կալանքի տակ պահելու ընթացակարգի (որը, իմիջիայլոց, սկզբունքորեն փոփոխվել է, ինչպես 2002թ. հուլիսի 1-ին՝ նոր ՔԴՕ-ի ուժի մեջ մտնելով), այլ նաև նախնական կալանքի այլ ժամանակահատվածների նկատմամբ: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է որոշել՝ արդյոք «կալանքի տակ գտնվելը» ներառում է գործը դատարան հանձնելուց հետո կալանքի տակ անցկացրած ժամկետը, թե՛ ոչ:

2. Ռուսաստանի դատավարական օրենքը տարբերում է ազատագրկման երկու տեսակ. նախնական կալանք՝ մինչդատական քննության ընթացքում և նախնական կալանք՝ դատական քննության ընթացքում: Այս տարբերությունն արտահայտված է 2001թ. հունիսի 13-ի օրենքում, որը քրեական գործով դատական քննության առավելագույն տևողությունը սահմանափակել է վեց ամսով: Այդուհանդերձ, իր վճռի 110-րդ հոդվածում Ղատարանը, հղում կատարելով իր նախադեպային իրավունքին, գտավ, որ կալանքը ներառում է ողջ նախնական կալանքի ժամանակահատվածը՝ սկսած անձին կալանքի տակ առնելու օրվանից մինչև դատարանի կողմից վճռի կայացումը: Վերջապես, քանի որ դիմողը մնացել է ծանրաբեռնված մենախցում, ապա դիմողի համար ինչ տարբերություն կա, թե արդյոք նրա կալանավորումը եղել է մինչդատական քննության կամ դատական քննության ընթացքում կամ դա կատարվել է պատասխանող պետության առնչությամբ Կոնվենցիայի ուժի մեջ մտնելուց առաջ, թե՛ հետո: Այս տարբերությունը կարող էր, այդուհանդերձ, կարևորություն ներկայացնել Ղատարանի համար, եթե Ղատարանն ընդուներ, որ պետության հայեցողության շրջանակը համապատասխանում է կալանավորման ժամկետների ողջամտության որոշմանը:

Դիմողը պահվել է կալանքի տակ նախնական քննության ընթացքում 1995թ. հունիսի 29-ից (նրան կալանքի տակ առնելու օրը) մինչև 1996թ. հունիսի 19-ը (տարածքային դատախազության կողմից գործը Մագադանի քաղաքային դատարանին փոխանցելու օրը), այսինքն, նա կալանքի տակ է պահվել տասնմեկ ամիս և քսաներկու օր, որը նվազ է, քան ՔԴՕ 97-րդ հոդված 2-րդ մասով նախատեսված տասնութ ամսյա առավելագույն ժամկետը, որից հետո մեղադրյալը կարող է անհապաղ ազատ ազատվել (ՔԴՕ 97-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Դիմողի կալանավորման այս մասը չի կարող մեղսագրվել պատասխանող պետությանը, քանի որ այն նախորդել է Ռուսաստանի առնչությամբ Կոնվենցիայի ուժի մեջ մտնելով (չհամատեղվող *ratione temporis*):

Դիմողի կալանքը դատական քննության ընթացքում տևել է մինչև 1999թ. օգոստոսի 3-ը, երբ Մագադանի քաղաքային դատարանը կայացրել է իր առաջին դատավճիռը, այսինքն՝ երեք տարի, մեկ ամիս և քսանմեկ օր (ինչպես հաստատել է Դատարանը վերը՝ իր վճռի 110-րդ կետում): Չպետք է մոռանալ այն, որ դատավճռի կայացման ձգձգումը և, համապատասխանաբար, դիմողի երկարատև կալանավորումը մասամբ եղել են դիմողի՝ դատավորներին ուղղված բացարկների և քննությունն այլ դատարանի կողմից իրականացվելու վերաբերյալ նրա միջնորդությունների, ինչպես նաև դատապաշտպաններին փոխելու և նրանց չներկայանալու հետևանք, փաստեր, որոնք Դատարանը հստակորեն ընդունում է իր վճռի 130-րդ կետում: Այս ձգձգումը տևել է մեկ տարի և երեք ամիս: Դա, իհարկե, չի արդարացնում հենց դատարանների պատճառով տեղի ունեցած դատավարական ձգձգումները, բայց, այնուամենայնիվ, ստեղծում է դատական քննության ընթացքում դիմողի կալանքի այլ պատկեր:

Վերջապես, գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելը և Մագադանի քաղաքային դատարանի կողմից 2000թ. մարտի 31-ին երկրորդ դատավճռի կայացումը երկարացրել են կալանավորման ժամկետը ևս յոթ ամսով՝ ՔԴՕ 97-րդ հոդվածի 7-րդ մասին համապատասխան:

Այդուհանդերձ, ընդհանուր առմամբ դիմողը կալանքի տակ է պահվել հինգ տարի, մեկ ամիս և քսաներեք օր, դրանից չորս տարի, ինն ամիս և երկու օր անցկացրել է Մագադանի N 1 նախնական կալանավայրում: Դա չի կարող համարվել կալանքի ողջամիտ ժամկետ՝ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի իմաստով, չնայած իմ՝ վերը նշած հանգամանքներին: ՔԴՕ 97-րդ հոդվածի 8-րդ մասին համապատասխան՝ դիմողը մի քանի անգամ դիմել է դատարանին իր

կալանավորման օրինականության և հիմնավոր լինելու հարցի կապակցությամբ: Այդպիսով, նա սպառել է, Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածի 1-ին կետին համապատասխան, իր տրամադրության տակ եղած պաշտպանության բոլոր ներպետական միջոցները:

3. Ինչ վերաբերում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի հետ կապված հարցերին (արդարացի և հրապարակային քննություն պատշաճ ժամկետում), ապա Ղատարանը, ցավոք, իմ կարծիքով, անտեսել է այն փաստը, որ դիմողը չի օգտագործել 1999թ. օգոստոսի 3-ի վճիռը բողոքարկելու իր իրավունքը՝ այդպիսով բաց թողնելով պաշտպանության ներպետական միջոցներն սպառելու հարցը: Այդուհանդերձ, ճիշտ է, որ դիմողի փաստարկներն ամրապնդվում են այն փաստով, որ այդ դատավճիռը չի եղել վերջնական, դրան հետևել է լրացուցիչ քննություն և նոր դատավճռի կայացում 2000թ. մարտի 31-ին:

4. Հաշվի առնելով վերը նշված հանգամանքները՝ գտնում են, որ կարելի է վիճել Կոնվենցիայի 3-րդ, 5-րդ հոդվածների 3-րդ կետի և 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտման կապակցությամբ իմ գործընկերների կարծիքի շուրջ, սակայն համոզված են, որ վճռի 143-րդ կետում արդարացի փոխհատուցման ապահովումը պետք է գնահատվի առանձին՝ կապված հայտնաբերված տարբեր խախտումների հետ:

ՊՈԼՏՈՐԱՑԿԻՆ ԸՆԴԴԵՄ ՈՒԿՐԱԻՆԱՅԻ ԳՈՐԾԸ

CASE OF POLTORATSKIY v. UKRAINE

Դատարանի 2003թ. ապրիլի 29-ի

վճիռը

Ստրասբուրգ

ՓԱՍՏԵՐ

I. ԳՈՐԾԻ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ

A. Իրադարձությունների համառոտ նկարագրությունը

9. 1995թ. դեկտեմբերի 12-ին Իվանո-Ֆրանկովսկի մարզային դատարանը դիմողին մեղավոր է ճանաչել չորս անձանց սպանության մեջ և նրան դատապարտել մահապատժի՝ անձնական գույքի բռնագրավմամբ:

10. 1996թ. փետրվարի 22-ին Գերագույն դատարանը մարզային դատարանի վճիռը թողել է անփոփոխ: Դիմողը Ներքին գործերի Իվանո-Ֆրանկովսկի մարզային վարչության՝ մեկուսարանների համար պատասխանատու ստորաբաժանման կողմից փոխադրվել է մահապատժի իրականացմանը սպասող անձանց պահելու համար նախատեսված բանտախցերից մեկը:

11. 1997թ. մարտի 11-ից գործել է մահապատժի կիրառման վերաբերյալ Ուկրաինայի Նախագահի հայտարարած դադարեցումը: 1999թ. դեկտեմբերի 29-ի թիվ 11Րտ/99 որոշմամբ Ուկրաինայի սահմանադրական դատարանը սահմանել է, որ մահապատժի վերաբերյալ Քրեական օրենսգրքի դրույթները հակասում են

Ուկրաինայի Սահմանադրությանը: Արդյունքում, մահապատիժը 2000թ. փետրվարի 22-ի թիվ 1483-III օրենքով փոխարինվել է ցմահ ազատազրկմամբ:

12. 2000թ. հունիսի 2-ին Իվանո-Ֆրանկովսկի մարզային դատարանը դիմողի նկատմամբ նշանակված մահապատիժը փոխարինել է ցմահ ազատազրկմամբ:

B. Փաստերը

13. Դիմողին Իվանո-Ֆրանկովսկի բանտում պահելու պայմաններին և այնտեղ նրա անցկացրած ժամանակահատվածում տեղի ունեցած դեպքերին վերաբերող փաստերը վիճահարույց էին:

14. Փաստերի շարադրանքն ըստ դիմողի վարկածի՝ ներկայացված է ստորև՝ 17-23-րդ կետերում: Փաստերի շարադրանքն ըստ Կառավարության վարկածի՝ ներկայացված է ստորև՝ 24-30-րդ կետերում:

15. Հանձնաժողովին և Դատարանին ներկայացված փաստերի նկարագրությունը ներկայացված է ստորև՝ 31-58-րդ կետերում:

16. Դիմողի ազատազրկման պայմանների և Իվանո-Ֆրանկովսկի բանտում տեղի ունեցած դեպքերի առնչությամբ վեճի լույսի ներքո փաստերի իսկությունն ստուգելու նպատակով Կոնվենցիայի նախկին 28-րդ հոդվածի 1 (a) կետին համապատասխան Հանձնաժողովն իրականացրել է սեփական հետաքննություն: Այդ կապակցությամբ Հանձնաժողովը քննության է առել դիմողի և Կառավարության կողմից իրենց համապատասխան հայտարարություններին կից ներկայացված մի շարք փաստաթղթեր և երեք անձի կազմով պատվիրակություն գործուղել՝ 1998թ. նոյեմբերի 23-ին և 26-ին Կիևում՝ Արդարադատության նախարարությունում և 1998թ. նոյեմբերի 24-ին և 25-ին՝ Իվանո-Ֆրանկովսկում կազմակերպված լսումների ընթացքում վկաներից ցուցմունք վերցնելու համար: Ցուցմունքների գնահատանքը և դրանց վերաբերյալ Հանձնաժողովի եզրակացությունը ներկայացված են ստորև՝ 59-75-րդ կետերում:

1. Փաստերի շարադրանքն ըստ դիմողի վարկածի

17. 1995թ. դեկտեմբերի 12-ին Իվանո-Ֆրանկովսկի մարզային դատարանը դիմողին մեղավոր է ճանաչել չորս անձանց սպանության մեջ և նրան դատապարտել մահապատժի՝ անձնական գույքի բռնագրավմամբ: Առաջին ատյանի դատարանի

դատավճշից հետո նա փոխադրվել է առանձին բանտախուց: Նրան արգելված էր նամակագրություն վարել ընտանիքի հետ և տեսակցել իր փաստաբանին: Նա բազմիցս թույլտվություն է խնդրել հանդիպելու իր փաստաբանին:

18. 1996թ. փետրվարի 22-ին Գերագույն դատարանն անփոփոխ է թողել առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը: Ներքին գործերի մեկուսարանների համար պատասխանատու ստորաբաժանման որոշմամբ դիմողը փոխադրվել է մահապատժի իրականացմանն սպասող դատապարտյալների համար նախատեսված բանտախուց: 1996թ. մարտի 30-ին դիմողի փաստաբանը թույլտվություն է խնդրել տեսակցելու դիմողին՝ վերջինիս գործով Գերագույն դատարանի որոշումը նրան հանձնելու նպատակով: Բանտի տնօրենը մերժել է նրա խնդրանքը:

19. Մահապատժի դատապարտված անձանց պահելու պայմանները կարգավորվում էին 1993թ. Նախնական կալանքի վերաբերյալ օրենքով (այսուհետ՝ Օրենք) և 1998թ. ապրիլի 20-ի հրահանգով (այսուհետ՝ Հրահանգ), որոնց բովանդակությունը հույժ գաղտնի էր: Հրահանգի դրույթների համաձայն՝ բացօթյա զբոսանքը, հեռուստացույց դիտելը, լրագրեր գնելը և ազգականներից հանձնուք ստանալն արգելվում էր: Այդպիսով, Հրահանգը դիմողին թույլ չէր տալիս օգտվել Օրենքով երաշխավորված իր իրավունքներից:

20. Բանտային պայմանների վերաբերյալ դիմողի հոր ներկայացրած բողոքին տրված պատասխանում Իվանո-Ֆրանկովսկի Ներքին գործերի վարչության պետի տեղակալը հղում է կատարել Հրահանգին: Ավելին, ըստ բանտի փոխտնօրենից ստացած տեղեկությունների՝ Օրենքի գործողությունը նրա որդու վրա չէր տարածվում: Եթե Օրենքի գործողությունը նրա վրա տարածվեր, ապա նա դրա 9(1) և 13-րդ բաժինների հիման վրա իրավունք կունենար դուրս բերվել բացօթյա զբոսանքի, ամսական երկու անգամ հանձնուք ստանալ և հեռուստացույց դիտել: Այդուամենայնիվ, այդ իրավունքները խստիվ արգելված էին 1995-1998թթ. ժամանակահատվածում: Մինչև 1997թ. սեպտեմբերը դիմողը զրկված էր նաև նամակներ ուղարկելու և ստանալու իրավունքից: Միայն դրանից հետո էր բանտի փոխտնօրենը դիմողի մորը բանավոր հայտնել, որ իրենց որդին կարող է նամակներ ուղարկել և ստանալ: Բացի դրանից, առանց որևէ պարզաբանման՝ 1995թ. մայիսի 29-ին և 1996թ. հունիսի 10-ին և հուլիսի 31-ին մերժվել էին որդուն այցելելու վերաբերյալ դիմողի հոր դիմումները: 1996թ. հուլիսից սկսած դիմողի հորն ամենամսյա՝ երկու ժամ տևողությամբ, տեսակցությունների փոխարեն թույլ էին

տալիս տեսակցել միայն երեք ամիսը մեկ անգամ՝ ոչ ավելի, քան մեկ ժամ տևողությամբ:

21. Ինչ վերաբերում է հոգևորականի այցելություններին, դիմողի հայրը և հոգևորականության ներկայացուցիչները պարբերաբար, սակայն անօգուտ դիմել էին բանտի վարչակազմին և Ներքին գործերի Իվանո-Ֆրանկովսկի մարզային վարչության՝ մեկուսարանների համար պատասխանատու ստորաբաժանման ղեկավարությանը՝ դիմողին հոգևորականի հետ տեսակցելու իրավունք տալու խնդրանքով:

22. Եվ, վերջապես, դիմողը հայտարարել է, որ բազմիցս բողոք է ներկայացրել բանտային պայմանների վերաբերյալ: Նա նաև դիմել է բանտի վարչակազմին՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան դիմելու թույլտվություն ստանալու խնդրանքով, սակայն՝ անօգուտ:

23. 1998թ. մարտի 6-ին Հանձնաժողովին հղած նամակում դիմողի հայրը տեղեկացրել է, որ 1998թ. մարտի 4-ին տեսել է իր որդուն և նրանից իմացել, որ 1998թ. փետրվարի կեսերին Ներքին գործերի նախարարության հանձնաժողովն ստուգումներ է անցկացրել բանտում: Հանձնաժողովի գնալուց հետո բանտարկյալը փոխադրվել է ավելի վատ կահավորված և կեղտոտ բանտախուց: Խցի պատուհանն ամբողջությամբ ծածկված է եղել շերտավարագույրով: Ջուգարանակոնքը լվանալու հարմարանքի բացակայության պատճառով այն հնարավոր չէր մաքրել, ինչի պատճառով անտանելի գարշահոտություն էր տարածվում: Ավելին, դիմողին օրական 250 միլիլիտր տաք ջուր էին տրամադրում թեյ և կաթ պատրաստելու համար: Նրա մոտ եղած ողջ սնունդն առգրավվել էր, Աստվածաշունչը՝ ևս: Նրան արգելվել էր պարբերական մամուլ ընթերցել, իսկ նոթատետրն ու օրացույցը նույնպես առգրավվել էին:

2. Փաստերի շարադրանքն ըստ Կառավարության վարկածի

24. Կառավարությունը նշել է, որ մահապատժի դատապարտված անձանց պահելու պայմանները կանոնակարգվում են Օրենքով և Քրեական դատավարության օրենսգրքով: Օրենքի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ մահապատժի դատապարտված անձը պահվում է այլ բանտարկյալներից անջատ: Բանտախուցը, որտեղ դիմողը փոխադրվել էր դատավճիռն ուժի մեջ մտնելուց հետո, համապատասխանում է Օրենքի 11-րդ բաժնով սահմանված սանիտարական և հիգիենիկ պայմաններին:

բանտախցի մակերեսը 9 քառակուսի մետր էր՝ մահճակալով, սեղանով, ռադիոընդունիչով, բավարար բնական և էլեկտրական լուսավորությամբ, ջեռուցմամբ, հոսող ջրով և արտաքնոցով:

25. Դիմողն օրական երեք անգամ ապահովվել է սննդով, սահմանված ձևի հագուստով և կոշիկով, ինչպես նաև ամենօրյա օգտագործման այլ պարագաներով: Ապահովվել են նաև բժշկական օգնությունը, բուժումը, կանխարգելիչ և հակահամաճարակային միջոցառումները, որոնք իրականացվում էին առողջապահության վերաբերյալ օրենսդրությանը համապատասխան:

26. Օրենքի 12-րդ բաժնի համաձայն՝ մինչև դատավճիռն ի կատար ածելը մահապատժի դատապարտված բանտարկյալներին, որպես կանոն, ամսական ոչ ավելի, քան մեկ անգամ թույլատրվում էր տեսակցություն ունենալ ազգականների և այլ անձանց հետ՝ դատավճիռը կայացրած դատարանի գրավոր թույլտվությամբ: Տեսակցության առավելագույն տևողությունը երկու ժամ էր: Գործը վերաքննիչ դատարանի կողմից քննվելուց հետո փաստաբանների և այլ իրավախորհրդատուների հետ տեսակցությունները կարող էին թույլատրվել Ներքին գործերի նախարարության գլխավոր վարչության պետի, Ներքին գործերի մարզային վարչության պետի կամ մեկուսարանների գծով նրա տեղակալի կողմից: Օրենքի 12-րդ բաժնի համաձայն՝ պաշտպանի հետ տեսակցությունները թույլատրվում էին առանց դրանց թվի և տևողության սահմանափակման:

27. 1995թ. դեկտեմբերի 13-ին, առաջին ատյանի դատարանի դատավճռի կայացումից հետո, դիմողի ծնողները և փաստաբանը նրան այցելելու թույլտվություն են ստացել: Ծնողները դիմողին այցելել են 1995թ. դեկտեմբերի 15-ին և 1996թ. հունվարին: Փաստաբանը դիմողին այցելել է 1995թ. դեկտեմբերի 21-ին և 1996թ. հունվարի 7-ին: 1996թ. փետրվարի 22-ից 1997թ. դեկտեմբերի 29-ն ընկած ժամանակահատվածում դիմողի ծնողները վերջինիս տեսակցելու թույլտվություն ստանալու համար Իվանո-Ֆրանկովսկի Ներքին գործերի մարզային վարչություն դիմել են 1996թ. փետրվարի 24-ին, մարտի 4-ին, ապրիլի 5-ին, մայիսի 4-ին, հուլիսի 2-ին, հոկտեմբերի 1-ին, նոյեմբերի 18-ին և դեկտեմբերի 25-ին, ինչպես նաև 1997թ. հունիսի 3-ին ու 20-ին և սեպտեմբերի 19-ին: Նրանց տեսակցություն թույլատրվել էր 1996թ. փետրվարի 24-ին, մարտի 5-ին, ապրիլի 5-ին, մայիսի 4-ին, հուլիսի 2-ին, հոկտեմբերի 4-ին և դեկտեմբերի 4-ին, ինչպես նաև 1997թ. մարտի 4-ին, հունիսի 4-ին, սեպտեմբերի 4-ին և դեկտեմբերի 4-ին:

28. Դիմողի փաստաբանը տեսակցության իրավունք ստանալու համար դիմել է 1996թ. ապրիլի 25-ին, նոյեմբերի 11-ին, դեկտեմբերի 18-ին և 19-ին: Տեսակցության առաջին թույլտվությունը տրամադրվել է 1996թ. մայիսի 7-ին, մնացած դիմումները ևս համապատասխանաբար բավարարվել էին:

29. Մահապատժի դատապարտված անձանց թույլատրվում էր ուղարկել անսահմանափակ թվով նամակներ: 1995-98թթ. ժամանակահատվածում դիմողն ուղարկել է երեսուներեկ նամակ՝ քսանչորս նամակ իր քրեական գործի վերաբերյալ և յոթ նամակ՝ իր ազգականներին: Ազգականներին նամակներ ուղարկելու թույլտվության համար դիմողը Ներքին գործերի մարզային վարչություն առաջին անգամ դիմել է 1997թ. դեկտեմբերի 17-ին: Այնուհետև նա իր ծնողներին նամակներ է ուղարկել 1997թ. նոյեմբերի 19-ին և 26-ին և դեկտեմբերի 31-ին, ինչպես նաև 1998թ. հունվարի 5-ին, 16-ին, 20-ին և 30-ին, փետրվարի 3-ին, մարտի 11-ին, ապրիլի 6-ին, մայիսի 15-ին, հունիսի 17-ին, հուլիսի 6-ին, օգոստոսի 10-ին, սեպտեմբերի 15-ին, հոկտեմբերի 22-ին, նոյեմբերի 13-ին և դեկտեմբերի 11-ին: Նա իր ծնողներից նամակներ է ստացել 1997թ. սեպտեմբերի 18-ին և 29-ին, հոկտեմբերի 19-ին, նոյեմբերի 20-ին և դեկտեմբերի 24-ին, ինչպես նաև 1998թ. հունվարի 16-ին և 26-ին, փետրվարի 6-ին, 10-ին և 23-ին, մարտի 14-ին և 16-ին, ապրիլի 17-ին, մայիսի 14-ին, հունիսի 1-ին և 8-ին, հուլիսի 1-ին և 30-ին, օգոստոսի 20-ին, սեպտեմբերի 29-ին, հոկտեմբերի 10-ին, 22-ին և 27-ին, նոյեմբերի 4-ին, 20-ին, 26-ին և 30-ին, դեկտեմբերի 4-ին, 17-ին և 21-ին:

30. Կառավարությունն այնուհետև նշել է, որ Գլխավոր դատախազը հիմնավոր քննություն է իրականացրել դիմողի գործով քննության ապօրինի մեթոդներ, մասնավորապես, խոշտանգումներ, դաժան և անմարդկային վերաբերմունք կիրառելու մասին դիմողի և նրա ծնողների կողմից ներկայացված բողոքների առնչությամբ: Նշված խախտումների փաստերը չեն հաստատվել, և բողոքն անհիմն է համարել: Դիմողի, նրա ծնողների, ներկայացուցչի և պաշտպանի բողոքները փաստացի ստացվել են 1996թ. մարտի 11-ին, ապրիլի 8-ին, մայիսի 13-ին, 14-ին և 29-ին, հուլիսի 24-ին, սեպտեմբերի 11-ին և հոկտեմբերի 25-ին, ինչպես նաև 1997թ. մարտի 5-ին և 17-ին, մայիսի 19-ին և հուլիսի 25-ին, իսկ դրանց պատասխանվել է 1996թ. մարտի 20-ին և 23-ին, ապրիլի 23-ին և 24-ին, մայիսի 23-ին, հունիսի 27-ին, օգոստոսի 1-ին, սեպտեմբերի 30-ին և նոյեմբերի 14-ին, ինչպես նաև 1997թ. մարտի 28-ին ու 31-ին և մայիսի 20-ին: 1997թ. հուլիսի 31-ին

նամակագրությունը և դիմողի ու նրա ծնողների ներկայացրած բողոքների հետ կապված ընթացակարգերը դադարեցվել են համաձայն Օրենքի 12-րդ բաժնի:

C. Փաստաթղթային ապացույցներ

31. 1998թ. մայիսի 26-ին բանտի տնօրենը դիմողի հոր՝ 1998թ. մայիսի 10-ի բողոքին ի պատասխան հղած նամակով տեղեկացրել է, որ մահապատժի դատապարտված անձանց տարեկան թույլատրվում է ստանալ տասներկու նամակ: Նա տեղեկացրել է նաև, որ դիմողը տեղեկացվել է իր իրավունքների ու պարտականությունների մասին:

32. Իվանո-Ֆրանկովսկի մարզային դատախազն իր 1998թ. օգոստոսի 10-ի նամակով դիմողի հորը հայտնել է, որ մահապատժի դատապարտված անձանց տեսակցությունների և նամակագրության հարցերը կարգավորվում են Հրահանգով, այլ ոչ թե Օրենքով, ինչին իր բողոքում հղում էր կատարել դիմողի հայրը:

33. 1998թ. սեպտեմբերի 4-ին մարզային դատախազին հասցեագրած գրավոր բողոքում դիմողի հայրը, *inter alia* նշել է, որ իրենք իրենց որդուն երեք ամիս չեն տեսել, որ 1998թ. հուլիսի 5-ից ի վեր նրանից որևէ նամակ չեն ստացել, որ 1998թ. սեպտեմբերի 2-ին տեղեկացել են, որ իրենց որդին ենթարկվել է ծեծի ու ստորացումների, որ բանտի փոխտնօրեն պարոն Իվաչկոն միջամտել է 1998թ. սեպտեմբերի 2-ին կայանալիք իրենց տեսակցությանը, երբ իրենց որդին սկսել է խոսել բանտային պայմանների մասին, և որ մեկ տարի և վեց ամիս շարունակ վերջինս զրկված է եղել հոգևորականի հետ տեսակցելու իրավունքից՝ չնայած իր խնդրանքներին:

34. 1998թ. սեպտեմբերի 10-ի իր նամակում մարզային դատախազը դիմողի հորը տեղեկացրել է, որ դիմողի տեսակցությունների և նամակագրության հարցերը կարգավորվում են ներպետական օրենսդրությամբ, և որ բանտի վարչակազմը գործել է այդ օրենսդրության շրջանակներում:

35. 1998թ. սեպտեմբերի 10-ին Իվանո-Ֆրանկովսկի մարզային դատախազի տեղակալը Չվխավոր դատախազին ներկայացրել է գեկուցագիր՝ բանտի վարչակազմի կողմից դիմողի տեսակցությունների և նամակագրության իրավունքի խախտումների առնչությամբ դիմողի հոր բողոքի հիման վրա իրականացված քննության արդյունքների վերաբերյալ: Ջեկուցագրում նշվել է, որ քննությամբ բանտի վարչակազմի կողմից դիմողի իրավունքների խախտում չի հայտնաբերվել:

36. 1998թ. սեպտեմբերի 11-ին դիմողի հայրը բողոք է հղել Պատիժների իրականացման պետական վարչության պետ պարոն Շտանկոյին, որին վերջինս պատասխանել է 1998թ. հոկտեմբերի 12-ին: Բողոքի առարկան նույնն էր, ինչ 1998թ. սեպտեմբերի 4-ին մարզային դատախազին հղած բողոքում: Պարոն Շտանկոն պատասխանել է, որ դիմողը մենախուց փոխադրվել է կանոնները խախտելու պատճառով: Բացի դրանից, քննությամբ չի պարզվել, որ դիմողի նկատմամբ ֆիզիկական ուժ է գործադրվել, և որ բանտի վարչակազմը ծեծել կամ ստորացրել, կամ սահմանափակել է նրա իրավունքները, ինչպես պնդել է նաև դիմողը: Դիմողի հայրը տեղեկացվել էր նաև, որ տեսակցությունները, ներառյալ հոգևորականի այցելությունները, կարող են թույլատրվել Ներքին գործերի Իվանո-Ֆրանկովսկի մարզային վարչության կողմից:

37. 1998թ. հոկտեմբերի 23-ին դիմողի ծնողները դիմում են ներկայացրել մարզային դատախազին, Ներքին գործերի մարզային վարչությանը և բանտի տնօրենին՝ խնդրելով կազմել անկախ բժշկական հանձնաժողով՝ դիմողի առողջական վիճակը պարզելու նպատակով: Նրանք նշել են, որ բանտում պահվող անձինք ենթարկվել են խոշտանգումների, ինչի արդյունքում նրանցից մեկն ինքնասպանության փորձ էր կատարել: 1998թ. նոյեմբերի 3-ին բանտի տնօրենը դիմողի ծնողներին տեղեկացրել էր, որ իրենց դիմումը մերժվել է իրենց որդու նկատմամբ խոշտանգումների կամ ֆիզիկական այլ բռնություն կիրառելու հետքերի բացակայության հիմքով, և որ նրա առողջական վիճակը բավարար է:

38. 1998թ. հոկտեմբերի 23-ին և 24-ին դիմողի ծնողները նամակ են հղել տիկին Լենի Ֆիշերին՝ տվյալ ժամանակ Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի նախագահին: Նրանք բողոքել են, որ դիմողի և նրա բանտակից ընկերներից մեկի՝ պարոն Կուզնեցովի նկատմամբ խոշտանգում է կիրառվել, ինչի արդյունքում վերջինս ինքնասպանության փորձ է կատարել, և նրանք փոխադրվել են հիվանդանոց, իսկ պարոն Կուզնեցովը հաշմանդամ է դարձել: Ծնողները բողոքել են նաև, որ իրենց արգելվել է այցելել դիմողին:

39. 1998թ. հոկտեմբերի 26-ին դիմողի ծնողները Հանձնաժողովին տեղեկացրել են, որ «Իվանո-Ֆրանկովսկի թիվ BI 304/199 հաստատությունում տեղի է ունեցել անարդարացիորեն դատապարտված Մ. Կուզնեցովին և Բ. Պոլտորացկուն ապօրինաբար մահապատժի ենթարկելու փորձ, և որ Կառավարությունը փորձել է քողարկել այդ փաստը»:

40. Դիմողը ստորագրել էր 1998թ. հոկտեմբերի 28-ին ձեռագիր կազմված բժշկական արձանագրությունը: Արձանագրությունում նշվել էր, որ դիմողը ցույց չի տվել ծեծի ենթարկված լինելու որևէ հետք, և որ նրա առողջական վիճակը բավարար է:

41. 1998թ. հոկտեմբերի 28-ի իր գրավոր ցուցմունքում դիմողը նշել էր, որ բանտի վարչակազմն իր նկատմամբ պատշաճ վերաբերմունք է ցուցաբերել, որ ֆիզիկական բռնություն չի գործադրվել, որ իր նկատմամբ կիրառված բոլոր կարգապահական միջոցներն արդարացի են եղել, և որ իր ծնողների բողոքներն անհիմն են եղել:

42. Դիմողի նկատմամբ կիրառված խոշտանգումների և նրա առողջական վիճակն ստուգելու համար անկախ բժշկական հանձնաժողով ձևավորելու վերաբերյալ դիմողի հոր դիմումի կապակցությամբ Ներքին գործերի նախարարության պատիժների իրականացման մարզային վարչությունը 1998թ. հոկտեմբերի 29-ին զեկուցագիր է ներկայացրել: Դրանում նշվել է, որ 1998թ. հոկտեմբերի 28-ին բժիշկները զննել են դիմողին, և որ ֆիզիկական վնասվածքներ չեն հայտնաբերվել: Նշվել է նաև, որ դիմողը հերքել է իրեն խոշտանգումների ենթարկելու փաստը:

43. Ներքին գործերի մարզային վարչության պետը 1998թ. հոկտեմբերի 30-ի իր նամակում դիմողի մորը տեղեկացրել է, որ ենթադրյալ խոշտանգումների վերաբերյալ իր բողոքը քննության է առնվել և համարվել անհիմն: Դիմողի բժշկական քննությամբ խոշտանգումների որևէ հետք չի հայտնաբերվել: Հետևաբար, ենթադրությունների հաստատման համար հանձնաժողով կազմելը համարվել է ոչ նպատակահարմար:

44. Մարզային դատախազի տեղակալը՝ Պլխավոր դատախազին ուղղված 1998թ. նոյեմբերի 2-ի զեկուցագրում հայտնել է դիմողի տեսակցությունների և նամակագրության իրավունքի սահմանափակումների վերաբերյալ դիմողի հոր բողոքի կապակցությամբ կատարված քննության արդյունքների, դիմողի ծնողների 1998թ. սեպտեմբերի 2-ի այցելությանը բանտի վարչակազմի միջամտության և դիմողի նկատմամբ գործադրված խոշտանգումների մասին: Վերջինս նշել է, որ նամակագրության և տեսակցությունների առնչությամբ իր հայրը սխալմամբ հիմնվել է Օրենքի վրա, որի գործողությունը չի տարածվում իր կարգի բանտարկյալների վրա, որ բանտի պաշտոնյայի միջամտությունն օրինաչափ է եղել, և որ 1998թ. սեպտեմբերի 25-ին ինքը ենթարկվել է համակողմանի բժշկական հետազոտության,

որի արդյունքում ֆիզիկական վնասվածք չի հայտնաբերվել: Եվ, վերջապես, զեկուցագրում նշվել է, որ դիմողը 1998թ. սեպտեմբերի 26-ին մենախուց է փոխադրվել այն պատճառով, որ խախտել է բանտային կանոնները՝ հսկիչին թույլ չտալով ամենօրյա բացօթյա զբոսանքից վերադառնալուց հետո զննել իրեն:

45. 1998թ. նոյեմբերի 20-ին մարզային դատախազի տեղակալը նամակով պատասխանել է դիմողի նկատմամբ ենթադրաբար գործադրված ֆիզիկական խոշտանգման և նրան բժշկական քննության ենթարկելու խնդրանքի վերաբերյալ դիմողի մոր բողոքին: Նա հայտնել է, որ 1998թ. հոկտեմբերի 28-ին դիմողը ենթարկվել է բժշկական քննության, որով հաստատվել է, որ ենթադրություններն անհիմն են: Բժշկական եզրակացությունը դիմողի կողմից հավաստվել և ստորագրվել է:

46. 1998թ. նոյեմբերի 23-ին մարզային դատախազը դիմողի հորը տեղեկացրել է, որ բանտի վարչակազմի ապօրինի գործողությունների վերաբերյալ ենթադրություններն անհիմն են համարվել:

47. 1998թ. նոյեմբերի 30-ին Ներքին գործերի մարզային վարչության պետի տեղակալը դիմողի ներկայացուցիչ պարոն Վոսկոբոյնիկովին տեղեկացրել է, որ իրեն չի կարող թույլատրվել տեսակցել դիմողի հետ, քանի որ վերջինիս այդ ամիս արդեն այցելել են ծնողները:

48. 1998թ. դեկտեմբերի 8-ին դիմողի հայրը Պատիժների իրականացման պետական վարչությունից տեղեկացել է, որ հիմնավոր քննության արդյունքում իր որդուն մահապատժի ենթարկելու վերաբերյալ նրա ենթադրություններն անհիմն են համարվել, և որ իր որդու առողջական վիճակը բավարար է:

49. 1998թ. դեկտեմբերի 22-ին դիմողը Ներքին գործերի մարզային վարչության պետին խնդրել է հոգևորականի հետ տեսակցելու թույլտվություն: Խնդրանքը բավարարվել է և նա 1998թ. դեկտեմբերի 26-ին տեսակցել է հոգևորականի հետ:

50. 1999թ. փետրվարի 15-ի նամակով բանտի տնօրենը դիմողի հորը տեղեկացրել է, որ 1999թ. հունվարի 22-ի բողոքը քննության է առնվել: Նա նշել է, որ մահապատժի դատապարտված անձանց թույլատրվում է տարեկան ստանալ երկու ծանրոց, բայց ոչ սննդի:

51. 1999թ. մարտի 5-ին Ավագ դատախազը որոշում է կայացրել մարզային դատախազի տեղակալի դեմ քրեական գործ հարուցելու վերաբերյալ դիմողի ծնողների դիմումը մերժելու մասին: Մերժումը հիմնավորվել է դատախազի

տեղակալի կողմից հանցանք կատարելու վերաբերյալ ապացույցների բացակայությամբ: Նա, *inter alia*, նշել է, որ Օրենքի գործողությունը չի տարածվում մահապատժի դատապարտված անձանց պահելու պայմանների վրա: Այդ հարցերը կարգավորվում են Հրահանգով, որի վրա տարածվում են պետական գաղտնիքի կանոնները:

52. Բանտի արձանագրությունների համաձայն՝ դիմողի ծնողները տեսակցության թույլտվություն ստանալու համար դիմել են 1997թ. սեպտեմբերի 19-ին և 1998թ. մարտի 4-ին, ապրիլի 8-ին, հունիսի 19-ին, հուլիսի 22-ին, նոյեմբերի 2-ին և դեկտեմբերի 1-ին: Տեսակցությունների թույլտվությունը տրամադրվել է 1997թ. հոկտեմբերի 7-ին, ինչպես նաև 1998թ. մարտի 4-ին, ապրիլի 22-ին, օգոստոսի 20-ին, նոյեմբերի 17-ին և դեկտեմբերի 11-ին, որոնք համապատասխանաբար տեղի են ունեցել 1997թ. դեկտեմբերի 4-ին և 1998թ. մարտի 4-ին, հունիսի 12-ին, սեպտեմբերի 2-ին և նոյեմբերի 26-ին և 1999թ. հունվարի 4-ին: 1998թ. հունիսի 19-ի դիմումը մերժվել է:

53. Ըստ բանտային արձանագրությունների՝ դիմողն իր ծնողներին նամակներ է ուղարկել 1997թ. սեպտեմբերի 17-ին, նոյեմբերի 19-ին ու 26-ին և դեկտեմբերի 31-ին, ինչպես նաև 1998թ. հունվարի 5-ին, 16-ին, 20-ին ու 30-ին, փետրվարի 3-ին, մարտի 11-ին, ապրիլի 6-ին, մայիսի 15-ին, հունիսի 17-ին, հուլիսի 6-ին, օգոստոսի 10-ին, սեպտեմբերի 15-ին, հոկտեմբերի 22-ին, նոյեմբերի 13-ին և դեկտեմբերի 11-ին: Նա իր ծնողների և այլ անձանցից նամակներ է ստացել 1997թ. սեպտեմբերի 18-ին և 29-ին, հոկտեմբերի 19-ին, նոյեմբերի 20-ին և դեկտեմբերի 24-ին, ինչպես նաև 1998թ. հունվարի 16-ին և 26-ին (երկու նամակ), փետրվարի 6-ին, 10-ին, 17-ին ու 23-ին, մարտի 6-ին, 14-ին ու 16-ին, ապրիլի 6-ին, 17-ին, 20-ին, 27-ին ու 29-ին, մայիսի 14-ին, հունիսի 1-ին, 8-ին ու 30-ին, հուլիսի 1-ին, 20-ին ու 30-ին, օգոստոսի 20-ին (երկու նամակ), սեպտեմբերի 29-ին, հոկտեմբերի 10-ին, 22-ին (երկու նամակ) ու 27-ին, նոյեմբերի 4-ին, 13-ին, 20-ին, 26-ին ու 30-ին, դեկտեմբերի 4-ին, 17-ին ու 21-ին:

54. Մեկուսարանների համար պատասխանատու ստորաբաժանման պետի տեղակալ պարոն Յ. Մ. Պավլյուկը չթվագրված մի փաստաթղթում հայտարարել է, որ 1997թ. սեպտեմբերի 11-ից 1998թ. դեկտեմբերի 18-ն ընկած ժամանակահատվածում ոչ դիմողը և ոչ էլ նրա ծնողները չեն դիմել հոգևորականի հետ տեսակցելու հարցով: Այնուհետ նա հայտարարել է, որ նշված ժամանակահատվածում հոգևորականության որևէ ներկայացուցիչ չի դիմել նման տեսակցության թույլտվություն ստանալու համար: Նա ստորագրել է հայտարարությունը:

55. Համաձայն դիմողի բժշկական քարտի՝ դիմողը 1998թ. ապրիլի 23-ին ենթարկվել է ռենտգեն հետազոտության և արյան անալիզի: 1998թ. սեպտեմբերի 25-ին, նոյեմբերի 1-ին, 28-ին, 9-ին, 19-ին ու 27-ին և դեկտեմբերի 3-ին, 10-ին, 17-ին ու 24-ին դիմողին այցելել է բանտի հոգեբույժը:

56. Ներքին գործերի նախարարության պատիժների իրականացման մարզային վարչության պետ պարոն Բոյկոյին 2000թ. մայիսի 2-ին հղած գրավոր դիմումով դիմողի հայրը, դիմողի ներկայացուցչի իր լիազորությունների շրջանակներում, խնդրել է թույլատրել մեկուսի հանդիպել դիմողին՝ վերջինիս գործը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան ներկայացնելու հարցը քննարկելու նպատակով: 2000թ. մայիսի 23-ին, 2000թ. մայիսի 15-ին լրացուցիչ դիմում ներկայացնելուց հետո նա ստացել է 2000թ. հունիսի 5-ին սովորական այցելություն կատարելու թույլտվություն:

57. 2000թ. մայիսի 16-ին դիմողի հայրը բողոքել է Ներքին գործերի նախարարին, որ մեկուսի տեսակցության թույլտվություն ստանալու մասին իր՝ 2000թ. մայիսի 2-ի դիմումը մնացել է անպատասխան:

58. 2000թ. հուլիսի 14-ին Պատիժների իրականացման պետական վարչության պետի տեղակալ պարոն Վ. Ա. Լյովոչկինը նամակով պատասխանել է, որ պարոն Բոյկոն դիմողի հորից թույլտվություն է ստացել 2000թ. հունիսի 5-ին տեսակցելու համար, և որ այդ տեսակցությունը նախատեսվածի պես տեղի է ունեցել: Նա հավելել է, որ Ուղղիչ աշխատանքային օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի համաձայն փաստաբանն իր պաշտպանյալի հետ մեկուսի տեսակցության թույլտվություն կարող է ստանալ իր արտոնագիրը և անձը հաստատող փաստաթուղթը ներկայացնելու դեպքում:

D. Հանձնաժողովի կողմից ապացույցների գնահատումը և եզրակացությունը փաստի վերաբերյալ

59. Քանի որ գործի հանգամանքները վիճարկվում էին, զուգընթաց Հանձնաժողովը, կողմերի օժանդակությամբ, հետաքննություն է իրականացրել և ցուցմունք վերցրել հետևյալ վկաներից. դիմողը, դիմողի ծնողները, Արդարադատության փոխնախարար պարոն Բրոնիսլավ Ս. Ստիչինսկին, Գլխավոր դատախազի տեղակալ պարոն Դրիշչենկոն, Ներքին գործերի փոխնախարար պարոն Իվան Վ. Շտանկոն, Իվանո-Ֆրանկովսկի բանտի տնօրեն պարոն Պետրո Ա. Յարեմկիվը, բանտի բժիշկ պարոն Բոգդան Վ. Կաչուրը, բուժակ Ստանիսլավ Վ.

Պրոխնիցկին, բանտի տնօրենի օգնական պարոն Յուրի Մ. Պինդուսը (որը 1998թ. սեպտեմբերի 3-ին հերթապահ էր նշանակված), բանտի տնօրենի օգնական պարոն Ֆեդիր Օ. Սավչուկը (որը 1998թ. սեպտեմբերի 2-ի լույս 3-ի գիշերը հերթապահ էր նշանակված), բանտի փոխտնօրեն պարոն Իգոր Պ. Իվաշկոն, Մեկուսարանների համար պատասխանատու ստորաբաժանման ղեկավարի տեղակալ պարոն Յարոսլավ Մ. Պավլյուկը, Պատիժների իրականացման վարչության մեկուսարանների և բանտերի նկատմամբ վերահսկողության բաժնի պետ պարոն Վալենտին Մ. Նաբիուլինը, Ներքին գործերի Իվանո-Ֆրանկովսկի մարզային վարչության պետի տեղակալ պարոն Օլեքսանդ Վ. Կմիտան և Ներքին գործերի նախարարության պատիժների իրականացման Իվանո-Ֆրանկովսկի մարզային վարչության պետ պարոն Անատոլի Օ. Բոյկոն:

Հանձնաժողովի եզրակացությունները կարելի է ամփոփել հետևյալ կերպ:

1. Դիմողի նկատմամբ բանտի աշխատողների կողմից ենթադրյալ վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ

60. Դիմողը պատվիրակներին ցուցմունք է տվել այն մասին, որ ինքը ծեծի է ենթարկվել 1998թ. սեպտեմբերի 6-ին՝ նույն օրն իր ծնողների հետ տեսակցությունից հետո: Այդ այցելության ընթացքում նա իր ծնողներին ասել է, որ իրեն ծեծի են ենթարկել ու վիրավորել «անասուն» բառով: Դիմողի ծնողները պատվիրակներին հայտնել են, որ իրենց որդին 1998թ. սեպտեմբերի 2-ին ասել է, որ իրեն ծեծել ու նվաստացրել են: Հանձնաժողովը, այդուհանդերձ, նկատել է, որ դիմողը պատվիրակների ներկայությամբ հերքել է դա՝ ասելով, որ իրեն ծեծել են մինչև 1998թ. սեպտեմբերի 2-ը: Հետևաբար, Հանձնաժողովը համարել է, որ մինչև 1998թ. սեպտեմբերի 2-ը դիմողին ծեծելու փաստն ապացուցված չէ:

61. Ինչ վերաբերում է 1998թ. սեպտեմբերի 2-ի իրադարձություններին, դիմողը պատվիրակների ներկայությամբ հայտնել է, որ այդ օրն իր ծնողների այցելությունից հետո իրեն տարել են «կինոդիտման սենյակ», որտեղ չորս հոգի, ներառյալ՝ Մեկուսարանների համար պատասխանատու ստորաբաժանման պետի տեղակալ, հերթապահ պարոն Պավլյուկը, մահակները ձեռքներին իրեն էին սպասում: Նրանից երեք անգամ պահանջել էին պատմել այն ամենը, ինչ ինքը մերժել էր, և նրանք սկսել են հարվածել դիմողի ոտքերին, գոտկատեղին, մեջքին ու կրծքին: Նրան

վերադարձրել էին խուց, և մինչև առավոտ նա գրել էր չորս թերթի վրա, ինչը ներառված էր գործում:

62. Այնուհետև դիմողը նշել է, որ իրեն ծեծել են 1998թ. սեպտեմբերի 10-ին, 14-ին ու 22-ին: Մի օր, խցի տեխնիկական զննության ժամանակ, նրան տարել էին դուրս և կարգադրել հանվել՝ հագուստի զննություն իրականացնելու նպատակով: Մերկանալուց հետո նրան ծեծել էին: Նրան կարգադրել էին բերանքսիվայր և ձեռքերը ծոծրակին պառկել գետնին: Նա պատվիրակների ներկայությամբ նշել էր Կ. Յ. Հրևնիսի անունը:

63. Հանձնաժողովի կարծիքով, դիմողի հայտարարությունները պարունակում են մի շարք մանրամասներ ու տարրեր, որոնք հիմք էին տալիս հավատալու, որ նրա պատմածները հորինված չեն: Այդուհանդերձ, Հանձնաժողովը նկատել է, որ դիմողի կողմից հիշատակված վատ վերաբերմունքի դեպքերի մասին վկայող որևէ գրառում առկա չէ: Հանձնաժողովն ընդունել է, որ գուցեև դիմողը, ինչպես ինքն էր ասել, վախեցել էր բողոքել կամ գրել որևէ մեկին: Այդքանով հանդերձ Հանձնաժողովը դժվարությամբ է ընդունել այդ փաստարկը՝ նկատի ունենալով այն փաստը, որ նա իրեն ծեծելու մասին իր ծնողներին 1998թ. սեպտեմբերի 2-ին պատմելիս՝ ահաբեկված տեսք չի ունեցել: Ավելին, 1998թ. սեպտեմբերի 25-ին հոգեբույժը զննել էր նրան և նրա առողջական վիճակի կամ որևէ մարմնական վնասվածքի առկայության մասին գրառում չէր կատարել: Հանձնաժողովն ավելացրել է, որ դիմողի կողմից ստորագրված՝ 1998թ. հոկտեմբերի 28-ի բժշկական եզրակացության մեջ ծեծի մասին վկայող որևէ փաստ չկա, և որ դիմողի առողջական վիճակը բավարար է:

64. Այնուհետև Հանձնաժողովը նկատել է, որ դիմողը 1998թ. հոկտեմբերի 28-ին գրավոր տեղեկացրել էր, որ բանտի վարչակազմն իր հանդեպ պատշաճ վերաբերմունք է դրսևորել, որ իր նկատմամբ ֆիզիկական ուժ չի գործադրվել, որ իր նկատմամբ կիրառված կարգապահական միջոցները տեղին են, և որ իր ծնողների բողոքներն անհիմն են: Հանձնաժողովը հաշվի է առել այն փաստը, որ դիմողը պատվիրակների ներկայությամբ հերքել էր իր ցուցմունքի բովանդակությունը և նշել, որ բանտի վարչակազմի՝ բանտարկյալից բանտի վարչակազմի պատշաճ վարքագծի վերաբերյալ գրավոր հավաստիացում վերցնելու ընդունված կարգը կասկածի տեղիք է տալիս:

65. Ինչ վերաբերում է դիմողի ծնողների կողմից պատվիրակներին հայտնած այն տեղեկությանը, որ 1998թ. սեպտեմբերի 2-ի ենթադրյալ ծեծից ու

խոշտանգումներից հետո դիմողը 1998թ. սեպտեմբերի 3-ի վաղ առավոտյան փոխադրվել է Չուկոպովսկիի հոգեյնարդաբանական հիվանդանոց և տեղավորվել ինտենսիվ խնամքի բաժանմունքում, որտեղ նրան արյան փոխներարկում են կատարել, Հանձնաժողովը նկատել է, որ դիմողը, պնդելով, որ իրեն ծեծել են իր ծնողների 1998թ. սեպտեմբերի 2-ի այցելությունից հետո, հերքել է, որ իրեն փոխադրել են հիվանդանոց: Ղա համապատասխանում էր բանտի բժշկի, բժշկի օգնականի, այդ ժամանակ բանտի տնօրենի հերթապահ-օգնականի և փոխտնօրենի ցուցմունքներին. թվարկված անձինք ցուցմունք էին տվել պատվիրակներին: Բացի դրանից, չկար որևէ փաստաթուղթ, որը կապացուցեր, որ դիմողը վերը հիշատակված օրը փոխադրվել է հիվանդանոց: Հանձնաժողովն այս առնչությամբ ծնողների ցուցմունքները համոզիչ կամ արժանահավատ չի համարել:

66. Հանձնաժողովը եզրակացրել է, որ Իվանո-Ֆրանկովսկի բանտում վարչակազմի վատ վերաբերմունքի հետևանքով դիմողին, իր իսկ խոսքերով, պատճառված վնասվածքների մասին վկայող որևէ բժշկական կամ այլ ապացույց գոյություն չունի: Հանձնաժողովը հաշվի է առել այն փաստը, որ դիմողը հերքել է, որ մինչև 1998թ. սեպտեմբերի 2-ն իրեն ծեծի են ենթարկել, և դրանից հետո փոխադրել հիվանդանոց, ինչպես նաև այն, որ պատվիրակների հարցաքննած վկաները ցուցմունք էին տվել բանտի աշխատողների կողմից 1998թ. սեպտեմբերի 2-ին, 10-ին, 14-ին ու 22-ին դիմողի նկատմամբ ֆիզիկական ուժ գործադրելու դեպքերի բացակայության մասին: Հետևաբար, Հանձնաժողովը գտել է, որ անհնարին է հաստատված համարել, ողջամիտ կասկածից վեր, որ դիմողը, իր խոսքերով, բանտում ենթարկվել է վատ վերաբերմունքի:

2. Դիմողի և նրա ծնողների պնդումների քննությունը

67. Դիմողի ծնողները 1998թ. սեպտեմբերի 4-ին բողոք էին հղել մարզային դատախազին՝ *inter alia* հայտնելով, որ տեղեկացել են, որ իրենց որդին բանտի աշխատողների կողմից ենթարկվում է ծեծի ու նվաստացումների: Նման բողոքներ նրանք 1998թ. սեպտեմբերի 11-ին հղել էին Պատիժների իրականացման պետական վարչությանը: 1998թ. հոկտեմբերի 12-ին վերոհիշյալ վարչությունը դիմողի հորը տեղեկացրել է, որ քննությամբ դիմողի նկատմամբ ֆիզիկական ուժ գործադրելու, բանտի վարչակազմի կողմից նրան նվաստացնելու կամ նրա իրավունքները

սահմանափակելու դեպքեր չեն հայտնաբերվել: Նշվել է նաև, որ այդ եզրակացությունը գրավոր հավաստված է անձամբ դիմողի կողմից:

68. 1998թ. հոկտեմբերի 23-ին դիմողի ծնողները մարզային դատախազին, Ներքին գործերի մարզային վարչությանը և բանտի տնօրենին խնդրել էին անկախ բժշկական հանձնաժողով ձևավորել դիմողի առողջական վիճակը քննելու նպատակով: Նրանք պնդել էին, որ բանտարկյալները ենթարկվել են խոշտանգումների, ինչի արդյունքում նրանցից մեկը՝ պարոն Կուզնեցովը, ինքնասպանության փորձ է կատարել՝ փորձելով վերջ տալ իր կյանքին: 1998թ. հոկտեմբերի 30-ի իր նամակում Ներքին գործերի մարզային վարչության պետը դիմողի մորը տեղեկացրել էր, որ ենթադրյալ խոշտանգումների վերաբերյալ իր բողոքը քննության է առնվել և համարվել անհիմն: Դիմողի բժշկական քննությամբ խոշտանգումների որևէ հետք չի հայտնաբերվել: Հետևաբար, ենթադրությունները հաստատելու համար հանձնաժողով ձևավորելը համարվել է ոչ նպատակահարմար: 1998թ. նոյեմբերի 3-ին բանտի տնօրենը դիմողի ծնողներին տեղեկացրել է, որ իրենց դիմումը մերժվել է իրենց որդու նկատմամբ խոշտանգումների կամ ֆիզիկական այլ բռնություն կիրառելու հետքերի բացակայության հիմքով, և որ նրա առողջական վիճակը բավարար է: 1998թ. նոյեմբերի 20-ին մարզային դատախազի տեղակալը, դիմողի ծնողների նամակին ի պատասխան հավաստել է, որ 1998թ. հոկտեմբերի 28-ին դիմողը ենթարկվել է բժշկական քննության, որով հաստատվել է, որ ենթադրություններն անհիմն են: Բժշկական եզրակացությունը հավաստվել է և ստորագրվել էր դիմողի կողմից: Ավելին, 1998թ. նոյեմբերի 2-ին մարզային դատախազի տեղակալը Գլխավոր դատախազին հղած նամակով զեկուցել էր, որ անցկացվել է քննություն՝ դիմողի նկատմամբ գործադրված ֆիզիկական բռնության և այլ հարցերի առնչությամբ: Նամակով հայտնվել է, որ 1998թ. սեպտեմբերի 25-ին դիմողը ենթարկվել է համակողմանի բժշկական հետազոտության, որի արդյունքում ֆիզիկական վնասվածքի որևէ հետք չի հայտնաբերվել:

69. Հանձնաժողովը նշել է, որ 1998թ. դեկտեմբերի 8-ին դիմողի հայրը նամակ է ստացել Պատիժների իրականացման պետական վարչությունից, որում նշվել է, որ քննությամբ պարզվել է, որ իր որդուն մահապատժի ենթարկելու վերաբերյալ բողոքն անհիմն է, և որ վերջինիս առողջական վիճակը բավարար է: Տեղական մակարդակով իրականացված հետաքննությունն ավարտվել է 1999թ. մարտի 5-ին՝ մարզային դատախազի դեմ քրեական հետապնդում սկսելու վերաբերյալ դիմողի ծնողների ներկայացրած բողոքի կապակցությամբ Ավագ դատախազի կայացրած

որոշմամբ: Ավագ դատախազը քրեական գործի հարուցումը մերժել է՝ քրեական հանցանքի հատկանիշների բացակայության հիմքով:

70. Հանձնաժողովը եզրակացրել է, որ չկան ժամանակագրական գրառումներ, որոնք մանրամասներ պարունակեն 1998թ. սեպտեմբերյան դեպքերի կապակցությամբ դիմողի ծնողների ներկայացրած բողոքի առնչությամբ տեղական իշխանությունների կողմից իրականացրած որևէ քննության մասին: Չկար մի փաստաթուղթ, որը կվկայեր տեղական իշխանության այս կամ այն մարմնի կողմից իրականացված քննության մասին, բացառությամբ այն փաստաթղթերի, որոնք ներառված էին այն փաստերի մեջ, որոնց առնչությամբ դիմողի ծնողները բողոքել էին: Ավելին, 1998թ. հոկտեմբերի 28-ի բժշկական եզրակացությունը կազմվել էր վատ վերաբերմունքի մասին դիմումատի պնդումներից երկու ամիս անց, իսկ բանտի հոգեբույժը 1998թ. ապրիլի 23-ից սեպտեմբերի 25-ն ընկած ժամանակահատվածում չէր զննել նրան:

3. Մահվան դատապարտվածների գոտում դիմողի ազատագրկման պայմանները

71. Հանձնաժողովը պարզել է, որ մահապատժի դատապարտված ութ բանտարկյալները, ներառյալ՝ դիմողը, պահվում էին մենախցերում՝ առանց այլ բանտարկյալների հետ շփվելու հնարավորության: Դիմողի խցի չափերն էին 2 x 5 x 3: Խցում կար բաց արտաքնոց, լվացարան՝ սառը ջրի ծորակով, երկու մահճակալ, սեղան և նստարան՝ երկուսն էլ գետնին գամված, կենտրոնացված ջեռուցում և ճաղապատ պատուհան: Դիմողն ուներ մի քանի գիրք, լրագրեր, շախմատ, օձառ, զուգարանի թուղթ, փոքր քանակությամբ միրգ և այլ սննդամթերք: 1998թ. նոյեմբերի 24-ին և 25-ին պատվիրակների այցելության ընթացքում խուցը գերտաքացված էր բանտի այլ խցերի համեմատությամբ: Լույսն օրական քսանչորս ժամ միացված էր, իսկ կենտրոնական ռադիոընդունիչը գիշերվա ընթացքում անջատվում էր: Բանտի տեսուչները դռան դիտանցքից հաճախակի ստուգում էին բանտարկյալներին՝ վերջիններիս զրկելով մեկուսանալու հնարավորությունից: Խուցը թարմ ներկված էր, ինչի պատճառով տպավորություն էր ստեղծվում, որ նախքան պատվիրակների այցը խցի պայմաններն առավել վատթար են եղել: Հանձնաժողովն ընդունել է դիմողի ցուցմունքն առ այն, որ 1998թ. փետրվարի 24-ից մարտի 24-ն ընկած ժամանակահատվածում իր խցում ջրի ծորակ կամ լվացարան չի եղել, փոխարենն

արտաքնոցի պատի մոտ կար ջրի փոքր խողովակ, իսկ ջուրը կարող էր միացվել միայն միջանցքից, արտաքնոցի պատերին կային արտաթորանքի հետքեր և զուգարանակոնքը լվանալու հարմարանքը բացակայում էր: Հանձնաժողովը համոզիչ է համարել դիմողի ցուցմունքը, որի վերաբերյալ Կառավարությունն առարկություններ չէր ներկայացրել:

72. Հանձնաժողովն ընդունել է նաև դիմողի ցուցմունքն այն մասին, որ մինչև 1998թ. մայիսն իր խցի պատուհանը պատված է եղել շերտավարագույրով, և որ նրան թույլ չի տրվել բացօթյա զբոսանքի դուրս գալ:

73. Դիմողին տեսակցելու մասին վերջինիս ծնողների խնդրանքների առնչությամբ Հանձնաժողովը պարզել է, որ 1998թ. հունիսի 19-ի խնդրանքից բացի, մնացած բոլոր խնդրանքները բավարարվել են: Ծնողները տեսակցության թույլտվություն ստանալու համար դիմել են 1997թ. սեպտեմբերի 19-ին և 1998թ. մարտի 4-ին, ապրիլի 8-ին, հունիսի 19-ին, հուլիսի 22-ին, նոյեմբերի 2-ին և դեկտեմբերի 1-ին: Տեսակցությունների թույլտվությունը տրամադրվել էր 1997թ. հոկտեմբերի 7-ին, ինչպես նաև 1998թ. մարտի 4-ին, ապրիլի 22-ին, օգոստոսի 20-ին, նոյեմբերի 17-ին և դեկտեմբերի 11-ին, որոնք համապատասխանաբար տեղի են ունեցել 1997թ. դեկտեմբերի 4-ին և 1998թ. մարտի 4-ին, հունիսի 12-ին, սեպտեմբերի 2-ին և նոյեմբերի 26-ին և 1999թ. հունվարի 4-ին: Հանձնաժողովը նկատել է, որ դիմողին այցելելու թույլտվությունը նրա ծնողներին հիմնականում տրամադրվել էր դիմելուց երկու-երեք ամիս անց: Բացի դրանից, տեսակցություններին ներկա էր գտնվել երկու տեսուչ, ովքեր ունեին միջամտելու իրավունք, եթե համարեին, որ դիմողը կամ նրա ծնողներն ինչ-որ «սխալ» բան են ասում:

74. Ինչ վերաբերում է դիմողի նամակագրությանը, Հանձնաժողովը նշել է, որ թույլտվության համար դիմողը Ներքին գործերի մարզային վարչություն առաջին անգամ դիմել էր 1997թ. դեկտեմբերի 17-ին: Այնուհետ նա իր ծնողներին նամակներ էր ուղարկել 1997թ. նոյեմբերի 19-ին ու 26-ին և դեկտեմբերի 31-ին, ինչպես նաև 1998թ. հունվարի 5-ին, 16-ին, 20-ին և 30-ին, փետրվարի 3-ին, մարտի 11-ին, ապրիլի 6-ին, մայիսի 15-ին, հունիսի 17-ին, հուլիսի 6-ին, օգոստոսի 10-ին, սեպտեմբերի 15-ին, հոկտեմբերի 22-ին, նոյեմբերի 13-ին և դեկտեմբերի 11-ին: Նա իր ծնողներից նամակներ էր ստացել 1997թ. սեպտեմբերի 18-ին և 29-ին, հոկտեմբերի 19-ին, նոյեմբերի 20-ին և դեկտեմբերի 24-ին, ինչպես նաև 1998թ. հունվարի 16-ին և 26-ին, փետրվարի 6-ին, 10-ին և 23-ին, մարտի 14-ին և 16-ին, ապրիլի 17-ին, մայիսի 14-ին, հունիսի 1-ին և 8-ին, հուլիսի 1-ին և 30-ին, օգոստոսի

20-ին, սեպտեմբերի 29-ին, հոկտեմբերի 10-ին, 22-ին և հոկտեմբերի 27-ին, նոյեմբերի 4-ին, 20-ին, 26-ին և 30-ին, դեկտեմբերի 4-ին, 17-ին և 21-ին:

75. Հանձնաժողովին չէր հաջողվել հստակ ճշտել՝ դիմողը կամ նրա ծնողները դիմե՞լ են, արդյոք, հոգևորականի հետ տեսակցելու իրավունք ստանալու համար: Հանձնաժողովը եզրակացրել է, որ չնայած հոգևորականը դիմողի 1998թ. դեկտեմբերի 22-ի խնդրանքով 1998թ. դեկտեմբերի 26-ին այցելել էր նրան, բանտարկյալները, այդուհանդերձ, պարբերաբար տեսակցություններ չէին ունեցել որևէ քահանայի հետ:

II. ԳՈՐԾԻՆ ԱՈՆԶՎՈՂ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

A. Ուկրաինայի Սահմանադրություն

76. Ըստ 8-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի՝ Սահմանադրության նորմերը կիրառվում են անմիջականորեն: Մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների պաշտպանության համար անմիջականորեն Սահմանադրության հիման վրա դատարան դիմելու հնարավորությունը երաշխավորվում է:

77. 9-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ ուժի մեջ մտած միջազգային պայմանագրերը, որոնք վավերացվել են Ուկրաինայի Գերագույն ռադայի (Խորհրդարանի) կողմից, համարվում են Ուկրաինայի ազգային օրենսդրության մաս:

78. 15-րդ հոդվածի 3-րդ մասով գրաքննությունն արգելվում է:

79. 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ Ուկրաինայի իրավակարգը հիմնվում է այն սկզբունքների վրա, համաձայն որոնց ոչ ոքի չի կարելի ստիպել կատարելու այնպիսի գործողություններ, որոնք նախատեսված չեն օրենսդրությամբ: Պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու դրանց պաշտոնատար անձինք պարտավոր են գործել միայն այդ սկզբունքից ելնելով և իրենց լիազորությունների շրջանակներում՝ Ուկրաինայի Սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված հիմքերով ու կարգով:

80. 22-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Սահմանադրությամբ ամրագրված մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները երաշխավորվում են և չեն կարող սահմանափակվել նոր օրենքներ ընդունելու կամ գործող օրենքներում փոփոխություններ կատարելու միջոցով:

81. 29-րդ հոդվածի 2-րդ և 4-րդ մասերի համաձայն՝ ոչ ոք չի կարող ձերբակալվել կամ կալանավորվել այլ կերպ, քան դատարանի պատճառաբանված որոշմամբ՝ միայն օրենքով սահմանված հիմքերով ու կարգով: Յուրաքանչյուր ձերբակալված կամ կալանավորված անձ պետք է անհապաղ տեղեկացվի ձերբակալման կամ կալանավորման պատճառների մասին, ծանոթանա իր իրավունքներին և ձերբակալման պահից ունենա անձամբ կամ պաշտպանի իրավաբանական օգնությունից օգտվելու միջոցով պաշտպանվելու հնարավորություն:

82. 55-րդ հոդվածի 2-րդ և 4-րդ մասերի համաձայն՝ յուրաքանչյուրի համար երաշխավորվում է պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դատարանների և դրանց պաշտոնատար անձանց որոշումները, գործողությունները կամ անգործությունը բողոքարկելու իրավունք: Իրավական պաշտպանության ներպետական բոլոր միջոցներն սպառելուց հետո, յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար դիմելու համապատասխան միջազգային դատական հաստատություններին կամ այն միջազգային կազմակերպությունների համապատասխան մարմիններին, որոնց մասնակից կամ անդամ է Ուկրաինան:

83. 59-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իրավաբանական օգնության իրավունք: Օրենքով նախատեսված դեպքերում այդ օգնությունը տրամադրվում է անվճար: Յուրաքանչյուր ոք ազատ է իր իրավունքների պաշտպանին ընտրելու հարցում: Դատարաններում և այլ պետական մարմիններում գործեր քննելիս՝ մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքն իրացնելու համար Ուկրաինայում գործում է փաստաբանական ծառայություն (ՈՊՉՏՍՈՅԳՐՈ):

84. 63-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ դատապարտյալն օգտվում է մարդու և քաղաքացու բոլոր իրավունքներից, բացառությամբ օրենքով նախատեսված և դատարանի կողմից որոշված սահմանափակումների:

85. Ըստ 64-րդ հոդվածի՝ մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքներն ու ազատությունները չեն կարող սահմանափակվել, բացառությամբ Ուկրաինայի Սահմանադրությամբ նախատեսված դեպքերի:

B. Մահապատժի դատապարտված անձանց պահելու պայմանները կարգավորող օրենսդրական ակտեր

86. Ուկրաինայի բանտային համակարգում մահապատժի դատապարտված անձանց պահելու պայմանները հաջողությամբ կարգավորվել են Պատժի առավելագույն չափի դատապարտված անձանց պահելու պայմանների մասին 1998թ. ապրիլի 20-ի հրահանգով (այսուհետ՝ Հրահանգ) և Պատժի առավելագույն չափի դատապարտված անձանց մեկուսարաններում պահելու պայմանների մասին 1999թ. հունիսի 25-ի ժամանակավոր դրույթներով (այսուհետ՝ ժամանակավոր դրույթներ):

87. Հրահանգը սահմանում էր, որ դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո, մահապատժի դատապարտված անձինք պահվում են այլ դատապարտյալներից անջատ՝ հատուկ այդ նպատակով առանձնացված խցերում: Բացի բացառիկ դեպքերից, մեկ խցում կարող էր պահվել մահապատժի դատապարտված երկու անձ: Մեկ դատապարտյալին մեկ տեղանոց խցում հասանելիք տարածքը չէր կարող պակաս լինել 4 քառակուսի մետրից, իսկ երկտեղանոց խցում՝ 3 քառակուսի մետրից: Բանտարկյալներին տրամադրվում է անհատական քնելու տեղ և անկողնային պարագաներ: Նրանք պարտավոր էին կրել առանձնապես վտանգավոր կրկնահանցագործների համար նախատեսված համազգեստ: Անդրադարձ էր կատարված նաև բանտարկյալների իրավունքներին ու պարտականություններին: Հրահանգը սահմանում էր ազգականների կողմից կատարվող տեսակցությունների և ուղարկվող և ստացվող նամակագրության թիվը՝ ամսական մեկ տեսակցություն և մեկ ուղարկվող նամակ: Ստացվող նամակագրության թիվն անսահմանափակ էր: Տարեկան թույլատրվում էր ստանալ երկու փոքր հանձնուք: Բացօթյա զբոսանքը տրամադրվում էր օրական մեկ ժամ տևողությամբ: Խցերից դուրս բանտարկյալները կրում էին ձեռնաշղթաներ: Աշխատելն արգելվում էր:

88. Բանտարկյալներին թույլատրվում էր նաև գրքեր, ամսագրեր ու լրագրեր ընթերցել, որոնք ձեռք էին բերվում բանտի գրադարանից և/կամ գնվում բանտի բաշխիչ ցանցերի միջոցով, կարող էին ստանալ դրամական փոխանցումներ, խցերում կարող էին պահել անձնական առարկաներ ու մթերք, ամսական երկու անգամ սնունդ և կենցաղային իրեր գնել բանտի կրպակից (մինչև սահմանված նվազագույն աշխատավարձի չափով), խաղալ սեղանի խաղեր: Նրանք կարող էին օրենսդրությամբ սահմանված կարգով տեսակցել փաստաբաններին: Բժշկական սպասարկումը ևս տրամադրվում էր օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

89. Բանտարկյալները կարող էին բողոքներ հղել պետական իշխանության մարմիններին: Նման բողոքները երեք օրվա ընթացքում ենթակա էին առաքման:

90. Ժամանակավոր դրույթները Հրահանգի համեմատ ընդլայնում էին բանտարկյալների իրավունքների շրջանակը: Մասնավորապես, բանտարկյալներն ունեին ութամյա գիշերային քնի իրավունք, տարեկան կարող էին ստանալ վեց ծանրոց և երեք հանձնուք, բանտի կրպակից գնել սնունդ և կենցաղային իրեր (սահմանված նվազագույն աշխատավարձի մինչև 70%-ի չափով), աղոթել, ընթերցել հոգևոր գրականություն և տեսակցել հոգևորականներին, պետական իշխանության մարմիններին հղել գրավոր բողոքներ: Նրանց թույլատրվում էր առանց սահմանափակման ստանալ և ուղարկել նամակներ և ամսական մեկ անգամ մինչև երկու ժամ տևողությամբ տեսակցել ազգականներին: Բանտի աշխատողը պարտավոր էր ներկա գտնվել տեսակցություններին: Իրավաբանական օգնություն տրամադրելու նպատակով փաստաբանների հետ տեսակցությունները կազմակերպվում էին ուղղիչ աշխատանքային օրենսդրությանը համապատասխան:

C. 1993թ. նախնական կալանքի մասին օրենք (այսուհետ՝ Օրենք)

91. Քրեական դատավարության օրենսգրքի համաձայն՝ կալանավորումը խափանման միջոց է, որը կիրառվում է մեղադրյալի, ամբաստանյալի, ազատազրկմամբ պատժելի հանցանք կատարելու մեջ կասկածվող անձի, ինչպես նաև ազատազրկման դատապարտված այն անձի նկատմամբ, ում պատիժը դեռ ի կատար չի ածվել:

92. Օրենքի 8 (4) բաժնի համաձայն՝ այն անձինք, ովքեր դատապարտվել են մահապատժի, սակայն նրանց դատավճիռը դեռևս ուժի մեջ չի մտել, պահվում են այլ դատապարտյալներից անջատ:

93. Օրենքի 9 (1) բաժինը, *inter alia*, սահմանում է, որ կալանավորվածներն իրավունք ունեն (a) քրեական օրենքով սահմանված կանոններին համապատասխան օգտվելու պաշտպանությունից, (b) ծանոթանալու կալանավորման կանոններին, (c) օգտվելու ամենօրյա մեկօրյա զբոսանքից, (d) ամսվա ընթացքում երկու անգամ ստանալ մինչև 8կգ կշռող ծանրոց և ստանալ անսահմանափակ թվով դրամական փոխանցումներ և կանխիկ գումար՝ թե՛ առձեռն, թե՛ փոխանցման կարգով, (e) մեկ ամսվա նվազագույն աշխատավարձի չափով բանտի կրպակից գնելու սնունդ և կենցաղային իրեր, ինչպես նաև անսահմանափակ

քանակությամբ գրենական պիտույք, լրագրեր ու գրականություն, (f) գործածելու սեփական հագուստն ու կոշիկը և իրենց մոտ ունենալու իրենց քրեական գործին առնչվող փաստաթղթեր և նշումներ, (g) օգտվելու ազգականների կամ այլ անձանց կողմից բերված հեռուստացույցից և սեղանի խաղերից, նախկին կալանավորման վայրից ձեռք բերված կամ կրպակից գնված լրագրերից ու գրականությունից, (h) անձամբ կատարելու կրոնական ծեսեր և օգտվելու կրոնական գրականությունից և իրենց դավանանքին առնչվող, կիսաթանկարժեք նյութերից պատրաստված առարկաներից, պայմանով, որ խոչընդոտներ չստեղծվեն կալանավորման վայրի կանոնների կատարման համար և չխախտվեն այլոց իրավունքները, (i) օգտվելու ութժամյա գիշերային քնից, որոնց ընթացքում նրանցից չի կարող պահանջվել մասնակցել որևէ գործընթացի կամ կատարել որևէ այլ գործողություն, բացառությամբ ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքերի, (j) պետական իշխանության մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց հղելու բողոքներ ու գանգատներ՝ Օրենքի 13-րդ բաժնով սահմանված կարգով:

94. 11-րդ բաժնով սահմանված է, որ կալանավորված անձինք պետք է ապահովվեն սանիտարական և հիգիենիկ պահանջներին համապատասխանող ամենօրյա պայմաններով: Մեկ անձին տրամադրվող տարածքը չի կարող պակաս լինել 2.5 քառակուսի մետրից: Կալանավորված անձինք պետք է անվճար ապահովվեն սննդով, անհատական քնելու տեղով, անկողնային պարագաներով և այլ իրերով՝ կառավարության կողմից սահմանված չափաբաժիններով: Անհրաժեշտության դեպքում նրանք պետք է ապահովվեն պատշաճ որակի հագուստով և կոշիկով:

95. 12 (1) բաժնի համաձայն՝ ազգականներին կամ այլ անձանց կալանավորվածին տեսակցելու համար թույլտվություն (գործնականում ամսվա ընթացքում մեկ անգամ՝ մեկից երկու ժամով) կարող է տրամադրել կալանավորվածներին պահելու վայրի վարչակազմը, սակայն քննիչի, նախաքննության մարմնի կամ դատարանի գրավոր թույլտվությամբ: (4) ենթաբաժնի համաձայն՝ կալանավորվածներն իրավունք ունեն մեկուսի պայմաններում և առանց թվի ու տևողության սահմանափակման տեսակցելու պաշտպանին՝ վերջինիս կողմից կալանավորվածի անունից հանդես գալու թույլտվությունը ստանալու պահից. այդ թույլտվությունը պետք է հավաստված լինի գործի վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից:

96. 13 (1) բաժնի համաձայն՝ կալանավորված անձինք կարող են նամակագրություն վարել իրենց ազգականների և այլ անձանց, ընկերությունների, հաստատությունների և կազմակերպությունների հետ՝ գործի վարույթն իրականացնող մարմնի գրավոր թույլտվությամբ: Դատավճռի ի կատար ածումն սկսելուն պես նամակագրությունը որևէ սահմանափակման ենթակա չէ:

D. Ուղղիչ աշխատանքային օրենսգիրք (այսուհետ՝ Օրենսգիրք)

97. Օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի համաձայն (Ռեժիմի հիմնական առանձնահատկություններն ուղղիչ հաստատություններում)՝ ուղղիչ հաստատություններում սահմանված ռեժիմի հիմնական բնութագրիչներն են՝ դատապարտյալների պարտադիր մեկուսացումը և նրանց նկատմամբ մշտական հսկողությունը՝ նրանց կողմից հանրության դեմ այլ հանցանք կամ գործողություններ կատարելու հնարավորությունը բացառելու նպատակով, այդ անձանց կողմից իրենց պարտականությունների կատարման նկատմամբ խիստ և հետևողական հսկողությունը և ազատագրվածն այլ պայմաններ՝ կախված կատարված հանցանքի ծանրությունից և դատապարտյալի անձի բնութագրից և վարքագծից:

Դատապարտյալները պետք է համազգեստ կրեն: Նրանք ենթարկվում են խուզարկության: Մարմնի խուզարկությունը կատարվում է դատապարտյալի հետ միևնույն սեռին պատկանող անձի կողմից: Նամակագրությունը ենթակա է գրաքննության, ծանրոցներն ու հանձնուքները բացվում և զննվում են: Ուղղիչ աշխատանքային հաստատություններում սահմանվում են վարքագծի ներքին խիստ կանոններ:

Դատապարտյալներին ուղղիչ աշխատանքային հաստատություններում արգելվում է իրենց մոտ պահել դրամ և արժեքավոր այլ իրեր կամ որոշակի այլ առարկաներ: Հայտնաբերված դրամը և արժեքավոր իրերն առգրավվում են և, որպես կանոն, փոխանցվում պետությանը՝ տվյալ հաստատության ղեկավարի՝ դատախազի կողմից հավանության արժանացած պատճառաբանված որոշմամբ:

Դատապարտյալներին արգելված առարկաների ցանկը սահմանվում է այդ հաստատության ներքին կանոնակարգով: Այն պետք է ներառի յուրաքանչյուր առարկայի թույլատրելի քանակը և ուղղիչ աշխատանքային հաստատություններում արգելված առարկաներն առգրավելու կարգը:

Օրենսգրքի դրույթների համաձայն՝ դատապարտյալներին թույլատրվում է գնել սնունդ և կենցաղային իրեր (վճարումը կատարվում է անկանխիկ), ունենալ տեսակցություններ, ստանալ ծանրոցներ ու հանձնուքներ, փոստային առաքումներ և դրամ (փոխանցումով), ազգականների հետ վարել նամակագրություն և վերջիններիս փոխանցել դրամական միջոցներ:

98. 37-րդ հոդվածի 1-ին մասը (Դատապարտյալների կողմից սնունդ և կենցաղային իրեր ձեռք բերելը) սահմանում է, որ սնունդ և կենցաղային իրեր գնել դատապարտյալներին թույլատրվում է փոխանցումով ստացված գումարների հաշվին՝ անկանխիկ վճարման ձևով:

99. 40-րդ հոդվածը, *inter alia*, սահմանում է, որ փաստաբանին կարող է թույլատրվել տեսակցել իր պաշտպանյալին՝ արտոնագիրը կամ անձը հաստատող փաստաթուղթը ներկայացնելու դեպքում: Այդ տեսակցությունների թիվն ու տևողությունն անսահմանափակ է և փաստաբանի խնդրանքով կարող է անցկացվել բանտային հսկիչի բացակայության պայմաններում:

100. 41-րդ հոդվածի համաձայն (Ազատագրկման դատապարտված անձանց կողմից ծանրոցներ և հանձնուքներ ստանալը)՝ ուղղիչ աշխատանքային գաղութներում (*Виправно-трудова колонія*) պահվող դատապարտյալներին թույլատրվում է տարեկան ստանալ ընդհանուր ռեժիմի գաղութներում (*колонія загального режиму*)՝ յոթ ծանրոց, խիստ ռեժիմի գաղութներում (*колонія посиленого режиму*)՝ վեց ծանրոց և հատուկ ռեժիմի գաղութներում (*колонія суворого режиму*)՝ հինգ ծանրոց: Կրթական ուղղիչ գաղութներում (*колонія виховно-трудова*) պահվող դատապարտյալներին թույլատրվում է տարեկան ստանալ՝ ընդհանուր ռեժիմի գաղութներում տասը ծանրոց և խիստ ռեժիմի գաղութներում՝ ինը ծանրոց:

Բանտում պատիժ կրող դատապարտյալներին ծանրոցներ ստանալ չի թույլատրվում:

Անկախ պատիժը կրելու վայրի ռեժիմից, դատապարտյալներին թույլատրվում է տարեկան ստանալ ոչ ավելի, քան երկու հանձնուք, և առևտրային ցանցի միջոցով առանց սահմանափակման գնել գրականություն:

Ուղղիչ աշխատանքային գաղութ-բնակավայրերում (ԶՈտՐՈԶվՏ-ՑՐցՊՏԶՈ ՄՏսՎի՛տՏրպսպվՎ՛) պահվող անձանց ծանրոցների և հանձնուքների թիվն անսահմանափակ է:

Այն սննդամթերքի և կենցաղային իրերի ցանկը, որոնք դատապարտյալներին թույլատրվում է ստանալ ծանրոցներով ու հանձնուքներով, ինչպես նաև այդ

ծանրոցներն ուղարկելու և ստանալու ընթացակարգը սահմանվում են ուղղիչ աշխատանքային հաստատության ներքին կանոնակարգով:

101. 42-րդ հոդվածի համաձայն (Դատապարտյալների կողմից դրամական փոխանցումներ ստանալը և ուղարկելը)՝ դատապարտյալներին թույլատրվում է առանց սահմանափակման ստանալ դրամական փոխանցումներ, դրամական փոխանցումներ ուղարկել իրենց ազգականներին և, ուղղիչ աշխատանքային հաստատության վարչակազմի թույլտվությամբ՝ այլ անձանց: Ստացված դրամական փոխանցումները պահվում են դատապարտյալի անձնական հաշվում:

102. 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասով (Ազատազրկման դատապարտված անձանց նամակագրությունը) սահմանված է, որ բանտերում պահվող դատապարտյալներն իրավունք ունեն առանց սահմանափակման ուղարկել և հետևյալ քանակությամբ ստանալ նամակներ. ընդհանուր ռեժիմով պահվող անձինք՝ ամսական մեկ նամակ և ուժեղացված ռեժիմով պահվող անձանց համար՝ երկու ամսվա ընթացքում մեկ նամակ:

E. Դատախազության մասին օրենք

103. Դատախազության մասին օրենքի 12 (1) բաժնի համաձայն՝ դատախազը քննության է առնում քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց իրավունքների խախտման վերաբերյալ բողոքներն ու գանգատները, բացառությամբ դատարանների քննությանը ենթակա բողոքների ու գանգատների: (4) ենթաբաժինը սահմանում է, որ դատախազի որոշման դեմ բողոքը ներկայացվում է վերադաս դատախազին, իսկ որոշ դեպքերում՝ դատարան: (5) ենթաբաժինը սահմանում է, որ Գլխավոր դատախազի որոշումը վերջնական է:

104. 38-րդ բաժնի համաձայն՝ դատախազը կամ նրա տեղակալը դատարանից գործին առնչվող նյութեր պահանջելու իրավունք ունեն այն դեպքում, երբ դատավճիռը կամ որոշումն ուժի մեջ է մտել: Վարույթը վերսկսելու հիմքերի առկայության դեպքում դատախազը կարող է բողոքարկել դատարանի դատավճիռը կամ որոշումը:

105. 44 (1) բաժնի համաձայն դատախազական հսկողության ենթակա են. կալանավորվածներին պահելու վայրերի, ուղղիչ և պատիժների և դատարանի կողմից նշանակված հարկադրանքի այլ միջոցների իրականացման համար նախատեսված այլ հաստատությունների վերաբերյալ իրավական ակտերի դեմ

բողոքները, նման հաստատություններում անձանց պահելու և պատժելու ընթացակարգերի ու պայմանների դեմ ուղղված բողոքները, այդ անձանց իրավունքների, համապատասխան մարմինների կողմից քրեական օրենսդրությամբ սահմանված իրենց պարտականությունների կատարման վերաբերյալ բողոքները և պատիժների իրականացման վերաբերյալ օրենսդրությունը: Ղատախազը կարող է ցանկացած ժամանակ այցելել կալանավորվածներին պահելու, ազատազրկման դատապարտված անձանց պատիժը կրելու վայրեր կամ հարկադիր բուժման ու վերականգնման համար նախատեսված հաստատություններ՝ զրույցներ վարելու, կալանավորման, ձերբակալման, ազատազրկման կամ հարկադրանքի այլ միջոցների ենթարկելու համար հիմք հանդիսացած փաստաթղթերն ուսումնասիրելու նպատակով: Ղատախազը կարող է նաև քննության առնել այդ հաստատությունների վարչակազմի արձակած հրամանների, կարգադրությունների ու որոշումների օրինականությունը, դադարեցնել դրանց գործողությունը, օրենքին չհամապատասխանելու դեպքում բողոքարկել կամ վերացնել դրանք, պաշտոնատար անձանցից բացառություններ պահանջել տեղ գտած խախտումների վերաբերյալ:

III. ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՐԴԻ՝ ԳՈՐԾԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԸ

A. Եվրոպայում մահապատժի վերացման վերաբերյալ Խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ Res 1097 (1996) բանաձևը

106. Իր բանաձևում Վեհաժողովը դատապարտել էր մահապատիժները, որոնք զեկույցների համաձայն վերջերս իրականացվել էին Լատվիայում, Լիտվայում և Ուկրաինայում: Մասնավորապես, Վեհաժողովը դատապարտել էր Ուկրաինային այն կապակցությամբ, որ վերջինս բացահայտորեն խախտել էր Եվրոպայի խորհրդին անդամակցելուն պես մահապատժի իրականացման նկատմամբ մորատորիում կիրառելու պահանջը: Երկրին կոչ էր արվել կատարելու մահապատժի իրականացման նկատմամբ մորատորիում կիրառելու և մահապատիժն անհապաղ վերացնելու վերաբերյալ ստանձնած պարտավորությունները՝ զգուշացնելով, որ պարտավորությունների հետագա խախտումները, հատկապես մահապատիժների իրականացումը, կհանգեցնեն թիվ 508 (1995) հանձնարարականով նախատեսված հետևանքների:

B. Եվրոպայի խորհրդին անդամակցելու կապակցությամբ Ուկրաինայի կողմից մահապատժի իրականացման նկատմամբ մորատորիում կիրառելու վերաբերյալ ստանձնած պարտավորությունը հարգելու մասին թիվ Res 1112 (1997) բանաձևը

107. Վեհաժողովն իր այս բանաձևով հավաստել էր, որ ըստ ստացված պաշտոնական տեղեկությունների՝ 1996 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում Ուկրաինայում իրականացվել է ութսունինը մահապատիժ, և ավստսանք էր հայտնել, որ Ուկրաինայի իշխանությունները Վեհաժողովին չեն տեղեկացրել նույն տարվա երկրորդ կիսամյակում իրականացված մահապատիժների թվի մասին: Վեհաժողովը, մասնավորապես, ցնցվել էր՝ իմանալով, որ մահապատժի իրականացման դեպքերն Ուկրաինայում գաղտնի են պահվում՝ առանց բանտարկյալների ընտանիքներին անգամ տեղեկացնելու, և որ մահապատժի ենթարկված բանտարկյալները, ըստ զեկույցների, հուղարկավորվել են անանուն գերեզմաններում: Վեհաժողովն Ուկրաինային մեղադրել էր մահապատժի նկատմամբ մորատորիում կիրառելու իր պարտավորությունը չկատարելու համար, դատապարտել ի կատար ածված մահապատիժների համար, և պահանջել անհապաղ կատարել իր պարտավորությունը և բոլոր դեպքերում դադարեցնել մահապատժի իրականացումը:

C. Ստանձնած պարտավորություններն Ուկրաինայի կողմից հարգելու վերաբերյալ թիվ 1179 (1999) բանաձևը և թիվ 1395 (1999) հանձնարարականը

108. Այս փաստաթղթերում Վեհաժողովը նշել էր, որ Ուկրաինան բացարձակապես չի կատարել իր պարտավորությունները (պաշտոնական աղբյուրների տեղեկություններով 1995թ. նոյեմբերի 9-ից մինչև 1997թ. մարտի 11-ն ընկած ժամանակահատվածում 212 մարդ ենթարկվել էր մահապատժի): Միևնույն ժամանակ Վեհաժողովը նշել էր, որ 1997թ. մարտի 11-ից ի վեր Ուկրաինայում *de facto* մորատորիում էր հայտարարվել մահապատժի կիրառման վերաբերյալ: Վեհաժողովը պնդել էր, որ անհրաժեշտ է *de jure* ևս ամրագրել մորատորիումը, և որ Վերխովնա ռադան պետք է վավերացնի Կոնվենցիայի 6-րդ արձանագրությունը: Ընդգծվել էր մահապատժի իրականացման դեմ *de facto* մորատորիումի

կարևորությունը և վճռականորեն հայտարարվել, որ հետագայում ևս մահապատիժ ի կատար ածելու դեպքում Վեհաժողովի հաջորդ նիստի ժամանակ Ուկրաինայի խորհրդարանական պատվիրակության լիազորագրերն անվավեր կճանաչվեն՝ Կանոնակարգի 6-րդ կանոնին համապատասխան:

IV. ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԱՆՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԱՍ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՎԱՍՏԱՑՆՈՂ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻ ԵՎ ՊԱՏԺԻ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՁԵԿՈՒՅՑՆԵՐԸ (CPT)

109. CPT պատվիրակներն Ուկրաինայի ազատագրկման վայրեր այցելել են 1998, 1999 և 2000 թվականներին: Յուրաքանչյուր այցի վերաբերյալ զեկույցները հրապարակվել են 2002թ. հոկտեմբերի 9-ին՝ Ուկրաինայի կառավարության մեկնաբանություններով հանդերձ:

A. 1998թ. զեկույցը

110. Պատվիրակության այցը, որը տեղի էր ունեցել 1998թ. փետրվարի 8-24-ը, CPT առաջին պարբերական այցն էր Ուկրաինա: Այցի ընթացքում պատվիրակությունը տեսչական ստուգում էր կատարել, *inter alia*, Խարկովում գտնվող կալանավորվածներին պահելու թիվ 313/203 հաստատությունում (ՍԻՁՈ - քննչական մեկուսարան): Թիվ 2 շինության առաջին հարկում այցի պահին գտնվել էր մահապատժի դատապարտված տասնհինգ բանտարկյալ, չնայած որ զեկույցի ծանոթագրություններից մեկում նշվել էր, որ պատվիրակությանը հավաստիացրել են, թե 1997թ. մարտի 11-ից ի վեր մահապատժի նկատմամբ *de facto* մորատորիում է կիրառվում:

111. Իր զեկույցում (131-րդ պարբերություն) CPT-ն ի սկզբանե անհանգստություն էր հայտնել այդ բանտարկյալներին պահելու պայմանների և նրանց հանդեպ կիրառվող ռեժիմի առնչությամբ: Նշվել էր, որ յուրաքանչյուր խցում սովորաբար պահվում էր մահապատժի դատապարտված երկու անձ, իսկ խցի մակերեսը 6.5-ից 7 քառակուսի մետր էր: Խցերում բացակայում էր բնական լուսավորությունը, պատուհանները ծածկված էին մետաղյա թերթերով: Մշտապես միացված արհեստական լուսավորությունը միշտ չէր, որ բավարար էր, որովհետև որոշ խցեր կիսախավար էին: Խցերն օդափոխելու համար բանտարկյալները կարող

էին քաշել լուսամուտի եզրը բացող ճոպանը: Չնայած դրան, խցերը շատ խոնավ ու բավականին ցուրտ էին (132-րդ պարբերություն):

Խցերի կահավորանքը զեկույցում բնութագրվել էր որպես տարրական: Դրանք բաղկացած են եղել մետաղյա մահճակալից և/կամ քնադարակներից (բարակ ներքնակով, կասկածելի մաքրության սավաններով և վերմակով, որն ակնհայտորեն բավարար չէր ցրտից պաշտպանելու համար), դարակից և երկու աթոռակից: Բանտարկյալները պետք է կարողանային պատի մեջ կառուցված բարձրախոսի միջոցով ռադիոհաղորդումներ ունենդրել, սակայն պատվիրակությունը տեղեկացել էր, որ ռադիոն աշխատում է դեպքից դեպք (ibid.):

Բոլոր խցերում եղել են դեպի սենյակ նայող մուտքով չառանձնացված արտաքնոցներ, ինչի արդյունքում արտաքնոցից օգտվող բանտարկյալը ստիպված էր դրանից օգտվել իր հետ միևնույն խցում գտնվողի աչքի առջև: Ինչ վերաբերում է հիգիենիկ պարագաներին, մահապատժի դատապարտված անձինք գտնվում էին նույնքան վատթար վիճակում, որքան այլ բանտարկյալները. օձառը և ատամի մածուկը հազվագյուտ երևույթ էին (ibid.):

Այնուհետև նշվել էր, որ մահապատժի դատապարտված բանտարկյալները խցից դուրս որևէ գործունեության ներգրավված չէին, նրանք զրկված էին անգամ մեկ ժամ տևողությամբ բացօթյա զբոսանքի հնարավորությունից: Լավագույն դեպքում նրանք շաբաթը մեկ անգամ դուրս էին բերվում խցերից՝ խցային տիպի շինությունում ցնցուղ ընդունելու համար, և ևս մեկ ժամով, եթե նրանց թույլատրվում էր տեսակցել իրենց ընտանիքների անդամների հետ: Խցում զբաղմունքը ընթերցանությունն էր ու ռադիո ունկնդրելը, եթե այն աշխատում էր: Որոշ բանտարկյալների, թույլատրված տեսակցություններից զատ, մարդկային շփումները սահմանափակվում էին ուղղափառ հոգևորականի կամ առողջապահական հաստատությունների անձնակազմի պատահական այցելություններով, որոնք բանտարկյալների հետ զրուցում էին խցի դռան վրա եղած դիտանցքի միջով (133-րդ պարբերություն):

112. CPT-ն իր դիտողություններն ամփոփել էր հետևյալ կերպ (134-րդ պարբերություն).

«Հակիրճ՝ մահապատժի դատապարտված բանտարկյալներն օրվա ընթացքում 24 ժամ փակված էին իրենց խցերում, որի բնակելի տարածությունը խիստ սահմանափակ էր, բնական լուսավորությունը բացակայում էր, իսկ արհեստական լուսավորությունը խիստ աղոտ էր, առանց

ազատ ժամանակը որևէ գործունեությամբ անցկացնելու հնարավորության և մարդկանց հետ շփվելու խղճուկ հնարավորությամբ: Նրանցից շատերն այդպիսի վնասակար պայմաններում պահվում էին բավականին երկար ժամանակ (տասն ամսից մինչև երկու տարի): Այդ իրադրությունը գուցեև համապատասխանում էր մահապատժի դատապարտված անձանց վերաբերյալ Ուկրաինայում գործող իրավական նորմերին: Սակայն դա չի փոխում CPT-ի կարծիքն այն մասին, որ այն հանգեցնում է անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի:»:

Այնուհետև նշվել էր, որ պատվիրակությունը մահապատժի դատապարտված բանտարկյալներից բազմաթիվ բողոքներ է ստացել այն առնչությամբ, որ իրենց իրավական կարգավիճակի վերաբերյալ տեղեկատվությունն անբավարար է (իրենց գործերով վարույթի, բողոքարկման վերաբերյալ դիմումների, ներկայացված գանգատների քննության ընթացքը և այլն) (132-րդ պարբերություն):

113. Ի պատասխան 1998թ. գեկույցի, Ուկրաինայի կառավարությունն արձանագրել էր, որ մի շարք կազմակերպական և գործնական քայլեր են ձեռնարկվել CPT-ի կողմից առաջ քաշված խնդիրների լուծման ուղղությամբ: Մասնավորապես, ընդունվել են ժամանակավոր դրույթներ՝ մահապատժի դատապարտված անձանց ազգականների հետ ամսական մեկ անգամ տեսակցելու, փաստաբանի հետ տեսակցելու և իրավաբանական օգնություն ստանալու, հոգևորականի հետ հանդիպելու և առանց սահմանափակման նամակագրություն վարելու հնարավորություն ընձեռելու նպատակով: Նշված էր նաև, որ.

(i) մահապատժի դատապարտված բանտարկյալները հնարավորություն են ունենալու ամեն օր դուրս բերվելու բացօթյա զբոսանքի, և որ կալանավորվածներին պահելու վայրերի տարածքից 196 յարդ վերակառուցվել և վերակահավորվել է,

(ii) խցերի բնական լուսավորությունը բարելավվելու նպատակով խցերի պատուհանների շերտավարագույրներն ու մետաղյա թերթերը հանվել են,

(iii) մահապատժի դատապարտված անձանց իրենց իրավունքներին և իրավական կարգավիճակին ծանոթացնելու նպատակով բոլոր խցերի պատերին փակցվել են քաղվածքներ ժամանակավոր դրույթներից:

B. 1999թ. գեկույցը

114. CPT պատվիրակությունն Ուկրաինա էր այցելել 1999թ. հուլիսի 15-23-ը, որի ընթացքում պատվիրակությունը կրկին տեսչական ստուգում էր կատարել խարկովում գտնվող կալանավորվածներին պահելու թիվ 313/203 ՍԻՁՈ-ում, որտեղ այցի պահին պահվում էր մահապատժի դատապարտված քսաներեք բանտարկյալ: Ջեկույցում նշվել էր, որ առաջին այցից ի վեր զգալի փոփոխություններ կատարվել են: Մասնավորապես, խցերն ապահովվել էին բնական լուսավորությամբ և ավելի լավ էին կահավորված, բանտարկյալներն ամեն օր դուրս էին բերվում բացօթյա զբոսանքի, նկատելով, սակայն, որ դրա համար հատկացված տարածքներն անբավարար էին իսկական ֆիզիկական վարժանքի համար (34-35-րդ պարբերություններ): Ջեկույցում նշվել էր նաև, որ էական առաջընթաց է տեղի ունեցել ազգականների հետ տեսակցությունների և նամակագրության առումով (36-րդ պարբերություն): CPT-ն, այդուհանդերձ, նշել էր, որ բանտային մի շարք պայմաններ, ներառյալ այն, որ բանտարկյալներն օրվա քսաներեք ժամն անց են կացնում խցերում, իսկ մարդկային շփումների հնարավորությունները շարունակում են սահմանափակ մնալ (37-րդ պարբերություն):

C. 2000թ. զեկույցը

115. Ուկրաինա երրորդ այցելությունը տեղի էր ունեցել 2000թ. սեպտեմբերի 10-21-ը, որի ընթացքում պատվիրակությունը, *inter alia*, տեսչական ստուգում էր իրականացրել Սիմֆերոպոլում գտնվող թիվ 15 կալանավայրում (ՍԻՁՈ): CPT-ն ողջունել էր մահապատժի վերացման մասին Ուկրաինայի իշխանությունների որոշումը և նշել, որ մոտավորապես 500 բանտարկյալի նկատմամբ նշանակված մահապատժը կփոխարինվի ցմահ ազատազրկմամբ:

116. Չնայած այդ ողջունելի զարգացումներին, CPT-ն հայտարարել էր, որ բանտարկյալների այդ խմբի նկատմամբ վերաբերմունքն զգալի անհանգստության տեղիք է տալիս (67-րդ կետ): Նշվել էր նաև, որ 2000թ. հուլիսին ժամանակավոր հրահանգն ընդունելուց և ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց համար նախատեսված՝ երկու ուժեղացված անվտանգության բաժանմունքների ստեղծումից հետո էլ այդ բանտարկյալների նկատմամբ կիրառվում էր խիստ սահմանափակող ռեժիմ (68-րդ կետ): Չնայած խցերի բնակելի տարածությունն ընդհանուր առմամբ բավարար էր, և չնայած, որ այցելած բոլոր հաստատություններում ընթանում էին խցերի վերակահավորման աշխատանքներ, էական թերություններ կային բավարար

բնական և արհեստական լուսավորության և օդափոխության առումով (69-րդ կետ): Բացի դրանից, ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձինք օրական քսաներեքուկես ժամ փակված էին իրենց խցերում և խցից դուրս որևէ ժամանց կազմակերպված չէր. թույլատրվում էր ընդամենը կեսժամյա բացօթյա զբոսանք, այն էլ՝ անընդունելի պայմաններում: Ըստ էության, մարդկանց հետ շփումներ չկային. 2000թ. հուլիսին հրահանգի ուժի մեջ մտնելուց հետո ազգականների հետ տեսակցություններն արգելվել էին և բանտարկյալներին թույլատրվում էր միայն երկու ամսվա ընթացքում ուղարկել մեկ նամակ, իսկ ստացվող նամակագրության սահմանափակում նախատեսված չէր (70-րդ պարբերություն):

117. Ջեկույցին ի պատասխան Ուկրաինայի կառավարությունը նշել էր նաև, որ կատարվել են նաև իրավական այլ փոփոխություններ, որոնք ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձանց թույլ էին տալիս դուրս գալ օրական մեկ ժամ տևողությամբ բացօթյա զբոսանքի, ամսվա ընթացքում ունենալ երկու անգամ մինչև չորս ժամ տևողությամբ տեսակցություն ընտանիքի անդամների հետ: Բացի դրանից, լուսավորություն ապահովելու նպատակով խցերի պատուհաններից հանվել են մետաղյա թերթերը:

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՐՑԵՐ

I. ՓԱՍՏԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄՆ ԸՍՏ ԴԱՏԱՐԱՆԻ

118. Դատարանը կրկին հղում է կատարել իր նախադեպային իրավունքին՝ առ այն, որ մինչև 1998թ. նոյեմբերի 1-ը կոնվենցիոն համակարգի համաձայն՝ փաստերի հաստատումն ու ստուգումը Հանձնաժողովի առաջնային խնդիրն էր (Կոնվենցիայի 28-րդ հոդվածի 1-ին մաս և 31-րդ հոդված): Չնայած որ փաստերի վերաբերյալ Հանձնաժողովի եզրակացությունը Դատարանի համար պարտադիր չէ, և Դատարանն ազատ է կատարելու իր սեփական գնահատումը՝ իր տրամադրության տակ առկա նյութերի հիման վրա, Դատարանը, այդուհանդերձ, միայն բացառիկ հանգամանքների դեպքում է կիրառում իր այդ լիազորությունը (տես՝ ի թիվս այլ գործերի, *Ակվիդարո և այլոք ընդդեմ Թուրքիայի*, 1996թ. սեպտեմբերի 16-ի վճիռը, *Ջեկույցներ վճիռների ու որոշումների վերաբերյալ* 1996-IV, էջ 1214, կետ 78):

119. Նկատի ունենալով գործի փաստացի հանգամանքների ամբողջությունը, ներգրավելով բազմաթիվ վկաների և հավաքելով բազմաթիվ փաստացի ապացույցներ, Ղատարանը եզրակացրել է, որ ապացույցները գնահատելու իր խնդրի հանդեպ Հանձնաժողովը ցուցաբերել է անհրաժեշտ շրջահայացություն՝ մանրամասն քննության առնելով դիմողի բողոքների օգտին և դրանց վերաբերյալ կասկածներ հարուցող բոլոր տարրերը: Ուստի Ղատարանը փաստերն ընդունել է այնպես, ինչպես հաստատել է Հանձնաժողովը:

II. ԿՈՆՎԵՆՏԻԱՅԻ 3-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ՎԻՃԱՐԿՎՈՂ ԽԱՆՏՈՒՄ

120. Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը սահմանում է հետևյալը.

«Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի:»:

A. Բանտում դիմողի հանդեպ վատ վերաբերմունքի վիճարկումը

121. Հանձնաժողովի պատվիրակներին դիմողը հայտնել էր, որ իրեն ծեծել են 1998թ. սեպտեմբերի 2-ին՝ իր ծնողների այցելությունից հետո, այնուհետև 1998թ. սեպտեմբերի 10-ին, 14-ին ու 22-ին: Նրա ծնողները հայտնել էին, որ 1998թ. սեպտեմբերի 2-ի այցելության ժամանակ իրենց որդին հայտնել էր, որ իրեն ծեծել և նվաստացրել են: Հետո նրանք 1998թ. սեպտեմբերի 3-ին հայտնել էին, որ բանտում տեղի ունեցած ծեծի ու խոշտանգումների արդյունքում դիմողին փոխադրել էին հիվանդանոց:

122. Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի մեկնաբանությունների նկատմամբ կիրառվող խիստ չափանիշներին համապատասխան քննության առնելով զանգատը, Հանձնաժողովը «ողջամիտ կասկածից վեր» հաստատված չի համարել, որ եղել է դաժանության նվազագույն աստիճանին համարժեք վատ վերաբերմունք:

123. Ինչպես և Հանձնաժողովը, Ղատարանը ևս գտել է, որ բանավոր ու գրավոր ապացույցների հիման վրա պատշաճ հավաստիությամբ չի հաստատվում այն փաստը, որ դիմողն Իվանո-Ֆրանկովսկի բանտում ենթարկվել է վատ վերաբերմունքի՝ ի խախտումն Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի:

124. Ուստի Ղատարանը եզրակացրել է, որ այդ մասով Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում տեղի չի ունեցել:

B. Իրականացված քննության պատշաճությունը

125. Ղատարանը կրկնում է, որ այն դեպքերում, երբ անձը վիճահարույց բողոք է ներկայացնում այն մասին, որ Պետության ներկայացուցիչների կողմից ապօրինաբար և ի խախտումն Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի ենթարկվել է վատ վերաբերմունքի, այդ դրույթը, մեկնաբանելով 1-ին հոդվածով սահմանված ընդհանուր պարտականության հետ համակցված՝ «իրենց իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուրի համար ապահովվում են այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք սահմանված են... Կոնվենցիայով», ենթադրում է, որ պետք է իրականացվի արդյունավետ պաշտոնական քննություն: Այդպիսի քննության արդյունքում, ինչպես, օրինակ, 2-րդ հոդվածի առնչությամբ, պետք է հնարավոր լինի հայտնաբերել և պատասխանատվության ենթարկել մեղավորներին (Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի առնչությամբ տես *Սըքթենը և այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության*, 1995թ. սեպտեմբերի 27-ի վճիռ, շարքեր A թիվ 324, էջ 49, կետ 161, *Ղայան ընդդեմ Թուրքիայի*, 1998թ. փետրվարի 19-ի վճիռ, 1998-Վ *Չեկույցներ*, էջ 324, կետ 86, ինչպես նաև՝ *Յաշան ընդդեմ Թուրքիայի*, 1998թ. սեպտեմբերի 2-ի վճիռ, 2008-Վ *Չեկույցներ*, էջ 2438, կետ 98):

126. Իր զեկույցում Հանձնաժողովը եզրակացրել է, որ դիմողի ծնողների բողոքները կասկածի տեղիք էին տալիս իրենց որդու նկատմամբ բանտում դրսևորված վատ վերաբերմունքի առումով, և որ բողոքներից բխում էր, որ պետական իշխանությունները որոշակի քննություն իրականացրել էին դիմողի ծնողների բողոքի առնչությամբ: Այդուհանդերձ, Հանձնաժողովը չի համարել, թե իրականացված քննությունն ամբողջական և բավականաչափ արդյունավետ է եղել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածին համապատասխանելու համար: Մասնավորապես, անբավարար էր համարվել այն, որ բանտի բժշկի կողմից դիմողի բժշկական քննություն չէր իրականացվել մինչև 1998թ. հոկտեմբերի 28-ը (ի տարբերություն բանտի հոգեբույժի), 1998թ. սեպտեմբերի 4-ին դիմողի ծնողների կողմից մարզային դատախազին հղած նամակից գրեթե երկու ամիս անց, երբ ենթադրյալ վատ վերաբերմունքի հետքերը, հավանաբար, չքացել էին: Հանձնաժողովը նաև նշել է, որ այդ կապակցությամբ ներքին վարչակազմի կայացրած որոշումները մանրակրկիտ

հիմնավորում չեն պարունակում դիմողի ծնողների բողոքը մերժելու մասին: Նշվել է նաև, որ բացակայել են ժամանակագրական գրառումները, որոնց միջոցով հնարավոր կլիներ քայլ առ քայլ ի ցույց դնել ենթադրությունների կապակցությամբ իրականացված քննության բնույթը, և որ վարչակազմի որևէ արտաքին մարմին այդպիսի որևէ քննության չի ներգրավվել: Նման հանգամանքներում Հանձնաժողովը եզրակացրել է, որ իրականացված քննությունն անփույթ և մակերեսային է եղել, և լուրջ ջանք չի գործադրվել պարզելու, թե 1998թ. սեպտեմբերին իրականում ինչ է տեղի ունեցել բանտում:

127. Իր տրամադրության տակ եղած նյութերի քննության լույսի ներքո Դատարանը համաձայնել է Հանձնաժողովի եզրակացությանն ու հիմնավորմանը և եզրահանգել, որ բանտում իր հանդեպ վատ վերաբերմունքի մասին դիմողի վիճարկվող բողոքը ներքին վարչակազմի կողմից Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով սահմանված արդյունավետ քննության չի ենթարկվել:

128. Հետևաբար, այս մասով տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում:

C. Մահվան դատապարտվածների գոտում դիմողի ազատագրկման պայմանները

129. Իր նախնական դիմումում դիմողը հայտնել է, որ ընտանիքի հետ տեսակցելու իր իրավունքը սահմանափակվել է, որ իրեն չի թույլատրվել նամակներ ստանալ և ուղարկել, հեռուստացույց դիտել կամ որևէ կապ պահպանել արտաքին աշխարհի հետ: Նրան անգամ թույլ չէր տրվել տեսակցել հոգևորականի հետ:

130. Ինչպես Դատարանը բազմիցս նշել է, Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը պահպանում է ժողովրդավարական հասարակության ամենահիմնարար արժեքներից մեկը: Դրանով ընդհանրապես արգելվում է խոշտանգումները կամ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժը՝ անկախ հանգամանքներից և տուժողի վարքագծից (տես *Լաբիթան ընդդեմ Իտալիայի* (GC), թիվ 26772/95, կետ 119, ՄԻԵԿ 2000-IV):

131. Դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն վատ վերաբերմունքը պետք է համապատասխանի դաժանության նվազագույն մակարդակի՝ Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի շրջանակում ընդգրկվելու համար: Նշված նվազագույն մակարդակի գնահատումը հարաբերական է, այն կախված է գործի

բոլոր հանգամանքներից, ինչպես, ասենք, վատ վերաբերմունքի տևողությունը, դրա ֆիզիկական ու հոգեկան հետևանքները և, որոշ դեպքերում՝ տուժողի սեռը, տարիքը և առողջական վիճակը (տես՝ ի թիվս այլ գործերի, 1978թ. հունվարի 18-ի *Իռլանդիան ընդդեմ Միացյալ Թագավորության*, շարքեր A թիվ 25, էջ 65, կետ 162): Բացի դրանից, վերաբերմունքի «նվաստացնող» լինելու հարցը Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի լույսի ներքո քննելիս՝ Դատարանը պետք է նկատի առնի այն, թե արդյո՞ք այդ վերաբերմունքի նպատակն անձին նվաստացնելն ու ստորացնելն է, և եթե խոսքը վերաբերում է հետևանքներին, արդյո՞ք այդ վերաբերմունքը Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածին անհարիր բացասական ազդեցություն է ունեցել անձի վրա: Այդպիսի նպատակի բացակայությունը բացառում է խախտման փաստի արձանագրումը (տես *Փիլրոսն ընդդեմ Հունաստանի*, թիվ 28524/95, 67-68-րդ և 74-րդ կետեր, ՄԻԵԿ 2001-III, ինչպես նաև *Վալասինասն ընդդեմ Լիտվայի*, թիվ 44558/98, կետ 101, ՄԻԵԿ 2001-VIII):

132. Դատարանը հետևողականորեն ընդգծել է, որ տառապանքը և նվաստացումը բոլոր դեպքերում պետք է գերազանցի օրինաչափ վերաբերմունքի կամ պատժի տվյալ ձևին բնորոշ տառապանքի կամ նվաստացման անխուսափելի տարրը: Անձին ազատությունից զրկող միջոցները հաճախ կարող են նման տարրեր ներառել: Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի համաձայն Պետությունը պետք է երաշխավորի, որպեսզի ազատությունից զրկված անձին պահելու պայմանները համապատասխանեն մարդկային արժանապատվությունը հարգելու սկզբունքներին, որ տվյալ միջոցի իրականացման ձևն ու մեթոդը չի պատճառում նրան այնաստիճան տառապանք ու զրկանք, որը գերազանցում է ազատությունից զրկելուն բնորոշ անխուսափելի տառապանքի աստիճանը, և որ ազատագրկման պայմանների ու ազատագրկվածի առողջության վերաբերյալ պահանջները ևս երաշխավորվեն (տես *Կուդլան ընդդեմ Լեհաստանի (GC)*, թիվ 30210/96, 92-94 կետեր, ՄԻԵԿ 2000-XI):

133. Բացի դրանից, Դատարանն ինչպես արդեն ընդգծել էր *Ստերինգի* գործով՝ մասնակից պետություններում մահապատժի հանդեպ ձևավորված վերաբերմունքը բավարար է գնահատելու համար՝ տառապանքի և նվաստացումների սահմանագիծը գերազանցվել է, թե՛ ոչ (տես *Ստերինգն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության*, 1989թ. հուլիսի 7-ի վճիռ, շարքեր A, թիվ 161, էջ 41, կետ 104): Այն վայրերում, որտեղ մահապատիժը կիրառվում է, դատապարտված անձին բնութագրող հանգամանքները, ազատագրկման պայմանները, նախքան մահապատժի իրականացումը կրած ազատագրկման տևողությունը կարող են

ծառայել որպես այն գործոնների օրինակներ, որոնց արդյունքում դատապարտյալի հանդեպ դրսևորված վերաբերմունքը կարող է համարվել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով արգելված գործողություն (ibid.): Ազատագրկման պայմանները գնահատելիս հարկ է հաշվի առնել այդ պայմանների ամբողջական ազդեցությունը, ինչպես նաև դիմողի հայտարարությունները (տես *Դուզոզն ընդդեմ Հունաստանի*, թիվ 40907/98, կետ 46, ՄԻԵԿ 2001-II, ինչպես նաև՝ *Կալաշնիկովն ընդդեմ Ռուսաստանի*, թիվ 47095/99, կետ 95, ՄԻԵԿ 2002-VI):

134. Դատարանը նշել է, որ դիմողը բողոքարկել էր ազատագրկման որոշ պայմաններ, որոնք կրել է Իվանո-Ֆրանկովսկի բանտում՝ 1995թ. դեկտեմբերի 12-ին Իվանո-Ֆրանկովսկի մարզային դատարանի կողմից նշանակված և 1996թ. փետրվարի 22-ին Գերագույն դատարանի կողմից անփոփոխ թողնված մահապատժի իրականացմանն սպասելիս: Այդ առնչությամբ Դատարանը կրկնել էր, որ Կոնվենցիան յուրաքանչյուր մասնակից պետության համար տարածվում է տվյալ կողմի համար դրա ուժի մեջ մտնելուց հետո արձանագրված փաստերի վրա: Հետևաբար, Դատարանն իրավասու է քննել դիմողի բողոքները, քանի որ դրանք առնչվում են 1997թ. սեպտեմբերի 11-ից հետո ընկած ժամանակահատվածին, երբ Կոնվենցիան ուժի մեջ էր մտել Ուկրաինայի համար: Ինչևէ, դիմողի վրա ազատագրկման պայմանների ազդեցությունը գնահատելիս՝ Դատարանը կարող էր հաշվի առնել նրա բանտարկության ամբողջ, ներառյալ՝ 1997թ. սեպտեմբերի 11-ին նախորդող ժամանակահատվածը, ինչպես նաև բանտարկյալի ազատագրկման պայմաններն այդ ժամանակահատվածում (տես *Կալաշնիկովի* վերոհիշյալ գործը, կետ 96):

135. Դատարանն այնուհետև հայտարարել է, որ դիմողը՝ որպես մահապատժի դատապարտված, պահվել է այնքան ժամանակ, քանի դեռ նրա պատիժը 2000թ. հունիսի չէր փոխարինվել ցմահ ազատագրկմամբ: Ինչպես նշվեց վերը (տես 106-108-րդ կետեր), Ուկրաինայում մահապատժի կիրառումը բազմիցս խիստ քննադատության է ենթարկվել Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի բանաձևերում, որոնցում նշվել է, որ 1995թ. նոյեմբերի 9-ից մինչև 1997թ. մարտի 11-ն այդ պետությունում իրականացվել է 212 մահապատիժ: Վերջին նշված օրն Ուկրաինայի Նախագահի կողմից մահապատժի իրականացման նկատմամբ *de facto* մորատորիում էր հայտարարվել: 1999թ. դեկտեմբերի 29-ին Սահմանադրական դատարանը եզրակացրել էր, որ Քրեական օրենսգրքի՝ մահապատժի վերաբերյալ դրույթները հակասահմանադրական են, իսկ 2000թ.

փետրվարի 22-ին մահապատիժը վերացվել է և փոխարինվել ցմահ ազատազրկմամբ (տես վերը՝ կետ 11): Ղիմողը մահապատժի էր դատապարտվել 1995թ. սեպտեմբերին՝ մորատորիումն ուժի մեջ մտնելուց մոտ տասնհինգ ամիս առաջ: Ղատարանն ընդունել է, որ մինչև մահապատիժը պաշտոնապես արգելելը և պատժի տեսակը փոխելը ղիմողը, ամենայն հավանականությամբ, իր ապագայի առումով անորոշ վիճակի մեջ է եղել՝ վախով ու տառապանքով լի: Այդուհանդերձ, Ղատարանը համարել է, որ մահապատժի իրականացման հավանականությունը և մահապատժի դատապարտվածին ուղեկցող վախի զգացողությունն ու տառապանքը փոխհատուցվել են *de facto* մորատորիումն ուժի մեջ մտնելու պահին:

136. Ինչ վերաբերում է մահապատժի իրականացմանն սպասելու ընթացքում կրած ազատազրկման պայմաններին, Ղատարանը հղում է կատարել Հանձնաժողովի պատվիրակների եզրակացություններին, հատկապես նրանց, որոնք վերաբերում էին ղիմողի խցի չափերին, լուսավորությանն ու ջեռուցմանը, ինչպես նաև՝ ամենօրյա բացօթյա զբոսանքների, նամակագրության և ազգականների հետ տեսակցության վերաբերյալ բանտում ձևավորված պրակտիկային: Ղատարանը հաշվի է առել այն փաստը, որ պատվիրակները ղիմողի բողոքները քննել էին ամենայն խորությամբ՝ տեսչական ստուգման ժամանակ առանձնակի ուշադրություն դարձնելով ղիմողին պահելու պայմանների վրա: Նման հանգամանքներում Ղատարանը գտել է, որ Հանձնաժողովի եզրակացությունները կարելի է արժանահավատ համարել:

137. Ղատարանն անդրադարձել է նաև 1999թ. հոկտեմբերի 26-ից (երբ Հանձնաժողովը հաստատել էր իր հաշվետվությունը) մինչև 2000թ. հունիսի 2-ը (երբ ղիմողի մահապատիժը փոխարինվել էր ցմահ ազատազրկմամբ) ընկած ժամանակահատվածի վերաբերյալ կողմերի ներկայացրած փաստաթղթերին, ինչպես նաև տվյալ ժամանակահատվածի վերաբերյալ CPT զեկույցների որոշ հատվածների:

138. Սպանությունները տեղի ունենալու ժամանակ, որոնց համար ղիմողը դատապարտվել էր մահապատժի, նա 19 տարեկան էր: Նա Իվանո-Ֆրանկովսկի բանտի մահապարտների բաժանմունք էր փոխադրվել 1996թ. փետրվարի 22-ին, երբ Պերագույն Ղատարանը մահապատժի դատավճիռը թողել էր անփոփոխ (տես վերը՝ կետ 10):

139. Ղատարանը հիշատակել է Հանձնաժողովի եզրակացություններն առ այն, որ Իվանո-Ֆրանկովսկի բանտ պատվիրակության այցելության օրը

մահապատժի դատապարտված ութ բանտարկյալներ պահվում էին մենախցերում՝ առանց այլ բանտարկյալների հետ շփվելու հնարավորության: Բանտի տեսուչները դռան դիտանցքից հաճախակի ստուգում էին բանտարկյալներին: Լույսն օրական քսանչորս ժամ միացված էր, իսկ կենտրոնական ռադիոընդունիչն անջատվում էր միայն գիշերը:

140. Դատարանն այնուհետ նշել էր Հանձնաժողովի եզրակացությունն այն մասին, որ մինչև 1998թ. մայիս բանտարկյալներին ամեն օր բացօթյա զբոսանք չի թույլատրվել, և որ նրանց խցերի պատուհանները, ընդհուպ մինչև պատվիրակության այցը, ամբողջությամբ ծածկված են եղել վանդակաձաղերով: Պատվիրակության տեսչական ստուգման ժամանակ պատերը թարմ ներկված են եղել, խցում եղել է արտաքնոց՝ առանց ծածկի, սառը ջրով լվացարան, երկու մահճակալ, սեղան և փոքր նստարան՝ երկուսն էլ գամված գետնին, կենտրոնացված ջեռուցում և վանդակապատ պատուհան: Դիմողն ուներ մի քանի գիրք, լրագրեր, շախմատ, օձառ, զուգարանի թուղթ, փոքր քանակությամբ միրգ և այլ սննդամթերք: 1998թ. նոյեմբերին պատվիրակների այցելության ընթացքում խուցը գերտաքացած էր բանտի այլ խցերի համեմատությամբ: Դատարանն ընդունել է Հանձնաժողովի եզրակացությունն այն մասին, որ 1998թ. նոյեմբերի դրությամբ պայմաններն անմխիթար են եղել:

141. Ինչ վերաբերում է դիմողի ազգականների հետ տեսակցություններին, Դատարանը հավաստի է համարել Հանձնաժողովի եզրակացությունն առ այն, որ տեսակցություններին ներկա էին գտնվել երկու տեսուչ, որոնք ունեին միջամտելու իրավունք, եթե համարեին, որ դիմողը կամ նրա ծնողներն ինչ-որ «սխալ» բան են ասում: Բացառությամբ 1998թ. հունիսի 19-ի նրանց խնդրանքի, տեսակցության մնացած բոլոր խնդրանքները բավարարվել էին: Սակայն տեսակցությունները տեղի էին ունեցել դիմումը ներկայացնելուց երկու-երեք ամիս անց միայն, իսկ դրանց թիվը սահմանափակված է եղել տարվա ընթացքում տասներկու տեսակցությամբ:

142. Դատարանը նշել է, որ Հանձնաժողովին չէր հաջողվել հստակեցնել՝ դիմողը կամ նրա ծնողները դիմե՞լ են, արդյոք, հոգևորականի հետ տեսակցելու իրավունք ստանալու համար: Կարելի էր, սակայն, ասել, որ չնայած հոգևորականը դիմողի 1998թ. դեկտեմբերի 22-ի խնդրանքով 1998թ. դեկտեմբերի 26-ին այցելել էր նրան, բանտարկյալները, այդուհանդերձ, պարբերաբար չէին տեսակցել որևէ քահանայի:

143. Ինչ վերաբերում է դիմողի նամակագրությանը, Դատարանը նկատել է, որ չնայած դիմողին թույլատրվել է Հրահանգին համապատասխան տարեկան տասներկու նամակից ավելի ուղարկել, մինչև 1997 թվականի սեպտեմբեր այդ հնարավորությունը նա չի ունեցել:

144. Կողմերի ներկայացրած բազմաթիվ ապացույցների, ինչպես նաև դիմողի նկատմամբ նշանակված մահապատիժն ուժի մեջ մտնելուց կարճ ժամանակ անց և Կոնվենցիան Ուկրաինայի համար ուժի մեջ մտնելուց հետո Իվանո-Ֆրանկովսկի բանտ Հանձնաժողովի կողմից կատարված փաստահավաք այցելության ընթացքում ձեռք բերված փաստերի հիման վրա Դատարանը կարող է մանրամասն նկարագրել այն պայմանները, որոնցում դիմողը պահվել է 1996 թվականից ի վեր, մասնավորապես՝ 1997թ. սեպտեմբերի 11-ից, երբ Կոնվենցիան ուժի մեջ մտավ Ուկրաինայի համար, մինչև 1998թ. մայիս, երբ Հրահանգն սկսեց կիրառվել Իվանո-Ֆրանկովսկի բանտում:

145. Դատարանն առանձնակի անհանգստություն է հայտնել այն փաստի առնչությամբ, որ դիմողը, առնվազն մինչև 1998թ. մայիս, մահապատի դատապարտված այլ բանտարկյալների հետ օրական քսանչորս ժամ փակված է եղել մի խցում, որտեղ բնակելի տարածությունը սահմանափակ էր, պատուհանը՝ վանդակաձաղերով և, հետևաբար, առանց բնական լուսավորության, առանց բացօթյա զբոսանքի հնարավորությունների և ժամանցի ու մարդկային շփումների փոքր հնարավորություններով կամ դրանց բացակայությամբ: Ուկրաինայում մահապատի դատապարտված բանտարկյալներին նման պայմաններում պահելու վերաբերյալ CPT-ի զեկույցին համահունչ Դատարանը համարում է, որ դիմողին այդաստիճան անընդունելի պայմաններում պահելը հանգեցրել է նվաստացնող վերաբերմունքի՝ առաջացնելով Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում: Դիմողի պարագայում իրավիճակը ծանրանում էր նրանով, որ 1998թ. փետրվարի 24-ից մարտի 24-ը դիմողը պահվել էր մի խցում, որտեղ ջրի ծորակ կամ լվացարան չի եղել. փոխարենն արտաքնոցի պատի մոտ եղել է ջրի փոքր խողովակ, իսկ ջուրը կարող էր միացվել միայն միջանցքից, արտաքնոցի պատերին եղել են արտաթորանքի հետքեր, իսկ զուգարանակոնքը լվանալու հարմարանքը բացակայում էր: Դիմողի վիճակը ծանրացել էր նաև նրանով, որ այդ ամբողջ ընթացքում նա պահվել էր որպես մահապատի ենթակա անձ, չնայած, ինչպես նշվեց վերը՝ 11-րդ և 135-րդ կետերում, 1997թ. մարտի 11-ից սկսած գործում էր մորատորիում:

146. Ղատարանը համարել է, որ տվյալ գործով չի ապացուցվում, որ դիմողին ստորագնելը կամ նվաստացնելը կատարվել է դրական մտադրություններից ելնելով: Եվ, այնուամենայնիվ, չնայած որ պետք է քննարկվի այն հարցը, թե վատ վերաբերմունքի նպատակն արդյո՞ք եղել է դիմողին նվաստացնելը կամ ստորացնելը, այդպիսի նպատակի բացակայությունը չի կարող ինքնին բացառել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտումը (տես *Վ-ն. ընդդեմ Միացյալ Թագավորության*, (GC), թիվ 24888/94, կետ 71, ՄԻԵԿ 1999-IX, ինչպես նաև վերը հիշատակված *Կալաշնիկովի* գործը, կետ 101): Ղատարանը եզրակացրել է, որ բանտային պայմանները, որոնք դիմողն ստիպված է եղել հանդուրժել մասնավորապես մինչև 1998թ. մայիս, ամենայն հավանականությամբ, նրան պատճառել են մարդկային արժանապատվությունը նվաստացնող էական հոգեկան տառապանք:

147. Ղատարանը տեղեկացվել է, որ 1998թ. մայիսից հետո էական առաջադիմական զարգացումներ են տեղի ունեցել թե՛ դիմողի բանտային ընդհանուր պայմանների, թե՛ կիրառվող ներբանտային ռեժիմի առումով: Մասնավորապես, պատուհանների մետաղյա թերթերը հանվել էին, թույլատրվել էին ամենօրյա բացօթյա զբոսանքներ, և ընդլայնվել էին բանտարկյալների՝ տեսակցությունների և նամակագրություն վարելու իրավունքները: Այնուամենայնիվ, Ղատարանը գտել էր, որ մինչև այդ դրական փոփոխություններն իրականացնելը դիմողն արդեն մոտ երեսուն ամիս պահվել է այն անտանելի պայմաններում, որից ութ ամիսը՝ Ուկրաինայի համար Կոնվենցիան ուժի մեջ մտնելուց հետո:

148. Բանտում դիմողի նյութական պայմանները և վերջինիս առաջարկվող գործունեության տեսակները քննության առնելիս՝ Ղատարանը նկատի է առել նաև այն, որ տևական անցումային փուլի ընթացքում Ուկրաինան բախվել էր լուրջ սոցիալ-տնտեսական խնդիրների, և որ մինչև 1998թ. ամառը բանտային իշխանությունները միաժամանակ պայքարում էին ընդդեմ ծանր տնտեսական պայմանների և ի կենսագործումն նոր օրենսդրության: Այդուհանդերձ, Ղատարանը նկատել է, որ միջոցների սղությունն սկզբունքորեն չի կարող արդարացնել բանտային պայմանները, որոնք այնաստիճան վատթար են, որ անցնում են Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանագիծը: Ավելին, Ուկրաինայի առջև ծառայած դժվարություններն ամեն դեպքում չեն կարող պարզաբանում կամ արդարացում հանդիսանալ այն պայմանների համար, որոնք 145-րդ կետի համաձայն անընդունելի են համարվել սույն գործի առնչությամբ:

149. Հետևաբար, այս մասով տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում:

III. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 8-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ՎԻՃԱՐԿՎՈՂ ԽԱՆՏՈՒՄ

150. Իր նախնական գանգատում դիմողը հայտնել էր, որ ընտանիքի հետ տեսակցելու իր իրավունքը սահմանափակվել է, որ իրեն չի թույլատրվել նամակներ ստանալ և ուղարկել, հեռուստացույց դիտել կամ որևէ կապ պահպանել արտաքին աշխարհի հետ:

151. Ղատարանը գտել է, որ այս բողոքները ենթակա են քննության Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի լույսի ներքո, որը սահմանում է.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր անձնական և ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունք:

2. Չի թույլատրվում պետական մարմինների միջամտությունն այդ իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության, ինչպես նաև անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով»:

152. Հանձնաժողովն ապացուցված էր համարել այն, որ դիմողի՝ իր ազգականների, ինչպես նաև իր ներկայացուցչի՝ պարոն Վոսկոբոյնիկովի հետ տեսակցելու իրավունքը սահմանափակվել է ամսական մինչև մեկ տեսակցությամբ, և որ տեսակցությունների ընթացքն ունկնդրել է երկու տեսուչ, որոնք միջամտելու իրավունք ունեին, եթե համարեին, որ դիմողը կամ նրա ծնողներն ինչ-որ «սխալ» բան են ասում: Հանձնաժողովը նաև գտել էր, որ տեսակցությունը չի կարող դադարեցվել դիմողի նկատմամբ բանտային կանոնները խախտելու համար կիրառվող կարգապահական տույժի կարգով: Ինչ վերաբերում էր նամակագրությանը, Հանձնաժողովը նշել էր, որ չնայած Հրահանգով դիմողին

իրավունք էր վերապահված ամսական մեկ նամակ ուղարկել իր ազգականներին և անսահմանափակ թվով նամակներ ստանալ, այդ նամակագրությունը ենթարկվել էր գրաքննության:

153. Ղատարանը, համաձայնելով Հանձնաժողովի հետ, համարել է, որ վերոհիշյալ սահմանափակումները ոչ այլ ինչ են, քան հանրային իշխանության մարմնի կողմից միջամտություն դիմողի անձնական և ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունքի իրականացմանը, որը նախատեսված է Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

154. Այդ միջամտությունը կարող է արդարացվել միայն այն դեպքում, եթե պահպանվել են նույն հոդվածի երկրորդ մասի պահանջները: Մասնավորապես, 8-րդ հոդվածին չհակասելու համար միջամտությունը պետք է լինի «օրենքով նախատեսված», հետապնդի օրինաչափ նպատակ և «անհրաժեշտ լինի ժողովրդավարական հասարակությունում»՝ այդ նպատակին հասնելու համար (տես *Սիլվերը և այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության*, 1983թ. մարտի 25-ի վճիռ, շարքեր A թիվ 61, էջ 32, կետ 84, ինչպես նաև՝ *Պետրան ընդդեմ Ռումինիայի*, 1998թ. սեպտեմբերի 23-ի վճիռ, *Ջեկույցներ* 1998-VII, էջ 2853, կետ 36):

155. Ղատարանը նախ պետք է որոշի՝ միջամտությունը եղե՞լ է «օրենքով նախատեսված»: Այս արտահայտությունն ամենից առաջ պահանջում է, որ վիճարկելի գործողությունը որոշակի հիմք ունենա տեղական օրենսդրությունում. այն վերաբերում է նաև խնդրո առարկա օրենքի որակին՝ պահանջելով, որ այն պետք է հասանելի լինի շահագրգիռ անձին (որը պետք է ի վիճակի լինի պատկերացնել դրա հետևանքներն իր համար) և համապատասխանի իրավունքի գերակայությանը (տես *Կրուսլինն ընդդեմ Ֆրանսիայի*, 1990թ. ապրիլի 24-ի վճիռ, շարքեր A, թիվ 176-A և B, համապատասխանաբար՝ կետեր 20, 27, 52 և 26):

156. Այդ պահանջների պահպանման վերաբերյալ նկատառումները ներկայացնելիս՝ Կառավարությունն իր գրավոր առարկություններում հղում էր կատարել Նախնական կալանքի վերաբերյալ ակտին (այսուհետ՝ Օրենք) և Ուղղիչ աշխատանքային օրենսգրքին (այսուհետ՝ Օրենսգիրք): Հետագա մեկնաբանություններում նա հավելել էր նաև ժամանակավոր դրույթները: Դիմողը հայտնել էր, որ միայն հատուկ ներքին կանոններով են կարգավորվում մահապատժի իրականացմանն սպասող բանտարկյալներին պահելու պայմանները:

157. Ղատարանը նկատել է, որ Օրենքը կարգավորում է կալանքի հարցերը՝ մինչև դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելը: Այնուհետև Ղատարանը նշել է, որ

չնայած Օրենսգիրքն ընդհանուր իրավական հիմք է սահմանում ազատագրկման պայմանների համար, իրավասու տեղական իշխանությունները տվյալ գործով դիմողին և նրա ծնողներին մահապատժի դատապարտված անձանց բանտարկության պայմաններին ծանոթացնելիս Օրենսգիրքը չէին հիշատակել:

158. Կողմերի տրամադրած փաստաթղթերից և Հանձնաժողովի եզրակացություններից պարզվել էր, որ դատավճիռն ուժի մեջ մտնելուց հետո մահապատժի դատապարտված անձանց պահելու պայմանները կարգավորվում են Արդարադատության նախարարության, Գլխավոր դատախազի և Գերագույն դատարանի կողմից սահմանվող Հրահանգով: Դատարանը նշել է, որ Հրահանգը ներքին չհրապարակված փաստաթուղթ է, որը հասանելի չէ հանրությանը:

159. Դատարանը նշել էր, որ Հրահանգը փոխարինվել է ժամանակավոր դրույթներով, որը հաստատվել էր 1999թ. հունիսի 25-ին՝ Պատիժների իրականացման պետական վարչության թիվ 72 հրամանով, 1999թ. հուլիսի 1-ին Արդարադատության նախարարության կողմից գրանցվել 426/3719 համարի ներքո, ուժի մեջ մտել 1999թ. հուլիսի 11-ին և մատչելի էր հանրությանը: Ժամանակավոր դրույթներն ընդլայնում էին մահապատժի դատապարտված անձանց իրավունքները: Մասնավորապես, բանտարկյալները տարեկան կարող էին ստանալ վեց ժանրոց և երեք հանձնուք, առանց սահմանափակման ստանալ և ուղարկել նամակներ և ամսական մեկ անգամ՝ մինչև երկու ժամ տևողությամբ, տեսակցել ազգականներին: Այդուհանդերձ, ինչպես Հանձնաժողովն էր նշել, ժամանակավոր դրույթները չէին տարածվում դիմողի կողմից վիճարկվող փաստերի վրա, քանի որ դրանք տեղի էին ունեցել մինչև 1999թ. հուլիսի 11-ը:

160. Դատարանը եզրակացրել է, որ նման հանգամանքներում չի կարելի պնդել, որ դիմողի անձնական և ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության իրավունքի իրականացմանը տեղի ունեցած միջամտությունը «նախատեսված է եղել օրենքով», ինչպես պահանջում է Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

161. Վերը նշված եզրակացությունից ելնելով՝ Դատարանը, ինչպես և Հանձնաժողովը, անհրաժեշտ չի համարել քննության առնել այն հարցը, թե սույն գործով միջամտությունն «անհրաժեշտ է եղել ժողովրդավարական հասրակությունում»՝ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված օրինաչափ նպատակներից որևէ մեկին հասնելու համար, թե՛ ոչ:

162. Ուստի, այս մասով տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում:

IV. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 9-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ՎԻՃԱՐԿՎՈՂ ԽԱՆՏՈՒՄ

163. Իր նախնական դիմումում դիմողը հայտնել էր, որ իրեն չի թույլատրվել տեսակցել հոգևորականի հետ:

151. Դատարանը գտել է, որ այս գանգատները ենթակա են քննության Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի լույսի ներքո, որը սահմանում է.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք. այս իրավունքը ներառում է իր կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու և դրանք ինչպես միանձնյա, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ և հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով, քարոզչության, արարողությունների, պաշտամունքի և ծեսերի միջոցով արտահայտելու ազատություն:

2. Սեփական կրոնը կամ համոզմունքները դավանելու ազատությունը ենթակա է միայն այնպիսի սահմանափակումների, որոնք սահմանված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի պաշտպանություն հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության կամ բարոյականության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների»:

165. Կառավարությունը հայտարարել է, որ ոչ դիմողը, և ոչ նրա ծնողները չեն դիմել հոգևորականի տեսակցելու հարցով: Սա վիճարկվել էր Հանձնաժողովի եզրակացությունների հիման վրա և դիմողի ծնողների կողմից, սակայն այդ փաստը հաստատվել էր Հանձնաժողովին ցուցմունք տված վկաների կողմից և Մեկուսարանների համար պատասխանատու ստորաբաժանման պետի տեղակալ պարոն Յ. Մ. Պավլյուկի կողմից ստորագրված անթվակիր մի փաստաթղթով: 1998թ. սեպտեմբերի 12-ին, ի պատասխան դիմողի ծնողների 1997թ. դեկտեմբերի 11-ի բողոքի, Պատիժների իրականացման պետական վարչությունը նշել էր, որ հոգևորականի տեսակցելու թույլտվությունը կարող է տրամադրվել Ներքին գործերի Իվանո-Ֆրանկովսկի մարզային վարչության կողմից:

166. Հանձնաժողովին չէր հաջողվել հստակ ճշտել՝ դիմողը կամ նրա ծնողները մինչև 1998թ. դեկտեմբերի 22-ը դիմե՞լ են, արդյոք, հոգևորականի տեսակցելու իրավունք ստանալու համար: Սակայն Հանձնաժողովը, բանավոր ցուցմունքների և իր տրամադրության տակ եղած փաստաթղթերի հիման վրա ապացուցված էր համարել, որ դիմողը չի կարողացել մասնակցել յուրաքանչյուր շաբաթ տեղի ունեցող պատարագին, ինչը թույլատրվում էր այլ բանտարկյալներին, ինչպես նաև այն, որ որևէ հոգևորական մինչև 1998թ. դեկտեմբերի 26-ը չէր այցելել դիմողին:

167. Դատարանն ընդունել է Հանձնաժողովի եզրակացությունները և, ինչպես և Հանձնաժողովը, համարել որ այդ հանգամանքները հանգեցրել են միջամտության դիմողի «սեփական կրոնը կամ համոզմունքները դավանելու ազատության» իրականացմանը: Նման միջամտությունը համարվում է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածին հակասող, եթե այն «սահմանված չէ օրենքով», չի ծառայում նույն հոդվածի 2-րդ մասում թվարկված նպատակներից մեկին կամ մի քանիսին և «անհրաժեշտ չէ ժողովրդավարական հասարակությունում»՝ այդ նպատակներին հասնելու համար:

168. Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի վերաբերյալ դիմողի բողոքը քննելիս՝ Դատարանն արդեն իսկ նկատել էր, որ մահապատժի դատապարտված անձանց պահելու պայմանները կարգավորվում են Հրահանգով, որը, համաձայն Կառավարության կատարած մեջբերման, մահապատժի դատապարտված անձանց հոգևորականի հետ տեսակցելու իրավունք չի վերապահում: Ավելին, Դատարանը նաև եզրակացրել է, որ Հրահանգը Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով չի բավարարում «օրենքին» ներկայացվող պահանջները:

169. Այն, որ Հրահանգը փոխարինվել է 1999թ. հուլիսի 11-ին ուժի մեջ մտած ժամանակավոր դրույթներով՝ ճշմարիտ է: Այդուհանդերձ, չնայած այդ դրույթները մահապատժի դատապարտված անձանց թույլ էին տալիս աղոթել, ընթերցել հոգևոր գրականություն և տեսակցել հոգևորականներին, ժամանակավոր դրույթները չէին տարածվում դիմողի կողմից վիճարկվող փաստերի վրա, քանի որ դրանք տեղի էին ունեցել մինչև 1999թ. հուլիսի 11-ը:

170. Այս հանգամանքներում Դատարանը եզրակացրել է, որ միջամտությունը դիմողի սեփական կրոնը կամ համոզմունքները դավանելու ազատությանը, «սահմանված չէ օրենքով», ինչպես պահանջում է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասը: Դատարանն անհրաժեշտ չէր համարել քննության առնել այն հարցը, թե սույն

գործով միջամտությունն «անհրաժեշտ է եղել ժողովրդավարական հասարակությունում»՝ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված օրինաչափ նպատակներից որևէ մեկին հասնելու համար, թե՛ ոչ:

171. Հետևաբար, այս մասով տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի խախտում:

V. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 41-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

172. Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածը սահմանում է հետևյալը.

«Եթե Ղատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ դրան կից արձանագրությունների խախտում, իսկ համապատասխան Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական իրավունքն ընձեռում է միայն մասնակի հատուցման հնարավորություն, ապա Ղատարանը որոշում է, անհրաժեշտության դեպքում, տուժած կողմին արդարացի փոխհատուցում տրամադրել»:

A. Պատճառված վնասը

173. Դիմողը պահանջել էր 2.580.000 ուկրաինական հրիվնա (այսուհետ՝ UAH)՝ որպես ոչ նյութական վնասի փոխհատուցում:

174. Կառավարությունը հայտարարել է, որ մահապատժի դատապարտված անձանց բանտարկության պայմանների և վատ վերաբերմունքի առնչությամբ արդյունավետ քննություն չիրականացնելու արդյունքում Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտման կապակցությամբ կրած ոչ նյութական վնասների փոխհատուցման առումով դիմողի պահանջներն ուճացված են: Կառավարությունը Ղատարանին խնդրել է արդարացի փոխհատուցումը սահմանել անկողմնակալորեն՝ հաշվի առնելով նմանատիպ գործերով առկա նախադեպային իրավունքը և Ուկրաինայի տնտեսական դրությունը: Բացի դրանից, Կառավարությունը վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ դիմողի պահանջներն անհիմն է համարել:

Կառավարությունն այնուհետ նշել է, որ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտման արդյունքում կրած ոչ նյութական վնասների փոխհատուցման առումով դիմողի պահանջները մասամբ անհիմն են: Եվ, վերջապես, Կառավարությունը

նկատել է, որ 8-րդ և 9-րդ հոդվածների խախտումների հայտնաբերումը կհանգեցնի կրած ոչ նյութական վնասների համարժեք փոխհատուցման:

175. Դատարանը, նկատի ունենալով դիմողի պահանջների վերաբերյալ իր վերոհիշյալ նկատառումները, գտել է, որ դիմողին որոշակի ոչ նյութական վնաս պատճառվել է մահապատժի իրականացմանն սպասելիս կրած բանտարկության ընթացքում, ինչը չէր կարելի փոխհատուցել միայն խախտումը հայտնաբերելու արդյունքում: Կատարելով անկողմնակալ գնահատում, Դատարանը վճռել է Կառավարությանը պարտավորեցնել դիմողին վճարել 2000 եվրո (EUR):

B. Ծախսեր և ծախքեր

176. Դիմողն ընդհանուր առմամբ պահանջել էր 53.300 UAH՝ որպես տեղական և Կոնվենցիոն մակարդակներով իրականացված դատավարությունների կապակցությամբ կատարված ծախսերի փոխհատուցում:

177. Կառավարությունը վիճարկել է պահանջը: Վեճի առարկան այն էր, որ դիմողն իր պահանջին չէր կցել կատարված ծախսերի մասին վկայող ստացականներն ու հաշիվները, ինչպես նաև այն, որ ներկայացված ծախսերն ու ծախքերն ուռճացված ու չարդարացված էին:

178. Դատարանը պնդել էր, որ կատարված ծախսերն ու ծախքերը 41-րդ հոդվածի համաձայն փոխհատուցման գումարի մեջ ընդգրկելու համար հարկ է հաստատել, որ դրանք կատարվել են անհրաժեշտաբար՝ Կոնվենցիայի խախտում համարված հանգամանքը կանխելու կամ այդ խախտումը վերացնելու նպատակով: Ծախսերի չափը պետք է նաև լինի ողջամիտ (տես *Նիլսենն ու Յոնսենն ընդդեմ Նորվեգիայի* (GC), թիվ 23118/93, կետ 62, ՄԻԵԿ 1999-VIII): Դատարանը գտել է, որ ընդհանուր առմամբ 53.000 UAH կազմող ծախսերն ու ծախքերն անհրաժեշտ չեն եղել գանգատները Ստրասբուրգում գտնվող հաստատություններին ներկայացնելու համար: Դատարանը նկատել է, որ կատարված ծախսերի վերաբերյալ դիմողի պահանջը ներառում է նաև տեղական դատարաններում իր շահերը պաշտպանելու կապակցությամբ իր փաստաբանների կատարած աշխատանքի հետ կապված ծախսերը: Ուստի այդ ծախսերը չեն առնչվում Կոնվենցիայի 3-րդ, 8-րդ և 9-րդ հոդվածների խախտումներին:

179. Նկատի ունենալով նաև այն, որ դիմողը հաջողության է հասել Կոնվենցիայի խախտումների վերաբերյալ իր գանգատի որոշ մասով,

առաջնորդվելով անկողմնակալությամբ, Դատարանը վճռեց Կառավարությանը պարտավորեցնել դիմողին վճարել 1000 եվրո (EUR):

C. Փոխհատուցումը չվճարելու արդյունքում գոյացող տոկոսները

180. Դատարանը նպատակահարմար է գտել հիմք ընդունել Եվրոպայի կենտրոնական բանկի կողմից տրամադրվող փոխատվությունների առավելագույն տոկոսադրույքը, որին պետք է հավելվի երեք տոկոս:

ԱՅՍ ՀԻՄՔԵՐՈՎ ԴԱՏԱՐԱՆԸ ՄԻԱՋԱՅՆ

1. *Վճռում է*, որ Իվանո-Ֆրանիվսկի բանտում դիմողի հանդեպ վատ վերաբերմունքի արդյունքում Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում տեղի չի ունեցել,

2. *Վճռում է*, որ Իվանո-Ֆրանիվսկի բանտում դիմողի հանդեպ վատ վերաբերմունքի կապակցությամբ արդյունավետ քննություն չիրականացնելու արդյունքում տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում,

3. *Վճռում է*, որ Իվանո-Ֆրանիվսկի բանտում մահապատժի դատապարտված անձանց պահելու պայմանների արդյունքում տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում,

4. *Վճռում է*, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում,

5. *Վճռում է*, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի խախտում,

6. *Վճռում է*.

(a) որ պատասխանող պետությունը պարտավոր է երեք ամսվա ընթացքում դիմողին վճարել հետևյալ գումարները.

(i) 2000 (երկու հազար) եվրոյին համարժեք Ուկրաինական հրիվնա՝ վճարման օրը սահմանված փոխարժեքով՝ որպես ոչ նյութական վնասի փոխհատուցում,

(ii) 1000 (հազար) եվրոյին համարժեք Ուկրաինական հրիվնա՝ վճարման օրը սահմանված փոխարժեքով՝ որպես կատարված ծախսերի ու ծախքերի փոխհատուցում,

(iii) վերոհիշյալ գումարներին առնչվող հարկերը,

(b) որ վերոհիշյալ եռամսյա ժամկետը լրանալուց հետո մինչև լիարժեք վճարումը սովորական տոկոս վճարվում է Եվրոպայի կենտրոնական բանկի կողմից տրամադրվող փոխատվությունների առավելագույն տոկոսադրույքի չափով:

7. Մերժում է արդարացի փոխհատուցման վերաբերյալ դիմողի հայցի մնացած մասը:

Կատարված է անգլերենով և գրավոր ծանուցված է 2003թ. ապրիլի 29-ին՝ Դատարանի կանոնակարգի 77-րդ կանոնի 2-րդ և 3-րդ կետերին համապատասխան:

Մայքլ ՕՔՈՅԼ

Քարտուղար

Նիկոլաս ԲՐԱՏՏԱ

Նախագահ

Դատարանի կանոնակարգի 45-րդ կանոնի 2-րդ և 3-րդ կետերին և 74-րդ կանոնի 2-րդ կետին համապատասխան սույն վճռին կցվում է սըր Նիկոլաս Բրատցայի հատուկ կարծիքը:

N.B.

M.ՕԲԲ

Սըր Նիկոլաս ԲՐԱՏՑԱՅԻ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ

Ես լիովին համակարծիք եմ Դատարանի մեծամասնության եզրակացությանն ու հիմնավորումներին բոլոր առումներով, սակայն կնախընտրեի, որ դիմողի հանդեպ Իվանո-Ֆրանկովսկի բանտում դրսևորված վատ վերաբերմունքի կապակցությամբ բանտի վարչակազմի կողմից արդյունավետ պաշտոնական քննություն չանցկացնելու հանգամանքը դիտարկվեր ոչ թե 3-րդ հոդվածի «դատավարական տեսակետներից» ելնելով, այլ Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի լույսի ներքո:

3-րդ հոդվածում «դատավարական տեսակետների» առկայությունը հավաստելիս՝ Դատարանը, ինչպես և Հանձնաժողովը, ելնում է Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի վերաբերյալ առկա ձևավորված նախադեպային իրավունքից, որը պահանջում է, որ կյանքի իրավունքի ապօրինի սահմանափակման ցանկացած դեպքում պետք է իրականացվի արդյունավետ պաշտոնական քննություն, որի արդյունքում հնարավոր կլինի հայտնաբերել և պատասխանատվության ենթարկել մեղավորներին: Այս տեսակետն իր հաստատումն է գտել *Ասենովն ու այլոք ընդդեմ Բուլղարիայի* Դատարանի վճռում (1998թ. հոկտեմբերի 28-ի վճիռ, *Վճիռների և որոշումների վերաբերյալ գեկույց* 1998-VIII, էջ 3290, 102-03-րդ կետեր), որում Դատարանը սահմանել էր, որ այդ գործով դիմողի նկատմամբ ոստիկանության դրսևորած դաժան վերաբերմունքի կապակցությամբ տեղական իշխանությունների կողմից պատշաճ քննություն չիրականացվելու արդյունքում տեղի է ունեցել 3-րդ հոդվածի դատավարական խախտում: Այդ գործով Դատարանը նշել էր, որ եթե 3-րդ հոդվածը չմարմնավորեր նման դատավարական տեսակետ, ապա խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի համընդհանուր իրավական արգելումը, չնայած դրա հիմնարար կարևորությանը, գործնականում անարդյունավետ կլիներ և պետության ներկայացուցիչներին հնարավորություն կընձեռեր ոտնահարել իրենց հսկողության ներքո գտնվողների իրավունքները և մնալ անպատիժ:

Այնուամենայնիվ, *Ասենովը և այլոք* գործին լուծում տրվել էր Մեծ պալատի՝ *Իլիանն ընդդեմ Թուրքիայի* ((GC), թիվ 22277/93, ՄԻԵԿ 2000-VII) գործով կայացված վճռի հիման վրա, որով Դատարանը (արձագանքելով Հանձնաժողովի անդամ պարոն Պելոնպասայի մասամբ չհամընկնող կարծիքին) որոշակի կասկածներ էր հայտնել 2-րդ և 3-րդ հոդվածների դրույթների միջև անալոգիայի կապակցությամբ: Դատարանը նշել էր, որ, *inter alia*, մինչև անվտանգության ուժերի կողմից

պատճառված մահվան դեպքերի առնչությամբ արդյունավետ քննություն ապահովելու պարտավորությունը, 2-րդ հոդվածի շրջանակներում է՝ ապահովել, որպեսզի այդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքները լինեն ոչ թե տեսական կամ վերացական, այլ գործնական ու արդյունավետ, 2-րդ հոդվածի դրույթները պարունակում են պահանջ, որ կյանքի իրավունքը պետք է «պաշտպանվի օրենքով»: Բացի դրանից, Դատարանը նշել էր, որ 2-րդ հոդվածը կարող է առնչվել այնպիսի իրավիճակների, երբ այդպիսի քննության նախաձեռնությունը թողնված լինի պետությանը՝ այն պարզ պատճառով, որ տուժողը մահացած է, և նրա մահվան հանգամանքները կարող են հայտնի լինել պետական պաշտոնյաներին (91-րդ կետ): Դատարանը շարունակել էր.

«3-րդ հոդվածը, այդուհանդերձ, հիմնավոր շարադրանք ունի: Ավելին, չնայած որ այդ դրույթի ենթադրյալ խախտումից տուժած անձը կարող է լինել խոցելի իրավիճակում, այդ իրադրության իրական արդյունքները, որպես կանոն, կտարբերվեն կասկածելի մահվան հանգեցրած մահացու ուժի գործադրման դեպքերից: Դատարանը նկատի էր ունեցել, որ Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի պահանջն այն մասին, որ 3-րդ հոդվածի խախտման վերաբերյալ բողոք ունեցող անձին պետք է տրամադրվեն պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ, դիմողին ապահովում է փոխհատուցմամբ և պետական պաշտոնյաների չարաշահումներից անհրաժեշտ դատավարական երաշխիքներով: Դատարանի նախադեպային իրավունքը սահմանում է, որ արդյունավետ պաշտպանության միջոցի հասկացությունն այս համատեքստում ներառում է համակողմանի և արդյունավետ քննություն (որով հնարավոր կլինի հայտնաբերել և պատասխանատվության ենթարկել դրսևորված վատ վերաբերմունքի համար մեղավորներին) անցկացնելու և դիմողին քննության ընթացքի մատչելիություն ապահովելու պարտականությունը (տես Ակտյոն ընդդեմ Թուրքիայի գործով վճիռը (1996թ. դեկտեմբերի 18, *Չեկույցներ*, 1996-III), էջ 2287, կետ 98): 3-րդ հոդվածի դատավարական խախտում հայտնաբերելու անհրաժեշտության հարցն այդ դեպքում կախված կլինի տվյալ գործի հանգամանքներից»:

Իլիանի գործով Դատարանը գտել էր, որ դիմողն անվտանգության ուժերի կողմից ենթարկվել է խոշտանգումների, և որ իրեն պատճառված մարմնական

վնասվածքների վերաբերյալ իշխանությունների կողմից որևէ արդյունավետ քննության բացակայության առնչությամբ նրա գանգատները ենթակա են քննության Կոնվենցիայի ոչ թե 3-րդ, այլ 13-րդ հոդվածով: Այս առումով սույն գործը տարբերվում է *Իլիանի* գործից, քանի որ Ղատարանը 3-րդ հոդվածի էական խախտման որևէ դեպք հաստատված չի համարել: Սակայն ես կարծում եմ, որ ինչպես և այդ գործում, դիմողի նկատմամբ վատ վերաբերմունքի կապակցությամբ իշխանությունների կողմից որևէ արդյունավետ քննության առնչությամբ նրա գանգատները ենթակա են քննության Կոնվենցիայի ոչ թե 3-րդ, այլ 13-րդ հոդվածով:

Բայց, քանի որ ես կիսում եմ մեծամասնության կարծիքը ոչ միայն այն առումով, որ դիմողի նկատմամբ կիրառված վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ դիմողի ծնողների ներկայացրած բողոքները բարձրացրել են վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ վիճելի գանգատ, որը քննության իրականացում է պահանջում, այլ նաև այն առումով, որ իշխանությունների կողմից փաստացի իրականացված քննությունն արդյունավետ չի եղել՝ ըստ Ղատարանի կողմից իր վճռում նշված չափանիշների, ուստի այդ առնչությամբ Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտումն ապացուցված համարելուն ես դեմ չեմ քվեարկում:

ԳԵՈՐԳԻՈՍ ՊԱՊԱԳԵՈՐԳԻՈՆ ԸՆԴԴԵՄ ՀՈՒՆԱՍՏԱՆԻ
ԳՈՐԾԸ

CASE OF GEORGIOS PAPAGEOGIOU v. GREECE

Դատարանի 2003թ. մայիսի 9-ի

վճիռը

Ստրասբուրգ

ՓԱՍՏԵՐ

Ի.ԳՈՐԾԻ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ

7. Դիմողը ծնվել է 1955թ. և ապրում է Ազիոս Ստեֆանոսում (Ատիկա):

8. 1990թ. մայիսի 30-ին Հունաստանի առևտրային բանկը դիմել է իր մի քանի աշխատակիցների դեմ քրեական գործ հարուցելու պահանջով, այդ թվում՝ նաև դիմողի դեմ՝ կապված փաստաթղթերի ոչնչացման, կեղծման, հրապարակման և խարդախության հետ, հանցանքներ որոնք բանկին պատճառել էին ավելի քան 20,000,000 դրախմի կորուստ: Բանկը կասկածել է, որ իր աշխատակիցներն օգտագործել են Հունական Երկաթուղիների (“the OSE”) հաշիվը՝ չեկագրքույկի յոթ չեկերի պարտագրման միջոցով: Չեկագրքույկը թողարկվել էր երկաթուղային ընկերության անվամբ, սակայն փաստացի երբևէ չէր օգտագործվել նրա կողմից: 1990թ. հունիսի 2-ին դատախազը քրեական գործ է հարուցել դիմողի դեմ:

9. 1991թ. մարտի 27-ին դիմողը կանչվել է քննող դատավորի մոտ և վերցվել նախնական կալանքի տակ: 1991թ. ապրիլի 23-ին նա ազատ է արձակվել գրավով՝ դատական հսկողության պայմանով, կիրառվել է նաև երկիրը լքելու արգելք:

10. 1992թ. հունիսի 26-ի որոշմամբ Աթենքի Վերաքննիչ դատարանի մեղադրական բաժինը մեղադրյալներից ոմանց, այդ թվում՝ նաև դիմողին, կանգնեցրել է Աթենքի՝ երեք դատավորից բաղկացած Վերաքննիչ դատարանի առջև: Վերաքննիչ դատարանը, որպես առաջին ատյանի դատարան, գործը լսել է երեք դատավորի կազմով:

11. 1994թ. մայիսի 27-ին նշանակված դատական նիստն առաջին անգամ հետաձգվել է մինչև 1996թ. հունվարի 26-ը՝ Աթենքի դատապաշտպանների միության անդամների գործադուլի պատճառով և, համապատասխանաբար, մինչև 1996թ. մայիսի 31-ը՝ մյուս ամբաստանյալներից մեկի վատառողջ լինելու պատճառով: Այդ օրը դատալսույնը կրկին հետաձգվել է, այս անգամ մինչև 1997թ. հոկտեմբերի 13-ը:

12. 1996թ. հունիսի 4-ին դիմողը, որը մինչև բանկում աշխատելը եղել է առևտրային նավատորմի սպա, դիմել է՝ երկիրը լքելու արգելքը վերացնելու խնդրանքով, որպեսզի կրկին կարողանա աշխատել նավատորմում: Նա բողոքել է, որ իրեն անհրաժեշտ է վճարովի աշխատանք, որպեսզի կարողանա օգնել իր կնոջն ու երեք երեխաներին, և նշել է, որ դատալսույնները մի քանի անգամ հետաձգվել են հենց դատարանի կողմից: Այդուհանդերձ, նրա դիմումը մերժվել է դատախազի և, համապատասխանաբար, Վերաքննիչ դատարանի մեղադրական բաժնի, Վերաքննիչ դատարանի կողմից, որն ավելի վաղ մերժել էր նմանատիպ մի դիմում:

13. Վերջապես, դատալսույններն սկսվել են 1997թ. հոկտեմբերի 13-ին՝ մեղադրական բաժնի՝ 1992թ. հունիսի 26-ի որոշումից հետո հինգ տարի, երեք ամիս և

տասնյոթ օր անց, և բողոքը ներկայացնելուց ու քրեական գործ հարուցելուց հետո՝ ավելի քան յոթ տարի անց: Ղատալսույուններն անցկացվել են 1997թ. հոկտեմբերի 13,14,15,21, և 29-ին: Ամբաստանյալներից մեկը միջնորդել է դատարանում ներկայացնել Բանկի համակարգչի ժապավենը (բայց ոչ գործին առնչվող չեկերը): Բանկի փաստաբանը ներկայացրել է Բանկի տեղեկատվական տեխնոլոգիայի բաժնի հայտարարությունը, որը վկայում էր այն մասին, որ համակարգչի ժապավենների պատճեններն իսկական են: Հայտարարությունն ընթերցվել է դատալսման ժամանակ՝ չհարուցելով ամբաստանյալների որևէ հակազդեցություն: Ղատական քննության ընթացքում ընթերցվել է առնվազն վաթսուներեք փաստաթուղթ և լսվել է երեք վկայի ցուցմունք:

Վերաքննիչ դատարանը դատավճիռ է կայացրել 1997թ. հոկտեմբերի 29-ին: Ղատարանը դիմողին մեղավոր է ճանաչել և դատապարտել հինգ տարի և չորս ամիս ազատազրկման՝ ներառելով նախնական կալանքի տակ անցկացրած ժամկետը, և որոշում է կայացրել գործով անցնող յոթ չեկերի բռնագրավման և ոչնչացման մասին: Վերջապես, դատարանը որոշել է, որ եթե դիմողը որոշի բողոքարկել դատավճիռը, ապա բողոքարկումը կհետաձգի դատավճռի կատարումը:

14. Դիմողը դատավճիռը բողոքարկել է իրավասու դատարան՝ Աթենքի Վերաքննիչ դատարան, որը գործը քննել է հինգ դատավորի կազմով: 1998թ. փետրվարի 20-ին այդ դատարանը հաստատել է առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը, սակայն ազատազրկման ժամկետը նվազեցրել է միջև չորս տարի և տասն ամիս:

15. Ղատական քննության ընթացքում դիմողը միջնորդել է ներկայացնել բանկի համակարգչի լոգ ֆայլերի և չեկերի բնօրինակներից քաղվածքներ և հրավիրել ձեռագրաբան փորձագետ պարոն Խալկիասին, որպեսզի վերջինս խաչաձև հարցաքննման ենթարկվի մեկ այլ ձեռագրաբան փորձագետի ներկայությամբ:

16. Վերաքննիչ դատարանը մերժել է այդ միջնորդությունները՝ հետևյալ հիմնավորմամբ.

«Բանկի կենտրոնական համակարգչի ձայնագրությունների ճշտությունն ու իսկությունը, որոնք ուղեկցվել են Բանկի գլխավոր կառավարչի հայտարարություններով, կասկածից վեր են, և քաղվածքների ներկայացումն անհրաժեշտ չէ: Կարիք չկա նաև կանչելու և խաչաձև հարցաքննելու պարոն Խալկիասին, քանի որ նա ներկայացրել է մանրամասն հաշվետվություն, որն ընթերցվել է դատաքննության ընթացքում: Վերջապես, համապատասխան չեկերի ֆոտոպատճենները, որոնց իսկության կապակցությամբ կողմերից որևէ մեկը կասկած

չի արտահայտել, բավարարում են քննության պահանջները: Այդ պատճառով բնօրինակների տրամադրումը որևէ օգուտ չի տա»:

17. Վերաքննիչ դատարանն ընթերցել է ցուցմունքներ, որոնք արդեն իսկ ներկայացվել էին առաջին ատյանում, և լսել է մեղադրանքի կողմից՝ տասներկու և պաշտպանության կողմից՝ հինգ վկաների ցուցմունք:

18. Այն նշել է, որ հակառակ դիմողի պնդումներին, խնդրո առարկա չեկերի և OSE-ի հաշվի միջև կապը չէին կարողացել հաստատել Բանկի տեղեկատվական տեխնոլոգիայի բաժնի անդամները, որն իրավասու է եղել միայն տվյալներ ներկայացնել մասնաձյուղերից: Այն նկատել է նաև, որ հանցանքը կատարելու օրը դիմողը եղել է համակարգիչն օգտագործող միակ անձը, որով և կատարվել է հանցագործությունը: Ձեռագրաբան փորձագետը եզրակացրել է, որ դիմողի ձեռագրի և ստորագրության հատկանիշները տեսանելի են չեկերի վրա: Վերջապես, Վերաքննիչ դատարանը նշել է, որ դիմողը Բանկի սակավաթիվ աշխատակիցներից մեկն է, ով իմացել է OSE-ի հաշվի համարը և չեկեր դուրս գրելու իրավասություն ունեցող՝ OSE-ի աշխատակիցների անունները:

19. Դիմողը վերաքննիչ բողոք է ներկայացրել իրավունքի հարցերով: 1998թ. հոկտեմբերի 20-ին Վճռաբեկ դատարանը բեկանել է բողոքարկվող դատավճիռը՝ փաստաթղթերի ոչնչացման, կեղծման և հրապարակման մեղադրանքների առնչությամբ, և գործը վերադարձրել է Վերաքննիչ դատարան՝ նոր քննության՝ միայն խարդախության մեղադրանքի առնչությամբ:

20. Վերաքննիչ դատարանը նիստ է գումարել 1998թ. դեկտեմբերի 2-ին: Դիմողը կրկին պահանջել է ներկայացնել Բանկի լոգ ֆայլի հատվածները և Բանկի կառավարչի հայտարարությունն առ այն, որ վկայում էր, որ չեկերի ֆոտոպատճեններն իսկական են: Վերաքննիչ դատարանը մերժել է այդ պահանջները: Առաջին պահանջի կապակցությամբ այն որոշել է, որ անհնարին է եղել վերականգնել բանկի լոգ ֆայլի հատվածները, քանի որ համապատասխան տեսաժապավենները չեն պահպանվել, և ավելացրել է, որ գործով անցնող փաստաթղթերի իսկությունն ակնհայտ է դառնում փաստաթղթային այլ ապացույցներից: Երկրորդ պահանջը դատարանը մեկնաբանել էր, որպես փորձ պարզելու՝ արդյոք ամբաստանյալն ունեցել է հանցակից, քանի որ նրա մեղավորությունն ակնհայտ էր այլ ապացույցից: Վերաքննիչ դատարանը նաև որոշել է, որ ապացուցված չէ, որ չեկերի ֆոտոպատճենները եղել են կեղծված: Այն եզրակացրել է, որ ամբաստանյալը հանցագործությունը կատարել է նախապես

կազմված պլանով, որը նա նպատակ է ունեցել իրագործել մի քանի անգամ՝ Հունական Երկաթուղիներից միջոցներ յուրացնելու նպատակով:

21. 1998թ. դեկտեմբերի 8-ին Վերաքննիչ դատարանը դիմողին մեղավոր է ճանաչել Քրեական օրենսգրքի 386-րդ հոդվածով՝ նշելով, որ բանկի կրած կորուստը տեղի է ունեցել դրա աշխատակիցների խաբեության պատճառով, և որ համակարգիչն օգտագործված կամ չօգտագործված լինելու հարցը եղել է ոչ էական: Դատարանը դիմողին դատապարտել է երեք տարի և վեց ամիս ազատազրկման (հանած քսանութ օր, որը դիմողն արդեն անցկացրել էր նախնական կալանքի տակ եղած ժամանակ) և որոշում է կայացրել կեղծված չեկերը ոչնչացնելու մասին:

22. 1999թ. նոյեմբերի 30-ին Վճռաբեկ դատարանը դիմողի վճռաբեկ բողոքի հիման վրա հաստատել է Վերաքննիչ դատարանի դատավճիռը:

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՐՑԵՐ

...

II. ԿՈՆՎԵՆՏԻԱՅԻ 6-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 3(d) ԿԵՏԻ ՎԻՃԱՐԿՎՈՂ ԽԱՒՏՈՒՄ

30. Դիմողը վիճարկել է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3(d) կետի խախտումը, համաձայն որի.

«Քրեական հանցագործության մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք ունի հետևյալ նվազագույն իրավունքները.

...

(d) Հարցաքննելու իր դեմ ցուցմունք տվող վկաներին կամ իրավունք ունենալու, որ այդ վկաները ենթարկվեն հարցաքննության, և իրավունք ունենալու՝ իր վկաներին կանչելու ու հարցաքննելու միևնույն պայմաններով, ինչ իր դեմ ցուցմունք տվող վկաները: ...»

31. Դիմողը հայտարարել է , որ իր դատապարտումը հիմնված է եղել յոթ կեղծված չեկերի վրա, որոնց բնօրինակները երբևէ Բանկի (դատավարության քաղաքացիական հայցվորի) կողմից չեն ներկայացվել գործի քննությունն իրականացնող դատարաններում: Նա միջնորդել է գործը քննող բոլոր դատարաններին կարգադրել ներկայացնել չեկերի բնօրինակները կամ Բանկի կողմից նույնական ճանաչված պատճենները, բայց նրա միջնորդություններն ամեն

անգամ մերժվել են: Ձեռագրաբան փորձագետը եզրակացրել է, որ նա է կեղծման համար պատասխանատու անձը, սակայն դատարանները մերժել են խաչածև հարցաքննության ենթարկել այդ փորձագետին մեկ այլ ձեռագրաբան փորձագետի ներկայությամբ: Նույն կերպ, դատարանները մերժել են կարգադրել ներկայացնելու Բանկի կենտրոնական համակարգչի լոգ ֆայլի որոշակի հատվածների բնօրինակները կամ դրանց հաստատված պատճենները, որոնք գրանցել են կեղծիքը կատարելու օրն իրականացված գործարքները: Ներկայացված փաստաթղթերը հավաստի և նույնական են ճանաչվել դատարանների կողմից բացառապես Բանկի կառավարիչների հայտարարությունների հիման վրա, որոնք, այդուհանդերձ, եղել են հակասական: Դիմողն առարկել է, որ եթե դատարանները կարգադրեին ներկայացնել չեկերի բնօրինակները, ապա կլիներ ապացույց առ այն, որ ինքը պատասխանատու չէ կեղծման համար: Նա պնդել է, որ դատարաններում ներկայացված փաստաթղթերի ֆոտոպատճենները ենթարկվել են փոփոխությունների:

32. Դիմողը հայտարարել է, որ դատական քննության ընթացքում ներպետական դատարանները դիտավորյալ թույլ չեն տվել, որպեսզի ինքն արդյունավետորեն վիճարկի այն ապացույցը, որն իր մեղադրողների կողմից պահանջվել է ներկայացման: Պետք է տեղի ունենար այդ ապացույցի նույնականության և վերաբերելիության արդյունավետ գնահատում, որպեսզի բավարարվեին արդարացի և հրապարակային դատաքննության պահանջները: Մյուս բոլոր ապացույցները եղել են հակասական և բավարար հիմք չեն եղել դատապարտման համար: Չնայած այն հանգամանքին, որ դատապարտումը սահմանափակվել է խարդախությամբ, դատարանների պատճառաբանություններից պարզ է դառնում, որ հանցագործությունը պետք է, որ կատարված լինի չեկերի կեղծման միջոցով:

33. Հիմնվելով Գարսիա Ռուիզն ընդդեմ Իսպանիայի ([GC], համար 30544/96, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, 1999-1) գործի վրա՝ Կառավարությունը հայտարարել է, որ դիմողի՝ 6-րդ հոդվածի 3(d) կետի կապակցությամբ առկա գանգատը գործնականում հանդիսանում է ներպետական դատարանների՝ փաստերի և ապացույցների գնահատման վիճարկում: Կառավարությունը նշել է, որ գործը հինգ անգամ քննության է ենթարկվել բարձր ատյանի դատարանների կողմից (Վերաքննիչ դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի կողմից), և որ դիմողը դատապարտվել է միայն մեկ, այլ ոչ թե երեք

հանցագործությունների համար, որոնց կապակցությամբ նրան մեղադրանք էր առաջադրվել: Ղատարանների գնահատականը հիմնված է ոչ միայն դիմողի գանգատում վկայակոչված ապացույցի վրա, այլ նաև բազմաթիվ փաստաթղթերի և վկաների ցուցմունքների վրա: 1998թ. փետրվարի 20-ին և դեկտեմբերի 8-ին հինգ դատավորի կազմով գործի քննությունն իրականացնող Վերաքննիչ դատարանը համապատասխան դատավճիռ է կայացրել մեղադրանքի և պաշտպանության կողմի մի քանի վկաների լսելուց հետո՝ հիմնավորելով իր եզրակացությունները, համապատասխանաբար, ութսունչորս փաստաթղթերով (առաջին դատավճիռ) և յոթանասունմեկ փաստաթղթերով (երկրորդ դատավճիռ), որոնք ընթերցվել են դատարանում:

34. Կառավարությունն ընդունել է, որ տվյալ գործի փաստերը, մասնավորապես այն փաստը, որ կեղծված չեկերի և Բանկի համակարգչի ժապավենի բնօրինակները չեն ներկայացվել դատարաններում, տարբերվել են Բարբերան, Մեսեգեն և Ջաբարդոն ընդդեմ Իսպանիայի գործից (1988թ. դեկտեմբերի 6-ի վճիռը, Մաս A, համար 146): Այն նշել է, որ Վերաքննիչ դատարանը իր եզրակացությունները հիմնավորել է դատական քննության ընթացքում ընթերցված մեծ թվով փաստաթղթերով, որոնց թիվն ավելի քան վաթսունվեց է եղել առաջին ատյանում, ինչպես նաև մի քանի վկաների հայտարարություններով: Վերաքննիչ բողոքի հիման վրա գործը քննելիս՝ Վերաքննիչ դատարանը հաշվի է առել նույն փաստաթղթային ապացույցները և առաջին ատյանի դատարանից առավել մեծ թվով վկաների ցուցմունքները և իր որոշումը հիմնավորել է մանրամասն ու անվրեպ պատճառաբանությամբ:

35. Ղատարանը կրկնել է, որ 6-րդ հոդվածի 3(d) կետով նախատեսված երաշխիքները 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված՝ արդարացի դատաքննության իրավունքի կոնկրետ դրսևորում են: Որպես կանոն, ներպետական դատարանները, մասնավորապես՝ առաջին ատյանի դատարանը պետք է գնահատի իրեն ներկայացված ապացույցները, ինչպես նաև այն ապացույցների վերաբերելիությունը, որը մեղադրյալը ցանկանում է ներկայացնել: Այդուհանդերձ, Ղատարանը պետք է պարզի՝ արդյոք գործի վարույթն ընդհանուր առմամբ, ներառյալ մեղադրանքի և պաշտպանության իրականացման միջոցը, եղել է արդարացի, ինչպես պահանջվում է 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով (տես վերը՝ Բարբերան, Մեսեգեն և Ջաբարդոն, էջ 31, կետեր 67-68):

36. Ղատարանը կրկնել է նաև, որ արդարացի դատաքննության իրավունքի հիմնարար դրսևորումներից մեկն այն է, որ քրեական գործի քննությունը, ներառյալ ընթացակարգին վերաբերող տարրերը, պետք է լինեն մրցակցային, և որ պետք է առկա լինի կողմերի՝ մեղադրանքի և պաշտպանության հավասարություն: Քրեական գործում մրցակցային դատավարության իրավունքը նշանակում է, որ և՛ մեղադրանքի, և՛ պաշտպանության կողմերին պետք է հնարավորություն տրվի՝ տեղեկություն ունենալ և իրենց դիտողություններն արտահայտել մյուս կողմի արտահայտած դիտողությունների և ներկայացրած ապացույցների կապակցությամբ: Բացի դրանից, 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը պահանջում է, որպեսզի դատախազության մարմինները պաշտպանությանը ներկայացնեն իրենց տրամադրության տակ եղած՝ հոգուտ կամ ի վնաս մեղադրյալի բոլոր նյութական ապացույցները (տես՝ Ֆիտն ընդդեմ Սիացյալ Թագավորության [GC], համար 29777/96, ECHR 2000-II):

37. Ղատարանը նշել է, որ, ի տարբերություն վերը բերված Ֆիտի գործի, տվյալ գործը վերաբերում է ոչ թե ապացույցները թաքցնելուն, այլ մերժմանը՝ պահանջելու ներկայացնել մեղադրանքի համար որպես ապացույց օգտագործված փաստաթղթերի բնօրինակները: Քննության ոչ մի փուլում գործի քննությունն իրականացնող դատարանները հնարավորություն չեն ունեցել հետազոտելու Բանկի համակարգչի լոգ ֆայլի հատվածները կամ չեկերի բնօրինակները, կամ ստուգելու՝ արդյոք իրենց ներկայացված պատճենները համապատասխանում են բնօրինակներին, թե՛ ոչ: Ավելին, առաջին ատյանի դատարանը որոշում է կայացրել ոչնչացնել կեղծ ճանաչված չեկերը, որոնք կազմում են դիմողի գործով առկա ապացույցների վճռորոշ մասը: Ավելին, կեղծման համար դիմողի դատապարտումը մեծամասամբ հիմնված է եղել գործով առկա չեկերի ֆոտոպատճենների վրա: Վերաքննիչ դատարանի դատավճռից ակնհայտ է նաև, որ կեղծիքն իրականացնելու միջոցներ են եղել չեկերն ու համակարգիչը, որն անհրաժեշտ է եղել Բանկի կենտրոնական համակարգից ամսաթիվը փոխելու համար: Այդպիսի հանգամանքներում Ղատարանը գտնել է, որ չեկերի բնօրինակների ներկայացումը վճռորոշ կլիներ դիմողի պաշտպանության համար, քանի որ դա նրան հնարավորություն կտար, ինչպես նա է նշել, ցույց տալու, որ վճարման ցուցումները տրվել են Բանկի մյուս աշխատողների կողմից, ինչը կդրդեր դատավորներին եզրակացնելու, որ կեղծման համար մեղադրանքը եղել է անհիմն:

38. Ինչ վերաբերում է Կառավարության կողմից վկայակոչված այլ գրավոր ապացույցներին, Ղատարանը, ինչպես և դիմողը, նշել է, որ փաստաթղթերը եղել են

շատ տարատեսակ և վերաբերել են մյուս պաշտպանյալներին կամ հիմք չեն հանդիսացել դիմողի դատապարտման համար:

39. Հաշվի առնելով այն փաստը, որ չնայած նրա կրկնվող միջնորդություններին, ապացույցների էական մասերը պատշաճորեն չեն ներկայացվել և չեն քննարկվել դատարանում դիմողի ներկայությամբ, Ղատարանը եզրակացրել է, որ դատավարությունը, ընդհանուր առմամբ, չի բավարարում արդարացի դատաքննության պահանջները:

40. Այդ պատճառով տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին և 3(d) կետերի խախտում:

III. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 41-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

41. Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածը նախատեսում է.

«Եթե Ղատարանը գտնում է , որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ դրան կից Արձանագրությունների խախտում, իսկ համապատասխան Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական իրավունքն ընձեռում է միայն մասնակի հատուցման հնարավորություն, ապա Ղատարանը, անհրաժեշտության դեպքում, տուժող կողմին տրամադրում է արդարացի բավարարում»:

A. Վնասը

42. Դիմողը պահանջել է դատավարության ողջ ընթացքում իր եկամուտների կորստի արդյունքում իր կրած վնասների հատուցում: Նա նշել է , որ իր դեմ քրեական գործ հարուցելուց հետո Բանկը դադարեցրել է իր հետ կնքած պայմանագիրը, և ինքը դարձել է գործազուրկ: Գրավի դիմաց ազատվելուց հետո իր ընտանիքը պահելու նպատակով նա միջնորդել է, որպեսզի երկիրը լքելու արգելքը չխոչընդոտի իրեն առևտրային նավատորմում զբաղվելու կապիտանի աշխատանքով, որով նա զբաղվել էր մինչև Բանկում աշխատանքի անցնելը: Նա պնդել է, որ եթե մինչ այդ ժամանակը կարողանար շարունակել իր կարիերան՝ որպես ավագ սպա տանկերի վրա, նա ամսական կստանար 1,600,000 դրախտ (GRD) աշխատավարձ՝ երեսուներեց ամսվա ընթացքում, որից հետո նրան կշնորհվեր կապիտանի կոչում և կստանար ամսական 2,800,000 դրախտ վաթսույն ամսվա ընթացքում: Համապատասխանաբար, այդ

շահույթի բացթողման արդյունքում պատճառված վնասը կազմել է 225,600,000 դրախմ (662,069 եվրո):

43. Դիմողը նշել է, որ նվաստացում, սոցիալական բարդ կացություն և բարոյական կերպարի կորուստ է ինքը կրել տասնմեկ տարի շարունակ, որի ընթացքում կրել է հանցագործի դրոշմ, և երկյուղել է, որ մասնագիտության բերումով և հասարակությունից իր ծանոթները կհմանան իր դրության մասին: Այս ամենը նրան և նրա ընտանիքին պատճառել է էական բարոյական վնաս, որը չի կարող վերանալ փոխհատուցման տրամադրումով՝ անկախ գումարի չափից: Նրա մայրը մահացել է ծանր հիվանդությունից՝ տրտմության և իր որդու համար կրած ամոթի զգացման հետևանքով: Նրա քույրը մի քանի անգամ փորձել է ինքնասպանություն գործել՝ իր դեմ հարուցված գործի պատճառով: Այդ պատճառով նա պահանջել է 3, 000,000 դրախմ կրած բարոյական վնասի համար:

44. Կառավարությունը պնդել է, որ դիմողի մոր մահը և քրոջ վիճակը պայմանավորված են եղել քրոնիկ հիվանդություններով, որոնք ոչ մի պարագայում չեն կարող կապվել նրա դատապարտման հետ: Ըստ Կառավարության՝ եթե Դատարանը գտնի որևէ խախտում, ապա 10,000 եվրոն բարոյական վնասի համար, կլինի բավարար: Ինչ վերաբերում է նյութական վնասին՝ Կառավարությունը պատրաստ է եղել վճարելու 10,000 եվրո: Նա նշել է, որ դիմողի աշխատանքը՝ որպես կապիտան առևտրային նավատորմում, ո'չ երաշխավորված է եղել, ո'չ էլ մշտական, և նախ նշել է, որ նա չի ներկայացրել 1991-2001թթ. ընկած ժամանակահատվածում իր ունեցած եկամտի մասին որևէ տեղեկություն և, երկրորդ՝ 2002թ. նրա եկամուտը չի գերազանցել ամսական 2,935 եվրոն: Ավելին, առաջխաղացումը՝ ավագ սպայից կապիտանի կոչման (1-ին դաս) ինքնաբերաբար չէր, այլ պայմանավորված էր քննության հանձնմամբ:

45. Դատարանը գտնել է, որ տվյալ գործում արդարացի հատուցման տրամադրումը կարող է հիմնվել միայն այն փաստի վրա, որ ներպետական դատարաններում դիմողին չեն տրամադրվել 6-րդ հոդվածի երաշխիքները: Չնայած նա չի կարող հետևություն անել առ այն, թե արդյոք արդար դատաքննություն երաշխավորելու դեպքում դատաքննության ելքն արդար կլիներ, թե՛ ոչ, այն գտնում է, որ դիմողը կրել է բարոյական վնաս՝ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի և 3(d) կետի խախտման պատճառով: Անկողմնակալորեն տալով իր գնահատականը, ինչպես որ պահանջվում է 41-րդ հոդվածով, Դատարանը դիմողին տրամադրել է 20,000 եվրո:

B. Իրավունքի վերականգնման այլ միջոցներ

46. Դիմողը միջնորդել է Ղատարանին պարտավորեցնել Կառավարությանը բեկանել իր դատավճիռը և վերացնել դրա բոլոր հետևանքները, մասնավորապես նրանք, որոնք կապված են նրա դատվածության հետ:

47. Ղատարանը կրկնել է, որ ինքը Կոնվենցիայի ուժով իրավասու չէ պարտավորեցնել կատարելու այն, ինչի վերաբերյալ միջնորդում է դիմողը (տես՝ Հիգինսը և այլոք ընդդեմ Ֆրանսիայի 1998թ. փետրվարի 19-ի վճիռը, Ձեկույցներ 1998- I, էջ 62, կետ 50):

C. Ծախսեր և ծախքեր

48. Դիմողը պահանջել է հետևյալ գումարները՝ կապված ներպետական դատարաններում անցկացված դատաքննությունում իր կրած ծախսերի և ծախքերի հետ. (1) 400,000 դրախմ՝ իր նախնական կալանքի համար, (2) 400,000 դրախմ՝ 1991թ. գործի նյութերին ծանոթանալու համար, (3) 300,000 դրախմ՝ իր դատապաշտպանի՝ երկու նիստերի գալու համար, որոնք հետաձգվել էին, (4) 800,000 դրախմ՝ եռանդամ Վերաքննիչ դատարանին ներկայանալու համար, (5) 300.000 դրախմ՝ Վերաքննիչ ատյանում գործի նյութերին մեկ այլ փաստաբանի ծանոթանալու համար, (6) 700,000 դրախմ՝ հնգանդամ Վերաքննիչ դատարանին ներկայանալու համար, (7) 500,000 դրախմ՝ գործի նյութերին մեկ այլ փաստաբանի կողմից ծանոթանալու համար, (8) 1,000,000 դրախմ՝ 1998թ. փետրվարի 20-ին հնգանդամ Վերաքննիչ դատարանին ներկայանալու համար, (9) 600,000 դրախմ՝ դատավճռի կատարման մնացած մասի վերաբերյալ միջնորդություն ներկայանելու համար, (10) 600,000 դրախմ՝ Վճռաբեկ դատարանին իր առաջին բողոքը ներկայացնելու համար, (11) 600,000 դրախմ՝ Վճռաբեկ դատարանին իր երկրորդ բողոքը ներկայացնելու համար, (12) 600,000 դրախմ՝ Վճռաբեկ դատարանում իր երկրորդ բողոքը քննելու համար, և (13) 2,100,000 դրախմ՝ գործը Վերաքննիչ դատարան վերադարձվելուց հետո կատարված քննության համար: Այդ գումարները կազմել են ընդամենը 8,900,000 դրախմ (26,119 եվրո): Իր պահանջն ամրապնդելու համար դիմողը ներկայացրել է ընդամենը 2,900,000 դրախմ կազմող հինգ չեկեր:

49. Այնուհետև դիմողը պահանջել է 39,456 դրախմ՝ Ղատարանում անցկացված քննությանը պաշտպանի մասնակցելու վճարի համար: Իր պահանջն ամրապնդելու

համար նա ներկայացրել է ընդամենը 7,337 եվրո կազմող երեք չեկեր՝ մատուցված ծառայությունների դիմաց, որը նա վճարել էր:

50. Նկատի ունենալով, որ ներպետական դատարաններում առաջացած ծախսերը կապված են եղել դիմողին առաջադրված մեղադրանքների հետ՝ Կառավարությունն առարկել է այդ ծախսերի փոխհատուցմանը: Ինչ վերաբերում է Դատարանում անցկացված դատավարության արդյունքում առաջացած ծախսերին, Կառավարությունը հայտարարել է, որ պատրաստ է հատուցել այն չափով գումար, որը համապատասխանում է դիմողի ներկայացրած չեկերին, և որը կազմում է ընդամենը 7,337 եվրո:

51. Համաձայն Դատարանի ձևավորած դատական նախադեպի՝ հատուցվելիք ծախսերն ու ծախքերը տուժող կողմը պետք է կրած լինի՝ Կոնվենցիայի խախտումը կանխելու կամ վերացնելու նպատակով, Դատարանի կողմից խախտումն արձանագրվելու և դրա դիմաց փոխհատուցում ստանալու նպատակով: Պետք է նաև ցույց տալ, որ ծախսերն իրական են եղել, անհրաժեշտաբար են առաջացել և իրենց չափով ողջամիտ են (տես՝ Ֆիլիսն ընդդեմ Հունաստանի (համար 1), գործով 1991 թ. օգոստոսի 27-ի վճիռը, մաս A, համար 209, էջ 25, կետ 74):

52. Դատարանը գտել է, որ դիմողը հստակորեն միջնորդել է Վերաքննիչ դատարանին, ինչպես առաջին ատյանում, այնպես էլ վերաքննության կարգով, որոշում ընդունել գործով առկա մի շարք ապացույցների բնօրինակները ներկայացնելու վերաբերյալ, և որ դատարանը ամեն անգամ մերժել է այդ միջնորդությունը՝ բերելով ոչ այնքան համոզիչ պատճառաբանություններ: Այդ իսկ պատճառով Դատարանը գտնում է, որ դիմողն իրավունք ունի ստանալու ներպետական դատարաններում իր պաշտպանի մասնակցության համար վճարված գումարները, որոնց կապակցությամբ նա ներկայացրել է համապատասխան չեկեր: Այդ չեկերը կազմում են ընդամենը 2,900,000 դրախտ (8,511 եվրո): Ինչ վերաբերում է Ստրասբուրգում անցկացված դատավարության ընթացքում կատարված ծախսերին, ապա դիմողի կողմից ներկայացված չեկերին համապատասխանող գումարները (ընդամենը 7,337 եվրո) Դատարանի կողմից ընդունելի են, և այն նախատեսում է դրանց լրիվ տրամադրում:

D. Տոկոսներ՝ չվճարելու դեպքում

53. Ղատարանը նպատակահարմար է գտել, որ վճարման ենթակա գումարը հիմնվի Եվրոպական կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված օրական տոկոսադրույքի վրա, որին պետք է հավելվի ևս երեք տոկոս:

ԱՅՍ ՀԻՄՔԵՐՈՎ ԴԱՏԱՐԱՆԸ ՄԻԱԶԱՅՆ

1. Վճռում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտում՝ կապված քննությունների տևողության հետ,

2. Վճռում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին և 3(d) կետերի խախտում,

3. Վճռում է՝

(a) որ պատասխանող կողմը պետք է Կոնվենցիայի 44-րդ հոդվածի 2-րդ կետին համապատասխան՝ վճիռը օրինական ուժի մեջ մտնելու օրվանից երեք ամսվա ընթացքում, դիմողին վճարի 20,000 եվրո (քսան հազար եվրո)՝ ոչ նյութական վնասի համար, և 15,848 եվրո (տասնհինգ հազար ութ հարյուր քառասունութ եվրո)՝ ծախսերի և ծախքերի համար, ներառյալ ցանկացած պահանջվող հարկ,

(b) որ վերոհիշյալ եռամսյա ժամկետը լրանալու օրվանից սկսած մինչև պարտքի մարումը վճարման ենթակա գումարը պետք է վճարվի տվյալ ժամանակահատվածում Եվրոպական կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված օրական տոկոսադրույքին հավասար տոկոսադրույքով՝ ավելացրած երեք տոկոս,

4. Մերժում է արդարացի փոխհատուցման համար դիմողի մնացած պահանջները:

Կատարված է ֆրանսերենով և հրապարակված է գրավոր ձևով 2003թ. մայիսի 9-ին՝ համաձայն Ղատարանի Կանոնակարգի 77-րդ կանոնի 2-րդ և 3-րդ կետերի:

Քարտուղար՝

Սորեն Նելսեն

Նախագահող՝

Ջովանի Բոնելո

ՍԱՀԻՆՆ ԸՆԴԴԵՄ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ԳՈՐԾԸ

CASE OF SAHIN v. GERMANY

Ղատարանի 2003թ. հունիսի 8-ի

վճիռը

Ստրասբուրգ

ՓԱՍՏԵՐ

I Գործի հանգամանքները

11. Դիմողը՝ ծնված 1950թ., իրադարձությունների ժամանակ եղել է Թուրքիայի քաղաքացի: Հետագայում նա ստացել է Գերմանիայի քաղաքացիություն:

12. Դիմողը 1988թ. հունիսի 29-ին արտամուսնությունից ծնված Գ.-ի հայրն է: 1988թ. հունիսի 15-ով թվագրված փաստաթղթով նա ընդունել է ապագա երեխայի հայրությունը և հետագա՝ 15.08.1988թ. թվագրությամբ փաստաթղթով, ճանաչել է հայրությունը և պարտավորվել հոգալ ծախսերը:

13. Դիմողը երեխայի մորը՝ տիկին Դ.-ին հանդիպել է 1985թ. և 1987թ. տեղափոխվել նրա բնակարան, որտեղ համատեղ ապրել են առնվազն մինչև 1989թ. հուլիսը, իսկ ըստ դիմողի հայտարարության՝ մինչև 1990թ. փետրվար: Ամեն դեպքում, դիմողը՝ շարունակաբար այցելել է երեխային և նրա մորը՝ մինչև 1990թ. փետրվար և 1990թ. հուլիսի վերջից մինչև հոկտեմբեր: 1990թ. նոյեմբերից տիկին Դ.-ն արգելել է երեխայի հետ դիմողի որևէ շփում:

14. 1990թ. դեկտեմբերի 5-ին դիմողը դիմել է Վիսբադենի մարզային դատարան՝ պահանջելով իրեն իրավունք վերապահել տեսակցելու դստերը՝ յուրաքանչյուր կիրակի ժ. 10.00-18.00, իսկ Ջատիկին և տոնակալն օրերին՝ նաև երկուշաբթի:

15. 1991թ. սեպտեմբերի 5-ին Մարզային դատարանը, հիմք ընդունելով դատաքննության ժամանակ կողմերի, Վիսբադենի Անչափահասների գործերով գրասենյակի հայտարարությունները, ինչպես նաև մի քանի վկաների ցուցմունքները, մերժել է դիմողի պահանջը:

16. Ղատարանը, հղում կատարելով Քաղաքացիական օրենսգրքի 1711 հոդվածին, նշել է.

«Ղատարանը համոզված է, որ դիմողի ցանկությունը՝ երեխային ակտիվ տեսակցելու հետ կապված, պետք է բավարարվի, եթե միայն դա կլինի ի շահ երեխայի: Տվյալ պարագայում հոր հետ երեխայի անձնական շփումները որևէ դրական արդյունք չեն ունենա, քանի որ երեխայի մայրը՝ խորապես չսիրելով նրա հորը, այնքան մոլեռանդորեն է պայքարում երեխայի ու հոր տեսակցությունների դեմ, որ ստեղծվում է այնպիսի գերլարված հոգեբանական մթնոլորտ, որը, հավանաբար, չափազանց վնասակար կլինի երեխայի համար:

Երեխայի և հոր միջև շփում եղել է մոտ մեկ տարի 9 ամիս՝ երեխայի ծննդից մինչև հոր մեկնելը, ինչը չի կարող համարվել արմատապես կարևոր նշանակություն ունեցող գործոն, որպեսզի վտանգի ենթարկվի երեխայի հոգեկան աշխարհի անդորրը: Երեխայի նկատմամբ հոգ տանող պետական մարմնի աշխատակցի, ինչպես նաև որոշ վկաների ցուցմունքները խոսում են այն մասին, որ երեխայի համար հոր բացակայությունը որևէ հոգեբանական անհանգստություն չի առաջացրել, որ երեխան շատ խանդավառ, առողջ ու բնականոն զարգացող երեխա է: Այսինքն՝ վկայությունները չեն հաստատել հոր պնդումներն առ այն, որ երեխան իրեն կարոտել է, անընդհատ արտաբերել է նրա անունն այն օրվանից, երբ նրան զրկել են երեխայի հետ տեսակցության իրավունքից:

Քանի որ դատաքննության ժամանակ պարզված ապացույցները չեն վկայում, որ Քաղաքացիական օրենսգրքի 1711 հոդվածի 2-րդ կետի պահանջները պահպանվել են, ուստի Ղատարանը կարող է մերժել դիմողի հայցը»:

17. 1992թ. մարտի 12-ին դիմողը դիմել է Վիսբադենի շրջանային դատարան:

18. 1992թ. մայիսի 12-ին Շրջանային դատարանը երեխայի և հոր միջև շփման կապակցությամբ հոգեբանական փորձաքննության եզրակացություն է պահանջել: 1992թ. հուլիսի 8-ին, փորձագետի հետ զրույցի արդյունքում, հայրը բացարկ է հայտնել նրան՝ մեղադրելով կողմնակալության մեջ: Նա պահանջել է, որպեսզի նշանակվի այնպիսի փորձագետ, որն իր պահանջը չի դիտի կարծրացած գիտական մեթոդների լույսի ներքո, այլ դրանում ավելի խորամուխ կլինի: 1992թ. սեպտեմբերի 9-ին շրջանային դատարանը բացարկը մերժել է՝ պատճառաբանելով, որ փորձագետի՝ 1992թ. օգոստոսի 8-ի եզրակացության մեջ կողմնակալություն չի նկատել, և չկա որևէ հիմք կասկածի տակ դնելու նրա մասնագիտական կարողությունները:

19. 1992թ. դեկտեմբերի 17-ին դիմողը խնդրել է շրջանային դատարանին արագացնել լուծմները: Նա նաև խնդրել է իր համար շաբաթը մեկ անգամ երեխային տեսակցելու ժամանակավոր կարգ սահմանել, որպեսզի երեխայի մայրը չկարողանա որևէ կերպ խոչընդոտել տեսակցությանը:

20. 1992թ. դեկտեմբերի 23-ին շրջանային դատարանը մերժել է տեսակցության ժամանակավոր կարգ սահմանելու վերաբերյալ դիմողի խնդրանքը: Շրջանային դատարանը գտել է, որ դրա անհրաժեշտությունը չի տեսնում, և որ դիմողը կարող է սպասել իր գործի լուծմների արդյունքին: Բացի դրանից, տեսակցության ժամանակավոր կարգի սահմանումն անմիջական առնչություն կունենար դատարանի հիմնական վճռի հետ: Եթե դատարանը գտնի, որ դիմողի գլխավոր հայցը ենթակա է մերժման, ապա երեխայի հետ դիմողի ժամանակավոր տեսակցությունները նրա վրա դրական ազդեցություն չեն կարող ունենալ:

21. Փորձագետի 1993թ. փետրվարի 25-ով թվագրված եզրակացության համաձայն՝ նա այցելել է դիմողին, երեխային և երեխայի մորը՝ 1992թ. հունիսին, նոյեմբերին, ինչպես նաև 1993թ. փետրվարին: Ինչ վերաբերում է երեխայի հետ հանդիպումներին, ապա փորձագետը հետազոտել է նրա վերաբերմունքը մարդկանց, իրադրության և դիմողի նկատմամբ: Նրանք նաև դիտել են ընտանեկան լուսանկարները, որոնցից ավելի թարմ լուսանկարները երեխան խուսափել է դիտել: Այդ արձագանքն ապացուցել է, որ երեխան իր մեջ զսպել է հոր մասին հիշողությունները: Փորձագետը հանգել է այն եզրակացության, որ երեխայի շփումները հոր հետ, առանց ծնողների միջև հանդուրժողական փոխհարաբերությունների հաստատման, չեն բխի երեխայի շահերից:

22. Շրջանային դատարանը, համարելով, որ Մարզային դատարանը բացթողում է կատարել՝ դատարանում չլսելով երեխայի կարծիքը, այնուամենայնիվ, 1993թ. մարտի 8-ի գրությամբ դիմել է փորձագետին՝ եզրակացություն ստանալու այն մասին, թե արդյոք երեխային դատարանում լսելը նրա համար մեծ հոգեբանական լարվածություն չի առաջացնի:

23. Փորձագետը՝ 1993թ. մարտի 13-ի պատասխան գրության մեջ նշել է, որ ինքը երեխային անմիջական հարց չի տվել իր հոր մասին: Նա սպասել է, թե ինչպես է արձագանքելու երեխան՝ դիտելով հոր հետ լուսանկարները, որպեսզի պարզի նրա զգացմունքները հոր նկատմամբ, բայց երեխան ամեն կերպ խուսափել է դրանք նայելուց և խուսափել է հոր նկատմամբ որևէ զգացմունք արտահայտելուց: Ըստ փորձագետի կարծիքի՝ նման վարքագիծը վկայում է այն

մասին, որ երեխան, ապրելով մոր հետ և լավատեղյակ լինելով հոր հանդեպ մոր վերաբերմունքին, կարող էր տպավորություն ունենալ, թե իր խոսքը վճռորոշ նշանակություն պետք է ունենա, և այդ հոգեվիճակը կարող էր զուգորդվել մեծ մեղքի զգացումով:

24. 1993թ. ապրիլի 30-ին դատարանում դիմողը և նրա երեխայի մայրը համաձայնագիր են կնքել առ այն, որ դիմողը կդադարի դատական կարգով հարցի լուծմանը հետամուտ լինելուց, մոր հետ կապված անձնական հանգամանքների մասին հարցումներ կատարելուց և կիրականացնի երեխայի նկատմամբ խնամքի իր իրավունքը՝ ընտանեկան թերապիայի պայմանով: Լուծմանը դադարեցվել են մինչև այդ թերապիայի ավարտը:

25. 1993թ. հունիսի 1-ին դիմողը պահանջել է, որպեսզի վերսկսվեն լուծմանը, քանի որ երեխայի մայրը չի ապահովել դիմողի կողմից առաջարկված ընտանեկան թերապիան:

26. 1993թ. օգոստոսի 25-ին Վիսբադենի շրջանային դատարանը մերժել է դիմողի պահանջը՝ այն հիմնավորելով հետևյալ կերպ.

«Արտամուսնական կապից ծնված երեխայի անձնական շփումը հոր հետ միտված է նրան, որպեսզի ապահովվի հոր մասնակցությունը երեխայի բարեկեցությանը եւ զարգացմանը, ինչպես նաև նրանց միջև բնական կապերի պահպանմանը: Եթե Քաղաքացիական օրենսգրքի 1634 հոդվածն ամուսնական հարաբերություններում ծնված երեխայի նկատմամբ խնամք չիրականացնող հորը վերապահում է երեխային տեսակցելու իրավունք, ապա Քաղաքացիական օրենսգրքի 1711 հոդվածը նման իրավունք չի վերապահում արտամուսնական կապից ծնված երեխայի հորը: Որպես կանոն, մորն է վերապահված երեխայի հանդեպ հոր հոգածության անհրաժեշտության և դրա ծավալների որոշման հարցը, եթե մայրն է ճանաչվում երեխայի խնամակալ: Այնուամենայնիվ, խնամակալին դատարանը կարող է թույլատրել տեսակցել երեխային, եթե դա բխում է նրա շահերից: Երեխայի հոր ավելի թույլ իրավական կարգավիճակը պայմանավորված է արտամուսնական կապից ծնված երեխայի այլ սոցիալական վիճակով: Քաղաքացիական օրենսգրքի 1711 հոդվածի սահմանադրականության հարցի վերաբերյալ Դաշնային սահմանադրական դատարանի 1971թ. և 1981թ. որոշումներից հետո այդ հարցն այլևս որևէ կասկած չէր առաջացնում: Իրավական տեսանկյունից՝ արտամուսնական կապից ծնված երեխաների մասին օրենսդրությունն ունի անհապաղ բարեփոխման կարիք: Այնուամենայնիվ, մինչ օրս դատարանները ղեկավարվում են գործող 1711 հոդվածով:

Խնամակալության դատարանն է որոշում արտամուսնական կապից ծնված երեխային տեսակցելու հոր իրավունքը, ինչպես նաև այն հարցը, թե արդյո՞ք այդ տեսակցությունները կնպաստեն երեխայի բարեկեցությանը: Բավական չէ միայն այն, որ այդ շփումը համապատասխանի երեխայի շահերին, անհրաժեշտ է, որ այդ շփումը ծառայի երեխայի շահերին:

Այդ ամենի հիմքում ընկած է այն գաղափարը, որ հորը պետք է տրամադրել երեխային տեսակցելու իրավունք, քանզի դա նպաստում է երեխայի բնականոն զարգացմանը, անձի ճիշտ ձևավորմանը և լիարժեքության գաղափարի ամրապնդմանը, քանզի այդ շփումները նրան լիարժեք պատկերացումներ են տալիս իր իսկ անձի և իր ծագման մասին: Այսինքն՝ երեխան պետք է ոչ թե մտովի պատկերի իր հոր կերպարը, այլ ունենա նրա մասին իրական պատկերացում և տպավորություններ:

Այն հարցի պատասխանը, թե արդյոք հոր շփումները երեխայի հետ նպաստում են վերջինիս բարեկեցությանը, պարունակվում է հենց հոր վարքագծի մեջ: Շրջանային դատարանը գտել է, որ տվյալ դեպքում հայրը գործում է ամենայն պատասխանատվությամբ, սակայն դատարանը պարտավոր չէ միայն այդ հանգամանքը գնահատելով նրան երեխային տեսակցելու հնարավորություն ընձեռել, եթե ծնողների միջև առկա են այնպիսի խոր կոնֆլիկտներ, որոնց լավատեղյակ է երեխան, և յուրաքանչյուր շփում հոր հետ երեխայի մոտ կարող է առաջացնել տագնապ ու անհանգստություն, ինչը կխաթարի երեխայի բնականոն զարգացումը:

Հոգեբանական փորձաքննության արդյունքների հիման վրա կարելի է ասել, որ տվյալ դեպքում երեխան հանդես է գալիս որպես երկու թշնամական կողմերի միջև միջանկյալ օղակ:

Եթե, ինչպես տվյալ դեպքում, կա վտանգ, որ ծնողների միջև տարաձայնությունը կարող է անդրադառնալ երեխայի վրա, ապա, որպեսզի ապացուցվի, որ հոր հետ շփումները երեխայի համար ունենալու են դրական արդյունք, անհրաժեշտ են հատուկ հանգամանքներ: Այնուամենայնիվ, նման հանգամանքներ տվյալ դեպքում առկա չեն: Ապացուցված է, որ կյանքի առաջին երկու տարիները երեխան ապրել է հոր և մոր հետ համատեղ, սակայն այդ տարիները ևս լի են եղել բազմաթիվ կոնֆլիկտներով: Ծնողների միջև տարաձայնությունները, որոնք հաճախ կրել են ագրեսիվ բնույթ, իրենց դրոշմն են թողել երեխայի ձևավորման վրա, եթե նույնիսկ երեխան արդեն չի հիշում դրանց մասին: Այն փաստը, որ երեխան ամեն կերպ զսպում էր բոլոր հիշողությունները հոր հետ շփումների կապակցությամբ, խոսում է այն մասին, որ նա առանձնապես չի ցանկանում խոսել հոր մասին: Այս ամենից ելնելով՝ փորձագետը գտնում է, որ երեխան ներկա իրավիճակի արդյունքում տառապանքներ չի կրում:

Դատարանը գտնում է, որ կարող է լիարժեքորեն հենվել փորձագետի եզրակացության վրա, և որևէ հիմք չի տեսնում դիմողի անվստահության համար:

Դատարանը տեսնելով, որ նշանակված ընտանեկան թերապիան որևէ արդյունք չի տվել, և ծնողները չեն կարողացել կոնֆլիկտները հաղթահարել, միևնույն է, պարտավոր չէ գնահատել, թե տվյալ պարագայում ծնողներից ով է մեղավորը, քանի որ կարևորագույն և վճռորոշ գործոնը երեխայի կարծիքն է: Իսկ տվյալ դեպքի կապակցությամբ արդեն նշվել է, որ ծնողները պարտավոր են երկխոսություն սկսել միմյանց հետ»:

27. Շրջանային դատարանը գտել է, որ պարտավոր չէր հարցնել երեխային հոր նկատմամբ տածած զգացմունքների մասին, քանի որ դա երեխային մեծ հոգեբանական լարվածություն կպատճառեր: Այդ կապակցությամբ, Դատարանը հիշատակում է փորձագետի 1993թ. մարտի 13-ի եզրակացությունը (տես վերը՝ կետ 23):

28. 1993թ. սեպտեմբերի 21-ին դիմողը սահմանադրական գանգատ է ներկայացրել Դաշնային սահմանադրական դատարան, նշելով, որ դատերը տեսակցելու իրավունքից զրկելու փաստը խախտում է իր ծնողական իրավունքը և առաջացնում անհավասարություն: Դաշնային սահմանադրական դատարանը դիմողի դիմումը քննության է ընդունել 1993թ. սեպտեմբերի 29-ին:

1994թ. ապրիլի 26-ին սահմանադրական դատարանին հասցեագրված նամակով դիմողը խնդրել է դատարանին արագացնել որոշման կայացումը: Սահմանադրական դատարանը հայտնել է, որ շատ ավելի վաղ մուտքագրված մանատիպ հարցի կապակցությամբ որոշումը կայացվելու է 1995թ.1-ին կեսին:

1995թ. նոյեմբերի 26-ին դիմողը գրավոր դիմել է Դաշնային սահմանադրական դատարանի նախագահին՝ բողոքելով, որ իր սահմանադրական գանգատի քննությունը հետաձգվել է մինչև 1996թ. առաջին կեսը: 1996թ. փետրվարի 15-ին գործը քննող դատավորը պատասխանել է, որ, հաշվի առնելով դատարանի գերձանրաբեռնվածությունը, 1995թ. հնարավոր չէ դիմողի գործով որոշում կայացնել: Որոշումը նախատեսվում է կայացնել 1996թ.: Հաշվի առնելով հարցի կարեւորությունը՝ որոշումը պահանջում է մանրակրկիտ նախապատրաստում:

29. 1998թ. դեկտեմբերի 1-ին Դաշնային սահմանադրական դատարանը՝ երեք դատավորի կազմով, մերժել է դիմողի սահմանադրական գանգատը:

II. ԳՈՐԾԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

A. Ներկայումս գործող ընտանեկան օրենսդրությունը

30. Խնամակալության և տեսակցության վերբերյալ օրենսդրական դրույթներն ամրագրված են Գերմանիայի քաղաքացիական օրենսգրքում: Դրանք բազմիցս փոփոխման են ենթարկվել, մեծ մասն էլ վերացվել է՝ 1997թ. դեկտեմբերի 16-ին նոր ընտանեկան օրենսդրություն ընդունելու արդյունքում (Դաշնային բյուլետեն, 1997թ., էջ 2942), որն ուժի մեջ է մտել 1998թ. հուլիսի 1-ին:

31. 1626 հողվածի 1-ին կետը շարադրված է հետևյալ կերպ.

«Հայրը և մայրն իրավունք ու պարտականություն ունեն կատարելու իրենց ծնողական լիազորություններն անչափահաս երեխայի հանդեպ: Ծնողական լիազորությունների մեջ են մտնում խնամակալությունը և երեխայի գույքի նկատմամբ խնամքը»:

32. Փոփոխված 1626 հողվածի 1-ին կետի համաձայն՝ արտամուսնական կապից ծնված անչափահաս երեխայի ծնողները համատեղ են իրականացնում խնամակալությունը, եթե հայտարարում են նման մտադրության մասին, կամ եթե ամուսնանում են: Փոփոխված 1684 հողվածի համաձայն՝ երեխան իրավունք ունի հավասարապես լինելու երկու ծնողների հետ: Բացի դրանից, ծնողներից ոչ մեկն իրավունք չունի դրսևորել այնպիսի վարքագիծ, որը կվնասի երեխայի և մյուս ծնողի փոխհարաբերությունները կամ լուրջ խնդիր կդառնա երեխայի դաստիարակման հարցում: Ընտանեկան հարցերով դատարանները կարող են ավելի հստակ պայմաններ և կարգ սահմանել ծնողների կողմից խնամակալություն իրականացնելու համար, ինչպես նաև երրորդ անձանց հետ փոխհարաբերություններում, դատարանները կարող են նաև կարգադրել ծնողներին իրականացնել այդ պարտավորությունները: Ընտանեկան գործերով դատարանները կարող են նաև սահմանափակել կամ դադարեցնել այդ իրավունքը, եթե այդ են պահանջում երեխայի շահերը: Դա կարող է արվել, իհարկե, ծայրահեղ դեպքերում, երբ խոսքը վերաբերում է երեխային լուրջ վտանգից զերծ պահելուն: Դատարանների վճիռների իրականացման նկատմամբ պատասխանատու են Անչափահասների հարցերով գրասենյակը կամ ընկերակցությունը:

В. Գործին առնչվող ժամանակահատվածում ընտանեկան օրենսդրությունը

33. Մինչ ընտանեկան նոր օրենսդրության ուժի մեջ մտնելն արտամուսնու-
թյունից ծնված երեխայի խնամակալության հարցը կարգավորող
Քաղաքացիական օրենսգրքի համապատասխան հողվածը շարադրված է
հետևյալ կերպ.

Հոդված 1634

«1. Երեխայի նկատմամբ խնամակալություն չիրականացնող ծնողն անձնական շփման իրավունք ունի երեխայի հետ: Խնամակալ ծնողը, ինչպես նաև խնամակալություն չիրականացնող ծնողն իրավունք չունեն միմյանց հարաբերությունների վրա վատ ազդեցություն գործող, ինչպես նաև երեխայի դաստիարակության վրա ազդող արարքներ կատարել:

2. Ընտանեկան գործեր քննող դատարանն իրավունք ունի հստակեցնել երեխայի ծնողների պարտականությունները և որոշակի իրավունքներ վերապահել ինչպես երեխայի ծնողներին, այնպես էլ նրանց՝ երրորդ անձանց հետ փոխհարաբերություններում: Քանի դեռ 1632 հոդվածի 2-րդ կետի հիման վրա որոշում չի կայացվել, ծնողներն իրավունք ունեն այդ ժամանակահատվածում խնամակալությունն իրականացնել հավասարաչափ: Ընտանեկան գործեր քննող դատարանն իրավունք ունի դադարեցնել կամ սահմանափակել իրավունքները, եթե դա են պահանջում երեխայի շահերը:

3. Խնամակալություն չիրականացնող ծնողը երեխայի վիճակի մասին տեղեկատվություն կարող է պահանջել խնամակալ ծնողից՝ այն ծավալով, որը որևէ կերպ չի վնասի երեխային»:

4. Եթե երկու ծնողներն էլ խնամակալ են եւ ապրում են ժամանակավորապես առանձին՝ վերոհիշյալ դրույթները գործում են *mutatis mutandis*»:

1632 հոդվածի 2-րդ կետը վերաբերում է նաև երեխայի՝ երրորդ անձանց հետ փոխհարաբերություններին:

34. Քաղաքացիական օրենսգրքի՝ արտամուսնական կապից ծնված երեխայի խնամակալության ու նրա հետ անարգել շփման խնդիրը կարգավորող համապատասխան դրույթները շարադրված են հետևյալ կերպ.

Հոդված 1705

«Արտամուսնական կապից ծնված անչափահաս երեխայի նկատմամբ խնամքն իրականացվում է մոր կողմից . . .»:

Հոդված 1711

«1. Իր խնամքի տակ երեխա ունեցող անձը պետք է որոշի երեխայի հետ հոր շփման իրավունքը. 1634 հոդվածի 1-ին կետի երկրորդ նախադասությունը կիրառվում է համանմանությամբ:

2. Եթե հոր հետ անձնական շփում ունենալը բխում է երեխայի շահերից, խնամակալության դատարանը կարող է որոշել, որ հայրն ունի անձնական շփման իրավունք: 1634 հոդվածի 2-րդ կետը կիրառվում է համանմանությամբ: Խնամակալության դատարանը կարող է ցանկացած ժամանակ փոխել իր որոշումը:

3. Երեխայի անձնական տվյալների մասին տեղեկատվություն պահանջելու իրավունքն ամրագրված է 1634 հոդվածի 3-րդ կետում:

4. Անհրաժեշտության դեպքում, Անչափահասների հարցերով գրասենյակը միջնորդում է հոր և երեխայի խնամքի իրավունքն իրականացնող անձի միջև»:

C. Չվիճարկվող վարույթի մասին օրենքը

35. Ընտանեկան այլ հարցերով վարույթների նման, Քաղաքացիական օրենսգրքի նախկին՝ 1711 հոդվածի 2-րդ կետին համապատասխան՝ վարույթը կարգավորվել է չվիճարկվող վարույթի մասին օրենքով:

36. Համաձայն այդ օրենքի 12-րդ բաժնի՝ դատարանը, սեփական նախաձեռնությամբ, պետք է ձեռնարկի հետաքննության միջոցներ, որոնք անհրաժեշտ են բացահայտելու գործին առնչվող փաստերը և ձեռք բերելու անհրաժեշտ ապացույցներ:

37. Շփմանն առնչվող վարույթում իրավասու Անչափահասների հարցերով գրասենյակին պետք է լսել մինչև որոշում ընդունելը (49(1) (K) բաժին):

38. Ինչ վերաբերում է խնամակալությանն առնչվող վարույթում ծնողներին լսելուն, 50a (1) բաժինը նախատեսում է, որ դատարանը պետք է ծնողներին լսի երեխայի խնամակալությանը կամ գույքի կառավարմանն առնչվող վարույթներում: Խնամակալությանը վերաբերող հարցերով դատարանը պետք է, որպես կանոն, լսի ծնողներին անձնապես: Հանրային խնամակալության հաստատություններում տեղավորելուն առնչվող գործերով ծնողները պետք է միշտ լսվեն: Համաձայն 50a(2) բաժնի՝ երեխայի նկատմամբ խնամք չիրականացնող ծնողը լսվում է, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ թվում է, որ այդպիսի լսումը հարցի պարզաբանման գործում ներդրում չի ունենա:

D. Միավորված ազգերի կազմակերպության Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիան

39. Երեխայի՝ մարդու իրավունքները և այն չափորոշիչները, որոնց պետք է բոլոր պետությունները ձգտեն բոլոր երեխաների համար այդ իրավունքների իրականացումն ապահովելու համար, ամրագրված են Միավորված ազգերի կազմակերպության Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայում: Կոնվենցիան ուժի մեջ է մտել 1990թ. սեպտեմբերի 2-ին և վավերացվել է 191 երկրների կողմից, ներառյալ՝ Գերմանիան:

40. Կոնվենցիան հանգամանորեն պարզաբանում է մարդու այն հիմնարար իրավունքները, որոնք երեխաներն ամենուր, առանց խտրականության, ունեն, այն

է՝ կյանքի իրավունքը, լիարժեք զարգացման, վնասակար ազդեցություններից, չարաշահումից և շահագործումից պաշտպանությունը և լիիրավ մասնակցությունն ընտանեկան, մշակութային ու սոցիալական կյանքին: Այն նաև պաշտպանում է երեխայի իրավունքները՝ սահմանելով առողջապահության, կրթության, իրավական, քաղաքացիական և սոցիալական ծառայությունների չափորոշիչները:

41. Կոնվենցիայի մասնակից պետությունները պարտավոր են երեխայի լավագույն շահերի լույսի ներքո զարգացնել եւ ձեռնարկել բոլոր գործողությունները և քաղաքականությունները (հոդված 3): Բացի դրանից, մասնակից պետությունները պետք է երաշխավորեն, որ երեխան չբաժանվի իր ծնողներից՝ նրանց կամքին հակառակ, եթե այդպիսի բաժանումն անհրաժեշտ չէ երեխայի լավագույն շահերի համար, և հարգեն մեկ կամ երկու ծնողից բաժանված երեխայի՝ ծնողներից երկուսի հետ էլ պարբերաբար անձնական հարաբերություններ եւ ուղղակի կապ պահպանելու իրավունքը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա հակասում է երեխայի լավագույն շահերին (հոդված 9):

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՐՑԵՐ

I. Նախնական հարցը. Դատարանին ներկայացված գործի շրջանակը

42. Կառավարությունը դիմողի հուշագրին ի պատասխան ներկայացրած իր լրացուցիչ փաստարկներում հայտնել է, որ դիմողի գանգատներից մի քանիսն անընդունելի են՝ Կոնվենցիայի 35 հոդվածի 1-ին կետի համաձայն ներպետական միջոցները չսպառելու հիմքով: Ինչ վերաբերում է փորձագետի ենթադրյալ կանխակալությանը, Կառավարությունը պնդել է, որ դիմողը հետագայում չի բողոքարկել Շրջանային դատարանի որոշումը, որով վերջինս մերժել է դիմողի բացարկը՝ փորձագետի կողմնակալության հիմքով: Փորձաքննության ենթադրյալ թերի լինելու կապակցությամբ Կառավարությունը պնդել է, որ Դաշնային սահմանադրական դատարանում լսումների ժամանակ դիմողն այդ հարցին անդրադարձել է ոչ թե օրենքով նախատեսված ժամկետում, այլ միայն այդ ժամկետը լրանալուց հետո ներկայացրած նյութերում: Ի վերջո, դիմողի առարկություններն ընդդեմ կույր դատավորի մասնակցությանը, պետք է բարձրացվեին Շրջանային դատարանի վարույթում:

43. Ինչպես Ղատարանն արդեն առիթ է ունեցել նկատելու (տես՝ Կ.-ն և Տ.-ն ընդդեմ Ֆինլանդիայի, թիվ 25702/94, կետեր 141 և 147, ECHR 2001-VII, Գյուստաֆսոնն ընդդեմ Շվեդիայի, 1996թ. ապրիլի 25-ի վճիռը, Վճիռների եւ որոշումների ժողովածու 1996 -II, էջեր 654-55, կետեր 47 և 51, Կրուզ Վարասը և այլոք ընդդեմ Շվեդիայի, 1991թ. մարտի 20-ի վճիռը, Շարքեր Ա. 201, էջ 30, կետ 76), Կոնվենցիայի հիման վրա դիմողի գանգատների հանգամանքները պարզելու նպատակով Ղատարանն անկաշկանդ է ցանկացած լրացուցիչ տեղեկություն եւ նոր փաստարկներ հաշվի առնելու հարցում: Մասնավորապես, որևէ արգելք չկա Մեծ պալատի համար քննության առնելու «նոր» նյութ, որը վերաբերում է Պալատի կողմից ընդունելի հայտարարված գանգատի հիմքում ընկած փաստերի մանրամասներին կամ այդ փաստերին առնչվող իրավաբանական փաստարկներին (տես՝ ՍաքՄայքլն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի, 1995թ. փետրվարի 24-ի վճիռը, Շարքեր 307-B, էջ 51, կետ 73):

44. Սույն գործում շրջանային դատարանում լսումներին կույր դատավորի մասնակցության հարցը դիմողն առաջին անգամ բարձրացրել է Մեծ պալատի առջեւ: Դատարանը գտել է, որ այս գանգատի հիմքում ընկած է փաստական նոր տարր, որը տարբերվում է նրանցից, որոնք ընկած են դիմողի՝ Կոնվենցիայի 8-րդ և 14-րդ հոդվածների հիման վրա ներկայացրած եւ ընդունելի ճանաչված գանգատների հիմքում: Ուստի դա չէր կարող հաշվի առնվել սույն գործի ըստ էության քննության ժամանակ:

45. Կառավարության հետագա երկու փաստարկների կապակցությամբ Ղատարանի կանոնակարգի 55-րդ կանոնը նախատեսում է, որ Պատասխանող մասնակից պետությունը անընդունելիության վերաբերյալ ցանկացած պահանջ պետք է բարձրացնի՝ դիմումի ընդունելիությանը վերաբերող իր գրավոր կամ բանավոր հիմնավորումներում (տես՝ Ն. Ա.-ն ընդդեմ Իտալիայի, թիվ 24952/94, կետ 44, ECHR 2002-X): Սույն գործում ընդունելիության հարցի լուծման փուլում Կառավարության կողմից ընդունելիության առնչությամբ որևէ գրավոր կամ բանավոր բացատրություն չի ներկայացվել՝ հիմնված այս փաստարկների վրա: Այդ կապակցությամբ, Դատարանը նշել է, որ հոգեբան-փորձագետի վերաբերյալ դիմողի քննադատությունը և կանխակալ կարծիքի համար փորձագետին բացարկելու նրա մերժված միջնորդությունն արդեն իսկ պարունակվել են սույն գործի ընդունելիության հարցի քննության ընթացքում ներկայացված նյութերում: Որևէ առանձնահատուկ պատճառ չկա, որը Կառավարությանը խոչընդոտի

ընդունելիության վարույթում համապատասխան պահին նախնական առարկություն ներկայացնելուն:

46. Հետևաբար, Կառավարության առարկությունների մնացյալ մասը պետք է մերժվի:

II. Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի ենթադրյալ խախտում

47. Ինչպես Պալատի առջև, դիմողը պնդել է, որ գերմանական դատարանների որոշումները, մերժելով արտամուսնական կապից ծնված իր երեխայի հետ շփվելու իրավունքի վերաբերյալ իր պահանջը, խախտել են Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը, որի համապատասխան մասը նախատեսում է.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր ընտանեկան կյանքի... հարգման իրավունք...

2. Չի թույլատրվում պետական մարմինների միջամտությունն այն իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա նախատեսված է օրենքով եւ անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում ... առողջության կամ բարոյականության, կամ այլոց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության համար»:

48. Կառավարությունը խնդրել է Ղատարանին այդ դրույթի որևէ խախտում չարձանագրել:

A. Եղե՞լ է, արդյոք, միջամտություն

49. Կողմերը համաձայնել են, որ դիմողին՝ երեխայի հետ շփումն արգելելը միջամտություն է նրա՝ ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքին, ինչպես երաշխավորված է 8 հոդվածի 1-ին կետով: Ղատարանը միեւնույն տեսակետին է:

50. Ցանկացած նման միջամտություն այդ հոդվածի խախտում է, եթե դա տեղի չի ունենում «օրենքին համապատասխան», չի հետապնդում 8 հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված իրավաչափ նպատակ և չի կարող գնահատվել որպես «անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում»:

B. Արդարացված է եղել, արդյո՞ք, այդ միջամտությունը

51. Կողմերը չեն վիճարկում Պալատի եզրահանգումն առ այն, որ խնդրո առարկա որոշումներն ունեցել են օրենսդրական հիմք, այն է՝ ներպետական օրենսդրության, մասնավորապես՝ Քաղաքացիական օրենսգրքի 1711 հոդվածի 2-րդ կետը, այդ որոշումներն ուղղված են եղել երեխայի «առողջության և բարքերի», «իրավունքների և ազատությունների» պաշտպանությանը, որոնք՝ 8 հոդվածի 2-րդ կետի իմաստով հանդիսանում են իրավաչափ նպատակներ:

52. Ուստի մնում է քննարկել, թե արդյոք շփման իրավունքի մերժումը համարվում է «անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում»:

I. Պալատի վճիռը

53. 2001թ. հոկտեմբերի 11-ի իր վճռում Պալատը գտել է, որ դիմողին երեխայի հետ շփման իրավունք տրամադրելու վերաբերյալ հայցը մերժելու համար իրոք եղել են ողջամիտ պատճառներ, մասնավորապես այն, որ ծնողների միջև առկա կոնֆլիկտների պարագայում երեխայի հետ շփումը չէր բխի երեխայի շահերից (կետեր 43-44):

54. Անդրադառնալով 8 հոդվածի 2-րդ կետին բնորոշ ընթացակարգային պահանջներին՝ Պալատը քննության է առել գերմանական դատարանների տրամադրության տակ եղած նյութերը, մասնավորապես՝ փորձագետի եզրակացությունը: Այն գտել է, որ երեխային դատարան չհրավիրելու փաստն առաջացրել է դիմողի շահերի ոչ լիարժեք պաշտպանության իրավիճակ (կետեր 45-48): Պալատը եզրակացրել է, որ նման հանգամանքներում ներպետական իշխանություններն անցել են գնահատման իրենց սահմանները՝ դրանով խախտելով դիմողի՝ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքը (կետ 49):

2. Կողմերի փաստարկները

(a) Դիմողը

55. Դիմողը հայտարարել է, որ գնահատելով գործի բոլոր հանգամանքները, գտնում է, որ ներպետական իշխանությունները խախտել են գնահատման

սահմանները, քանի որ ինքը ոչ բավարար չափով է ներգրավված եղել որոշման կայացման գործընթացին:

56. Նա պնդել է, որ փորձագետը պաշտպանել է մոր դիրքորոշումը: Այդ իսկ պատճառով նա բացարկ է հայտնել մինչև փորձագետի կողմից եզրակացություն կազմելը, խնդրելով վերջինիս փոխարինել մեկ այլ փորձագետով: Դիմողը պնդել է, որ շփման իրավունքի տրամադրման գործով վարույթում ներգրավված փորձագետը մանկական մասնագետ չի եղել: Փորձագետի եզրակացությունում առկա են եղել բազում մեթոդաբանական սխալներ, մասնավորապես՝ չի եղել որևէ տվյալ երեխայի և ծնողների միջև փոխհարաբերությունների մասին: Բացի դրանից, փորձագետը երեխային որևէ հարց չի տվել նրա և հոր փոխհարաբերությունների մասին:

57. Դիմողն ընդունել է Պալատի այն դիրքորոշումը, որ գործի լուծման համար անհրաժեշտ նախապայման էր հանդիսանում հոր մասին երեխայի կարծիքի ճշտումը: Դիմողը նաև կիսել է Պալատի այն կարծիքը, որ Շրջանային դատարանը չպետք է որոշում կայացնելիս բավարարվեր փորձագետի կցկտուր հիմնավորումներով, թե, իբր, երեխային հոր մասին հարցեր տալով՝ վտանգի կենթարկեր երեխայի հոգեկան անդորրը:

(b) Կառավարությունը

58. Կառավարությունը պնդել է, որ Պալատը, Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի հիման վրա կիրառելով անհրաժեշտության թեստը, վերազանցել է իր վերահսկողական լիազորությունները եւ ներպետական դատարանների գնահատականը փոխարինել է իր սեփական գնահատականով:

59. Տվյալ դեպքում գերմանական դատարանները դիմողին բավարար չափով ներգրավել են որոշման կայացման գործընթացին և լիարժեքորեն հաշվի առել նրա շահերը:

60. Մասնավորապես, դատարաններն իրենց որոշումները կայացնելիս հիմք են ընդունել ոչ միայն մոր խոսքերը, այլ նաեւ ականատեսների վկայությունները, որոնց համաձայն մայրն ամեն կերպ խոչընդոտել է երեխայի հոր հետ շփմանը՝ միայն մեծ սեր տածելու և հոգաձություն ցուցաբերելու պատճառով: Բացի դրանից, շրջանային դատարանը հիմք է ընդունել նաև փորձագետի մասնագիտական եզրակացությունը, որը լուրջ

աշխատանք է տարել՝ զրուցելով երեխայի, մոր և դիմողի հետ, նա նաև հետևել է երեխայի վարքագծին՝ մոր բացակայությամբ եւ երեխայի հետ նայել է ընտանեկան ալբոմը՝ դիմողի եւ երեխայի միջեւ հարաբերությունները բացահայտելու նպատակով:

61. Ըստ Կառավարության կարծիքի՝ ոչինչ չի վկայում, որ ուղղակի հարցադրումներն ավելի նպատակահարմար կլինեին: Փորձագետը գտել է, որ չհիշատակելով հոր մասին, չանդրադառնալով նրան՝ երեխան զսպել է իր հիշողությունները և փորձել պաշտպանել իրեն: Հարցերի միջոցով դրանց թարմացումը միայն վնասակար կլինեք երեխայի համար:

62. Բացի դրանից, Շրջանային դատարանն անց է կացրել բանավոր լսումներ դիմողի, երեխայի մոր եւ փորձագետի ներկայությամբ: Շրջանային դատարանը քննարկել է 5-ամյա երեխային լսելու հնարավորությունը եւ այդ նպատակով խորհրդակցել փորձագետի հետ, որը հիմնավոր կերպով բացատրել է, որ երեխայի հարցաքննությունը մեղքի զգացում կառաջացնի երեխայի մոտ, քանի դեռ ծնողները գտնվում են կոնֆլիկտների մեջ:

63. Ըստ Կառավարության՝ Պալատը ճիշտ չէ այն գնահատականում, թե փորձագետն իրականացրել է «թերի» աշխատանք և չի կիրառել մասնագիտական բոլոր մեթոդներն ու միջոցները:

3. Դատարանի գնահատականը

64. Որոշելու համար, թե արդյոք շփման մերժումն «անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում», Դատարանը քննարկել է այս միջամտությունն արդարացնող պատճառները եւ արդյոք դրանք բավարար են Կոնվենցիայի 8 հոդվածի 2-րդ կետի նպատակների համար: Անկասկած, այն հարցը, թե ինչն է բխում երեխայի լավագույն շահերից, էական նշանակություն ունի նմանատիպ դեպքերում: Ավելին, պետք է հիշել, որ ներպետական դատարաններն ավելի շահեկան դիրքում են գտնվում, քանի որ հնարավորություն ունեն շփվելու գործին առնչվող բոլոր անձանց հետ: Ուստի Դատարանի խնդիրն է ոչ թե փոխարինել ներպետական դատարաններին՝ խնամակալությանն հետ առնչվող գործերում իրենց պարտականությունները կատարելիս, այլ Կոնվենցիայի հիման վրա վերահսկել գնահատման իրավասությունն իրականացնելիս ներպետական

դատարանների ընդունած որոշումները՝ (տես Հոկանենն ընդդեմ Ֆինլանդիայի գործով վճիռը, 1994թ. սեպտեմբերի 23, Շարքեր Ա. 299-Ա, էջ 20, կետ 55, Կուտզներն ընդդեմ Պերմանիայի վճիռը, թիվ 46544/99, կետեր 65-66, ECHR 2002-I, տես նաև Երեխաների իրավունքների մասին կոնվենցիա, կետեր 39-41):

65. Իրավասու ներպետական մարմիններին վերապահված գնահատման շրջանակը կարող է տարբերվել խնդրո առարկայի բնույթին եւ շահերի կարելուրությանը համապատասխան: Այսպիսով, Դատարանը ճանաչել, որ իշխանություններն օգտվում են գնահատման լայն շրջանակից, երբ խոսքը վերաբերում է խնամակալության հարցերին: Այնուամենայնիվ, անհրաժեշտ է խիստ հսկողություն իրականացնել ծնողական իրավունքների սահմանափակումների նկատմամբ: Այդ իրավունքների հետագա սահմանափակումները հղի են մեծ վտանգով՝ առ այն, որ երեխայի եւ ծնողի միջեւ կապը կարող է խզվել (տես Էլսհուզն ընդդեմ Պերմանիայի գործով վճիռը, թիվ 25735/94, կետ 49, ECHR 2000-VIII, եւ վերոնշյալ Կուտզներն ընդդեմ Պերմանիայի վճիռը, կետ 67):

66. 8-րդ հոդվածը պահանջում է, որպեսզի ապահովվի հավասարակշռություն երեխայի եւ ծնողների շահերի միջեւ, եւ այդ հավասարակշռման գործընթացում առանձնակի կարելուրություն պետք է վերապահել երեխայի շահերին, որոնք, կախված դրանց բնույթից եւ շրջանակներից, կարող են գերակայել ծնողների շահերի նկատմամբ: 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ ծնողին չի կարող տրամադրվել այնպիսի լիազորություններ, որոնք որևէ կերպ կվնասեն երեխայի առողջությանն ու զարգացմանը:

67. Տվյալ դեպքում գերմանական դատարաններն արդարացնում են շփման իրավունքի սահմանափակումը՝ պայմանավորված երեխայի ծնողների միջև լարված փոխհարաբերություններով, այսինքն՝ այդ փոխհարաբերությունների պարագայում որևէ հանդիպում ու շփում կարող էր գերլարում ստեղծել երեխայի համար (տես վերը՝ կետեր 16 և 26): Այդ ընթացքում, ծնողների միջեւ ձեռք բերված համաձայնության մաս կազմող ընտանեկան թերապիայի փորձը ձախողվել էր: Նման հանգամանքներում որոշումներ կարող էին կայացվել երեխայի շահերին համապատասխան (տես Բուսենին ընդդեմ Իտալիայի գործով վճիռը, թիվ 29569/95, կետ 55, ECHR 1999-

VI): Այս հարցում Մեծ Պալատը կհսում է Պալատի տեսակետը (տես Պալատի վճռի կետ 43):

68. Դատարանը գտել է, որ նշված պատճառները բավարար չեն գնահատելու համար, թե արդյոք դրանք «արդարացված» են 8 հոդվածի 2-րդ կետի նպատակների համար (տես Վ.-ն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի, 1987թ. հուլիսի 8-ի վճիռը, Շարք 121, էջ 28-29, կետ 64, Էլսհոլզի վճիռը, կետ 52, և Տ. Պ.-ն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի գործով վճիռը, կետ 72):

69. Պալատը եզրակացրել է, որ ներպետական իշխանությունները գերազանցել են գնահատման սահմանները՝ դրանով իսկ խախտելով դիմողի՝ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքները: Իր վճռում Պալատը վկայակոչել է մարզային եւ շրջանային դատարաններին ներկայացված ապացույցները եւ շարունակել է.

«46. Դատարանն ուշադրություն է հրավիրում այն հանգամանքի վրա, որ դատաքննության ոչ մի փուլում երեխային չեն լսել:

Շրջանային դատարանը պարզաբանումներ է ցանկացել ստանալ փորձագետից առ այն, թե ինչպիսի հոգեբանական լարվածություն կլինի երեխայի համար դատարանում հանդես գալը: Փորձագետը բացատրել է, որ ինքն ուղղակիորեն երեխային հոր վերաբերյալ հարցեր չի տվել: Փորձագետի կարծիքով ծնողների միջեւ առկա կոնֆլիկտի պայմաններում երեխային ծնողների հարաբերությունների վերաբերյալ դատարանում հարցաքննելը կարող էր հանգեցնել նրան, որ երեխայի մոտ առաջանար տպավորություն առ այն, որ իր պատասխանները կարող են վճռորոշ լինել: Շրջանային դատարանը, փորձագետի կարծիքն անվերապահորեն ընդունելով, խուսափել է երեխային լսելուց, գտնելով, որ իրոք դա նրա համար մեծ հոգեբանական լարվածություն կառաջացնի:

47. Ըստ դատարանի կարծիքի՝ գերմանական դատարանների կողմից երեխային չլսելու հանգամանքը վկայում է այն մասին, որ լիարժեք չեն ներկայացվել դիմողի շահերը: Հարկ էր, որպեսզի իրավասու դատարաններն առավել ուշադիր լինեին այն ամենի նկատմամբ, ինչը բխում էր երեխայի լավագույն շահերից՝ երեխայի հետ ուղղակի շփում հաստատելուց հետո: Շրջանային դատարանը չպետք է բավարարվեր փորձագետի անորոշ հայտարարություններով առ այն, թե երեխայի հարցաքննությունը մեծ վտանգի գործոն է պարունակում, նույնիսկ չփորձելով քննարկել երեխայի տարիքով պայմանավորված՝ հատուկ մեթոդներ կիրառելու հնարավորությունը:

48. Դատարանն այս համատեքստում մեծ նշանակություն է տվել այն փաստին, որ ինչպես հայտարարել էր փորձագետը, նա անձամբ ոչինչ չի հարցրել երեխային հոր մասին: Հորը երեխայի հետ շփման իրավունք տրամադրելու հարցը լուծելիս՝ անհրաժեշտ նախապայման է

հոր առնչությամբ երեխայի կարծիքն ու ցանկությունները հաշվի առնելը, որպեսզի հնարավոր լինեն ապահովել արդարացի հավասարակշռություն բախվող շահերի միջեւ»:

70. Մեծ պալատը գտել է, որ յուրաքանչյուր դեպքում յուրովի է գնահատվում, թե որոշում կայացնելիս արդյոք լիարժեք են պաշտպանվել կողմերի շահերը:

71. Մարզային ու Շրջանային դատարաններում գործի լսումների ժամանակ դիմողն ունեցել է բոլոր հնարավորություններն ինչպես ցանկացած փաստարկ հոգուտ իրեն ներկայացնելու, այնպես էլ հասու լինելու այն ողջ տեղեկատվությանը, որի վրա դատարանը հիմնվել է (*mutatis mutandis*, Տ.Պ-ն. եւ Կ.Ս.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, կետեր 78-83, եւ Պ.Կ.-ն եւ Ս.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 56547/00, կետեր 136-38 ECHR 2002-VI):

72. Մարզային դատարանի համար հիմք են հանդիսացել ծնողների հայտարարությունները, երեխայի մանկապարտեզի աշխատակիցների հայտարարությունները եւ Անչափահասների հարցերով գրասենյակի աշխատակիցների ցուցմունքները (տես վերը՝ կետ 15): Շրջանային դատարանը հարցրել է փորձագետի կարծիքը, թե արդյոք երեխայի հետ շփումը բխում է երեխայի լավագույն շահերից: Այդ կարծիքի հիման վրա որոշել է երեխային դատարանում չհարցաքննել (տես կետեր 18, 22-23): Փորձագետն իր կարծիքը ներկայացրել է դիմողին, երեխային եւ երեխայի մորը հանդիպելուց հետո:

73. Երեխային դատարանում լսելու խնդրի կապակցությամբ Ղատարանը գտել է, որ, որպես կանոն, ներպետական դատարանների խնդիրն է իրենց ներկայացված ապացույցների գնահատումը, ներառյալ համապատասխան փաստաթղթերն օգտագործելու համար միջոցները /տես Վիդալն ընդդեմ Բելգիայի գործով 1992թ. ապրիլի 22-ի վճիռը, Շարքեր Ա, 235-Բ, էջեր 32-33, կետ 33/: Չափազանց կլիներ ասել, որ ներպետական դատարաններից միշտ պահանջվում է դատարանում լսել երեխային խնամքի հետ առնչվող գործերով, սակայն այս հարցը կախված է յուրաքանչյուր գործի հանգամանքներից, հաշվի առնելով տվյալ երեխայի տարիքը եւ հասունությունը:

74. Այդ կապակցությամբ Ղատարանը ցանկացել է ուշադրություն հրավիրել այն փաստի վրա, որ առաջին լսումների ժամանակ երեխան եղել է 3 տարեկան 10 ամսական, իսկ Շրջանային դատարանում լսումների ժամանակ՝ 5 տարեկան 2 ամսական: Փորձագետը զրուցելով երեխայի, մոր, հոր հետ, եզրակացրել է, որ

երեխայի հետ շփման իրավունքը չի բխում երեխայի շահերից, քանի դեռ չեն հաղթահարվել ծնողների միջեւ կոնֆլիկտները: Ինչ վերաբերում է դատարանում երեխային լսելուն, փորձագետը բացատրել է, որ երեխայի հարցաքննությունը վտանգ կներկայացնի վերջինիս համար, եւ այդ վտանգը չի կարող հաղթահարվել որեւէ հատուկ մեթոդի կիրառմամբ:

75. Քննության առնելով փորձագետի կողմից երեխայի հետ հանդիպման ժամանակ կիրառված մեթոդները եւ նրա զգուշավոր մոտեցումը հարցին՝ Դատարանը գտել է, որ Շրջանային դատարանը, հիմնվելով փորձագետի եզրակացությունների վրա, չի գերազանցել գնահատման իր շրջանակները, նույնիսկ դիմողի վերաբերյալ երեխային կոնկրետ հարցադրումներ չանելու պարագայում:

76. Տվյալ համատեքստում Դատարանը նշել է, որ Շրջանային դատարանում դատավարության ընթացքում դիմողի կողմից փորձագետին ներկայացված բացարկը մերժվել է եւ դիմողը քննադատել է նրա կողմից կիրառված գիտական մոտեցումը: Դիմողն այս փաստարկներն օգտագործում է ներկա դատավարությունում, սակայն Դատարանը որեւէ հիմք չունի կասկածի տակ առնելու փորձագետի կարողությունները կամ այն միջոցները, որով նա հարցաքննել է երեխային:

77. Դատարանը, հաշվի առնելով վերոհիշյալը եւ պատասխանող պետության գնահատման սահմանները, գտել է, որ գերմանական դատարանների դատավարական մոտեցումը եղել է ողջամիտ եւ ձեռք են բերվել բավարար նյութեր ու ապացույցներ, որպեսզի կայացվի գործով փաստարկված վճիռ: Դատարանը, ուստի կարող է ընդունել, որ պահպանվել են Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածից բխող ընթացակարգային պահանջները:

78. Ուստի տվյալ դեպքում տեղի չի ունեցել Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում:

III. Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի՝ 8-րդ հոդվածի հետ համակցված, ենթադրյալ խախտում

79. Դիմողը գանգատարկել է առ այն, որ դարձել է խտրական վերաբերմունքի զոհ՝ ի խախտումն Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի՝ 8-րդ հոդվածի հետ համակցված:

Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածը նախատեսում է.

«Սույն Կոնվենցիայում իրավունքներից և ազատություններից օգտվելն ապահովվում է առանց խտրականության, այն է՝ անկախ սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, լեզվից, կրոնից, քաղաքական կամ այլ համոզմունքից, ազգային կամ սոցիալական ծագումից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելուց, գույքային դրությունից, ծննդից կամ այլ դրությունից»:

1. Պալատի կարծիքը

80. Պալատը գտել է, որ գերմանական օրենսդրության համաձայն արտամուսնական կապից ծնված երեխայի հոր իրավունքները՝ կապված խնամակալության, շփման հետ, ավելի նվազ բարենպաստ սահմաններում են, քան ամուսնալուծված հոր նույնաբնույթ իրավունքները: Այս կապակցությամբ Պալատը նկատել է, որ, ի տարբերություն ամուսնալուծված հոր, արտամուսնական կապից ծնված երեխայի հայրը չունի երեխայի հետ շփման իրավունք, եւ մոր առարկությունն այդ շփմանը կարող է հաղթահարվել միայն դատարանի կողմից, եթե այդպիսի շփումը բխում է երեխայի շահերից: Ըստ Պալատի՝ առանցքային հարցը կայանում է նրանում, որ դատարանները երեխայի եւ հոր միջեւ շփումը չեն համարել երեխայի շահերից բխող, այլ վճռորոշ գործոն են համարել մոր բացասական վերաբերմունքը եւ ծնողների միջեւ առկա լարված դրությունը /կետեր 54-55/:

81. Ինչ առնչվում է վերաբերմունքի տարբերության արդարացմանը, Պալատը, նկատի ունենալով գործի յուրահատուկ հանգամանքները, համոզիչ չի համարել Կառավարության փաստարկը, ըստ որի՝ արտամուսնական կապից ծնված երեխաների հայրերը շահագրգռված չեն երեխաների հետ շփման հարցում եւ ցանկացած ժամանակ կարող են խզել արտամուսնական հարաբերությունները, և եզրակացրել է, որ եղել է Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի՝ 8-րդ հոդվածի (կետեր 56-61) հետ համակցված, խախտում:

2. Կողմերի փաստարկները

(a) Դիմողը

82. Դիմողն ընդգծել է, որ, համաձայն նախկին օրենսդրության, մայրը հնարավորություն է ունեցել մերժելու արտամուսնական կապից ծնված իր երեխայի հետ հոր որևէ շփում: Թեև Շրջանային դատարանը գտել էր, որ դիմողը խնդրել էր շփվելու իրավունք՝ հիմնվելով իր դստեր հանդեպ տածած անկեղծ սիրո վրա, այն վճռորոշ գործոն է համարել մոր ցանկությունը եւ նրա վերաբերմունքը հոր նկատմամբ: Եական հանգամանքն այն է, որ ներպետական դատարաններն արտամուսնական կապից ծնված երեխայի և հոր միջև սերտ կապը չեն գնահատել նախևառաջ որպես ի շահ երեխայի: Սոր բացասական վերաբերմունքը և կոնֆլիկտային իրավիճակում ծնողների միջև անխուսափելի լարված հարաբերությունները, չնայած հոր պատասխանատու դրդապատճառներին, վճռորոշ են եղել շփման իրավունքից զրկելու համար: Այդպիսի իրավիճակում հիմքեր կան եզրակացնելու, որ երեխայի հոր նկատմամբ խնդրո առարկա դատավարությունում դրսևորվել է նվազ բարենպաստ վերաբերմունք, քան դրսևորվում է ամուսնալուծված հոր նկատմամբ: Նրա կարծիքով, վերաբերմունքի համար որեւէ օբյեկտիվ պատճառ չի եղել:

(b) Կառավարությունը

83. Կառավարությունը պնդել է, որ անցյալում արտամուսնական կապից ծնված երեխաների հայրերը հաճախ որևէ հետաքրքրություն չէին ցուցաբերում իրենց երեխաների նկատմամբ: Քաղաքացիական օրենսգրքի 1711 հոդվածի 2-րդ կետն այդ առումով չի գնահատվել որպես խտրական (տես՝ Գլեյշոֆն ընդդեմ Գերմանիայի, թիվ 9530/81, Հանձնաժողովի 1984թ. մայիսի 14-ի որոշումը): Գերմանական օրենսդիր մարմինն արձագանքել է սոցիալական հարաբերությունների վերջին փոփոխություններին՝ 1997թ. դեկտեմբերին ընդունելով ընտանեկան նոր օրենսգիրք: Չնայած այդ բարեփոխմանը, Քաղաքացիական օրենսգրքի 1711 հոդվածը եղել է համատեղելի Կոնվենցիայի հետ:

84. Ամեն դեպքում, ինչպես էլսհոլդի գործում (վճիռը մեջբերված է վերը՝ 59-61 կետեր), դիմողի գործում 1711 հոդվածի կիրառումը խտրականություն

չի հանդիսացել: Այդ կապակցությամբ, Կառավարությունը հիշեցրել է շրջանային դատարանի վճիռը, որ միայն հիմնավոր դրդապատճառները չեն կարող արդարացնել երեխայի հետ տեսակցության իրավունքը, եթե երեխան կտուժի ծնողների միջև գոյություն ունեցող լարված հարաբերություններից շփման յուրաքանչյուր դեպքում, որը կխաթարի նրա հետագա զարգացումը: Հետևաբար, Շրջանային դատարանն իր որոշումը խարսխել է ոչ միայն այն հիմքի վրա, որ շփումը չի կարող նպաստել երեխայի բարեկեցությանը, այլ ավելի լուրջ պատճառի վրա, որ այն անհամատեղելի է եղել երեխայի բարեկեցության հետ:

3. Դատարանի գնահատականը

85. Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածը միայն լրացնում է Կոնվենցիայի և դրա արձանագրությունների այլ նյութական դրույթները: Այն չունի անկախ գոյություն եւ գործում է միայն նյութական դրույթներով պաշտպանվող իրավունքների և ազատությունների հետ կապի մեջ: Այնուամենայնիվ, 14-րդ հոդվածի կիրառումը չի ենթադրում մեկ կամ ավելի նման դրույթների խախտում, և այս առումով այդ հոդվածն ինքնավար է, 14-րդ հոդվածի կիրառման համար բավական է, որ գործի փաստերը վերաբերեն Կոնվենցիայի կամ դրա Արձանագրությունների մեկ այլ նյութական դրույթի (տես ի թիվս այլ վճիռների՝ Աբդուլազիզը, Ինտրիզը և Բալկանդալին ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի գործով 1985թ. մայիսի 28-ի վճիռը, Շարք Ա, թիվ 94, էջ 32, կետ 22):

Դատարանը գտել է, որ սույն գործի փաստերը Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի շրջանակում են եւ, հետևաբար, Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի դրույթները կիրառելի են (տես վերը՝ կետ 49):

86. Ամուսնությունից ծնված երեխաների՝ ամուսնալուծված հայրերի հետ համեմատած՝ արտամուսնական կապից ծնված երեխաների հայրերի վիճակի կապակցությամբ Դատարանը գտել է, որ խնդրո առարկա ժամանակահատվածում գերմանական Քաղաքացիական օրենսգրքի համապատասխան դրույթները, այն է՝ օրինական ամուսնությունից ծնված երեխաների նկատմամբ խնամք չիրականացնող հայրերին վերաբերող 1634 հոդվածի 1-ին կետը և արտամուսնական կապից ծնված երեխաների հայրերին

վերաբերող 1711 հոդվածի 2-րդ կետը, պարունակում էին տարբեր չափորոշիչներ (տես վերը՝ կետեր 33-34): Առաջին կատեգորիայի ծնողն ուներ երեխայի հետ շփման օրինական իրավունք, որը կարող էր սահմանափակվել կամ դադարեցվել, եթե անհրաժեշտ էր ի շահ երեխայի, մինչդեռ երկրորդ դեպքում ծնողի շփումը երեխայի հետ կախված էր երեխայի մոր բարենպաստ դիրքորոշումից կամ դատարանի որոշումից, որը գտնում է, որ այդպիսի սերտ կապը բխում է երեխայի շահերից:

87. Անհատական դիմումի արդյունք հանդիսացած այդ գործերում, սակայն, Ղատարանի խնդիրը չէ ուսումնասիրել ներպետական օրենսդրությունը՝ վերացական ձևով, այլ պետք է ուսումնասիրի, թե ինչպես է տվյալ օրենսդրությունը կոնկրետ հանգամանքներում կիրառվել տվյալ անձի նկատմամբ: Ուստի Ղատարանն անհրաժեշտ չի համարել ուսումնասիրել, թե արդյոք նախկին գերմանական օրենսդրությունը՝ որպես այդպիսին, այն է՝ Քաղաքացիական օրենսգրքի 1711 հոդվածի 2-րդ կետը չարդարացված տարբերակում է կատարում արտամուսնական կապից ծնված երեխաների հայրերի և ամուսնալուծված հայրերի միջև՝ Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի իմաստով: Ղատարանի լուծելիք հարցն է՝ թե արդյոք սույն գործում Քաղաքացիական օրենսգրքի 1711 հոդվածի 2-րդ կետի կիրառումը հանգեցրել է դիմողի նկատմամբ չարդարացված խտրական վերաբերմունքի՝ ամուսնալուծված զույգի համեմատությամբ (Էլսհոլզի վճիռը, մեջբերված վերը՝ կետ 59):

88. Պալատը եզրակացրել է, որ գերմանական դատարանները խտրական մոտեցում են ցուցաբերել դիմողի նկատմամբ: Պալատն իր վճիռը հիմնավորել է հետևյալ կերպ.

«55. Սույն դեպքի նկատմամբ գերմանական դատարանների ցուցաբերած մոտեցումն այն օրենսդրության արտացոլումն է, որը, ի տարբերություն ամուսնալուծված հայրերի, արտամուսնական կապից ծնված երեխաների հայրերին դնում է ավելի նվազ նպաստավոր վիճակում: Ի տարբերություն ամուսնալուծված հայրերի, արտամուսնական կապից ծնված երեխաների հայրերը չեն ունեցել իրենց երեխաների հետ շփման ոչ մի իրավունք, և շփվելու հարցում՝ մոր մերժումը կարող էր հաղթահարվել միայն դատարանի կողմից, երբ շփումն ի շահ երեխայի է: Ակնհայտ էր, որ այդպիսի կանոնների դեպքում և նման հանգամանքներում արտամուսնական կապից ծնված երեխայի հոր համար ստեղծվում է ապացուցման դժվարին բեռ: Առանցքային պահն այն է, որ դատարանները երեխայի և հոր միջև սերտ կապը չեն գնահատել նախևառաջ որպես երեխայի շահերից բխող: Մոր բացասական վերաբերմունքը և ծնողների միջև անխուսափելի լարված հարաբերությունները՝ կոնֆլիկտային իրավիճակում, անկախ հոր պատասխանատու դրդապատճառներից, շփման իրավունքի մերժման համար

լինելով վճռորոշ, հիմքեր կան եզրակացնելու, որ լսումների ընթացքում դիմողի նկատմամբ՝ որպես երեխայի հոր, դրսևորվել է նվազ բարենպաստ վերաբերմունք, քան ամուսնալուծված հոր նկատմամբ:

56. 14-րդ հոդվածի նպատակների համար՝ վերաբերմունքի տարբերությունը հանդիսանում է խտրական, եթե այն չունի որևէ օբյեկտիվ և ողջամիտ արդարացում, այն է՝ եթե այն չի հետապնդում իրավաչափ նպատակ, կամ եթե կիրառվող միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև չկա համամասնության ողջամիտ հարաբերակցություն: Բացի դրանից, Պայմանավորվող պետությունն օգտվում է գնահատման որոշակի ազատությունից՝ որոշելով, թե արդյոք եւ ինչ ծավալով է նմանատիպ իրավիճակում կիրառվող տարբերակված մոտեցումն արդարացված (Լագերը և Բուրիմին ընդդեմ Նիդեռլանդների, 28369/95, կետ 57, ECHR 2000-X):

57. Համաձայն Դատարանի նախադեպային իրավունքի, պետք է խիստ ծանրակշիռ պատճառներ գործեն, որպեսզի ծագման հիմքով տարբերակված մոտեցումը համատեղելի լինի Կոնվենցիայի հետ (տես վերը մեջբերված Լագերը և Բուրիմին):

58. Սույն գործում Դատարանի համար համոզիչ չեն Կառավարության պարզաբանումները, որոնք հիմնվում են ընդհանուր դատողությունների վրա, որ արտամուսնությունից ծնված երեխաների հայրերը շահագրգռված չեն իրենց երեխաների հետ շփման հարցում և կարող են ցանկացած ժամանակ արտամուսնական կապերը խզել:

59. Այդպիսի դատողությունները կիրառելի չեն դիմողի նկատմամբ: Նա փաստորեն երեխայի ծնվելու ժամանակ՝ 1988թ. հունիսին, ապրել է երեխայի մոր հետ և կապեր է պահպանել նրա հետ մինչև 1990թ. հոկտեմբեր: Նա ընդունել է հայրությունը և ատճառներով: սկսել ալիմենտ վճարել: Եվ որ ամենակարևորն է՝ նաև շարունակել է ցուցաբերել կոնկրետ հետաքրքրություն նրա հետ շփվելիս՝ պայմանավորված անկեղծ դրդապատճառներով:

60. Կառավարությունն անկեղծորեն խոստովանել է, որ արտամուսնական ընտանիքների թիվն աճել է: Դիմողի գանգատի կապակցությամբ Շրջանային դատարանը հայտարարել է օրենսդրական անհապաղ բարեփոխման անհրաժեշտության մասին: Օրենսդրության սահմանադրականությունը վիճարկող գանգատները գտնվում են Դաշնային սահմանադրական դատարանի քննության ընթացքում: Ընտանեկան նոր օրենսդրությունը, վերջին հաշվով, ուժի մեջ է մտել 1998թ. հուլիսին:

Դատարանը ցանկացել է պարզաբանել, որ այդ փոփոխությունները չեն կարող ինքնին ցույց տալ, որ նախորդ նորմերը հակասել են Կոնվենցիային: Սակայն դրանք, իրոք, ցույց են տալիս, որ խնդրո առարկա օրենսդրության նպատակը, այն է՝ երեխաների ու նրանց ծնողների շահերի պաշտպանությունը, հնարավոր է նաեւ ձեռք բերվել առանց ծննդյան հիմքով պայմանավորված տարբերության (տես՝ *mutatis mutandis*, Ինգեն ընդդեմ Ավստրիայի 1987թ. հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, Շարք Ա, թիվ 126, էջ 19, կետ 44)»:

89. Մեծ պալատը գտել է, Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի հիման վրա, որ գերմանական դատարանի որոշումները, մերժելով շփման իրավունքը,

ընդունվել են ի շահ երեխայի: Այդ կապակցությամբ այն մատնանշել է դատարանների պատճառաբանությունները՝ հիմնված ծնողների միջև խիստ վարված հարաբերությունների, որոնց հաղորդակից էր երեխան, և այն վտանգի վրա, որ այցելությունները կազդեին երեխայի վրա և կմիջամտեին նրա բնականոն զարգացմանը: Ղատարանը նաև գտել է, որ որոշում ընդունելու ընթացքն ապահովել է դիմողի շահերի անհրաժեշտ պաշտպանությունը:

90. Ուստի Ղատարանը պետք է պարզի, թե արդյոք դիմողի ընտանեկան կյանքին միջամտությունը, որն ինքնին թույլատրելի է՝ համաձայն 8 հոդվածի 2-րդ կետի, կատարվել է խտրական միջոցով (տես՝ «Բելգիայի կրթության ոլորտում լեզուների օգտագործման վերաբերյալ օրենքների տեսակետների վերաբերյալ» գործով 1968թ. հուլիսի 23-ի վճիռը, Շարք Ա, թիվ 6, էջեր 33-34, կետ 9. Բելգիական ոստիկանության ազգային միությունն ընդդեմ Բելգիայի գործով 1975թ. հոկտեմբերի 27-ի վճիռը, Շարք Ա, թիվ 19, էջ 19, կետ 44. Ռեքվենիյն ընդդեմ Հունգարիայի GC, թիվ 25390/94, կետ 67, ECHR 1999-III. տես նաև՝ Արևելաաֆրիկյան ասիացիներն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի, թիվ 4403/70 և շար., Հանձնաժողովի 1973թ. դեկտեմբերի 14-ի որոշումը և 78-A որոշումը, էջ 67, կետ 226):

91. Ղատարանը համաձայն է Պալատի հետ, որ կան տարրեր, որոնցով սույն գործը տարբերվում են էլսիոլգի գործից (մեջբերված վերը՝ կետեր 60-61): Այնտեղ Ղատարանը նշել էր, որ այդ գործի փաստերի հիման վրա չի կարելի ասել, որ ամուսնալուծված հոր նկատմամբ վերաբերմունքն ավելի բարենպաստ էր: Այդ կապակցությամբ նա նշել է, որ գերմանական դատարանների որոշումները հստակորեն հիմնվել են երեխայի զարգացման համար վտանգի վրա, եթե նա պետք է, մոր ցանկությանը հակառակ, նորից վերականգներ շփումը դիմողի՝ իր հոր հետ: Բացի դրանից, Ղաշնային սահմանադրական դատարանը հաստատել է, որ ընդհանուր իրավասության դատարանները կիրառել են նույն թեստը, ինչ կիրառել են ամուսնալուծված հոր նկատմամբ:

92. Սույն գործում, մոր կողմից դիմողի նկատմամբ խոր թշնամանքի և նրան առարկելու հետևանքով ակնհայտ կոնֆլիկտային իրավիճակում գերմանական դատարանները գտել են, որ Քաղաքացիական օրենսգրքի 1711 հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն միայն առանձնահատուկ հանգամանք-

ները կկարողանան արդարացնել այն ենթադրությունը, որ դիմողի հետ անձնական շփումը կարող է մշտապես օգտակար արդյունք ունենալ երեխայի բարեկեցության համար: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ այդ դատարանները համոզված են եղել դիմողի պատասխանատու դրդապատճառների, երեխային նրա նվիրվածության եւ նրա անկեղծ զգացմունքների հարցում՝ նրանք հոր վրա դրել են ավելի ծանր բեռ, քան դրվում է ամուսնալուծված հայրերի վրա՝ համաձայն Քաղաքացիական օրենսգրքի 1634 հոդվածի 1-ին կետի: Ղատարանը նաև ուշադրություն է հրավիրում, որ Շրջանային դատարանը, այն նույն ժամանակ, երբ արտամուսնությունից ծնված երեխաներին առնչվող օրենսդրության բարեփոխումները համարել է անհրաժեշտ, բացահայտորեն հայտարարել է, որ նա իրեն համարել է կաշկանդված 1711 հոդվածի 2-րդ կետով, որն արտամուսնությունից ծնված երեխաների հայրերին դրել է ավելի թույլ իրավական վիճակում:

93. Ինչպես հիմնավորապես սահմանված է Ղատարանի նախադեպային իրավունքում, վերաբերմունքի տարբերությունը խտրականություն է համարվում 14-րդ հոդվածի նպատակների համար, եթե այն չունի որևէ օբյեկտիվ և ողջամիտ արդարացում, այն է՝ եթե այն չի հետապնդում իրավաչափ նպատակ, կամ եթե կիրառվող միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև չկա համամասնության ողջամիտ հարաբերակցություն: Պայմանավորվող պետությունն օգտվում է գնահատման որոշակի ազատությունից՝ որոշելով, թե արդյոք եւ ինչ ծավալով է նմանատիպ իրավիճակում կիրառվող տարբերակված մոտեցումն արդարացված (տես վերը մեջբերված Աբդուլազիզը, Քաբալեսը և Բալկանդալին, էջեր 35-36, կետ 72):

94. Ղատարանն արդեն նշել է, որ պետք է խիստ ծանրակշիռ պատճառներ գործեն, որպեսզի ծագման հիմքով տարբերակված մոտեցումը համատեղելի լինի Կոնվենցիայի հետ (տես՝ Մագուրեկն ընդդեմ Ֆրանսիայի, թիվ 34406/97, կետ 49, ECHR 2000-II, և Լագերն ու Բուրիմին ընդդեմ Նիդեռլանդների, թիվ 28369/95, կետեր 37-38, ECHR 2000-X): Նույնը ճիշտ է այն հարաբերություններում ծնված երեխայի հոր նկատմամբ վերաբերմունքի տարբերության համար, որում արտամուսնական կապեր

ունեցող կողմերն ապրել են համատեղ, ամուսնության վրա հիմնված հարաբերություններից ծնված երեխայի հոր հետ համեմատած:

95. Հետևաբար, տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի՝ 8-րդ հոդվածի հետ համակցված, խախտում:

IV. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 14-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

96. Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածը երաշխավորում է.

«Եթե Դատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ դրա Արձանագրության խախտում և եթե Կոնվենցիայի Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական օրենսդրությունն ընձեռում է միայն մասնակի փոխհատուցման հնարավորություն, ապա Դատարանը, անհրաժեշտության դեպքում, տուժած կողմին արդարացի բավարարում է տրամադրում»:

A. Վնասը

97. Պալատի լսումների ժամանակ դիմողը պահանջել է 3.000.000 եվրո (EUR)՝ կրած նյութական եւ ոչ նյութական վնասի դիմաց: Պալատը տրամադրել է 50.000 գերմանական մարկ (DEM) (մոտավորապես 25.565 EUR)՝ որպես փոխհատուցում այն ոչ նյութական վնասների դիմաց, որը նա կրել է Կոնվենցիայի 8-րդ և 14-րդ հոդվածների խախտման արդյունքում, քանի որ նա ներպետական դատավարությունում կորցրել էր առնվազն իր շահերի երաշխավորման հնարավորությունը և եղել է ընթացակարգային թերացումների և խտրականության զոհ:

98. Մեծ պալատում լսումների ժամանակ դիմողը պահանջել է 150.000 EUR, պնդելով, որ Պալատի կողմից տրամադրված չափով գումարը համարժեք փոխհատուցում չէ այն տառապանքների դիմաց, որն ինքը կրել է ընկճվածության վիճակում, ինչն ազդել է իր արդյունավետ աշխատունակության վրա:

99. Կառավարությունը պնդել է, որ դիմողն ի վիճակի չի եղել ցույց տալու որևէ պատճառական կապ շփման իրավունքի մերժման և աշխատելու իր պիտանիության միջև: Ինչ վերաբերում է նախորդ վճիռներին, որոնք առնչվում էին շփման իրավունքին, Կառավարությունն առաջարկել է

35.000 DEM- 55.000 DEM (19895 EUR` 28120 EUR-ի) ոչ նյութական վնասների փոխհատուցման համար:

100. Մեծ պալատը գտել է Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի` 8-րդ հոդվածի հետ համակցված, խախտում, բայց ինքնին 8-րդ հոդվածի հիման վրա` ընտանեկան կյանքի հարգման նյութական իրավունքի խախտում` ոչ: Դիմողի նկատմամբ նրա ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքի բավարարման հարցում խտրականությունը հնարավոր է, որ նրան պատճառել է անհանգստություն և ընկճվածություն, որը չի կարող ինքնին փոխհատուցվել խախտման փաստի ճանաչմամբ: Գնահատելով իրավահավասարության հիման վրա, Ղատարանը դիմողին որպես փոխհատուցում տրամադրել է 20.000 EUR:

B. Ծախքերը և ծախսերը

101. Պալատում լսումների ժամանակ դիմողը պահանջել է 13.046.17 DEM (մոտավորապես 6 670 EUR)` գերմանական դատարաններում կրած ծախքերի ու ծախսերի համար:

102. Պալատը, գտնելով, որ ծախքերի ու ծախսերի մի մասն է կատարվել փաստացի և անհրաժեշտորեն` շփման իրավունքին առնչվող լսումների համատեքստում, տրամադրել է 8.000 DEM (մոտավորապես 4.090EUR):

103. Մեծ պալատում լսումների ժամանակ դիմողը պահանջել է 5.731.73 EUR` 4.980.13 EUR-ն` գերմանական դատարաններում վարույթի առնչությամբ, և լրացուցիչ 751.60 EUR` դատական ծախքերի և թարգմանիչների ծառայությունների համար կրած ծախսերի դիմաց (251.60 EUR):

104. Կառավարությունն առարկել է` պնդելով, որ շփման իրավունքի առնչությամբ լսումներում կրած վնասների դիմաց դիմողի պահանջած գումարի ամբողջական չափը չափազանց մեծ է, մասնավորապես, որ նա ի վիճակի չի եղել ցույց տալու, որ այդ ծախսերը կրել է շփման իրավունքի առնչությամբ լսումների համար, եւ փաստաբանների հոնորարները գերազանցել են օրենքով նախատեսված սահմանները:

105. Ծախքերը և ծախսերը չեն տրամադրվի համաձայն 41-րդ հոդվածի, եթե չհաստատվի, որ դրանք դիմողը կատարել է փաստացի և

անհրաժեշտորեն, և նաև ողջամիտ են քանակի առումով (տես՝ «Sunday Times»-ն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի (թիվ 1) (50-րդ հոդված), 1980թ. նոյեմբերի 6-ի վճիռը, Շարք Ա, թիվ 38, էջ 13, կետ 23): Բացի դրանից, դատական ծախքերը վերականգնելի են այնքանով, որքանով որ դրանք վերաբերում են բացահայտված խախտմանը (տես՝ Բեյելերն ընդդեմ Իտալիայի (միայն բավարարումը) {GC}, թիվ 33202/96, կետ 27, 28 մայիսի 2002թ.):

106. Ղատարանը գտել է, որ խախտվել է Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածը՝ 8-րդ հոդվածին վերաբերող՝ դիմողի գանգատի առնչությամբ, գտնելով, որ գերմանական դատաարաններում վարույթը եղել է խտրական: Իրավահավասարության հիմքերով նա դիմողին տրամադրել է 4500 EUR:

C. Տոկոսներ՝ չվճարման դեպքում

107. Ղատարանը գտել է, որ փոխհատուցման չվճարման դեպքում տոկոսադրույթը պետք է հիմնվի Եվրոպական կենտրոնական բանկի նվազագույն փոխարկային տոկոսադրույթի վրա, որին պետք է հավելել երեքտոկոս:

Այդ հիմքերով Ղատարանը

1. Վճռում է, միաձայն, որ գերմանական դատարաններում վարույթին մասնակից դատավորներից մեկի կուրության մասին դիմողի գանգատը չի կարող քննության առնվել,

2. Մերժում է, միաձայն, Կառավարության նախնական առարկության մնացած մասը,

3. Վճռում է, տասներկու ձայնով՝ ընդդեմ հինգի, որ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում տեղի չի ունեցել,

4. Վճռում է, միաձայն, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի՝ 8-րդ հոդվածի հետ համակցված խախտում,

5. Վճռում է, միաձայն,

(a) որ Պատասխանող պետությունը պետք է դիմողին երեք ամսվա ընթացքում վճարի հետևյալ գումարը, ավելացրած ցանկացած գումար, որը կարող է հարկվել,

(i) 20.000 EUR (քսան հազար եվրո)՝ կրած ոչ նյութական վնասի դիմաց,

(ii) 4.500 EUR (չորս հազար հինգ հարյուր եվրո)՝ ծախքերի ու ծախսերի դիմաց,

(b) վերոնշյալ եռամսյա ժամկետը լրանալուն պես՝ նշված գումարի չվճարման համար տոկոսադրույքը պետք է հիմնվի Եվրոպական կենտրոնական բանկի՝ չվճարման ժամանակահատվածում նվազագույն փոխարկային տոկոսադրույքի վրա, որին պետք է հավելվել երեքտոկոս:

6.Մերժում է, միաձայն, արդարացի բավարարման վերաբերյալ դիմողի պահանջի մնացած մասը:

Կատարված է անգլերեն և ֆրանսերեն և հրապարակվել է Մարդու իրավունքների պալատում, Ստրասբուրգում, 2003թ. հուլիսի 8-ին:

Լուիզիուս Վիլդհաբեր

Նախագահ

Պո Մահոնի

Քարտուղարի տեղակալ

Կոնվենցիայի 45-րդ հոդվածի 2-րդ կետին և Պատարանի կանոնակարգի 74 կանոնի 2-րդ կետին համապատասխան սույն վճռին կցվում են՝

(a) պրն Ռոզակիսի և տկն Թուլկենսի մասնակի չհամընկնող միասնական հատուկ կարծիքը,

(b) պրն Ռեսի և պրնք Պաստոր Ռիդրուեխոյի և պրն Թյուրմենի մասնակի չհամընկնող միասնական հատուկ կարծիքը:

ԴԱՏԱՎՈՐ ՈՌՋԱԿԻՍԻ ԵՎ ԴԱՏԱՎՈՐ ԹՈՒԼԿԵՆՍԻ ՄԱՍՆԱԿԻ ՉՀԱՄԸՆԿՆՈՂ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ

Ցավոք, ես պետք է չհամաձայնեմ մեծամասնության վճռին՝ սույն գործում 8-րդ հոդվածի խախտում չգտնելու առումով: Իմ դիրքորոշումն այն է, որ սույն գործի հանգամանքներում տեղի է ունեցել և՛ 8-րդ հոդվածի, և՛ 14-րդ հոդվածի՝ 8-րդ հոդվածի հետ համակցված, խախտում: Ես ընդունեցի մեծամասնության կարծիքից տարբերվող դիրքորոշում՝ 8-րդ հոդվածի (առանձին վերցրած) խախտման առնչությամբ, հետեւյալ պատճառաբանությամբ:

1. Գործի հանգամանքներից պետք է նշվեն որոշ տարրեր, որոնք 8-րդ հոդվածի հիման վրա հանդիսանում են առանցքային հարցեր պետության պատասխանատվությունը որոշելիս, այն է՝ երեխայի շատ փոքր տարիքը, հոր հետ լավ հարաբերություններն այն ժամանակ, երբ ծնողներն ապրել են համատեղ, և դատարանների ենթադրությունների «պասիվությունն» առ այն, որ երեխայի և նրա հոր միջև սերտ կապի շարունակումը կլինի ի վնաս երեխայի, դրա հետ մեկտեղ՝ դատարանների կողմից երեխային չլսելը և լսումներին հոր հետագա մասնակցության թույլատրումը մերժելը:

Իրոք, պետք է ի սկզբանե ընդգծվեր, որ երեխան բողոքարկման լսումների ժամանակ եղել է 4 տարեկանից փոքր և 5 տարեկան՝ Շրջանային դատարանի որոշման կայացման ժամանակ: Կարելի է դյուրորեն ենթադրել, որ այդ տարիքում երեխան դեռևս ենթակա է եղել իր կյանքին ճկուն ընտելացման, ներառյալ չեզոք միջավայրում իր հոր հետ պարբերական շփումը: Այդ առումով գործը տարբերվում է Սոմերֆելդն ընդդեմ Գերմանիայի գործում առկա իրավիճակից, որում երիտասարդ աղջիկը եղել է բավականին հասուն, որպեսզի ինքնուրույն որոշի իր ցանկությունը հոր հետ իր հարաբերությունների առումով, գործոն, որն էական է այդ իրավիճակում:

Այդ կապակցությամբ հարկ է նշել, որ գործի հանգամանքներից չի կարող ենթադրվել, որ երեխան դեմ է եղել հոր հետ շփմանը: Երեւում է, որ նրա հարաբերությունները հոր հետ, այն ժամանակ, երբ նրա ծնողները դեռևս ապրել են համատեղ՝ որպես ամուսնական զույգ, եղել են բնականոն և առանց միջադեպերի, և որ հայրը կապված է եղել նրա հետ՝ նրա հանդեպ ցուցաբերելով սեր:

Պետք է ընդգծվի, որ գործի հանգամանքներից պարզորոշ երևում է, որ դատարանների որոշումները հիմնվել են պարզ վարկածի վրա - ինչն առաջին ատյանի փուլում նույնիսկ չի հաստատվել ոչ մի գիտական ուսումնասիրության աղյուսներով - որ իր հոր հետ երեխայի հարաբերությունների շարունակումը կարող է վնասակար լինել երեխայի բարեկեցության համար՝ երեխայի հոր հետ մոր թշնամական հարաբերությունների պատճառով: Դատարանները հանգել են այդ եզրակացություններին՝ ընդհանրապես երեխային չլսելով, հորը լրջորեն չներգրավելով լսումներին, և, ինքնըստինքյան, ենթադրվում է, որ չգործադրելով որևէ ջանք՝ հավասարակշռելու խնդրո առարկա տարբեր շահերը, գտնելով և կայացնելով փոխզիջումային որոշում:

2. Ներպետական դատարանների կողմից հոր շփումն արգելելն եղել է արմատական միջոց, որը ոչ միայն ոչ ժամանակավորապես խոչընդոտել է հոր և դստեր ընտանեկան կյանքի իրավունքին, այլ իրականում լիովին քայքայել է այն: Դա եղել է մի միջոց, որը նախապայմաններ է ստեղծել դստեր՝ իր հորից, որից սերել է նա, մշտապես օտարանալու համար, որը կարող է ոյուրորեն հանգեցնել, ավելի ուշ փուլում, երեխայի կողմից զգացմունքային կապերի խզման և հետագա ցանկացած շփման պահանջի մերժման: Ուստի այս պարագայում մենք չենք առնչվում ժամանակավոր միջոցի, որը կարող է ապագայում շտկվել՝ արգելքի վերացման միջոցով, այլ մշտական ներգործության միջոցների հետ:

3. Իր երեխայի հետ ծնողի շփման իրավունքը՝ նվազագույն իրավունք է: Այն չի կարող հավասարեցվել խնամակալությանը, որում, իհարկե, ազգային իշխանությունների գնահատման ազատությունը՝ շահագրգիռ անձանց շահերի առումով և երեխայի շահերի առումով, լայն է: Ինչպես Դատարանը վճռի 65-րդ կետում ընդգծել է, «անհրաժեշտ է խիստ հսկողություն իրականացնել ծնողական իրավունքների սահմանափակումների նկատմամբ:

Այդ իրավունքների հետագա սահմանափակումները հղի են մեծ վտանգով՝ առ այն, որ երեխայի եւ ծնողի միջեւ կապը կարող է խզվել»։ Հետեւաբար, ժողովրդավարական հասարակությունում միջամտության անհրաժեշտությունը որոշելիս՝ հաշվի առնվող տարբեր գործոնները հավասարակշռելիս, կշիռ պետք է տրվի այնպիսի իրավիճակում կիրառվող արգելքի արմատական բնույթին, երբ ծնողն օգտվում է նվազագույն ընտանեկան կյանքից:

4. Հոր՝ իր դստեր հետ շփում ունենալու իրավունքի կապակցությամբ Դաշնային դատարանների դիրքորոշումն այնպես, ինչպես իրենք են պարզաբանել, հիմնվել է ներպետական օրենսդրության, և մասնավորապես Քաղաքացիական օրենսգրքի 1711 հոդվածի վրա, որը վերաբերում է արտամուսնությունից ծնված երեխայի հետ շփման առումով: Օրենքը հստակ սահմանում է, որ երեխային խնամող անձն է որոշում հոր՝ երեխայի հետ շփվելու իրավունքը (կետ 1), և եթե կապ ունենալը բխում է երեխայի շահերից, խնամակալության դատարանը կարող է որոշել, որ հայրն ունի անձնական շփման իրավունք»:

Դատարանն իր վճռում այդ ներպետական դրույթների ազդեցությունը ծնողի՝ ընտանեկան կյանքի իրականացման իրավունքի վրա, դիտել է որպես Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի՝ կիրառված 8-րդ հոդվածի հետ համակցված, շրջանակի մեջ մտնող հիմնախնդիր, այն է՝ արտամուսնական կապից ծնված երեխայի հոր նկատմամբ խտրականություն՝ ամուսնությունից ծնված երեխայի հոր համեմատությամբ (Քաղաքացիական օրենսգրքի 1634 հոդված). օրինական ամուսնությունից ծնված երեխայի ծնողը, որի պարագայում հայրը կամ մայրը խնամակալություն չեն իրականացրել, ունեցել է երեխայի հետ անձնական շփման իրավունք, այն դեպքում, ինչպես սույն գործում է, արտամուսնությունից ծնված երեխայի համար այդպիսի իրավունք գոյություն չի ունեցել:

Բացի խտրականության հարցից, այդ ժամանակ գործած իրավական ռեժիմը, որը սահմանել է ծնողական իրավունքներն ամուսնության հիման վրա, պարզորոշ ցույց է տալիս, որ օրենքի նպատակը չի եղել հիմնական արժեքի՝ ընտանեկան կյանքի պաշտպանությունը որպես Կոնվենցիային համապատասխան մտադրություն, այլ պարզապես դրա ձևական արտահայտություն: Հետաքրքիր է, կարելի՞ է, արդյոք, օրենքի այդպիսի նպատակը, որը յուրահատուկ կշիռ է հավելում ընտանեկան կյանքի ծիսական

ասպեկտին և ոչ թե իրական կերպերին, որոնք կազմում են ժամանակակից հանրության մեջ ընտանիքի հայեցակարգը, համարել իրավաչափ՝ համաձայն 8 հոդվածի 2-րդ կետի:

Եթե նույնիսկ ընդունենք, որ նպատակը եղել է իրավաչափ, կամ նույնիսկ այն եղել է ավելի ընդարձակ, քան պարզապես ընտանեկան կյանքի ինստիտուցիոնալ ասպեկտի պահպանման նպատակով հարցը, այն է՝ թե արդյոք մենք ժողովրդավարական հասարակությունում անհրաժեշտ ենք համարում օրենքի այն հիմնական կանխադրույթը, ինչպես ամրագրված է 1711 հոդվածի 1-ին կետում, որ անձը (միշտ մայրը), խնամք իրականացնելով երեխայի նկատմամբ, պետք է որոշի երեխայի հետ հոր անմիջական շփման իրավունքը, և որ երեխայի շահը հանդիսանում է դատարանի համար այն միակ չափանիշը, որպեսզի որոշում կայացնի, թե արդյոք հայրն ունի իր երեխայի հետ անձնական շփման իրավունք: Միայն այն փաստը, որ հայրը ցանկանում է իրականացնել ընտանեկան կյանքի իր իրավունքը՝ համաձայն 8-րդ հոդվածի, այնպիսի իրավիճակներում, որոնք վնասակար չեն երեխայի համար, բավարար չէ, ըստ օրենքի, թույլատրել նրան օգտվելու մարդու իրավունքների այդ տարրական առավելությունից:

Ինչպես ես նշեցի վերոնշյալ տողերում, որ ներպետական դատարանների վրա մեծ ազդեցություն է ունեցել օրենքի այդ դրույթը և այն կարևորությունը, որը վերագրվել է մոր ցանկությանը՝ որոշելու հոր՝ իր երեխայի հետ կապ հաստատելու կամ պահպանելու իրավունքը: Ես գտնում եմ, որ այդ իրավական կարգավորումը և միջոցը, որը կիրառվել է ներպետական դատարանների կողմից, հանդիսանում են Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում:

ԴԱՏԱՎՈՐ ՈՇՄԻ, ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐ ՊԱՍՏՈՐ ՌԻԴԲՈՒԵԽՈՅԻ ԵՎ

ՏՅՈՒՐՄԵՆԻ ՄԱՍՆԱԿԻ ԶՀԱՄԸՆԿՆՈՂ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ

1. Ինչպես Սոմերֆելդն ընդդեմ Գերմանիայի վճռում, մենք չենք կարող, ցավոք, համաձայնել մեծամասնության կարծիքին, որ չի եղել 8-րդ հոդվածի ոչ մի խախտում:

2. Այդ գործում 8-րդ հոդվածի հիման վրա բարձրացված հիմնարար հիմնախնդիրը վերաբերում է այդ հոդվածով նախատեսված

ընթացակարգային պահանջներին, պահանջներ, որոնք Ռատարանն արդեն զարգացրել և պարզաբանել է բազմաթիվ առիթներով: Երեխաների հետ ծնողների շփման իրավունքի հետ կապված հիմնական պահանջներից մեկն այն է, որ առկա են իրավական երաշխիքներ՝ ծնողների ու երեխաների՝ ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքի արդյունավետ պաշտպանությունն ապահովելու համար (տես՝ Էլշոլզն ընդդեմ Գերմանիայի, {GC}, թիվ 25735/94, կետ 49, ECHR 2000-VIII, Կուտզներն ընդդեմ Գերմանիայի, թիվ 46544/99, կետեր 65-66, ECHR 2002-1. Քովեզին և Մորսելին ընդդեմ Իտալիայի, թիվ 52763/99, 9 մայիսի 2003թ.): Այդ «շփման ծնողական իրավունքների» վճռորոշ տարրը կայանում է այն հարցում, թե արդյոք դիմողին ընդհանուր առմամբ որոշման ընդունման գործընթացում ներգրավելու մակարդակն ապահովել է նրա շահերի անհրաժեշտ պաշտպանությունը: Ընթացակարգային կանոնը, որն առաջին անգամ սահմանվել է Էլշոլզի գործում (մեջբերված է վերը), այն է, որ ներպետական դատարանները երեխայի լավագույն շահերի բարդ հարցը պետք է գնահատեին հոգեբանական փաստարկված և ժամանակակից եզրակացության հիման վրա, և որ երեխային, եթե հնարավոր է, պետք է «լսել» հոգեբան-փորձագետի և դատարանի կողմից:

3. Մենք գտնում ենք, որ այս գործում դիմողը բավարար չափով չի ներգրավվել որոշման ընդունման գործընթացում՝ այն փաստի պատճառով, որ այն ժամանակ դիմողի 5-ամյա դուստրը, որի հետ նա հարաբերություններ է ունեցել ավելի քան երկու տարի, երբ նրանք ապրել են միասին, չեն լսել անձնապես: Մարզային դատարանի համար դիմողի՝ իր դստեր հետ շփման իրավունքը մերժելու համար վճռորոշ գործոն էր «ծնողների միջև խիստ տարբերությունը» և մոր առարկությունը՝ երեխայի և հոր միջև ցանկացած շփման դեմ, թեև դատարանը հասկացել է, որ հայրն անկեղծ զգացմունքներ է ունեցել իր դստեր նկատմամբ: Շրջանային դատարանը լսել է փորձագետին, որը հանգել էր այն եզրակացության, որ շփման իրավունքի վերապահումը՝ առանց ծնողների միջև կոնֆլիկտի հաղթահարման ի շահ երեխայի չէ: Ռա կնշանակի, այլ կերպ ասած, որ առանց մոր համաձայնության հայրը երբեք չի կարող ստանալ շփման իրավունք: Այդ հանգամանքներում չի կարող բացառվել այն հնարավորությունը, որ մայրը փորձել է լիովին օտարել երեխային իր կենսաբանական հորից: Այդպիսի վարքագիծը հնարավոր է

դարձել Քաղաքացիական օրենսգրքի 1711 հոդվածի հիման վրա ձեւավորված վիճակի պայմաններում:

4. Նաև Պալատը նշել էր (վճռի 47 և 48 կետերում), որ ինքը՝ փորձագետը նույնիսկ երեխային չէր հարցրել իր հոր մասին: Եթե նույնիսկ 5-ամյա աղջնակի ցանկությունը չէր կարող վճռորոշ լինել շփման հարցի լուծման համար, սակայն փորձագետի համար կարևոր կլիներ իմանալ այն հարցին երեխայի պատասխանը, թե արդյոք նա կցանկանար տեսնել իր հորը, որպեսզի պարզվեր երեխայի ճշմարիտ ցանկությունը: Մենք կարող ենք միայն ընդգծել Պալատի եզրակացությունը, որ դիմողի՝ երեխայի հետ հարաբերությունների վերաբերյալ ստույգ և լիարժեք տեղեկատվությունն անփոխարինելի նախապայման է երեխայի իրական ցանկությունը պարզելու եւ այդպիսով վտանգի տակ գտնվող շահերի միջեւ արդարացի հավասարակաշռություն ապահովելու համար» (Պալատի վճռի 48-րդ կետ):

5. Այդ գործում նաև, ինչպես որ Սոմերֆելդում, ներպետական դատարանների կողմից որոշումներ կայացնելու ժամանակ գործող օրենքը, այսինքն՝ արտամուսնությունից ծնված երեխաների հայրերի կարգավիճակի և օրինական ամուսնությունից ծնված երեխաների հայրերի կարգավիճակի միջև խտրականությունը, ազդեցություն է գործել մի ամբողջ դատավարության վրա, ուստի ոչ միայն խախտվել է Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածը՝ համակցված 8-րդ հոդվածի հետ, այլ նաև զգալիորեն նպաստել է 8-րդ հոդվածի՝ առանձին վերցրած, խախտմանը: Դիմողն ի սկզբանե գտնվել է բավականին ծանր դրության մեջ: Օրենքի համաձայն անհրաժեշտ էր ապացուցել, որ երեխայի հետ անձնական շփումը կլինի ի շահ երեխայի, այն դեպքում, երբ ամուսնական հարաբերություններից ծնված երեխաների համար այդ շահը ենթադրվում է, և շփման իրավունքը կարող է մերժվել միայն այն պարագայում, երբ այն հակասում է երեխայի լավագույն շահերին: Մյուս կողմից, արտամուսնությունից ծնված երեխաների հայրերը պետք է ապացուցեն, որ երեխայի հետ իրենց շփումը դրական ազդեցություն կունենա երեխայի շահերի համար: Այդ կանոնը դիմողին՝ պրն Սահինին, դրել է խիստ անբարենպաստ դրության մեջ: Որպեսզի նա ապացուցեր, որ հետագա շփումը կլինի ի շահ իր դստեր, պետք է հաղթահարեր երեխայի մոր ակնհայտ առարկությունը: Որպեսզի պարզվեր, որ այդպիսի շփումը չի խախտի մոր և երեխայի միջև հարաբերությունը, անհրաժեշտ էր երեխայի հետ խոսել իր հոր մասին: Այն

փաստը, որ հայրը որևէ կերպ չի հիշատակվել երեխայի մոտ՝ ոչ հոգեբան-փորձագետի, ոչ անմիջականորեն դատարանի կողմից, որը, հնարավոր է, հաշվի է առել երեխայի փոքր տարիքը, հոր վրա է թողել ապացուցման բեռը: Չկա այն հարցի որևէ բավարար պատասխան, թե ուրիշ էլ ինչ պետք է անել դիմողը, որպեսզի ապացուցեր, որ իր հետ աղջկա հարաբերությունները կլինեն ի շահ երեխայի, եզրակացություն, որն ամուսնությունից ծնված երեխաների համար կենթադրվեր՝ համաձայն գործող օրենքի:

Որոշման կայացման գործընթացին դիմողի ոչ բավարար չափով մասնակցության (նրան մերժել են անմիջականորեն իր դստեր հետ դատարանի դահլիճում կամ դրանից դուրս խոսելու հնարավորությունից, նույնիսկ հոգեբան-փորձագետի ներկայությամբ՝ երեխայի լավագույն շահերի համար), ինչպես նաև ապացուցման բեռի պատճառով, մենք հանգել ենք այն եզրակացության, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում:

ՌՅԱԲԻԽՆ ԸՆԴԴԵՄ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԳՈՐԾԸ

CASE OF RYABYKH v. RUSSIA

Դատարանի 2003թ. հուլիսի 24-ի

վճիռը

Ստրասբուրգ

ՓԱՍՏԵՐ

I. ԳՈՐԾԻ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ

7. Դիմողը ծնվել է 1949 թվականին՝ Ռուսաստանի Բելգորոդի մարզի Նինովկա գյուղում:

A. Սկզբնական դատավարությունը

8. Դիմողը չճգրշտված ամսաթվի հայցեր է ներկայացրել Ռուսաստանի Խնայբանկի Նովի Օսկոլի մասնաճյուղի, Ռուսաստանի Խնայբանկի և պետության դեմ: Նա պնդում էր, որ 1991 թվականից ի վեր իր հաշիվներում գտնվող Խնայողությունների արժեքը նշանակալիորեն նվազել է տնտեսական բարեփոխումների արդյունքում: Իր Խնայողությունները տասնամյակների ծանր աշխատանքի արդյունքն էին, և ինքը մտադիր էր այդ գումարով բնակարան գնել: Այդուհանդերձ, պետությունը չի վերահաշվարկել ավանդադրված գումարները՝ վերացնելու համար արժեզրկման հետևանքները, ինչպես պահանջվում էր 1995թ. մայիսի 10-ին ընդունված «Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիների Խնայողությունների վերականգնման և պաշտպանության մասին» դաշնային օրենքով (*Федеральный закон "О восстановлении и защите сбережений граждан Российской Федерации"*, այսուհետ՝ Խնայողությունների մասին օրենք):

1. Շրջանային դատարանի առաջին վճիռը

9. 1997թ. դեկտեմբերի 30-ին Նովի Օսկոլի շրջանային դատարանը, դատավոր Լեբեդինսկայայի նախագահությամբ, վճիռ է կայացրել հոգուտ դիմողի՝ պետական գանձարանից դիմողի օգտին 129.544.106 ռուբլի¹ (RUR) գանձելու մասին: Դատարանը մերժել է պատասխանողների հիմնական փաստարկն առ այն, որ Խնայողությունների մասին օրենքով նախատեսված փոխհատուցման աղյուսակը գործնականում չի կարող կիրառվել, քանի դեռ դրա վերաբերյալ չի ընդունվել հատուկ ենթաօրենսդրական ակտ: Նշելով, որ Խնայողությունների մասին օրենքը երաշխավորված ավանդները ճանաչում է որպես պետության ներքին պարտք, և որ պետությունը ժամանակին չի ընդունել պարտքը հատուցելու համար անհրաժեշտ իրավական ակտեր, դատարանը եզրակացրել է, որ պատասխանողները ենթակա են քաղաքացիական պատասխանատվության:

10. 1998թ. փետրվարի 28-ին Բելգորոդի մարզային դատարանը վերաքննիչ բողոքի հիման վրա բեկանել է վճիռը և վերադարձրել կրկնակի քննության:

2. Շրջանային դատարանի երկրորդ վճիռը

11. 1998թ. հունիսի 8-ին Նովի Օսկոլի շրջանային դատարանը, նույն կազմով, կայացրել է 1997թ. դեկտեմբերի 30-ի իր վճռին համանման վճիռ: Փոխհատուցման գումարը, սակայն, 133.963.70 RUR: Վճռի դեմ բողոք չի ներկայացվել, և այն ուժի մեջ է մտել տասն օր անց՝ 1998թ. հունիսի 18-ին:

12. Կատարողական վարույթը հարուցվել է 1999թ. հունվարի 18-ին:

B. Հսկողական կարգով վերանայումը և հետագա ընթացակարգերը

1. Հսկողական կարգով վերանայումը

¹ Գումարը նշված է՝ առանց 1998թ. դրամական միավորի խոշորացումը հաշվի առնելու: «Ռուսական դրամի անվանական արժեքի վերանայման և արժեքային ստանդարտների մասին» 1997թ. օգոստոսի 4-ի հրամանագրի համաձայն 1998թ. հունվարի 1-ից 1000 հին ռուբլին հավասարեցվում էր 1 նոր ռուբլուն:

13. Կատարողական գործողությունների ընթացքում, չձգրտված ամսաթվի Բելգորոդի մարզային դատարանի նախագահը 1998թ. հունիսի 8-ի վճռի դեմ հսկողական բողոք է ներկայացրել այն հիմքով, որ այն հակասում է նյութական իրավունքին:

14. Բողոքը Բելգորոդի մարզային դատարանի նախագահությունը քննության է առել 1999թ. մարտի 19-ին: Ընդունելով բողոքում նշված հիմնավորումները, Նախագահությունը բեկանել է 1998թ. հունիսի 8-ի վճիռը և մերժել դիմողի բոլոր հայցերը: Դիմողը չէր տեղեկացվել հսկողական կարգով գործը վերանայելու մասին և չէր հրավիրվել Նախագահությունում անկացվող լսումներին մասնակցելու:

15. 1999թ. հունիսի 17-ին կատարողական գործողությունները դադարեցվել են:

16. 2001թ. հունվարի 4-ին Գերագույն դատարանի փոխնախագահը Նախագահության 1999թ. մարտի 19-ի վճռի դեմ ներկայացրել է հսկողական բողոք:

17. 2001թ. հունվարի 22-ին Գերագույն դատարանը բողոքն ընդունել է վարույթ: Այն պաշտպանել է Նախագահության հիմնավորումները 1998թ. հունիսի 8-ի վճիռը բեկանելու մասին, որոշելով, սակայն, որ դիմողի հայցը չպետք է մերժվի ամբողջությամբ, քանի որ այդպիսով վերջինս անհիմն կերպով զրկվում է դրամական փոխհատուցում ստանալու իրավունքից: Ընդունվել է նաև, որ չի հարգվել նրա՝ Նախագահության կողմից իր գործի վերանայման մասին տեղեկացվելու իրավունքը: Գործը վերադարձվել է Նովի Օսկոլի շրջանային դատարան՝ նոր քննության:

2. Շրջանային դատարանի երրորդ վճիռը

18. 2001թ. հունիսի 4-ին Նովի Օսկոլի շրջանային դատարանը, միևնույն կազմով, կայացրել է իր երրորդ վճիռը՝ դիմողի օգտին: Փոխհատուցման գումարը ներառում էր 188.724 RUR՝ որպես սղաճի փոխհատուցում և 60.000 RUR՝ որպես բարոյական վնասի փոխհատուցում: Դատարանը նշել է, որ դիմողի խնայողությունները վերահաշվարկելու՝ Կառավարության պարտավորության կատարումը պարբերաբար ձգձգելու արդյունքում դիմողին բարոյական տառապանք է պատճառվել:

19. 2001թ. օգոստոսի 14-ին, բողոքարկման արդյունքում, վճիռը Բելգորոդի մարզային դատարանի կողմից բեկանվել է և գործն ուղարկվել նոր քննության:

3. Շրջանային դատարանի չորրորդ վճիռը

20. 2001թ. սեպտեմբերի 19-ին Նովի Օսկոլի շրջանային դատարանը, միևնույն կազմով, ևս մեկ անգամ վերահաստատել է իր դիրքորոշումը և վճիռ կայացրել՝ 2001թ. հունիսի 4-ի իր վճռում նշված չափով դիմողին փոխհատուցում վճարելու մասին:

21. 2001թ. հոկտեմբերի 30-ին վերաքննիչ դատարանը բեկանել է այդ վճիռը և գործն ուղարկել Նովի Օսկոլի շրջանային դատարան՝ լրացուցիչ քննության: Ինչպես թույլ է տալիս Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 305-2 հոդվածը, կարգադրվել է, որ գործը քննության առնվի դատարանի այլ կազմով:

4. Շրջանային դատարանի հինգերորդ վճիռը

22. 2002թ. փետրվարի 27-ին Նովի Օսկոլի շրջանային դատարանը, դատավոր Ջիմինովի նախագահությամբ, մերժել է դիմողի հայցը՝ օրենքով նախատեսված հիմքերի բացակայության պատճառաբանությամբ:

23. 2002թ. ապրիլի 2-ին Բելգորոդի մարզային դատարանն այդ վճիռն անփոփոխ է թողել:

24. 2002թ. մայիսի 8-ին Բելգորոդի մարզային դատարանի նախագահությունը բեկանել է վճիռը՝ հսկողական կարգով գործը վերանայելու՝ մարզային դատարանի նախագահի միջնորդության հիման վրա: Նախագահությունը հայտարարել է, որ նշված դատարանները ոտնահարել են դիմողի՝ Սահմանադրությամբ և Կոնվենցիայով նախատեսված հիմնարար իրավունքները:

5. Շրջանային դատարանի վեցերորդ վճիռը

25. 2002թ. հունիսի 10-ին Նովի Օսկոլի շրջանային դատարանը, նույն կազմով, կայացրել է նոր վճիռ, որում, *inter alia*, հաշվի առնելով Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը, հայցը բավարարվել է մասամբ՝ դիմողին տրամադրելով 231.059.19 RUR:

26. Պատասխանողների բողոքը Բելգորոդի մարզային դատարանի կողմից մերժվեց 2002թ. հուլիսի 16-ին, որից հետո 2002թ. հունիսի 10-ի որոշումն ուժի մեջ է մտել:

6. Հաշտության համաձայնություն

27. 2002թ. նոյեմբերի 1-ին դիմողը և Բելգորոդի մարզի կառավարության փոխնախագահին ստորագրել են հաշտության համաձայնություն, ըստ որի՝ դիմողը պարտավորվում էր հրաժարվել 248.724 RUR գանձելու վերաբերյալ 2002թ. հունիսի 10-ի վճռից բխող իր պահանջներից: Նույն օրը համաձայնությունը կողմերի պահանջով Նովի Օսկոլի շրջանային դատարանի կողմից հաստատվել է համաձայնության կարգադրությամբ:

28. 2002թ. նոյեմբերի 6-ին դիմողը Բելգորոդի մարզային դատարան է ներկայացրել 2001թ. նոյեմբերի 1-ի համաձայնության կարգադրությունը չեղյալ համարելու մասին դիմում:

29. 2002թ. նոյեմբերի 19-ին դիմողը հետ է վերցրել այդ դիմումը: Ըստ նրա՝ կառավարությունն իր համար 330.000 ռուբլով բնակարան էր գնել Նովի Օսկոլում, և որ ինքն այլևս պետության դեմ ուղղված բողոք չունի:

30. 2003թ. մարտի 23-ին դիմողը Ղատարանին տեղեկացրել է, որ բնակարանի արժեքը չի հատուցում իր կրած վնասները, քանի որ 1991թ. խնայողական հաշվում իր ունեցած գումարը Միացյալ Նահանգների դոլարի վերածելու դեպքում գերազանցում է բնակարանի արժեքը: Դիմողը Ղատարանին խնդրել է կայացնել որոշում, որով ինքը կկարողանար պետությունից պահանջել գումարների տարբերությունը:

II. ԳՈՐԾԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

31. Խնդրո առարկա ժամանակահատվածում գործող՝ 1964թ. Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքին համապատասխան վճիռներն ուժի մեջ են մտել հետևյալ կարգով.

«Հոդված 208. Ղատարանի վճռի ուժի մեջ մտնելը

Վճիռն ուժի մեջ է մտնում վճռաբեկ բողոք ներկայացնելու ժամկետը լրանալուց հետո, եթե նման բողոք չի ներկայացվել: Եթե վճիռը վճռաբեկ բողոքի հիման վրա չի բեկանվում, վճիռն օրինական ուժի մեջ է մտնում վերադաս դատարանի կողմից որոշում ընդունելուց հետո»:

32. Հետադարձ ուժի միակ հետագա հնարավորությունը հսկողական բողոքի հատուկ ընթացակարգն էր, որը դատարաններին հնարավորություն էր ընձեռում վերանայել ուժի մեջ մտած վճիռները:

«Հոդված 319. Այն որոշումները և վճիռները, որոնք կարող են վերանայվել հսկողության կարգով

ՌԴ բոլոր դատարանների օրինական ուժի մեջ մտած որոշումները և վճիռները կարող են վերանայվել հսկողության կարգով՝ սույն օրենսգրքի 320-րդ հոդվածում թվարկված պաշտոնատար անձանց բողոքների հիման վրա»:

33. Բողոք ներկայացնելու՝ պաշտոնատար անձանց իրավասությունը կախված է նրանց զբաղեցրած պաշտոնից և տարածքային ընդդատությունից.

«Հոդված 320. Բողոք ներկայացնելու իրավասություն ունեցող անձինք

Բողոք կարող են ներկայացնել.

1) ՌԴ Գլխավոր դատախազը՝ ՌԴ ցանկացած դատարանի որոշման կամ վճռի դեմ,

2) ՌԴ Գերագույն դատարանի նախագահը՝ Գերագույն դատարանի նախագահության որոշումների դեմ, ինչպես նաև՝ Գերագույն դատարանի՝ որպես առաջին ատյանի դատարան հանդես եկող, քաղաքացիական գործերով դատական կոլեգիայի որոշումների ու վճիռների դեմ,

3) ՌԴ գլխավոր դատախազի տեղակալները՝ ՌԴ ցանկացած դատարանի որոշման կամ վճռի դեմ, բացառությամբ ՌԴ Գերագույն դատարանի նախագահության որոշումների,

4) ՌԴ Գերագույն դատարանի նախագահի տեղակալները՝ Գերագույն դատարանի՝ որպես առաջին ատյանի դատարան հանդես եկող քաղաքացիական գործերով դատական կոլեգիայի որոշումների ու վճիռների դեմ,

5) ՌԴ դատախազը, ՌԴ Գերագույն դատարանի նախագահը և նրանց տեղակալները՝ ՌԴ ցանկացած դատարանի որոշման կամ վճռի դեմ, բացառությամբ ՌԴ Գերագույն դատարանի նախագահության որոշումների,

6) ՌԴ ինքնավար հանրապետության Գերագույն դատարանի, երկրամասային, մարզային, քաղաքային դատարանի, ինքնավար մարզի դատարանի և ինքնավար օկրուգի դատարանի նախագահը, քաղաքի, ինքնավար հանրապետության, երկրամասի, մարզի, քաղաքի, ինքնավար մարզի և ինքնավար օկրուգի դատախազը՝ շրջանային (քաղաքային) ժողովրդական դատարանների որոշումների ու վճիռների և գործը վերաքննիչ կարգով քննող համապատասխանաբար ինքնավար հանրապետության Գերագույն դատարանի, երկրամասային, մարզային, քաղաքային դատարանի, ինքնավար մարզի և ինքնավար օկրուգի քաղաքացիական գործերով դատական կոլեգիաների որոշումների դեմ»:

34. Այդպիսի բողոք ներկայացնելու լիազորությունը հայեցողական է, այսինքն՝ բացառապես գործին առնչվող պաշտոնատար անձի հայեցողությանն է թողնված որոշել՝ այս կամ այն գործով հսկողական բողոք ներկայացնելն անհրաժեշտ է, թե՛ ոչ:

35. 322-րդ հոդվածի համաձայն՝ 320-րդ հոդվածում թվարկված պաշտոնատար անձինք, գործին ավելի հիմնավոր ծանոթանալու պատճառաբանությամբ, որոշակի հանգամանքների առկայության դեպքում կարող են ստանալ գործի նյութերը՝ բողոքի համար լրացուցիչ հիմքեր գտնելու նպատակով:

36. Օրենսգրքի 323-րդ հոդվածը համապատասխան պաշտոնատար անձանց իրավունք է վերապահում կասեցնել վճռի կամ որոշման կատարումը՝ մինչև հսկողական բողոքի քննության ավարտը:

37. Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածը սահմանում է, որ գործին առնչվող պաշտոնատար անձը պարտավոր է կազմված բողոքն ուղարկել համապատասխան դատարան՝ գործին մասնակցող անձանց թվին համապատասխան թվով օրինակներով:

38. 325-րդ հոդվածը նախատեսում է հետևյալը.

«Կողմերին և գործին մասնակցող այլ անձանց ուղարկվում են իրենց գործով ներկայացված բողոքների պատճենները:

Անհրաժեշտության դեպքում կողմերը և գործին մասնակցող այլ անձինք տեղեկացվում են գործի քննության ժամանակի և վայրի մասին:

Բողոքի պատճենները գործին մասնակցող անձանց ուղարկում է դատարանը:

Դատարանը գործի քննության ժամկետը նշանակում է այն հաշվարկով, որպեսզի գործին մասնակցող անձինք հնարավորություն ունենան գրավոր բացատրություններ և լրացուցիչ նյութեր ներկայացնել բողոքի վերաբերյալ»:

39. Օրենսգրքի 328-րդ հոդվածի համաձայն՝ հսկողական բողոքի հիման վրա հարուցված վարույթը, որպես կանոն, իրականացվում է բանավոր, և կողմերին իրավունք է վերապահված պարզաբանումներ տալ դատավորի կողմից գործը ներկայացնելուց հետո:

40. Հսկողական բողոք քննող դատարանները լայն լիազորություններով են օժտված վերջնական որոշումներ կայացնելու առումով.

«Հոդված 329. Գործը հսկողության կարգով քննող դատարանների իրավասությունները

Գործը հսկողության կարգով քննելիս դատարանն իր որոշմամբ կամ վճռով իրավասու է՝

1) որոշումը կամ վճիռը թողնել անփոփոխ, իսկ բողոքն՝ առանց բավարարման,

2) ամբողջությամբ կամ մասամբ բեկանել որոշումը կամ վճիռը և գործն ուղարկել առաջին կամ վերաքննիչ ատյանի դատարան՝ նոր քննության,

3) ամբողջությամբ կամ մասամբ բեկանել որոշումը կամ վճիռը և դադարեցնել գործի վարույթը կամ դիմումը թողնել առանց քննության,

4) նախկինում կայացված որոշումներից կամ վճիռներից մեկը թողնել ուժի մեջ,

5) բեկանել կամ փոփոխել առաջին, վերաքննիչ կամ հսկողական ատյանի դատարանի որոշումը և կայացնել նոր որոշում՝ գործը չուղարկելով նոր քննության, եթե տեղի է ունեցել նյութական իրավունքի նորմերի ոչ ճիշտ կիրառում կամ մեկնաբանություն»:

41. Հսկողական կարգով դատական որոշումները բեկանելու հիմքերը հետևյալն են.

«Հոդված 330. Հսկողական կարգով դատական որոշումները բեկանելու հիմքերը

...

1) նյութական իրավունքի նորմերի ոչ ճիշտ կիրառումը կամ մեկնաբանությունը,

2) դատավարական իրավունքի նորմերի էական խախտումը, որը հանգեցրել է դատարանի անօրինական որոշման կամ վճռի կայացման: ...»:

42. Հսկողական բողոք ներկայացնելու համար ժամանակային սահմանափակումներ գոյություն չունեն, և, գործնականում, այդպիսի բողոքներ կարող են ներկայացվել վճիռներն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ ցանկացած պահի:

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՐՑԵՐ

I. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 6-ՐԴ ՀՈՂՎԱԾԻ 1-ԻՆ ԿԵՏԻ ՎԻՃԱՐԿՎՈՂ ԽԱՆՏՈՒՄ

43. Դիմողը պնդել էր, որ Բելգորոդի մարզային դատարանի 1999թ. մարտի 19-ի որոշումը, որով բեկանվել էր իր օգտին կայացված, ուժի մեջ մտած վճիռը, խախտել է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը: Նույն հոդվածի առնչությամբ նա նաև պնդել էր, որ Բելգորոդի մարզային դատարանի նախագահությունում գործի վարույթը եղել է ոչ արդարացի, քանի որ ինքը չի տեղեկացվել հսկողական բողոք ներկայացնելու մասին, և որ ինքը չի հրավիրվել մասնակցելու լսումներին: Նախագահության որոշման մասին նա տեղեկացել էր միայն որոշումը կայացնելուց հինգ ամիս անց:

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համապատասխան մասով սահմանված է.

«Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները, կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքը, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային լսումների իրավունք: ...»:

A. Արդյո՞ք դիմողը դեռևս համարվում է «զրի»

44. Գործն ընդունելի հայտարարելիս Ղատարանը քննության է առել այն հարցը՝ արդյո՞ք դիմողը կարող է համարվել Կոնվենցիայի վիճարկվող խախտումների զոհ: Քանի որ դրանից հետո տեղի են ունեցել մի շարք իրադարձություններ, մասնավորապես, Նովի Օսկոլի շրջանային դատարանի 2002թ. հունիսի 10-ի վճիռը և բնակարանի ձեռքբերումը, Ղատարանը հարկ է համարել կրկին անդրադառնալ այդ խնդրին:

45. Վերը նշված իրադարձությունների ժամանակագրությունից երևում է, որ պետությունը ջանքեր է գործադրել դիմողի դրությունը մեղմելու ուղղությամբ, նախ՝ նրա խնայողություններն իրենց իրական արժեքով վերադարձնելու մասին վճիռ կայացնելու, ապա՝ նրա համար բնակարանի ձեռք բերելու ձևով:

46. Այդուհանդերձ, պետության մեղքով չէ, որ դիմողի խնայողությունները չեն փոխհատուցվել, ինչն էլ ընկած է 6-րդ հոդվածի հիման վրա ներկայացված գանգատի հիմքում (*X-ն ընդդեմ Գերմանիայի*, թիվ 8724/79, Հանձնաժողովի 1980թ. մարտի 6-ի որոշում, Վճիռներ և հաշվետվություններ 20, էջ 226, *Ռուժինսկան ընդդեմ Լեհաստանի* (վճիռ), թիվ 45223/99, ՄԻԵԿ 1999-VI, *Գայդուկը և այլոք ընդդեմ Ռուրաինայի* (վճիռ), թիվ 45526/99, ՄԻԵԿ 2002-VI, կամ, որպես առավել նոր վճիռ, *Ապոլոնովն ընդդեմ Ռուսաստանի* (վճիռ), թիվ 67578/01, 2002թ. օգոստոսի 29): Այդ կապակցությամբ Ղատարանը մտահոգություն է արտահայտել դիմողի՝ Կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքների վրա հսկողական բողոքի քննության ունեցած ազդեցության առնչությամբ:

47. Այդ կապակցությամբ Ղատարանը վերահաստատել է, որ դիմողի օգտին վճիռ կայացնելը կամ միջոցներ ձեռնարկելն սկզբունքորեն բավարար չէ նրան «զոհի» կարգավիճակից զրկելու համար, քանի դեռ իշխանությունները գործնականում չեն ընդունել Կոնվենցիայի խախտումը և չեն փոխհատուցել պատճառված վնասը (տես *Ամուրոն ընդդեմ Ֆրանսիայի*, 1996թ. հունիսի 25-ի վճիռ, *Զեկույցներ, վճիռներ և որոշումներ* 1996-III, էջ 846, կետ 36, և *Ղալբանն ընդդեմ Ռումինիայի* [GC], թիվ 28114/95, կետ 44, ՄԻԵԿ 1999-VI):

48. Իրականում իր խնայողությունները վերահաշվարկելու մասին դիմողի հայցն ի վերջո բավարարվել է: Սակայն դա չի նշանակում, որ պետությունը հետևողական է եղել 1998թ. հունիսի 8-ի վճիռի ուժի մեջ մտնելուց հետո դիմողի իրավունքները վերականգնելու հարցում:

49. Այլ կերպ ասած՝ այն փաստը, որ դիմողի պահանջներն ի վերջո բավարարվել են, ինքնին չի վերացնում իրավական անորոշությունների

հետևանքները, որոնք նա ստիպված է եղել կրել 1998թ. հունիսի 8-ի ուժի մեջ մտած վճիռը բեկանվելուց հետո երեք տարվա ընթացքում (տես *Բրունարեսկուն ընդդեմ Ռունինիայի* [GC], թիվ 28342/95, կետ 50, ՄԻԵԿ 1999-VII):

50. Այս հանգամանքները հաշվի առնելով Ղատարանը գտել է, որ դիմողը պետք է շարունակի համարվել «զոհ»՝ բողոք ներկայացնելով առ այն, որ Բելգորոդի մարզային դատարանի նախագահության 1999թ. մարտի 19-ի որոշումը և դրա հետևանքները խախտել են 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանված իրավունքները:

B. Էական հանգամանքներ հսկողական բողոքի վերաբերյալ

51. Չանգառի առարկայի կապակցությամբ Ղատարանը վերահաստատել է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանված արդարացի դատաքննության իրավունքը պետք է մեկնաբանվի Կոնվենցիայի նախաբանի լույսի ներքո, որի համապատասխան մասով նախատեսված է, որ պայմանավորող կողմերը պետք է ապահովեն իրավունքի գերակայությունը: Իրավունքի գերակայության հիմնադրույթներից մեկն իրավական հստակության սկզբունքն է, որը, ի թիվս այլ խնդիրների, պահանջում է, որ դատարանների ուժի մեջ մտած որոշումները կրկին չդառնան քննարկման առարկա (տես վերը նշված *Բրունարեսկուի* գործը, կետ 61):

52. Իրավական հստակությունը ենթադրում է *res judicata* սկզբունքի հարգում (ibid., կետ 62), որն իրենից ներկայացնում է վճիռների վերջնական լինելու սկզբունք: Այս սկզբունքը սահմանում է, որ որևէ կողմ իրավասու չէ պահանջել ուժի մեջ մտած և կատարման ենթակա վճռի վերանայում պարզապես գործը կրկին քննելու և գործով նոր վճիռ կայացնելու նպատակով: Գործը վերանայելու՝ վերադաս դատարանների իրավասությունը պետք է իրականացվի դատական սխալները և արդարադատության իրականացման ընթացքում տեղ գտած թերությունները շտկելու, այլ ոչ թե նոր քննություն սկսելու նպատակով: Վերանայումը չպետք է կրի քողարկված բողոքարկման բնույթ, և գործի վերաբերյալ երկու կարծիքի առկայությունը չի կարող հիմք հանդիսանալ գործը կրկին քննության առնելու համար: Այս սկզբունքից շեղումը կարող է արդարացվել միայն էական և անհետաձգելի հանգամանքների առկայության դեպքում:

53. Դիմողի գործի պարագայում, այդուհանդերձ, 1998թ. հունիսի 8-ի վճիռը Բելգորոդի մարզային դատարանի նախագահության կողմից 1999թ. մարտի 19-ին բեկանվել էր այն հիմքով, որ Նովի Օսկովի շրջանային դատարանի դատավոր Լեբեդինսկայան սխալ է մեկնաբանել համապատասխան օրենքները: Նախագահությունը մերժել է դիմողի պահանջները և գործը կարճել, դրանով իսկ առջինից դարձնելով մի ամբողջ դատավարություն, որն ավարտվել էր Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 208 հոդվածին համապատասխան կատարման ենթակա վճռով, և որի կապակցությամբ կատարողական գործողություններ էին ձեռնարկվել:

54. Դատարանը նշել է, որ 1998թ. հունիսի 8-ի վճռի դեմ հսկողական բողոքը բերել էր Բելգորոդի մարզային դատարանի նախագահը, ով դատավարության մասնակից չէր եղել և ում այդ իրավասությունը տրված էր Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 319-րդ և 320-րդ հոդվածներով: Ինչպես և վերը նշված *Քրուճարեսկուի* գործի առնչությամբ Ռուսիայի օրենսդրությունում, այս դեպքում ևս դատարանի նախագահի այս լիազորության իրականացումը որևէ ժամկետով սահմանափակված չէր, ուստի այդ վճիռների կատարումը կարող էր անժամկետ ձգձգվել:

55. Դատարանը կրկնում է, որ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը երաշխավորում է յուրաքանչյուրի իրավունքը՝ իր իրավունքների ու պարտականությունների վերաբերյալ հայց ներկայացնելու դատարան: Այդպիսով, այն մարմնավորում է «դատարան դիմելու իրավունքը», որում դատարանի մատչելիությունը, այն է՝ քաղաքացիական գործերով դատարան հայց ներկայացնելու իրավունքը հանդիսանում է մեկ դրսեւորում: Այդուհանդերձ, այդ իրավունքն անիրատեսական կլինի, եթե պայմանավորվող կողմի ներպետական օրենսդրությունը թույլ է տալիս, որ ուժի մեջ մտած, կատարման ենթակա դատական որոշումն ի կատար չածվի՝ ի վնաս կողմերից մեկի: Անհեթեթ կլիներ, եթե 6-րդ հոդվածի 1-ին կետն ամենայն մանրամասնությամբ նկարագրեր դատավարության կողմերին տրվող դատավարական երաշխիքները՝ արդարացի, հրապարակային և չձգձգվող դատական քննությունը՝ առանց դատական որոշումներն ի կատար ածելուն հետամուտ լինելու: Եթե 6-րդ հոդվածը դիտարկենք որպես բացառապես դատարան դիմելու հնարավորությունների մատչելիությանը և դատավարության ընթացքին վերաբերող, կհանգենք այնպիսի իրավիճակների, որոնք հարիր չեն լինի իրավունքի գերակայության սկզբունքին, ինչը պայմանավորվող կողմերն ստանձնել են հարգել

Կոնվենցիան վավերացնելիս (տես *Հորնսբին ընդդեմ Հունաստանի*, 1997թ. մարտի 19-ի վճիռ, *Չեկոյցներ* 1997-II, 510-11 էջեր, կետ 40):

56. Ղատարանը գտնում է, որ ղատարան դիմելու՝ դիմողի իրավունքն անիրատեսական է նաև այն դեպքում, եթե պայմանավորող կողմի օրենսդրությունը վերադաս ղատարանին թույլ է տալիս պետական պաշտոնյայի դիմումի հիման վրա բեկանել ուժի մեջ մտած և կատարման ենթակա դատական որոշումը:

57. Հսկողական բողոքի ընթացակարգով 1998թ. հունիսի 8-ի որոշումը չեղյալ համարելով՝ Բելգորոդի մարզային ղատարանի նախագահությունը խախտել է իրավական որոշակիության սկզբունքը և դիմողի՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանված «ղատարան դիմելու իրավունքը»:

58. Հետևաբար, տեղի է ունեցել այդ հոդվածի խախտում:

C. Հսկողական բողոք. դատավարական հարցեր

59. Ինչ վերաբերում է Բելգորոդի մարզային ղատարանում անցկացված դատական լսումների ընթացքում տեղ գտած թերություններին, Ղատարանը գտել է հետևյալը. քանի որ դիմողի «ղատարան դիմելու» իրավունքը խախտվել է հենց հսկողական բողոքի ընթացակարգի կիրառմամբ՝ դատավարության ընթացքում Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված դատավարական երաշխիքների առկայությանն անդրադառնալը նպատակահարմար չէ:

II. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ ԹԻՎ 1 ԱՐԾԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ 1-ԻՆ ՀՈԴՎԱԾԻ ՎԻՃԱՐԿՎՈՂ ԽԱՆՏՈՒՄ

60. Դիմողն այնուհետև պնդել է, որ Պետությունը չի վերահաշվարկել իր խնայողությունները և որ իր գործով բերված հսկողական բողոքը և իր օգտին կայացված վճիռը բեկանելը խախտել են Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը: Այդ դրույթը նախատեսում է հետևյալը.

«Յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունք ունի: Ոչ ոքի չի կարելի զրկել սեփական գույքից՝ բացառությամբ հանրային շահերի պաշտպանության համար և օրենքով ու միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով նախատեսված պայմաններով:

Վերոնշյալ դրույթները, այնուամենայնիվ, չեն խոչընդոտում պետության իրավունքը՝ կիրառել այնպիսի օրենքներ, որոնք այն անհրաժեշտ է համարում սեփականության՝ ընդհանուր շահերին համապատասխան օգտագործման վերահսկողությունն իրականացնելու կամ հարկերի կամ մյուս գանձումների կամ տուգանքների վճարումն ապահովելու համար»:

61. Ղատարանը կրկնել է, որ վճռով սահմանված պարտավորությունը թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի նպատակների համար կարող է դիտվել որպես «գույք» (ի թիվս այլ փաստաթղթերի, տես *Բուրդովն ընդդեմ Ռուսաստանի*, թիվ 59498/00, կետ 40, ՄԻԵԿ 2002-III, և դրանցում նկարագրված դեպքերը): Ավելին, նման վճռի բեկանումը՝ ուժի մեջ մտնելուց և բողոքարկման ոչ ենթակա դառնալուց հետո, խախտում է իր գույքից անարգել օգտվելու՝ դիմողի (ուս օգտին վճիռը կայացվել է) իրավունքը (տես վերը նշված *Բրունարեսկուի* գործը, կետ 74):

62. Ինչևէ, 1998թ. հունիսի 8-ի վճռով որոշվել էր դիմողի օգտին գանձել 133.963.70 RUR: Հսկողական բողոքը բավարարելուց հետո դիմողի գործը քննվել է ևս չորս անգամ՝ ավարտվելով նրանով, որ Պետությունը դիմողին տրամադրել է 330.000 RUR արժեցող բնակարան: Այս գումարը զգալիորեն գերազանցում էր (նույնիսկ արժեզրկումը հաշվի առնելով) այն գումարը, որը նրա օգտին ի սկզբանե վճռվել էր գանձել, և որից նա, իր խոսքերով, կամայականորեն զրկվել էր հսկողական բողոքի արդյունքում:

63. Ավելին, Ղատարանը նկատում է, որ նախկինում մանրամասն քննել է Խնայողական բանկում գտնվող ավանդների՝ պետության մեղքով չվերահաշվարկման վերաբերյալ գանգատներ (տես վերը նշված *Ապոլոնովի* գործը), և թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտումներ չի հայտնաբերել: Այդ գործով Ղատարանը եզրակացրել էր, որ չնայած պրն Ապոլոնովի խնայողությունները նվազել են արժեզրկման արդյունքում, այնուամենայնիվ, թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը պետությանը չի պարտավորեցնում պահպանել ֆինանսական հաստատություններին ի պահ հանձնված գումարների գնողունակությունը: Եվ ոչ էլ Խնայողությունների մասին օրենքն է պետությանը պարտավորեցնում փոխհատուցել արժեզրկման արդյունքում կրած վնասները, ինչպես մեկնաբանել են տեղի դատարանները: Ղատարանն այդ եզրակացությունից սույն գործի կապակցությամբ շեղվելը նպատակահարմար չհամարեց:

64. Սրանից հետևում է, որ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում տեղի չի ունեցել:

III. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 41-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

65. Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածը սահմանում է.

«Եթե Ղատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ դրան կից արձանագրությունների խախտում, իսկ համապատասխան Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական օրենսդրությունն ընձեռում է միայն մասնակի հատուցման հնարավորություն, ապա Ղատարանը որոշում է անհրաժեշտության դեպքում տուժած կողմին արդարացի փոխհատուցում տրամադրել:»:

66. Ղատարանի կանոնակարգի 60-րդ կանոնի համաձայն Ղատարանը նշում է, որ արդարացի փոխհատուցման վերաբերյալ ցանկացած պահանջ պետք է մանրամասնվի կետ առ կետ և գրավոր ներկայացվի համապատասխան կից փաստաթղթերի կամ անդորրագրերի հետ մեկտեղ, «որոնց բացակայության դեպքում Պալատը կարող է ամբողջությամբ կամ մասամբ մերժել պահանջի ընդունումը:»:

67. Տվյալ գործով 2002թ. մարտի 1-ին զանգատն ընդունելի հայտարարելուց հետո դիմողին առաջարկվել է ներկայացնել իր պահանջներն արդարացի փոխհատուցման մասին: Նա սահմանված ժամկետում որևէ այդպիսի պահանջ չի ներկայացրել:

68. Դրանից ելնելով՝ Ղատարանը Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի հիման վրա գումար չի տրամադրել:

ԱՅՍ ՀԻՄՔԵՐՈՎ ԴԱՏԱՐԱՆԸ ՄԻԱԶԱՅՆ

1. *Վճռում է*, որ հսկողական բողոքի հիման վրա ուժի մեջ մտած վճիռը բեկանելու արդյունքում տեղի է ունեցել արդար դատավարության և դատարան դիմելու՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանված իրավունքի խախտում,

2. *Վճռում է* չանդրադառնալ հսկողական վարույթի ընթացակարգի անարդարության վիճարկմանը,

3. Վճռում է, որ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում տեղի չի ունեցել:

Կատարված է անգլերենով և գրավոր ծանուցված է 2003թ. հուլիսի 24-ին՝ Դատարանի կանոնակարգի 77-րդ կանոնի 2-րդ և 3-րդ կետերին համապատասխան:

Սյորեն ՆԻԼՍԵՆ
Փոխքարտուղար

Քրիստոս ՌՈՋԱԿԻՍ
Նախագահ

ԲՐՈՆԻՈՎՍԿԻՆ ԸՆԴԴԵՄ ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ ԳՈՐԾԸ

CASE OF BRONIEWSKI v. POLAND

Դատարանի 2004թ. հունիսի 22-ի

վճիռը

Ստրասբուրգ

ՓԱՍՏԵՐ

I. ԳՈՐԾԻ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ

9. Դիմողը՝ պրն Յեժի Բրոնիովսկին, որը հանդիսանում է Լեհաստանի քաղաքացի, ծնվել է 1944թ. և ապրել Լեհաստանում, Մոտոպոլսկա մարզի Վելիչկա բնակավայրում:

A. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԽՈՐԱՊԱՏԿԵՐԸ

10. Նախապատերազմյան Լեհաստանի արևելյան մարզերը կոչվել են «Սահմանամերձ մարզեր» («Krezy»): Դրանք ընդգրկել են ներկայիս Բելառուսի և Ուկրաինայի լայն տարածքները և Վիլնյուսի շրջակա այն տարածքները, որոնք այժմ հանդիսանում են Լիտվան:

Ավելի ուշ, երբ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո Լեհաստանի արևելյան սահմանը սահմանվեց Նեման (Խոտոր) գետի երկայնքով (որի կենտրոնական ուղեգիծը կազմում էր Քուրզոն գծի մի մասը), «Սահմանամերձ մարզերը» կոչվեցին «Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս գտնվող տարածքներ» («ziemie zabuzaniskie»):

Այդ մարզեր (շրջաններ) 1939թ. սեպտեմբերին ներխուժեց ԽՍՀՄ-ը:

11. Հետագա համաձայնագրերով, որոնք կնքվեցին Լեհական Ազգային ազատագրության կոմիտեի և Ուկրաինայի (9 սեպտեմբերի 1944թ.), Բելոռուսիայի (9 սեպտեմբերի 1944թ.) և Լիտվայի (22 սեպտեմբերի 1944թ.) նախկին Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների միջև («Հանրապետական համաձայնագրեր» (unowy republikanske), Լեհական պետությունն ստանձնեց պարտավորություն փոխհատուցում տրամադրել այն անձանց, ովքեր «հայրենադարձել էին» «Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս գտնվող տարածքներից» և պետք է իրենց սեփականությունը թողնեին այնտեղ: Այդպիսի սեփականությունը սովորաբար հիշատակվում է որպես «Նեման (Խոտոր) գետի տարածքներից դուրս գտնվող սեփականություն»:

12. Ըստ լեհական կառավարության գնահատման՝ 1944թ. մինչև 1953թ. մոտավորապես 1.240.000 մարդ «հայրենադարձել է» համաձայն Հանրապետական համա-

ձայնագրերի դրույթների: Բանավոր լսումների ժամանակ կողմերն ընդունել են, որ հայրենադարձվածների մեծամասնությանը տրամադրվել է փոխհատուցում՝ իրենց հայրենադարձության հետևանքով սեփականության կորստի դիմաց:

Այդ կապակցությամբ, Կառավարությունը նաև հայտարարել է, որ լեհ-խորհրդային սահմանագծի հաստատման արդյունքում (չնայած այն փաստին, որ Լեհաստանի Ղաշնակիցները «փոխհատուցել էին» նախկին Գերմանիայի՝ Օդեր-Նեյսի գծից արելելք ընկնող հողերի հաշվին) - Լեհաստանը կրել է 19.78 % կազմող տարածքային կորուստ:

B. Գործի հանգամանքները

13. Գործի փաստերը, ինչպես ներկայացրել են կողմերը, ստացվել են հետևյալ կերպ:

1. Փաստերը մինչև 10 հոկտեմբերի 1994թ. ժամանակահատվածում

14. Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո դիմողի տատը հայրենադարձել է LWOW-ից (Լվով) (այժմ LVIV Ուկրաինայում):

1947թ. օգոստոսի 19-ին Կրակովում Հայրենադարձության պետական գրասենյակը տվել է վկայական, որով հավաստվել է, որ նա ճանաչել է Լվովում ունեցած իրական սեփականության մի մասը, և որ քննության առարկա սեփականությունը կազմված է մոտ 400 քառ. մ հողից և 260 քառ. մ մակերեսային տիրույթով տնից:

15. 1968թ. հունիսի 11-ին Կրակովի շրջանային դատարանը (Sad Rejonowy) որոշում է կայացրել՝ հայտարարելով, որ դիմողի մայրը ժառանգել է իր մահացած մոր ամբողջ սեփականությունը:

16. Ավելի ուշ՝ չպարզված ամսաթվի, դիմողի մայրը խնդրել է Վելիչկայի քաղաքապետին թույլատրել իրեն գնելու Պետական գանձապետարանին պատկանող կալվածքի, այսպես կոչված՝ «անժամկետ օգտագործման» իրավունքը (prawo uzytkowania wieczystego) (տես նաև ստորև՝ 66-րդ կետը):

17. 1980թ. սեպտեմբերին Կրակովի քաղաքապետարանի փորձագետը գնահատել է Լվովում դիմողի տատի թողած սեփականության արժեքը: Փաստացի արժեքը գնահատվել է 1.949.560 հին լեհական զլոտի (PLZ), բայց, պետության կողմից պատշաճ փոխհատուցման նպատակով, արժեքը սահմանվել է 532.260 PLZ:

18. 1981թ. մարտի 25-ին Վելիչկայի քաղաքապետը կայացրել է որոշում, որով թույլատրվել է դիմողի մորը գնելու Վելիչկայում գտնվող 467 քառ. մ հողամասի անժամկետ օգտագործման իրավունքը: Անժամկետ օգտագործման իրավունքի վճարը եղել է տարեկան 392 PLZ, և տևողությունը սահմանվել է նվազագույնը՝ քառասուն և առավելագույնը՝ իննսունինը տարի: Օգտագործման դիմաց ամբողջ վճարը, որը կազմել է 38.808 PLZ (PLZ 392x99 տարի), հաշվանցվել է 1980թ. սեպտեմբերին փորձագետի կողմից գնահատված արժեքի դիմաց:

2002թ. հունիսին Կառավարության կողմից նշանակված փորձագետը սահմանել էր, որ այդ գործարքի արժեքը կազմում է այն փոխհատուցման 2%-ը, որի իրավունքն ունեցել է դիմողի ընտանիքը (տես նաև ստորև՝ կետ 35):

19. Դիմողի մայրը մահացել է 1989թ. նոյեմբերի 3-ին: 1989թ. դեկտեմբերի 29-ին Կրակովի շրջանային դատարանը որոշում է կայացրել՝ հայտարարելով, որ դիմողը ժառանգել է իր մահացած մոր ամբողջ սեփականությունը:

20. 1992 թվականին, չպարզված ամսաթվին, դիմողը վաճառել է սեփականությունը, որն իր մայրն ստացել էր պետությունից 1981թ.:

21. 1992թ. սեպտեմբերի 15-ին դիմողը դիմել է Կրակովի շրջանային գրասենյակ (Urząd Rejonowy) իրեն տրամադրել Լվովում տատի թողած սեփականության դիմաց փոխհատուցման մնացորդը: Նա շեշտել է, որ իր մահացած մոր ստացած՝ փոխհատուցելի սեփականության արժեքը եղել է զգալիորեն ցածր, քան սեփականության նախասկզբնական արժեքն էր:

22. 1993թ. հունիսի 16-ի նամակով Կրակովի շրջանային գրասենյակի քաղաքաշինության բաժանմունքը հայտնել է դիմողին, որ նրա դիմումը գրանցվել է համապատասխան գրանցամատյանում՝ R/74/92 համարի ներքո: Այդ նամակն այնուհետև շարադրվել է, մասնավորապես, հետևյալ կերպ.

«Մենք հարկ ենք համարում հայտնել Ձեզ, որ ներկայումս Ձեր պահանջի բավարարման որևէ հնարավորություն չկա... 1985թ. ապրիլի 29-ի Հողի կառավարման և հարկադիր օտարման մասին օրենքի 81 հոդվածը դարձել է՝ բոլոր գործնական նպատակներով, չգործող դրույթ՝ 1990թ. մայիսի 10-ի Տեղական ինքնակառավարման մասին օրենքի ընդունմամբ: Այդ Օրենքի ընդունումը հանգեցրել է նրան, որ հողերը Պետական գանձապետարանի Կրակովի մասնաճյուղից փոխանցվում են Կրակովի մունիցիպալիտետին: Հետևաբար, Կրակովյան շրջանային գրասենյակի ղեկավարը, որը, ըստ կիրարկելի դրույթների, պատասխանատու է փոխհատուցման տրամադրման համար, որևէ հնարավորություն չունի բավարարելու ներկայացված պահանջները: Ակնկալվում է, որ նոր օրենսդրությունը կնախատեսի փոխհատուցման այլ ձև: Մենք Ձեզ համապատասխանաբար կհայտնենք, որ Ձեր պահանջին կանդիդատներն են նրանից հետո, երբ նոր օրենքով կսահմանվի, ինչպես շարունակել հայրենադարձների կողմից ներկայացված դիմումների քննության կարգը»:

23. 1994թ. հունիսի 14-ին Կրակովի նահանգապետի գրասենյակը (Urząd Wojewodzki) հայտնել է դիմողին, որ Պետական գանձապետարանը չունի որևէ կալվածք՝ Նեման (Խոտոր) գետի ափին գտնվող տարածքներում թողնված սեփականության դիմաց որպես փոխհատուցում տրամադրելու համար:

24. 1994թ. օգոստոսի 12-ին դիմողը գանգատ է ներկայացրել Գերագույն վարչական դատարան՝ վիճարկելով Կառավարության անգործությունն՝ առ այն, որ նա Խորհրդարան չի ներկայացրել հայրենադարձված անձանց առնչվող օրինագիծ: Նա նաև խնդրել է փոխհատուցման տրամադրում՝ Պետական գանձապետական պարտավորագրի ձևով:

2. Փաստերը 1994թ. հոկտեմբերի 10-ից հետո

(a) Իրադարձություններ, որոնք տեղի են ունեցել մինչև 2002թ. դեկտեմբերի 19-ը, երբ Դատարանը գանգատը ընդունելի է հայտարարել

25. 1994թ. հոկտեմբերի 12-ին Գերագույն վարչական դատարանը մերժել է դիմողի գանգատը: Այն չի գտել պետական իշխանությունների կողմից որևէ անգործության դրսևորում, այլ «փաստերից պարզվել է հակառակը, այն է՝ դիմողը Կրակովյան շրջանային գրասենյակից և Կրակովի նահանգապետի գրասենյակից ստացել է պատասխաններ»:

26. 1999թ. օգոստոսի 31-ին, Կառավարության 1998թ. հունվարի 13-ի որոշման ուժի մեջ մտնելու կապակցությամբ (տես նաև ստորև՝ կետեր 51-52), Կրակովյան շրջանային գրասենյակը՝ դիմողի փոխհատուցման մնացորդի համար 1992թ. սեպտեմբերի 15-ի պահանջը և համապատասխան գործը փոխանցել է Վելիչկայի քաղաքապետին (Starosta): Միևնույն ժամանակ, տեղական վարչական իշխանությունների բարեփոխումներից հետո նախկին Կրակովի մարզը (Wojewodztwo Krakowskie), որտեղ գտնվում է Վելիչկայի շրջանը, մեծացվել և վերանվանվել է «Մատոպոլսկա մարզ» (Wojewodztwo Matopolskie):

27. 2002թ. ապրիլի 11-ին Վելիչկայի քաղաքապետը կազմակերպել է մրցութաձուրդ՝ Chorągiewca-ում գտնվող սեփականությունը Պետական գանձապետարանի կողմից վաճառելու համար: Աճուրդին մասնակցել է 17 անձ, որից բոլորը հայրենադարձներ էին կամ նրանց ժառանգներ: Դիմողը չի մասնակցել աճուրդին:

28. 2002թ. հուլիսի 5-ին Օմբուդսմենը՝ գործելով հայրենադարձված անձանց անունից, Սահմանադրության 191 հոդվածի հիման վրա՝ համակցված 188 հոդվածի հետ, դիմել է Սահմանադրական տրիբունալին՝ խնդրելով քննության առնել այն իրավական դրույթների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը, որոնք սահմանափակել էին նրանց իրավունքների իրացման հնարավորությունը (տես նաև ստորև՝ 50, 55, 60 և 70-71 կետերը):

(b) Իրադարձությունները, որ տեղի էին ունեցել 2002 թ. դեկտեմբերի 19-ին և դրանից հետո

29. 2002թ. դեկտեմբերի 19-ին Սահմանադրական տրիբունալը քննության է առել Օմբուդսմենի դիմումը եւ բավարարել այն (տես նաև ստորև՝ 79-87 կետերը): Սահմանադրական տրիբունալի որոշումն ուժի մեջ է մտել 2003թ. հունվարի 8-ին:

30. 2003թ. հունվարի 8-ին Ջինվորական սեփականության գործակալությունը շրջանառության մեջ էր դրել պաշտոնական հաղորդագրություն, որը տեղակայվել էր նրա պաշտոնական վեբկայքում, և որը, մասնավորապես, շարադրված է հետևյալ կերպ.

«Սահմանադրական տրիբունալն իր՝ 2002թ. դեկտեմբերի 19-ի որոշման մեջ հայտարարել է, որ, ի թիվս այլոց, Ջինվորական սեփականության գործակալության կողմից ներկայացվող՝ Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս գտնվող հողերի իրացմանը վերաբերող դրույթները եղել են հակասահմանադրական:

Սակայն Սահմանադրական տրիբունալի որոշման կատարումը պահանջում է, որպեսզի 1997թ. Հողի կառավարման մասին օրենքը, 1996թ. մայիսի 30-ի օրենքը՝ Պետական գանձապետարանի և Ջինվորական սեփականության գործակալության սեփականության որոշ մասերի կառավարման մասին, ինչպես նաև 2001թ. մայիսի 25-ի օրենքը՝ 2001-2006թթ. լեհական բանակի վերակառուցման, տեխնիկական արդիականացման և ֆինանսավորման մասին, պետք է փոփոխվեն:

Նաև անհրաժեշտ է փոփոխել 1995թ. փետրվարի 15-ի՝ Իրավաբանական անձանցից՝ Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս գտնվող տարածքներից հայրենադարձների պահանջների բավարարումից զանձվող եկամտահարկի մասին օրենքը:

Ստեղծված իրավիճակում Ջինվորական սեփականության գործակալությունը կկարողանա կազմակերպել անշարժ գույքի վաճառքի համար աճուրդներ՝ գործող օրենսդրության մեջ փոփոխություններ կատարելուց հետո:

Աճուրդները կգովազդվեն մամուլում... և վեբկայքում (գործակալության)»:

Համաձայն գործակալության վեբկայքում գետեղված տեղեկատվության՝ 2002թ. այն իր տնօրինության ներքո ունեցել է երկու կարգի սեփականություն: Առաջինը եղել է անշարժ գույք, որն այլևս չի օգտագործվել ռազմական նպատակներով, եւ որը վաճառվել է աճուրդներում: Այն ներառել է 13.800 հեկտար հող և 4500 շենք՝ ամբողջը 1770000 քառ.մ մակերեսային տիրույթով: Այդ սեփականությունն ընդգրկել է ռազմական օդանավակայաններ, հիմքի (հողի) ստուգիչներ, հրացանի ձայնաչափարաններ, հիվանդանոցներ, բարաքներ, գրասենյակներ, հանգստի և մարզական կենտրոններ, շենքեր, կայաններ, արտադրամասեր, պահեստներ և այլն): Երկրորդ կարգի սեփականությունը միայն ժամանակավորապես չէր օգտագործվում բանակի կողմից: Այն ընդգրկում էր 650 հեկտար հող և շենքեր՝ ամբողջը 100000 քառ. մ մակերեսային տիրույթով:

31. 2003թ. հունվարի 8-ին Պետական գանձապետարանի գյուղատնտեսական սեփականության գործակալությունը, մարմին, որն այն ժամանակ կառավարել է Պետական գանձապետարանի սեփականության գյուղատնտեսական ռեսուրսները (տես նաև ստորև՝ կետ 91), շրջանառության մեջ է դրել նմանատիպ պաշտոնական հաղորդագրություն, որը տեղակայվել է նրա պաշտոնական վեբկայքում, ինչը ներկայացվել է հետևյալ կերպ.

«Սահմանադրական տրիբունալի՝ Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս գտնվող հողերի դիմաց փոխհատուցումը կանոնակարգող դրույթների սահմանադրականության վերաբերյալ 2002թ. դեկտեմբերի 19-ի որոշումն ուժի մեջ է մտել 2003թ. հունվարի 8-ին:

Որպես Տրիբունալի որոշման հետևանք՝ անհրաժեշտ է փոփոխել հողի կառավարմանը վերաբերող դրույթները: Որոշումն ինքնին չի ստեղծում նոր իրավական ռեժիմ և չի կարող հիմք հանդիսանալ, որպեսզի Պետական սահմանից դուրս մնացած սեփականության արժեքը հակադրվի Պետական գանձապետարանի գյուղատնտեսական սեփականության գնին: Ուստի պետք է սահմանվեն դրան առնչվող սկզբունքները, պայմանները և ընթացակարգը: Այդպիսի գործողություններ արդեն իսկ ձեռնարկվել են Բնակարանային և քաղաքային զարգացման նախարարության գրասենյակի և Գանձապետարանի կողմից:

Ստեղծված իրավիճակում այդ Գործակալությունը ձեռնպահ է մնում անշարժ գույքի՝ որպես իր ռեսուրսներում պահպանվող գյուղատնտեսական սեփականության, վաճառքի համար աճուրդների կազմակերպումից, բացառությամբ մանր հողակտորների:

Գործակալության որոշումը կոչված է երաշխավորելու Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս գտնվող տարածքներից հայրենադարձված դիմողների պահանջների բավարարումը՝ բոլոր դիմողների համար հավասար պայմաններով»:

32. Մինչև 2003թ. տարեվերջը վերոնշյալ գործակալություններից և՛ ոչ մեկը չվերականգնեց աճուրդները: Սույն վճռի ընդունման օրը Ջինվորական սեփակա-

նության գործակալության վեբկայքը դեռևս պահպանում էր, անփոփոխ, աճուրդները դադարեցնելու վերաբերյալ 2003թ. հունվարի 8-ի պաշտոնական հայտարարությունը:

2004թ. փետրվարի 2-ին, այն բանից հետո երկու օր անց, երբ ուժի մեջ էր մտել Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս գտնվող տարածքներից հայրենադարձների պահանջներին վերաբերող նոր օրենսդրությունը (տես ստորև՝ 114-119 կետերը), Գյուղատնտեսական սեփականության գործակալությունը՝ (Agencja Nieruchomosci Rolnych), մարմին, որն այդ ժամանակ փոխարինում էր Պետական գանձապետարանի Գյուղատնտեսական սեփականության գործակալությունը (տես նաև ստորև՝ կետ 91), 2003թ. հունվարի 8-ի պաշտոնական հայտարարությունը հանեց իր վեբկայքից և տեղադրեց «Նեման (Խոտոր) գետի մարդկանց համար տեղեկատվություն» վերտառությամբ հայտարարություն («Informacja dla zabuzan»)՝ ներկայացնելով նոր օրենքի գործողության վերաբերյալ մանրամասն պարզաբանում:

33. Միևնույն ժամանակ, 2003թ. գարնանը և ամռանը, «Նեման (Խոտոր) գետի պահանջները» կարգավորելուն նպատակաուղղված օրինագծի մշակման ընթացքում (այսուհետ՝ «Կառավարական օրինագիծ») (տես նաև ստորև՝ 111-113 կետերը) Կառավարությունը հաշվարկել էր դիմողների թիվը և վնասապահանջների արժեքը: Ըստ Կառավարության՝ առկա էին 4120 գրանցված դիմումներ, որոնցից 3910-ը եղել էր ստուգված և գնահատված օրենքով սահմանված կարգով: Գրանցված պահանջները գնահատվել էին 3 միլիարդ լեհական նոր զլոտի (PLN): Եղել են նաև գրանցման սպասող 82740 չստուգված դիմումներ, որոնցից 74740-ը՝ հավանական գրանցման ենթակա: Իրավունք ունեցող անձանց սպասվելիք ընդհանուր թվաքանակը 78380 էր: Քանի որ Կառավարության օրինագծի շուրջ խորհրդարանական բանավեճերը, բանավեճեր, որոնք լայնորեն քննարկվել էին ամենուր՝ լեհական ԶԼՄ-ներով, աստիճանաբար զարգացան, Նեման (Խոտոր) գետին առնչվող դիմումների թիվն սկսել էր աճել, արդյունքում նոր դիմումներ էին գրանցվել:

34. Կառավարության կողմից պատրաստված վիճակագրական հաղորդումները, մասնավորապես՝ Գանձապետական նախարարության (Ministerstwo Skarbu Panstwa) և Ենթակառուցվածքների նախարարության (Ministerstwo infrastruktury) կողմից, մինչ օրս չեն անդրադարձել այն հարցին, թե Նեման (Խոտոր) գետի առնչությամբ դիմողներից քանիսն է երբևէ ստացել որևէ փոխհատուցում, և եթե

այդպիսին եղել է, ապա դա եղել է լիովին, թե՛ մասամբ, և նրանցից քանիսը դեռևս ընդհանրապես ոչինչ չի ստացել:

Նեման (Խոտոր) գետին առնչվող դիմումների գրանցամատյան պահելու գաղափարը ծագել էր Կառավարության օրինագծի մշակման ընթացքում, և այդպիսի գրանցամատյանը պետք է պահպանվեր նաև ապագայում: Սակայն պատշաճ տվյալներ հավաքելու անհրաժեշտությունն ըմբռնել էր արդեն Ենթակառուցվածքների նախարարը՝ 2002թ. հուլիսին, երբ նա պատասխանել էր Խորհրդարանի անդամ Յ. Ճ.-ի հարցին, մասնավորապես՝ տեղակալի բառերով. «Լեհական պետության պարտավորությունների վերջնական կատարումն այն մարդկանց հանդեպ, ովքեր Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո իրենց անշարժ գույքը թողել են արևելյան սահմանից այն կողմ»: Իր պատասխանում նախարարը հայտարարել է, որ ի թիվս այլնի.

«Ի պատասխան չբավարարված պահանջների թվաքանակին վերաբերող հարցին, հարկ է նշել, որ այն Կառավարության կողմից հաշվարկվել է 1990-ականների սկզբներին և եղել է մոտավորապես 90 000 այդպիսի դիմում: Ներկայումս խիստ դժվար է այդպիսի հաշվարկ կատարել... Գործնականում, յուրաքանչյուր օրինական իրավահաջորդ (Նեման (Խոտոր) գետի դիմողների) կարող է վկայական ստանալ - ներկայումս, որոշում՝ լքված սեփականության բաժնեմասի (իրավունքի հաստատման): Որո՞նք պետք է լինեն այն չափանիշները, համաձայն որոնց կհաշվարկվի բավարարված և չբավարարված դիմումների թիվը: Արդյոք դա պետք է լինի ներկայացված դիմումների թիվը, ներառյալ՝ օրինական իրավահաջորդների դիմումները մեկ սեփականության առնչությամբ, որը թողել է մեկ սեփականատեր (ժառանգատու), կամ էլ դա պետք է լինի Պետական սահմանից այն կողմ մնացած սեփականությունների թիվը»:

Նաև դժվար է հաշվարկել այն անձանց թիվը, որոնց իրավունքն իրացվել է, առավել ևս, որ իրավունքի իրացումը կարող է տեղի ունենալ ողջ երկրով մեկ, և հաճախ է պատահում, որ այն մասնակիորեն իրացված լինի տարբեր մարզերում, քանի դեռ լիովին չի իրացվել: Այդ իրավիճակն ստեղծում է այնպիսի պայմաններ, որոնցում իրավունքն իրացրած անձինք կարող են չարաշահել իրենց իրավունքները - փաստ, որի վերաբերյալ նահանգապետները և քաղաքապետները տեղեկացրել են մեզ: Նրանք, հետևաբար, առաջարկում են, որպեսզի պահվի փոխհատուցման ենթակա սեփականության իրավունքը հավաստող վկայականների գրանցամատյան: Ներկայումս, սակայն, չկա որևէ միասնական (առանձին), համակողմանի համակարգ՝ դիմողներին (փոխհատուցման ենթակա սեփականության) տրվող վկայականների և որոշումների գրանցման համար:

Հետևաբար, պատգամավորի այն հարցի պատասխանը, թե ինչպես պետք է բավարարվեն (Նեման (Խոտոր) գետի դիմումները եւ ինչ իրավական լուծումներ են հնարավոր, կախված է բավարարված դիմումների թվի վերաբերյալ վստահելի տեղեկատվությունից: Եթե

պարզվի, որ այդ թիվը զգալի է, և որ ոչ բոլոր դիմումները կարող են բավարարվել համաձայն կիրառելի օրենքի, ապա պետք է գտնվեն այլ օրենսդրական լուծումներ - որը, սակայն, դժվար կլինի՝ նկատի ունենալով Պետության տնտեսական և ֆինանսական հիմնախնդիրները»:

35. 2003թ. հունիսի 12-ին Կառավարությունը ներկայացրել է իր կողմից նշանակված փորձագետի գնահատող եզրակացությունը: Այդ եզրակացությունը կազմվել էր 2002թ. հունիսի 14-ին: Այն սեփականության արժեքը, որը դիմողի տատը ստիպված է եղել լքել, գնահատվել էր 390.000 PLN: Փորձագետը հայտարարել է, որ դիմողի ընտանիքը մինչ օրս ստացել է անհրաժեշտ փոխհատուցման 2 %-ը:

36. 2003թ. հոկտեմբերի 28-ին Վելիչկայի քաղաքապետը կազմակերպել է մրցույթ-աճուրդ Matopolska մարզի Choragwica-ում և Niepotomice-ում գտնվող սեփականության վերաբերյալ, որը վաճառվել էր Պետական գանձապետարանի կողմից: Պահուստային գներն էին համապատասխանաբար 150.000 PLN և 48.000 PLN: Աճուրդին մասնակցել էին Նեման (Խոտոր) գետի մի քանի դիմողներ: Առաջին սեփականությունը վաճառվել էր 900.000 PLN-ով, երկրորդը՝ 425.000 PLN-ով: Դիմողը չէր մասնակցել այդ աճուրդներին:

37. 2004թ. հունվարի 30-ին Լեհական պետության գոյություն ունեցող սահմանից այն կողմ մնացած սեփականության արժեքը Պետական սեփականության արժեքի կամ անժամկետ օգտագործման իրավունքի դիմաց վճարի հետ համադրելու մասին 2003թ. դեկտեմբերի 12-ի օրենքի հիման վրա (Ustawa o zaliczaniu na poczet ceny sprzedazy albo optat z tytutu uzytkowania wieczystego nieruchomosci Skarbu Panstwa wartosci nieruchomosci pozostawionysh poza obecnymi granicami Panstwa Polskiego) («2003թ. դեկտեմբերի օրենք»), պետության պարտավորություններն այն անձանց հանդեպ, որպիսին դիմողն է, որոնք ստացել են որոշ փոխհատուցումային սեփականություն, համաձայն նախորդ օրենքների՝ համարվում են կատարված (տես նաև ստորև՝ կետ 116):

38. 2004թ. հունվարի 30-ին Խորհրդարանի 51 անդամ՝ «Քաղաքացիական ծրագիր» (Platforma Obywatelska) ընդդիմադիր կուսակցության կողմից, դիմել են Սահմանադրական տրիբունալ՝ վիճարկելով 2003թ. դեկտեմբերի օրենքի բազմաթիվ դրույթներ (տես նաև ստորև՝ կետ 120):

C. Ներպետական համապատասխան օրենսդրությունը և պրակտիկան

1. Միջազգային համաձայնագրերով նախատեսված՝ հայրենադարձված անձանց փոխհատուցում տրամադրելու պարտավորություն

39. Հանրապետական համաձայնագրերից (տես վերը՝ կետ 11) յուրաքանչյուրում նախատեսված են համանման դրույթներ: Յուրաքանչյուր համաձայնագրի 3-րդ հոդվածը սահմանել է այն սեփականության և՛ ձևին, և՛ չափին վերաբերող դրույթներ, որը հայրենադարձած անձինք տարահանումից հետո կարող են վերցնել իրենց հետ, և պարտավորեցրել է Պայմանավորվող կողմերին նրանց հատուցել այն սեփականության արժեքը, որը նրանք հարկադրված էին թողնել:

40. Ազգային ազատագրության լեհական կոմիտեի և Ուկրաինական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության կառավարության միջև 1944 թվականի սեպտեմբերի 9-ի՝ Ուկրաինական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության տարածքից՝ Լեհաստանի քաղաքացիների և Լեհաստանի տարածքից՝ Ուկրաինայի քաղաքացիների տարահանման մասին համաձայնագրի 3-րդ հոդվածը («համապատասխան Հանրապետական համաձայնագիր») շարադրված է հետևյալ կերպ.

«2. Տարահանվածներին կթույլատրվի իրենց հետ վերցնելու հագուստ, կոշիկ, վերարկու, անկողնային պարագաներ, սննդամթերք, կենցաղային ապրանքներ, գյուղատնտեսական արտադրանքի պաշար, փրկագոտիներ և կենցաղային ու գյուղատնտեսական օգտագործման այլ առարկաներ, մեկ ընտանիքի համար մինչև լիարժեք 2 մետրական տոննայի չափով, ինչպես նաև տարահանվող ֆերմային պատկանող ցանկացած եղջերավոր անասուն և ընտանի թռչուն:

3. Որոշակի մասնագիտության անձինք, ինչպիսիք են բանվորները, արհեստագործները, բժիշկները, նկարիչները և գիտնականները պետք է ստանան իրենց հետ իրենց մասնագիտական աշխատանքը կատարելու համար անհրաժեշտ իրեր վերցնելու իրավունք:

4. Տարահանման ժամանակ չի թույլատրվում վերցնել հետևյալը.

(a) կանխիկ դրամ, թղթադրամ և ցանկացած տեսակի ոսկյա ու արծաթյա մետաղադրամներ, բացառությամբ լեհական թղթադրամի՝ առավելագույնը մեկ անձի համար 1000 գլոտիի չափով, կամ խորհրդային արտարժույթ՝ մեկ անձի համար առավելագույնը 1000 ռուբլի,

(b) ոսկի և պլատին՝ ձուլվածքի, փոշու կամ թափոնի ձևով,

(c) թանկարժեք քարեր՝ չմշակված ձևով,

(d) արվեստի և հնարժեք ստեղծագործություններ՝ ցանկացած դեպքում, երբ դրանք կազմում են հավաքածուներ կամ նույնիսկ անհատական իր, եթե դրանք տարահանվածի ընտանեկան սեփականությունը չեն,

(e) հրազեն (բացառությամբ որսորդական հրացանի) և ռազմական սարքավորումներ,

(f) լուսանկարներ (ոչ անձնական լուսանկարներ), գեղապատկերներ և քարտեզներ,

(g) ավտոմոբիլներ և մոտոցիկլետներ,

(h) կահույք՝ երկաթուղով կամ ավտոմեքենայով, պատերազմի հետևանքով առաջացած հիմնախնդիրների պատճառով:

...

6. Տարահանումից հետո թողնված շարժական, ինչպես նաև անշարժ գույքի արժեքը պետք է հատուցվի տարահանված անձին՝ ապահովագրության գնահատումների հիման վրա, Լեհաստանում և Ուկրաինայի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունում գործող օրենքներին համապատասխան: Ապահովագրության գնահատման բացակայության դեպքում շարժական և անշարժ գույքի արժեքը պետք է գնահատվի Լիազորված ներկայացուցիչների և Կողմերի ներկայացուցիչների կողմից: Պայմանավորվող կողմերը պետք է երաշխավորեն, որ վերաբնակեցման հետևանքով ազատված քաղաքային և գյուղական շենքերն առաջնայնության հիման վրա մատչելի են դառնում վերաբնակեցված անձանց համար»:

41. 1952թ. հուլիսի 21-ին Լեհաստանի Հանրապետության կառավարությունը և Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության, Ուկրաինական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության, Բելոռուսական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության և Լիտվական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության կառավարությունները կնքեցին համաձայնագիր՝ բնակչության խմբերի տարահանման հետ կապված ֆինանսական գործարքների փոխադարձ կարգավորման և լեհ-խորհրդային պետական սահմանի սահմանման վերաբերյալ:

1952թ. պայմանագրի 2-րդ հոդվածը նախատեսում էր.

«Լեհ-խորհրդային պետական սահմանի սահմանման կապակցությամբ Լեհաստանի Հանրապետության և ԽՍՀՄ-ի տարածքից տարահանված և վերաբնակեցված անձանց և ընտանիքների կողմից Լեհաստանի Հանրապետության և ԽՍՀՄ-ի տարածքում թողնված շարժական և անշարժ գույքի, գյուղատնտեսական արտադրանքի հետ կապված ֆինանսական գործարքների լիարժեք և վերջնական փոխադարձ կարգավորման նպատակով Լեհաստանի Հանրապետության կառավարությունը նախատեսում է ԽՍՀՄ կառավարությանը վճարել 76 (յոթանասունվեց) միլիոն ռուբլի»:

42. 1946 թվականից մինչ օրս Լեհաստանի օրենքը նախատեսել է, որ՝ Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս տարածքներից հայրենադարձներն իրավունք ունեն ստանալու Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի հետևանքով թողած սեփականության արժեքը կամ հատուցում՝ անժամկետ օգտագործման իրավունքի համար վճարի դիմաց, կամ Պետական գանձապետարանից գնված անշարժ գույքի գնի դիմաց:

43. Այդ դրույթը կրկնվել է մի քանի օրենքներում, սկսած 1946թ. դեկտեմբերի 6-ի՝ Վերականգնված տարածքներում եւ նախկին ազատ քաղաք Գդանսկում ոչ գյուղատնտեսական հողերը Պետությունից փոխանցելու մասին (Decret o przekazowaniu przez Panstwo mienia nierolniczego na obszarze Ziemi odzyskanych՝ Woinego Miasta- Gdanska):

Այսպես կոչված՝ «Վերականգնված տարածքները» («Zienie Odzyskane») եղել են նախկին գերմանական տարածքներ՝ Օդեր-Նիսա գծից դեպի արևելք, որից-Ստալինի առաջարկի հիման վրա - հաղթական Ղաշնակիցները որպես փոխհատուցում տվեցին լեհերին՝ նախկին ԽՍՀՄ-ի կողմից վերցված՝ «Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս տարածքների» դիմաց:

Այն ժամանակ իշխանությունների կողմից վարվող քաղաքականության համաձայն՝ «Վերականգնված տարածքները» և Գդանսկը, այդտեղ ապրող գերմանացիների արտաքսումից հետո, նախատեսվեցին «Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս», այսինքն՝ Քուրզոնի գծի տարածքից հայրենադարձած Լեհաստանի քաղաքացիների տեղավորման համար: Հայրենադարձներն ունեին հողի գնման նախապատվության իրավունք:

44. Այնուհետև դեկրետներ և օրենքներ ընդունվել են 1952 և 1991թթ. միջակայքում:

1990-ականներին, սակայն, իշխանությունները ձեռնամուխ եղան միասնական օրենքի ընդունման հնարավորության խնդրի քննարկմանը, որը պետք է առնչվեր սեփականության իրավունքի բոլոր ձևերի վերականգնմանը, ներառյալ հայրենադարձների թողած սեփականության դիմաց փոխհատուցման պահանջները (տես նաև ստորև՝ կետեր 62-65):

45. Ի վերջո, բացառապես Նեման (Խոտոր) գետին առնչվող պահանջներին վերաբերող օրենքը (2003թ. դեկտեմբերի օրենքը) ուժի մեջ է մտել 2004թ. հունվարի 30-ին (տես նաև վերը՝ կետ 37 և ստորև՝ կետեր 114-119):

2. Հողի կառավարման և հարկադիր օտարման մասին 1985թ. ապրիլի 29-ի օրենքը և դրա հետ կապված հրամանագիրը

(a) 1985թ. օրենքը

46. 1985թ. ապրիլի 29-ից մինչև 1998թ. հունվարի 1-ը Պետական գանձապետարանին և մունիցիպալիտետին պատկանող հողերի կառավարման հարցերը կարգավորվում էին 1985թ. ապրիլի 29-ի` Հողի կառավարման եւ հարկադիր օտարման մասին օրենքով («1985թ. Հողի կառավարման օրենք»):

Այդ օրենքի 81-րդ բաժինն առնչվում է «Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս տարածքներում» թողնված սեփականության դիմաց փոխհատուցում ստանալու իրավունքին: 1994թ. հոկտեմբերի 10-ից մինչև 1997թ. դեկտեմբերի 31-ը կիրառված տարբերակում այն շարադրված է հետևյալ կերպ.

«1. Այն անձինք, ովքեր 1939թ. սկսված պատերազմի պատճառով թողել են անշարժ գույք այն տարածքներում, որոնք ներկայումս չեն պատկանում Լեհական պետությանը, և ովքեր Պետության կողմից կնքված միջազգային համաձայնագրերի հիման վրա արտասահմանում թողած իրենց սեփականության դիմաց պետք է ստանան համարժեք փոխհատուցում, պետք է ստանան այն անշարժ գույքի արժեքը, որը թողել են կամ անժամկետ օգտագործման համար վճարի դիմաց կամ շինարարական հրապարակի և ցանկացած շենքի, դրանից հետո այդտեղ գտնվող շենքերի կամ շինությունների գնի դիմաց:

...

4. Արտասահմանում թողնված անշարժ գույքի սեփականատիրոջ մահվան դեպքում, 1-ին ենթաբաժնում նշված իրավունքը պետք է վերապահվի նրա բոլոր ըստ օրենքի ժառանգներին` համատեղ, կամ իրավասու անձի կողմից որոշվող մեկ ժառանգի:

5. Արտասահմանում թողնված անշարժ գույքի արժեքի հատուցումը, ինչպես սահմանված է 1-ին ենթաբաժնում, պետք է իրականացվի դրա իրավունքն ունեցող անձի դիմումի հիման վրա...»:

(b) 1985թ. որոշումը

47. Մանրամասն դրույթներ են շարադրված Կառավարության 1985թ. սեպտեմբերի 16-ի (որպես փոփոխություն)` Հողի անժամկետ օգտագործման իրավունքի համար վճարի դիմաց կամ դրանից հետո այդտեղ գտնվող շինարարական հրապարակի և շենքերի գնի դիմաց` արտասահմանում թողնված անշարժ գույքի արժեքի հատուցման որոշման մեջ («1985թ. որոշում»):

1985թ. որոշման 3-րդ կետը շարադրված է հետևյալ կերպ.

«Եթե սեփականության (արտասահմանում թողած) արժեքը գերազանցում է այն անշարժ գույքի գինը, որը վաճառվել է..., ապա հավելյալ արժեքը կարող է հատուցվել հողի անժամկետ օգտագործման իրավունքի համար վճարի դիմաց կամ էլ արդյունաբերական կամ առևտրային գործունեություն ծավալելու նպատակով օգտագործվող հողամասի գնի կամ ցանկացած առևտրային, կամ փոքր գործարարության, դրանից անմիջապես հետո այդտեղ գտնվող շենքերի, որոնք

օգտագործվում են որպես արտադրամասեր, ատելյենների, հանգստյան տների կամ ավտոտնակների գնի դիմաց»:

5-րդ կետը նախատեսում է, որ պետական կառավարման տեղական առաջին ատյանի մարմինը, որն իրավասու է զբաղվելու քաղաքի և գյուղի պլանավորման հարցերով, պետք է կայացնի արտասահմանում թողած սեփականության արժեքի հատուցման վերաբերյալ որոշում: 6-րդ կետը սահմանել է այդպիսի սեփականության գնահատմանը վերաբերող մանրամասն դրույթներ:

3. 1997թ. օգոստոսի 21-ի՝ Հողի կառավարման օրենքը և դրա հետ կապված որոշումը

(a) 1997թ. Հողի կառավարման օրենքը

48. 1998թ. հունվարի 1-ին 1985թ. Հողի կառավարման օրենքը չեղյալ է հայտարարվել, և ուժի մեջ է մտել 1997թ. օգոստոսի 21-ի՝ Հողի կառավարման օրենքը (Ustawa o gospdarce nieruchomosciami) («1997թ. Հողի կառավարման օրենք»):

Հայրենադարձներին փոխհատուցում տրամադրելու պարտավորությունը զետեղված էր 212-րդ բաժնում, որը բովանդակում էր 1985թ. չեղյալ հայտարարված Օրենքի 81-րդ բաժնում նախատեսված պայմանները: 212-րդ բաժինը, իր համապատասխան մասում, նախատեսում է հետևյալը.

«1. Այն անձինք, ովքեր 1939թ. սկսված պատերազմի պատճառով թողել են անշարժ գույք այն տարածքներում, որոնք ներկայումս չեն պատկանում Լեհական պետությանը, և ովքեր Պետության կողմից կնքված միջազգային համաձայնագրերի հիման վրա արտասահմանում թողած իրենց սեփականության դիմաց պետք է ստանան համարժեք փոխհատուցում, պետք է ստանան այն անշարժ գույքի արժեքը, որը թողել են կամ անժամկետ օգտագործման համար վճարի դիմաց կամ շինարարական հրապարակի և ցանկացած շենքի, դրանից հետո այդտեղ գտնվող շենքերի կամ շինությունների գնի դիմաց:

...

4. Արտասահմանում թողնված անշարժ գույքի սեփականատիրոջ մահվան դեպքում, 1-ին ենթաբաժնում նշված իրավունքը պետք է վերապահվի նրա բոլոր ըստ օրենքի ժառանգներին՝ համատեղ, կամ իրավասու անձի կողմից որոշվող մեկ ժառանգի:

5. Արտասահմանում թողնված անշարժ գույքի արժեքի հատուցումը, ինչպես սահմանված է 1-ին ենթաբաժնում, պետք է իրականացվի դրա իրավունքն ունեցող անձի դիմումի հիման վրա...»:

2. Եթե արտասահմանում թողնված անշարժ գույքի արժեքը գերազանցում է 1-ին ենթաբաժնում նշված համարժեք փոխհատուցման միջոցով ձեռք բերված գույքի արժեքը, մնացած գումարը կարող է հատուցվել առեստրային նպատակներով օգտագործվող հողի եւ շինության արժեքի կամ դրանց անժամկետ օգտագործման համար նախատեսված վճարի դիմաց:

49. Սակայն 213-րդ բաժնում ամրագրված է.

«Սույն Օրենքի 204-212-րդ բաժինները չեն վերաբերում Պետական գանձապետարանի Գյուղատնտեսական սեփականության պաշարներին, եթե այդ պաշարների կառավարմանը վերաբերող այլ պայմաններ չեն նախատեսված»:

50. 2002թ. հուլիսի 5-ին Օմբուդսմենը դիմել է Սահմանադրական տրիբունալ՝ վիճարկելով 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212 (1) բաժնի և 213-րդ բաժնի սահմանադրականությունը (տես նաև վերը՝ կետ 28 և ստորև՝ կետեր 55, 60 և 70-71):

(b) 1998թ. որոշումը

51. 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212-րդ բաժնի կիրարկման կարգը սահմանվել է Արտասահմանում թողնված անշարժ գույքի արժեքի՝ անշարժ գույքի իրավունքի արժեքի կամ անժամկետ օգտագործման համար վճարի դիմաց փոխհատուցման եւ այդ գույքի գնահատման մեթոդների մասին Կառավարության 1998թ. հունվարի 13-ի որոշմամբ («1998թ. որոշում»):

52. 1998թ. որոշման 4 (1) կետն ամրագրում է, որ խնդրո առարկա փոխհատուցումը պետք է կատարվի իրավասու անձի դիմումի հիման վրա: Դիմումը պետք է տրվի այն մարզի մարզպետին, որտեղ տվյալ անձը բնակվել է: Մարզպետը պետք է պահի հայրենադարձած անձանց դիմումների գրանցամատյան:

5 (1) կետի համաձայն՝ մարզպետը պետք է 30 օրվա ընթացքում կայացնի արտասահմանում թողնված անշարժ գույքի արժեքը սահմանող որոշում: Այդպիսի որոշման կայացման դեպքում հայրենադարձների պահանջների բավարարման համար պատասխանատու մարմինները չեն կարող մերժել փոխհատուցման կատարումը (կետ 6):

Գործնականում, որպես փոխհատուցում տրվող սեփականության իրավունքի կամ անժամկետ օգտագործման իրավունքի ձեռքբերումը կարող է տեղի ունենալ միայն համապատասխան հանրային իշխանության կողմից կազմակերպվող մրցույթ-

աճուրդին մասնակցելու միջոցով: Հայրենադարձված անձանց չէր վերապահվում Պետությունից հողի գնման առաջնայնություն:

1998թ. որոշման 12-րդ կետում ամրագրված անցումային դրույթներով սահմանված էր, որ նախորդ դրույթների համաձայն սկսված և չավարտված վարույթները պետք է անցկացվեն այդ նոր որոշմանը համապատասխան:

4. 1990թ. մայիսի 10-ի՝ Տեղական ինքնակառավարման օրենքը

53. Պետության վարչակազմի կառուցվածքային վերակազմավորմանն ուղղված օրենսդրական միջոցներն էապես նվազեցրին Պետական գանձապետարանի հողային պաշարները:

1990թ. մայիսի 10-ի՝ Տեղական ինքնակառավարման օրենքը («1990թ. օրենք»), որն ուժի մեջ է մտել 1990թ. մայիսի 27-ին, և այդ ժամանակ ընդունված հարակից այլ օրենքները վերականգնեցին մունիցիպալիտետները և նրանց վերապահեցին նախկինում պետական կառավարման տեղական մարմինների կողմից իրականացվող լիազորությունները: Այն ներառում էր հանրային հողերի նկատմամբ վերահսկողությունը և Պետական գանձապետարանի հողերի մեծ մասի փոխանցումը մունիցիպալիտետներին:

1990թ. օրենքի 5(1) բաժնին համապատասխան նախկինում Պետական գանձապետարանի կողմից տնօրինվող և մունիցիպալիտետի վարչական տարածքում գտնվող հողերի սեփականության իրավունքը փոխանցվել էր մունիցիպալիտետին:

Քանի որ Նեման (Խոտոր) գետի առնչությամբ դիմողները կարող էին պահանջ ներկայացնել միայն պետական սեփականության հանդեպ և ոչ տեղական ինքնակառավարման մարմինների սեփականության, ապա դա հանգեցրել էր նրանց պահանջները բավարարելու համար անհրաժեշտ հողի պակասի:

5. 1991թ. հոկտեմբերի 19-ի՝ Պետական գանձապետարանի գյուղատնտեսական սեփականության կառավարման մասին օրենքը

54. Մինչև 1994թ. հունվարի 19-ը հայրենադարձած անձինք կարող էին փորձել ստանալու սեփականություն Պետական գանձապետարանի գյուղատնտեսական սեփականության պաշարներից՝ համաձայն 1991թ. հոկտեմբերի

19-ի՝ Պետական գանձապետարանի գյուղատնտեսական սեփականության կառավարման մասին օրենքի դրույթների («1991թ. օրենք»): Սակայն, այդ օրը, 1993թ. դեկտեմբերի 29-ի՝ Պետական գանձապետարանի գյուղատնտեսական սեփականության կառավարման մասին օրենքի և այլ օրենքների փոփոխությունների մասին օրենքի ուժի մեջ մտնելով՝ այդ հնարավորությունը բացառվեց:

1993թ. փոփոխությունների 17-րդ բաժինը շարադրված է հետևյալ կերպ.

«Քանի դեռ այն անձանց սեփականության կորստի դիմաց փոխհատուցման ձևերը և սեփականության վերականգնման պայմանները, ովքեր ըստ 1985թ. Հողի կառավարման օրենքի 81-րդ բաժնի հայցել են 1939թ. սկսված պատերազմի հետևանքով արտասահմանում թողնված անշարժ գույքի հատուցում, չեն սահմանվել ինքնավար օրենքով, այդպիսի որևէ հատուցում չի կարող կատարվել Պետական գանձապետարանի սեփականության պետական պաշարներում պահպանվող սեփականության գնի դիմաց»:

55. 2002թ. հուլիսի 5-ին Օմբուդսմենը 1993թ. փոփոխությունների 17-րդ բաժնի սահմանադրականության հարցով դիմել է Սահմանադրական տրիբունալ (տես նաև վերը՝ կետեր 28 ու 50, և ստորև՝ կետեր 60 ու 70-71):

6. 1994թ. հունիսի 10-ի՝ Պետական գանձապետարանի կողմից Ռուսաստանի Ղաշնության բանակից ընդունված անշարժ գույքի կառավարման մասին օրենքը

56. Այդ օրենքը («1994թ. օրենք») ուժի մեջ է մտել 1994թ. հուլիսի 23-ին: 4-րդ բաժնին համապատասխան՝ մեկնաբանելով 16-րդ բաժնի հետ համակցված, սահմանում է, որ հայրենադարձած անձանց պետք է նախապատվություն տալ այդպիսի սեփականության ձեռքբերման հարցում:

57. Բանավոր լուսմների ժամանակ Կառավարությունն ընդունել է, որ իրականում Ռուսաստանի Ղաշնության բանակի թողած սեփականության պաշարներն արդեն սպառվել են:

7. 1996թ. մայիսի 30-ի՝ Պետական գանձապետարանի և Զինվորական սեփականության գործակալության սեփականության որոշ մասերի կառավարման մասին օրենքը (փոփոխված)

58. 1996թ. օգոստոսի 26-ին ուժի մեջ մտած այդ օրենքն («1996թ. օրենք») առնչվում է Պետությանը պատկանող զինվորական սեփականության, ներառյալ՝

հողը, արդյունաբերական սեփականությունը, հյուրանոցները, բնակելի և առևտրային շենքերը, կառավարմանը: Ջինվորական սեփականության գործակալությունը կարող է կազմակերպել անշարժ գույքի վաճառքի համար մրցույթ-աճուրդ:

59. Մինչև 2002թ. հունվարի 1-ը, համաձայն 1996թ. օրենքի ընդհանուր դրույթների, հայրենադարձած անձինք կարող էին փորձել որպես փոխհատուցում ստանալու սեփականություն՝ այդպիսի աճուրդների մասնակցելու միջոցով: Բայց մյուս դիմողների նկատմամբ որևէ առաջնայնության իրավունք չունեին: Սակայն 2001թ. դեկտեմբերի 21-ի՝ Կառավարության կազմավորման ու աշխատանքի և նախարարների լիազորությունների մասին օրենքի և Գործադիր իշխանության ճյուղերի մասին օրենքի ու այլ օրենքների փոփոխությունների մասին օրենքի ուժի մեջ մտնելով («2001թ. փոփոխություններ»)՝ իրադրությունը փոխվել էր: Այդ պահից սկսած Գործակալության կողմից կառավարվող ոչ մի սեփականություն չէր կարող նախատեսվել Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս գտնվող տարածքներում թողնված սեփականության դիմաց փոխհատուցում տրամադրելու նպատակով:

1996թ. օրենքի փոփոխված 31 (4) բաժինը շարադրված է հետևյալ կերպ.

«1997թ. օգոստոսի 21-ի՝ Հողի կառավարման օրենքի 212-րդ բաժինը չի վերաբերում այդ օրենքի 1(1) բաժնում նշված սեփականությանը»:

«Սեփականությունը՝ վերջին դրույթի շրջանակներում-Պետական գանձապետարանի սեփականություն է, որը կառավարվում է կամ օգտագործվում է ցանկացած իրավաբանական անձի կողմից, որը ենթարկվում է Ազգային պաշտպանության նախարարին կամ վերահսկվում նրա կողմից, և որը չի սպասարկում այդպիսի իրավաբանական անձի գործառնական նպատակները»: Այն, օրինակ, ներառում է հողը, առևտրային և արդյունաբերական սեփականությունը, բնակարանները, մարզական սպասարկման միջոցները և այլն:

60. 2002թ. հուլիսի 5-ին Օմբուդսմենը դիմել է Սահմանադրական տրիբունալ՝ վիճարկելով 1996թ. օրենքի 31 (4) բաժնի սահմանադրականությունը (տես նաև վերը՝ կետեր 28, 50, և ստորև՝ կետեր 70-71):

61. Սակայն մինչև 2001թ. փոփոխությունների ուժի մեջ մտնելը, Ջինվորական սեփականության գործակալության ղեկավարությունը հրապարակել էր հայրենադարձված անձանց դիմումների մշակմանը վերաբերող հրահանգ: Այդ փաստաթղթի համապատասխան մասը շարադրված է հետևյալ կերպ.

«2001թ. օգոստոսի 21-ի՝ Կառավարության որոշման դրույթները՝ 2001թ. սեպտեմբերի 15-ին ուժի մեջ մտնելու կապակցությամբ, որով փոփոխվում է Արտասահմանում թողնված անշարժ գույքի արժեքի՝ անշարժ գույքի իրավունքի գնի դիմաց կամ անժամկետ օգտագործման վճարի դիմաց հատուցման ընթացակարգի և այդպիսի հատուցման գնահատման մեթոդների մասին որոշումը (թիվ 90 իրավաբանական ամսագրում նշված են 999 կետեր), ինչպես նաև Նեման (Խոտոր) գետի հայրենադարձվածների պահանջների կարգավորման համար Գործակալության պատասխանատվության հարցերի կապակցությամբ, համաձայնեցվել է հետևյալը.

1. Զինվորական սեփականության գործակալությունը չի հատուցի արտասահմանում թողնված սեփականության արժեքը՝ անշարժ գույքի իրավունքի գնի դիմաց կամ անժամկետ օգտագործման վճարների դիմաց:
2. Նեման (Խոտոր) գետի հայրենադարձվածների կողմից ներկայացված առաջարկները՝ առանց ավանդի մուծման, մերժվում են, եթե ավանդի վճարումից հետո եւ աճուրդի անցկացումից հետո աճուրդի մասնակիցը խնդրում է փոխհատուցել արտասահմանում թողնված հողի արժեքը սեփականության իրավունքի արժեքի կամ անժամկետ օգտագործման համար վճարի դիմաց, ենթադրվում է, որ աճուրդի մասնակիցը հրաժարվել է պայմանագրի կնքումից, եւ ավանդը փոխանցում է գործակալության հաշվին: Եթե այն բանից հետո, երբ ավանդը վճարվել է և մրցույթ-աճուրդը հաջող է անցել, աճուրդի մասնակիցը խնդրում է հատուցել արտասահմանում թողնված հողի արժեքը՝ իրավունքի համար վճարի դիմաց կամ անժամկետ օգտագործման վճարների դիմաց, ենթադրվում է, որ դիմողը հրաժարվում է կնքված պայմանագրի կնքումից, և ավանդն անցնում է Գործակալությանը:
3. Վերոհիշյալ դեպքերում, աճուրդին մասնակից անձի կողմից գանգատ ներկայացնելու պարագայում, գանգատն անհապաղ պետք է հանձնվի Գործակալության նախագահին՝ խնդիրը կարգավորելու համար: Այլապես գանգատները հաշվի չեն առնվի:
4. Աճուրդի մասնակցի կողմից դատարանում գործ հարուցելու պարագայում մրցույթ-աճուրդի գործընթացը պետք է շարունակվի, որովհետև դատակոչելը չի կասեցնում վարույթը, եթե դատարանը չարձակի հայցվորի շահերը պաշտպանելու ժամանակավոր կարգադրություն:
5. Առանց մրցույթ-աճուրդի վաճառքն իրականացնելու դեպքում և բանակցությունների միջոցով վաճառքի դեպքում Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից հայրենադարձված անձանց առաջարկությունները նույնպես պետք է հաշվի չառնվեն՝ Գործակալության կողմից նրանց պահանջները կարգավորված չլինելու պատճառով...»:

8. 1999թ. օրինագիծը

62. Պետության կամ Վարչապալի մունիցիպալիտետի կողմից ֆիզիկական անձանցից վերցված անշարժ գույքի և որոշ տեսակի շարժական գույքի վերադարձման և դրանց դիմաց փոխհատուցման մասին 1999թ. օրինագծի («1999թ. Վերադարձման օրինագիծ») մշակումն ավարտվել է 1999թ. մարտին:

63. Կառավարությունն օրինագիծը Խորհրդարան է ներկայացրել 1999թ. սեպտեմբերին: Սակայն այն աղմկահարույց բախումներ առաջացրեց գոյություն ունեցող բոլոր քաղաքական խմբակցությունների շրջանում՝ մինչև գրեթե մեկուկես տարի տևած օրենսդրական գործընթացից հետո դրա վերջնական մերժումը:

Այն նախատեսում էր, որ բոլոր անձինք, որոնց սեփականությունը վերցվել էր Պետության կողմից՝ ամբողջատիրական վարչակարգի օրոք ընդունված որոշ օրենքների հիման վրա, պետք է ստանային իրենց սեփականության փաստացի արժեքի 50%-ը՝ կամ *restitution in integrum* ձևով, կամ արժեթղթերով փոխհատուցման ձևով: Ըստ 2(3) բաժնի՝ համակցված 8-րդ բաժնի հետ, հայրենադարձված անձինք պետք է ստանային իրենց սեփականության արժեքի 50%-ը կազմող արժեթղթեր՝ հաշվարկված բոլորին հավասարապես վերաբերող մանրամասն դրույթների համաձայն:

64. Հանրության բոլոր խավերին, բոլոր քաղաքական կուսակցություններին և խորհրդարանական խմբակցություններին ներգրաված թե՛ բանավեճերից հետո, Խորհրդարանի կողմից ընդունված օրենքը 2001թ. մարտին հանձնվել էր Լեհաստանի Նախագահին՝ ստորագրման համար:

Նախագահը, կիրառելով վետոյի իր իրավունքը, մերժել է դրա ստորագրումը:

65. Նախագահն օրենքը, որի վրա վետո էր դրված, վերադարձրել էր Խորհրդարան 2001թ. մարտի 22-ին: 1999թ. Վերադարձման մասին օրինագծի ընդունման համար ստեղծված խորհրդարանական հատուկ հանձնաժողովն այն ներկայացրել էր վերաընդունման:

Վերջին հաշվով, կառավարական կոալիցիան ի վիճակի չի եղել հավաքելու Նախագահի վետոն հաղթահարելու համար անհրաժեշտ ձայների երեք հինգերորդ մեծամասնություն, և օրինագիծը Խորհրդարանի կողմից մերժվել է 2001թ. մայիսի 25-ին:

9. Հողի անժամկետ օգտագործման իրավունք

66. Անժամկետ օգտագործման իրավունքն ամրագրված է Քաղաքացիական օրենսգրքի 232 և *seq.* հոդվածներում: Այն *in rem* ժառանգվող և փոխանցվող իրավունք է, որը 99 տարվա ընթացքում անձին տալիս է Պետական գանձապետարանին կամ մունիցիպալիտետին պատկանող հողից ստացված եկամտի նկատմամբ լիարժեք իրավունք եւ հողի հետ կապված գույքային

իրավունքներից օգտվելու հնարավորություն: Այն պետք է գրանցվի դատարանի հողային գրանցամատյանում՝ նույն կերպ, ինչպես սեփականությունը: Այդ իրավունքի փոխանցումը, ինչպես որ սեփականության փոխանցումը, կարող է կատարվել միայն նոտարական վավերացմամբ գործարքով, այլապես նման փոխանցումը կլինի առոչինչ: «Անժամկետ օգտագործողը» պարտավոր է Պետական գանձապետարան (կամ մունիցիպալիտետ՝ նայած հանգամանքներին) մուծել ամենամյա վճար, որը համապատասխանում է տվյալ հողի արժեքի որոշակի տոկոսին:

10.Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս գտնվող տարածքներում թողնված սեփականության դիմաց փոխհատուցման իրավունքի հասկացությունը, ինչպես պարզաբանվել է Գերագույն դատարանի կողմից

(a) 1990թ. մայիսի 30-ի վճիռը

67. Իր՝ 1990թ. մայիսի 30-ի վճռում՝ ընդունված յոթ դատավորի կազմով, Գերագույն դատարանը քննության է առել այն հարցը, թե արդյո՞ք 1957թ. մարտի 25-ի՝ Խորհրդային Միությունից լեհ քաղաքացիների հայրենադարձության ժամկետների եւ ընթացակարգի մասին՝ Լեհական ժողովրդական Հանրապետության կառավարության և ԽՍՀՄ կառավարության միջև կնքված պայմանագրի հիման վրա հայրենադարձվածներն ունեցել են 1985թ. Հողի կառավարման օրենքի 88(1) բաժնում (հետագայում 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212(1) բաժնում) ամրագրված կրճատման իրավունքը: Պատասխանը եղել է դրական:

Այդ համատեքստում Գերագույն դատարանը հիշատակել է 1944թ. Հանրապետական համաձայնագրերը և, ի թիվս այլնի, նշել է հետևյալը.

« . . . 1944թ. Հանրապետական համաձայնագրերով Լեհական պետությունն ստանձնել է (թողած) սեփականության դիմաց համարժեք փոխհատուցում վճարելու պարտավորություն: Այդպիսով, այդ միջոցով այդ համաձայնագրի դրույթները ներառվել են լեհական իրավունքի մեջ և Լեհաստանի քաղաքացիների առնչությամբ կարող են ընդհանուր իրավունքների համար հիմք հանդիսանալ . . .

88 (1) բաժինը . . . , դրա որոշ ձևակերպումների հետևանքով, կառուցվածքային լուրջ դժվարություններ է ստեղծում: Համարժեք փոխհատուցման իրավունքի համար սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ նախապայմաններն անմիջականորեն սահմանելու փոխարեն, օրենսդիր մարմինը հղում է կատարել միջազգային համաձայնագրերի դրույթներին: Այդ հղումը հանդիսանում է լեհական իրավունքում այդ համաձայնագրերի դրույթների փոխակերպում: Սակայն, այդ

բաժինը չի նշում այն համաձայնագրերի ցանկը, որոնց այն հղում է կատարում: Այդպիսով, հնարավոր համաձայնագրերն են.

(a) 1944թ. սեպտեմբերի 9-ի և 22-ի Հանրապետական համաձայնագիրը,

...

(c) 1957թ. մարտի 25-ի՝ Լեհական Ժողովրդական Հանրապետության կառավարության և ԽՍՀՄ կառավարության միջև ԽՍՀՄ-ից ազգությամբ լեհերի հետագա տարահանման ժամանակի և ընթացակարգի մասին պայմանագիրը:

1944թ. համաձայնագրերում ամրագրված հիմնական սկզբունքներից այդ համաձայնագրերից յուրաքանչյուրի 3-րդ հոդվածի 6-րդ կետում շարադրված միայն մեկ, հիմնարար սկզբունք է (Լեհական պետությունը պետք է նշված համաձայնագրերին համապատասխան տարահանված անձանց վերադարձնի թողնված սեփականության արժեքը) ներառված ներպետական իրավունքում: Ոչ այն մյուս սկզբունքներից, այլ միայն այդ սկզբունքից է բխում համարժեք փոխհատուցում ստանալու ընդհանուր իրավունքը»:

(b) 2001թ. մարտի 27-ի վճիռը

68. Գերագույն դատարանը, երեք դատավորի կազմով, իր՝ 2001թ. մարտի 27-ի վճռով, քննության է առել այն հարցը, թե արդյոք հնարավոր է Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս տարածքներում թողնված սեփականության դիմաց փոխհատուցման իրավունքը համարել Պետական գանձապետարանի պարտք, և կարո՞ղ է, արդյոք, այդպիսի իրավունք ունեցող անձն իր իրավունքը ներդրման միջոցով փոխանցել՝ բաժնետիրական ընկերության բաժնեմասի դիմաց վճարելու համար:

Համաձայն Գերագույն դատարանի՝ խնդրո առարկա իրավունքը բոլոր գործնական նպատակներով Պետական գանձապետարանի պարտքն է և, անշուշտ, ունի դրամական ու ժառանգման ենթակա և որոշ չափով՝ փոխանցվող բնույթ, քանի որ այն կարող է փոխանցվել միայն 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212(4) բաժնում ակնհայտորեն հիշատակվող անձանց միջև, այն է՝ Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս գտնվող տարածքներում թողնված սեփականության տերերի կամ նրանց ժառանգորդների միջև:

Հետևաբար, այդ իրավունքը չի կարող փոխանցվել 212(4) բաժնում առկա ցուցակի մեջ չնշված իրավաբանական ցեղզի, և որը, համաձայն լեհական օրենքի, ժառանգման իրավունակ չէ: Նաև ընդգծվել է, որ համապատասխան պրակտիկայի և իրավունքի տեսության լույսի ներքո գուտ ներդրումը պետք է լինի լիովին փոխանցելի, պետք է ունենա ճշգրիտ հաշվապահական արժեք, պետք է լինի գնահատելի և հնարավոր լինի այն որպես հիմնական կապիտալ ներառել հաշվա-

պահական հաշվեկշռում: Հետևաբար, համապատասխան իրավունքը չի բավարարում զուտ ներդրմանը ներկայացվող պահանջները:

11. 2002թ. հունվար և հուլիս ամիսների միջև ընկած ժամանակահատվածում Օմբուդսմենի կողմից ձեռնարկված գործողությունները

69. 2002թ. հունվարի 9-ի նամակում Օմբուդսմենը հիշեցրել է Վարչապետին, որ ինքն արդեն հարցրել է նրա նախորդին՝ թե կսկսվի⁶, արդյոք, որեւէ օրենսդրական գործընթաց, որպեսզի փոփոխություններ կատարվեն օրենսդրությունում և ավելացվի Պետական գանձապետարանի պահուստային հողի չափը՝ հայրենադարձված անձանց փոխհատուցման ենթակա սեփականությանը ապահովելու նպատակով: Նա նաև հիշատակել է 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212 բաժնի հիման վրա ձեւավորված մերժման պրակտիկան: Այդ նամակի համապատասխան մասում շարադրված է հետևյալը.

«2001թ. մայիսի 30-ին ես նամակով դիմել եմ նախկին Վարչապետին՝ պրոֆեսոր Յերժի Բազեկին և հայտնել իմ վրդովմունքը մարզպետների գրասենյակների կողմից Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս գտնվող տարածքներից հայրենադարձվածների որոշ իրավունքների խախտման վերաբերյալ: Բացի Ձեր ուշադրությունն այդ հիմնախնդրի վրա հրավիրելուց, ես նաև պահանջել եմ այն հարցի առնչությամբ տեղեկատվություն, թե արդյո՞ք տարվել է որոշակի օրենսդրական աշխատանք՝ այդ քաղաքացիների խիստ նշանակալից խմբի պահանջները բավարարելու համար նախատեսված անշարժ գույքի պաշարն ավելացնելու ուղղությամբ . . .

1998թ. որոշման 6-րդ կետը հստակորեն սահմանում է, որ բացի մարզպետներից, առանձին ակտերի հիման վրա պետական սեփականությունը կառավարող այլ մարմիններ ևս պետք է կառավարեն Պետական գանձապետարանին պատկանող անշարժ գույքը՝ երաշխավորելու համար, որպեսզի առավել արդյունավետորեն իրացվի զուտ փոխհատուցումը՝ Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս սեփականության դիմաց: Սակայն, ինչպես պարզվում է, 1998թ. որոշման փոփոխություններից հետո օրենսդրության մեջ փոփոխություններ չեն կատարվել այն առումով, որպեսզի ավելացվի Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս տարածքներից հայրենադարձված անձանց պահանջները բավարարելու նպատակով նախատեսված սեփականության ծավալը:

Այս վիճակը հաստատվել է նամակներով, որոնք ես ստացել եմ իրավասու անձանցից, ովքեր հայտնում են, օրինակ, որ Զինվորական սեփականության գործակալությունը մինչ օրս հրաժարվում է հատուցել արտասահմանում թողած նրանց սեփականության արժեքը՝ Գործակալության կողմից վաճառվող սեփականության գնի դիմաց կամ անժամկետ օգտագործման իրավունքի համար վճարների դիմաց: Իրավիճակը նույնն է, երբ Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս տարածքներից հայրենադարձված անձինք ցանկանում են

մասնակցել Պետական գյուղատնտեսական սեփականության գործակալության կողմից կազմակերպվող աճուրդներին: Վերը նշված բոլոր դեպքերում յուրաքանչյուր Գործակալություն՝ որպես մարդկանց՝ աճուրդներին մասնակցելու իրավունքը մերժելու հիմք, մատնացույց է անում համապատասխան իրավական կարգավորման բացակայությունը, որոնք թույլ կտային հատուցելու արտասահմանում թողնված սեփականության արժեքը՝ տվյալ Գործակալության կողմից վաճառվող սեփականության գնի դիմաց . . .

Վերոնշյալի կապակցությամբ խնդրում եմ, որպեսզի ինձ տեղեկացնեիք, թե արդյոք ներկայումս Դուք ծրագրում եք փոփոխություններ կատարել համապատասխան օրենսդրությունում՝ այն առումով, որպեսզի ավելացվի հանրային սեփականությունը կառավարող սուբյեկտների քանակը, որոնք պարտավոր են հարգել Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս տարածքներից հայրենադարձված մարդկանց՝ բնական փոխհատուցման իրավունքը . . . »:

Վարչապետը պատասխանել է, որ ներկայումս իշխանությունները որևէ որոշակի միջոց դեռևս չեն ձեռնարկել:

70. 2002թ. հուլիսի 5-ին Օմբուդսմենը դիմել է Սահմանադրական տրիբունալ՝ խնդրելով՝

«1. 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212 (1) բաժինն այնքանով, որքանով բացառում է 1939թ. սկսված պատերազմի պատճառով թողնված սեփականության արժեքի հատուցման հնարավորությունը՝ Պետական գանձապետարանին պատկանող գյուղատնտեսական սեփականության բացթողման գնի դիմաց,

2. 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 213 բաժինը, այնքանով որքանով բացառում է նույն օրենքի 212 բաժնի կիրառումը Պետական գանձապետարանի գյուղատնտեսական սեփականության պահուստում պահպանվող սեփականության նկատմամբ,

3. 17-րդ բաժինը (1993թ. փոփոխություն),

4. 31 (4) բաժինը (1996թ. օրենք)

Ճանաչել անհամատեղելի Պետության և Պետության կողմից ընդունված օրենքի հանդեպ քաղաքացիների վստահության պահպանման սկզբունքի հետ, որն ամրագրված է Սահմանադրության 2-րդ հոդվածում, ինչպես նաև Սահմանադրության 64 հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերում՝ 31 հոդվածի 3-րդ կետի հետ համակցված»:

71. Իր դիմումի պատճառաբանական մասում Օմբուդսմենը խնդրել է Սահմանադրական տրիբունալին 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212 (1) բաժնում ամրագրված իրավունքը որակել որպես «որոշակի գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ձեռքբերման հնարավորություն կամ ձեռքբերման հույս», «proprietary բնույթի իրավունք, որը պաշտպանվում է Սահմանադրության 64-րդ հոդվածով, և «դրամական բնույթի իրավունք, ինչը կրում է նաև պարտքի բնույթ»:

12. Սահմանադրական համապատասխան դրույթները

72. Սահմանադրության 2-րդ հոդվածը շարադրված է հետևյալ կերպ.

«Լեհաստանի Հանրապետությունը ժողովրդավարական պետություն է, որն առաջնորդվում է իրավունքով և սոցիալական արդարության սկզբունքներով»:

73. Սահմանադրության 31 հոդվածի 3-րդ կետը, որը սահմանում է սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների ոչ համամասնորեն սահմանափակման ընդհանուր արգելումը (համամասնության սկզբունք), նախատեսում է.

«Սահմանադրական իրավունքների իրացման ցանկացած սահմանափակում կարող է իրականացվել միայն օրենքին համապատասխան, և եթե դա անհրաժեշտ է ժողովրդավարական պետությունում պետական անվտանգության և հասարակական կարգի, բնական շրջակա միջավայրի, հանրության առողջության և բարքերի, այլոց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար: Այդպիսի սահմանափակումները չպետք է խախտեն ազատությունների ու իրավունքների էությունը»:

74. Սահմանադրության 64 հոդվածը սահմանում է սեփականության իրավունքի պաշտպանության սկզբունքը: Այն, մասնավորապես, ամրագրում է.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի սեփականության իրավունք, գույքային այլ իրավունքներ և ժառանգման իրավունք:

2. Յուրաքանչյուր ոք, հավասար հիմունքներով, ունի սեփականության իրավունքի, գույքային այլ իրավունքների և ժառանգման իրավունքի դատական պաշտպանության իրավունք . . . »:

75. Սահմանադրության 77 հոդվածի 1-ին կետը, որը վերաբերում է Պետական քաղաքացիական պատասխանատվությանը՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքների խախտման համար, շարադրված է հետևյալ կերպ.

«Յուրաքանչյուր ոք ունի հանրային իշխանության ցանկացած ակտով իրեն պատճառված ցանկացած վնասի փոխհատուցման իրավունք»:

76. Սահմանադրության 87 հոդվածում նշված է իրավունքի աղբյուրների ցանկը: Այդ դրույթը շարադրված է, մասնավորապես, հետևյալ կերպ.

«1. Լեհաստանի Հանրապետության համապարտադիր իրավունքի աղբյուրներն են՝ Սահմանադրությունը, օրենքները, վավերացված միջազգային պայմանագրերը և ենթաօրենսդրական ակտերը . . . »:

77. Սահմանադրության 91 հոդվածում մասնավորապես ամրագրված է.

«1. Լեհաստանի Հանրապետության «Օրենքների տեղեկագրում» հրապարակումից հետո վավերացված միջազգային պայմանագրերը կազմում են ներպետական իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը և կիրառվում են անմիջականորեն, եթե այդ կիրառումը կախված չէ օրենքի ընդունումից:

2. Եթե վավերացված միջազգային պայմանագրերում սահմանված են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են պայմանագրի նորմերը»:

78. Սահմանադրության 118 հոդվածը սահմանում է Սահմանադրական տրիբունալի իրավագործությունը: 91 հոդվածը սահմանում է իշխանության այն մարմինների և կազմակերպությունների ցանկը, որոնք իրավասու են դիմելու Սահմանադրական տրիբունալ՝ որոշելու օրենսդրական ակտերի և դրանց դրույթների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը:

Սահմանադրության 188 հոդվածն ամրագրում է, մասնավորապես, հետևյալը.

«Սահմանադրական տրիբունալը որոշում է կայացնում հետևյալ հարցերի վերաբերյալ.

(1) օրենքների և միջազգային պայմանագրերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության,

...

(3) կենտրոնական պետական իշխանությունների կողմից ընդունվող իրավական ակտերի՝ Սահմանադրությանը, վավերացված միջազգային պայմանագրերին և օրենքներին համապատասխանության վերաբերյալ ...»:

191 հոդվածը մասնավորապես շարադրված է հետևյալ կերպ.

«1. 188 հոդվածում նշված հարցերով Սահմանադրական տրիբունալ կարող են դիմել հետևյալ սուբյեկտները.

1) Հանրապետության Նախագահը, Սեյմի խոսնակը, Սենատի խոսնակը, Վարչապետը, 50 ներկայացուցիչներ, 30 սենատորներ, Գերագույն դատարանի Առաջին նախագահը, Գերագույն վարչական դատարանի նախագահը... Գլխավոր մեղադրողը, Գերագույն վերստուգիչ պալատի նախագահը և Օմբուդսմենը...»:

13. Դիմումի ընդունելիության վերաբերյալ Դատարանի որոշումից հետո ընկած ժամանակահատվածում տեղի ունեցած իրադարձությունները

(a) Սահմանադրական տրիբունալի 2002թ. դեկտեմբերի 19-ի որոշումը

79. Սահմանադրական տրիբունալն Օմբուդսմենի դիմումը քննության է առել 2002թ. դեկտեմբերի 19-ին (տես նաև վերը՝ կետեր 70-71): Լուսմներին որպես կողմ հանդես էր եկել Վարչապետը՝ ներկայացնելով կառավարությունը, Գլխավոր

դատախազը և Սեյմը՝ ներկայացվելով իր խոսնակի կողմից: Գլխավոր գանձապետարանի՝ Սահմանամերձ մարզի Վարկատուների համալեռական ընկերակցությունը ներկայացրել է դիմում, որում հայտնել են, որ իշխանությունները, իրենց կարծիքով, չեն բավարարել 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212 հոդվածով նախատեսված իրենց իրավունքները: Սահմանադրական տրիբունալն ընդունել է նրանց դիմումն և այն համարել է ոչ կառավարական կազմակերպության կողմից տրված կարծիք:

80. Սահմանադրական տրիբունալը գտել է, որ 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212(2) և 213 բաժինները՝ այնքանով, որքանով որ բացառել են արտասահմանում թողնված սեփականության արժեքի հատուցման հնարավորությունը՝ Պետական գյուղատնտեսական սեփականության բացթողման վաճառքի դիմաց, անհամատեղելի են Սահմանադրության 2-րդ կետում (իրավունքի գերակայության սկզբունք, Պետության եւ նրա կողմից ընդունված օրենքի նկատմամբ վստահության պահպանման սկզբունք), 64 հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերում (սեփականության իրավունքի պաշտպանության) և 31 հոդվածի 3-րդ կետում (սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների անհամասնորեն սահմանափակման արգելման) ամրագրված սահմանադրական սկզբունքների հետ: Նա գտել է նաև, որ 1993թ. փոփոխությունների 17 բաժինը և 1996թ. օրենքի 31(4) բաժինը, ամբողջությամբ, նույնպես անհամատեղելի են վերոնշյալ սկզբունքների հետ:

81. Լեհաստանում Սահմանադրական տրիբունալի որոշումը դիտվեց որպես առանցքային կարգավորում Նեման (Խոտոր) գետի հետ կապված պահանջների վերաբերյալ, որով մանրամասն պատմական և իրավաբանական վերլուծության է ենթարկվում այդ հիմնախնդիրը: Ինչ վերաբերում է գործի պատմական հիմքերին, ի թիվս այլնի, Սահմանադրական տրիբունալը նշել է.

«Առաջին հիմնախնդիրն առնչվում է համայնավարական իշխանությունների՝ միջազգային համաձայնագիր կնքելու իրավազորությանը, որոնք կնքել էին Հանրապետական համաձայնագիրը: Անկասկած, Լեհական ազգային ազատագրման կոմիտեն չի կարելի դիտել որպես ինքնիշխան պետության սահմանադրական սուբյեկտ՝ համապատասխան ժողովրդավարական լեգիտիմությամբ և ունակ Պետության անունից որոշումներ ընդունելու:

Հանրապետական համաձայնագրերում ամրագրված՝ հայրենադարձված անձանց փոխհատուցման շրջանակը որևէ կերպ համարժեք կամ համաչափ չեն եղել այն փոխհատուցման շրջանակին, որը որպես պարտավորություն ստանձնել են այն Պետությունները, որոնց հետ կնքվել են այդ համաձայնագրերը: Մեծամասամբ հայրենադարձումը տեղի է ունցել փաստորեն մեկ ուղղությամբ, քանի որ տարահանվածների մեծամասնությունը եղել են նախկին լեհական քաղաքացիներ այն տարածքներից, որոնք

Լեհաստանի Հանրապետությունը կորցրել էր Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի հետևանքով: Որպես հետևանք, չնայած վերաբնակեցման և հայրենադարձության զգալիորեն մեծ նյութական ծանրությանը, Լեհաստանը, 1952թ. պայմանագրի հիման վրա, պարտավոր է ԽՍՀՄ-ին վճարել զգալի գումար՝ 76 միլիոն ռուբլի (1952թ. պայմանագրի 2-րդ հոդված): Լեհաստանի սահմանների փոփոխման պարագայում նման պարտավորությունը, իհարկե, չի կարելի դիտել որպես Լեհական պետական մարմինների ինքնիշխան որոշում:

Այս կապակցությամբ պետք է նշվի, որ պատերազմի հետևանքով նման դժվարություններ են կրել այլ պետություններ, բայց ոչ մի դեպքում, բացառությամբ Գերմանիայի, այդ դժվարությունները չեն կարող համեմատվել Լեհական պետության կրած դժվարությունների հետ: Նաև արժե հիշեցնել, որ այդ պարտավորությունների կատարումը հետագայում զուգահիշեց զգալի նյութական կորուստներին, որոնք պետությունը կրել էր պատերազմի ընթացքում և դրանից անմիջապես հետո: Այդ պայմաններում, ակնհայտ էր, որ ԽՍՀՄ և համապատասխան խորհրդային հանրապետությունների հետ կնքված համաձայնագրերով հայրենադարձված անձանց փոխհատուցում տրամադրելու գործընթացը պետք է տեղի ունենար չափավոր կերպով և աստիճանաբար: Դա նաև նշանակում էր, որ անհրաժեշտ էր հաշվի առնել պետության ծանր ֆինանսական վիճակը և, ամենից առաջ, քաղաքացիների այլ խմբերի վիճակը, քան Նեման (Խոտոր) գետի հայրենադարձվածներինը: Անշուշտ, պատերազմի հետևանքներն զգաց ողջ լեհական հանրությունը: Այդ կապակցությամբ, չի կարող պնդել, որ, օրինակ, ոչ լիարժեքորեն, ինչը վճարվում է որոշակի ժամկետային սահմանափակումներով կամ որոշակի ձևով, ինքնաբերաբար հակասության մեջ է գտնվում արդարադատության սկզբունքների հետ: Այդ պատկերացումը նաև վերաբերում է այն մեխանիզմներին, որոնցով ապահովվում է միայն պատերազմական գործողությունների և տարածքային փոփոխությունների հետևանքով տուժածների կորուստների դիմաց մասնակի փոխհատուցումը:»

82. Ընդգրկուն պատճառներ բովանդակող որոշումը խարսխվում էր հետևյալ գլխավոր հիմքերի վրա.

«(1) Հանրապետական համաձայնագրերը հանգեցրեցին համապատասխան ներպետական օրենքի միջոցով այն անձանց փոխհատուցում տրամադրելու որոշակի տեսակի պետական պարտավորությունների, որոնք սեփականությունը կորցրել էին Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո Լեհաստանի սահմանի փոփոխման կապակցությամբ: Հանրապետական համաձայնագրերն անմիջական հիմքեր չէին ստեղծում հայրենադարձվածների համար՝ փոխհատուցում պահանջելու առումով, քանի որ օրենսդիր մարմինն հնարավորություն էր տրված ազատորեն որոշելու, թե ինչ կերպ պետք է կատարվի փոխհատուցումը: Այդ առումով պետական պարտավորությունները, ինչպես նախատեսված էր հետագա իրավական ակտերում, հանդիսանում էին օրենսդիր մարմնի անկախ լուծմանը թողնված հարցեր:

(2) Վարկավորման իրավունքը, որը նախատեսում է Լեհաստանի քաղաքացիների՝ Պետության ներկա տարածքներից դուրս կորցրած սեփականության արժեքի հատուցման

հնարավորությունը՝ անշարժ գույքի վաճառքի գնի դիմաց կամ անժամկետ օգտագործման իրավունքի համար վճարների դիմաց, հանդիսանում է սեփականության կորցրած իրավունքների որոշակի փոխարինիչ, որը, չբացառելով փոխհատուցման օրինական ակնկալիքը, ավելի շատ սեփականության իրավունք է՝ իրավական կարգում ճանաչված որպես հանրային իրավունք: Որպես այդպիսին, այս իրավունքն օգտվում է Սահմանադրությամբ երաշխավորված սեփականության իրավունքի պաշտպանությունից (Սահմանադրության 64 հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետեր):

(3) Տվյալ հաստատությունների համար իրավական շրջանակների ստեղծումը չի կարող լիովին վերացարկվել փաստացի հանգամանքներից և տնտեսական իրականությունից, որոնցում այդ կերպ ձևավորված իրավական հաստատությունները պետք է գործեն: Ուստի, որպես սկզբունք, օրենսդիր մարմինը չի կարող անհատին վերապահվող ընդհանուր իրավունքի օգուտի հնարավորությունը նեղացնել այնքան խստորեն, որ վերջնական արդյունքն ըստ էության դառնա *nudum ius*, այնպես, որ սեփականությունը դառնա ոչ էական իրավունք՝ զրկված գործնականում ցանկացած դրամական արժեքից: Այսպես կոչված՝ վարկավորման իրավունքի պարագայում դրա անվանական արժեքը, սակայն, չի համապատասխանում դրա փաստացի արժեքին: Այդ իրավունքի արժեքի արժեզրկումը տեղի է ունեցել օրենսդիր մարմնի կողմից որոշ կատեգորիաների անշարժ գույքի բացառման պատճառով, որն էականորեն սահմանափակել էր այդ իրավունքից օգտվելու հնարավորությունը:

(4) Գույքային բոլոր իրավունքները, իրավական կարգի շրջանակներում, ենթակա են սահմանադրական պաշտպանության: Սուբյեկտի օրինականորեն պաշտպանվող գույքային շահերին միջամտությունը, երբ դա տեղի է ունենում առանց այդ սուբյեկտի օրինական իրավունքի ձևական վերացման, հանդիսանում է փաստացի էքսպրոպրիացիա՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում ընդունված նշանակության շրջանակներում: Հետևաբար, այն դրույթների գնահատումը, որոնք գործնականում վերացնում են իրավունքից օգուտ քաղելու հնարավորությունը, հանգեցնում են այլ եզրակացության, որ դրանք հանդիսանում են անհամատեղելի Սահմանադրության 64 հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերի հետ:

(5) Վարկավորման իրավունքից օգուտ քաղելու հնարավորությունը սահմանափակող իրավական լուծումները, որոնց արդյունքում այդ իրավունքները զրկվել են իրենց էությունից, չի կարելի համարել անհրաժեշտ ժողովրդավարական եւ իրավական պետության մեջ, և գործառնական առումով չեն առնչվում Սահմանադրության 31 հոդվածի 3-րդ կետում ամրագրված արժեքներից որեւէ մեկին (համամասնության սկզբունք):

(6) Իրավական պետության սկզբունքից բխող՝ Պետության եւ նրա ընդունած օրենքների նկատմամբ քաղաքացիների հարգանքը պահպանելու սկզբունքը հարգելու պահանջը (Սահմանադրության 2-րդ հոդված) հանգեցնում է այնպիսի օրենքների ընդունման արգելքի, որոնք կստեղծեն պատրանքային իրավական ինստիտուտներ: Ուստի այդ սկզբունքը պահանջում է, որպեսզի այն խոչընդոտները, որոնք կանխում են վարկավորման իրավունքից օգուտ ստանալուն, վերացվեն իրավական համակարգից: Վստահության սկզբունքի տեսանկյունից, վարկավորման իրավունքի պարագայում, պետք է գնահատվի իրավունքի

պաշտպանության միջոցը եւ ոչ թե էությունը: Այդ իրավունքից, օրենսդրի կողմից սահմանված շրջանակներում, օգուտ ստանալու հնարավորության բացակայությունը վկայում է, որ ստեղծվել է պատրանքային իրավական ինստիտուտ և, այդպիսով, խախտվել է Սահմանադրության 2-րդ հոդվածը»:

83. Սահմանադրական տրիբունալը նոր եզրույթ է ստեղծել 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212 բաժնով նախատեսված իրավունքի համար, այն անվանելով «վարկավորման իրավունք»: Այդ եզրույթն արդեն մտել է իրավական կիրառության մեջ և հաճախ հիշատակվում է հետագա բազմաթիվ դատական վճիռներում և տարաբնույթ իրավաբանական տեքստերում:

Դատարանը գտել է, որ չնայած նրան, որ այդ իրավունքը ծնունդ է առել Հանրապետական համաձայնագրերի դրույթներում, 212-րդ բաժինն է փաստորեն համարվում դրա իրավական հիմքը: Այդ առումով նա գտել է, որ այդ համաձայնագրերը չեն կազմել ներպետական իրավունքի մաս, քանի որ, չնայած դրանք վավերացվել են, բայց չեն հրապարակվել Օրենքների տեղեկագրում և չէին կարող համարվել իրավունքի աղբյուր՝ Սահմանադրության 91-րդ հոդվածի իմաստով:

Սահմանադրական տրիբունալը վարկավորման իրավունքը սահմանել է հետևյալ կերպ.

«Վարկավորման իրավունքն ունի առանձնահատուկ բնույթ՝ որպես ինքնուրույն գույքային իրավունք: Ըստ Սահմանադրական տրիբունալի կարծիքի՝ այն հանդիսանում է սեփականության իրավունքի որոշակի փոխարինիչ, այլ ոչ թե պարզապես փոխհատուցման իրավունքի ակնկալում, այդ իսկ պատճառով այն պետք է ճանաչվի որպես սահմանադրորեն երաշխավորվող պաշտպանությամբ օժտված սեփականության իրավունք (64 հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետեր): Սահմանադրական տրիբունալն արդարացված է համարում, որ վարկավորման իրավունքը հանրային իրավական բնույթի հատուկ գույքային իրավունք է: Դա սեփականության պատշաճ իրավունք չէ, բայցև, դրանով հանդերձ, չի կարող նվազեցվել պոտենցիալ իրավունքի կատեգորիայի՝ առավելապես ձեւակերպված ակնկալիքի իմաստով: Նույնիսկ այն պարագայում, երբ իրավունքի նյութականացումը կախված է իրավունք ունեցող անձի գործողություններից, արդարացված չէր լինի եզրակացնել, որ այդ իրավունքը գոյություն չունի մինչև դրա իրացման պահն աճուրդում հաղթելու արդյունքում, որին մասնակցելու իրավունք ունեցող անձին կարող է հատուցվել արտասահմանում թողած սեփականության արժեքը՝ ձեռք բերված սեփականության արժեքի դիմաց կամ անժամկետ օգտագործման իրավունքի համար վճարների դիմաց . . .

Անկասկած, վարկավորման իրավունքը պատկանում է այն իրավունքների կատեգորիային, որոնք պաշտպանվում են Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով»:

84. Սահմանադրական տրիբունալն այնուհետև գործն ուսումնասիրել է Սահմանադրության 64 հոդվածի ներքո՝ պարզաբանելով սեփականության իրավունքի պաշտպանության սկզբունքը: Նա Պետության պետական վերաբերմունքը ներկայացրել է հետևյալ կերպ.

«Սահմանադրական տրիբունալի կարծիքով, կասկած չկա, որ այդ հանգամանքներում, աճուրդների միջոցով Պետական գանձապետական որոշ կատեգորիաների սեփականության ձեռքբերման՝ հայրենադարձվածների հնարավորությունը սահմանափակող բոլոր օրենքներն ուղղակի ազդեցություն ունեն վարկավորման իրավունքի իրացման վրա:

Առկա իրավական հանգամանքներում կարելի է խոսել գործառնական պարադոքսի գոյության մասին, երբ օրենսդրությամբ սահմանված ընդհանուր իրավունքը չի կարող գործնականում իրականացվել: Հետևաբար, վարկավորման իրավունքն էլ ավելի է դառնում «դատարկ պարտավորություն» և վերածվում է «*nudum ius*-ի»: Առկա միտումների պահպանումը, երբ Պետական գանձապետական տարատեսակ հողերը բացառվում են վարկավորման իրավունքի իրացման շրջանակից, նշանակում է, որ այդ իրավունքի՝ ապագայում իրացման առումով, որևէ հույս չկա: Գործերի այդ վիճակն արդեն հանգեցրել է անբարենպաստ և պարադոքսալ իրադրության. իրավասու անձինք, որոնք տարիներ շարունակ սպասել են, որպեսզի կարողանան մասնակցել մրցույթ-աճուրդների և, արդյունքում, այդպիսի աճուրդների ընթացքում, գիտենալով, որ դժվար կլինի իրենց վարկավորման իրավունքի իրացումը, գույքի գինը «բարձրացվել» է դրա շուկայական արժեքն էապես գերազանցող մակարդակի:

Առկա հանգամանքներում՝ վարկավորման իրավունքից օգտվելու հնարավորությունը գնահատելու համար պետք է հաշվի առնել ոչ միայն սեփականության որոշ տեսակների մատչելիության սահմանափակումը՝ տարբեր աստիճանների արդարացմամբ, այլ նաև այդ իրավունքի իրացման համար փաստացի հնարավորությունները և դրա տնտեսական արժեքը:

Հայրենադարձների համար Գանձապետական սեփականության մատչելիությունը սահմանափակող օրենքները հանգեցնում են *de facto* էքսպրոպրիացիայի, որի հետևանքով հնարավոր չէ իրացնել վարկավորման իրավունքը եւ ներկա ժամանակ, եւ ապագայում՝ այն իմաստով, որով այդ հասկացությունն օգտագործվում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ վերը մեջբերված նախադեպային իրավունքում . . . :

1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212(1) բաժնում և 213-րդ բաժնում, 1993թ. փոփոխությունների 17-րդ բաժնում և 1996թ. օրենքի 31(4) բաժնում ամրագրված սահմանափակումների հակասահմանադրականությունը կայանում է նրանում, որ ընդհանուր իրավունքը (վարկավորման իրավունքը) ձևակերպվել է այնպես, որ այն չի կարող նյութականացվել առկա իրավական միջավայրում, ուստի այն դարձել է պատրանքային և ուղղակի խաբեություն: Բացի դրանից, դա ոչ միայն ժամանակավոր անհնարինության հարց է՝ պայմանավորված որոշ փաստական և իրավական հանգամանքներով, այլ, ավելի շուտ, իրավական կառույցների ստեղծման հարց, որոնք բացառում են այդ հնարավորությունը՝ *ex thesi*: Այդ իրավունքի նյութականացման հնարավորության գնահատումն առավել կարեւորվում է այն առումով, որ օրենսդիրն ընդունելով միջազգային պայմանագրերի հիման

վրա՝ հայրենադարձված անձանց նկատմամբ Պետության պարտավորությունները, միևնույն ժամանակ չի ստեղծել փոխհատուցման որեւէ այլընտրանքային մեխանիզմ: Մի քանի տասնամյակի ընթացքում վարկավորման իրավունքը եղել է միակ առկա *de lege lata* լուծումը, որը թույլատրել է փոխհատուցել 1940-ականներին տարածքային փոփոխությունների հետևանքով լեի քաղաքացիների կրած նյութական կորուստները . . .»:

85. Իրավիճակը գնահատելով՝ Սահմանադրության 31 հոդվածի 3-րդ կետի տեսանկյունից, այն է՝ վարկավորման իրավունքի իրականացման նկատմամբ իշխանությունների կողմից դրված սահմանափակման թույլատրելիության, Սահմանադրական տրիբունալը, *inter alia*, նկատել է.

« (T) գույքային իրավունքների պաշտպանությունը չի նշանակում, որ ամբողջովին անհնարին է միջամտել դրանց էությանը, կամ որ դրանք հանդիսանում են բացարձակապես անձեռնմխելի . . . Անհրաժեշտ է մնալ սահմանադրական շրջանակներում, որը նախատեսում է գույքային տվյալ իրավունքի սահմանադրական պաշտպանության սահմանները (Սահմանադրական տրիբունալի որոշումից անհրաժեշտ մեջբերումներ): Այդպիսի սահմանափակումները նախատեսված են Սահմանադրության 31 հոդվածի 3-րդ կետով: Սահմանադրական տրիբունալի նախադեպային իրավունքում բազմաթիվ անգամներ նշվել է, որ այդ դրույթը նախատեսում է սահմանադրական իրավունքներից ու ազատություններից օգտվելու սահմանափակումների թույլատրելիության համար պայմանները որոշելու թեստը . . . : »:

Այդ համատեքստում, կարևոր է ուշադրություն դարձնել Սահմանադրական տրիբունալի դիրքորոշմանը, որն արտահայտվել է 2000թ. հունվարի 12-ի որոշման մեջ (հղումներում), համաձայն որոնց՝ այդպիսի սահմանափակումների շրջանակը չպետք է ոչնչացնի ընդհանուր իրավունքի հիմնարար բաղադրատարրերը, ինչի արդյունքում այն զրկվում է իր իրական էությունից և վերածվում է իրավաբանական ֆիկցիայի: Այդպիսի իրավիճակը հանգեցնում է այդ իրավունքի հիմնական էության սահմանադրորեն անթույլատրելի խախտման . . . :

Նախորդ դիտարկումների լույսի ներքո, պետք է ճանաչել, որ Օմբուդսմենի դիմումում հիշատակված բոլոր այն դրույթները, որոնք սահմանափակում են սեփականության իրավունքի փաստացի շրջանակը, որի առնչությամբ կարող է կիրառվել 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212 բաժինը, անհամատեղելի են Սահմանադրության 64 հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերի հետ՝ համակցված 31 հոդվածի 3-րդ կետի հետ:

Այդպիսի սահմանափակումներն արդարացված չեն ժողովրդավարական եւ իրավական պետությունում: 1993թ. փոփոխությունների 17-րդ բաժնում շարադրված նպատակները եւ Զինվորական սեփականության գործակալության գույքի առնչությամբ վարկավորման իրավունքի սահմանափակումների համար նախատեսված հիմքերը, այն է՝ զինված ուժերը արդիակացնելու համար ռեսուրսների անհրաժեշտությունը չպետք է բավարարվի այնպես, որ մարդկանց միայն որոշակի խմբի զրկի իրենց վերապահված գույքային իրավունքների իրացման հնարավորությունից:

Պետական գանձապետարանի Գյուղատնտեսական սեփականության գործակալության կողմից կառավարվող գյուղատնտեսական սեփականության պարագայում այդպիսի բացառություն չպետք է թույլ տալ՝ առանց համապարփակ լուծումների միաժամանակյա ընդունման, որոնք հնարավորություն կընձեռեն լուծելու սեփականատիրական հարաբերությունների կարգավորմանը վերաբերող հիմնախնդիրները:

Բացառությունների դեպքում, որոնք նախատեսված են 1996թ. օրենքում, ռազմական հաստատությունների արդիականացման և սպասարկման համար պաշարների արտադրման նպատակը չի արդարացնում այն մարդկանց հանդեպ խտրականության դրսևորումը, որոնք ունեն Լեհաստանի գոյություն ունեցող տարածքից դուրս թողնված սեփականության արժեքի վարկավորման իրավունք, պարզապես նրա համար, որ այդ մարդիկ անկարող են կանխիկ դրամով վճարել գնման գինը: Նման լուծումը երբևէ չի կարող ձանաչվել ժողովրդավարական եւ իրավական պետությունում անհրաժեշտ: Չկա նաեւ որեւէ գործառնական կապ այդ սահմանափակման եւ Սահմանադրության 31 հոդվածի 3-րդ կետում հիշատակված նպատակների իրականացման միջև: Սահմանափակում կիրառելու անհրաժեշտություն կարող է առաջանալ, եթե վարկավորման իրավունքի իրացումը կարող է այլոց գրկել օրինականորեն պաշտպանվող իրենց շահերի բավարարումից: Մասնավորապես, վարկավորման իրավունքի գոյությունը չի հանգեցնում այնպիսի իրավիճակի, որի պարագայում կարող են խախտվել այլոց իրավունքները (օրինակ՝ նախկին սեփականատերերի իրավունքները, որոնց առաջնություն է տրվել):

Միևնույն ժամանակ պետք է ընդգծել, որ այդ դրույթների հակասահմանադրականությունը կապված չէ օրենսդրական բացթողման հետ, որոնք կազմում են Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս տարածքներից հայրենադարձվածներին փոխհատուցում տրամադրելուն վերաբերող որոշ ակտերի թերությանը: Ավելի շուտ դա հետևանք է փոխհատուցման հարցերը կարգավորող դրույթների՝ իրավաբանորեն թերի ձևակերպումների, ինչը պատճառում է անթույլատրելի համակարգային դիսֆունկցիա: Հարկ է շեշտել, որ սեփականության ընդհանուր իրավունքի ստեղծման ժամանակ Պետությունը չի կարող նույն այդ ժամանակ կամայականորեն մտցնել, հանուն իր շահերի օգտագործելով պետական լծակները, այնպիսի սահմանափակումներ, որոնք սեփականության էական պաշարները հանելով փոխհատուցման ընթացակարգից, փաստորեն, շահառուների համար խափանում է այդ իրավունքներից ցանկացած տնտեսական առավելություն ստանալու հնարավորությունը»:

86. Ի վերջո, Սահմանադրական տրիբունալը հիշատակել է Սահմանադրության 2-րդ հոդվածում ամրագրված իրավական պետության սկզբունքը: Այն, ի թիվս այլնի, ներկայացրել է հետևյալ կերպ.

«Այս սկզբունքը նշանակում է, նախևառաջ, պահանջ հավուր պատշաճի պաշտպանել և հարգել ձեռք բերված իրավունքները և պաշտպանել շահերը, որոնք դեռևս չեն տրամադրվել... բայց դա նաեւ օրենսդրին արգելում է ստեղծել այնպիսի ինստիտուտներ, որոնք չեն կարող գործել եւ հանդիսանում են իրավունքի պատրանք և, հետևաբար՝ այն

գույքային շահերի պաշտպանության պատրվակ, որոնք գործառնորեն կապված են սահմանված ընդհանուր իրավունքի էության հետ:

Որպես սկզբունք՝ օրենսդիր մարմինը չի կարող անհատին ձևականորեն տրվող ընդհանուր իրավունքի իրացման հնարավորությունը նեղացնել մինչև այն աստիճանի, որ ստեղծվի *nudum ius*, այսինքն՝ սեփականության իրավունք, որը, դառնում է էությունից զուրկ և գործնականում չունի ոչ մի դրամական արժեք: Պետք է կրկին ընդգծվի, որ, այսպես կոչված՝ վարկավորման իրավունքի պարագայում, դրա անվանական արժեքը չի համապատասխանում իր իրական արժեքին: Այդ արժեզրկումը տեղի է ունենում, որովհետև այդ իրավունքի իրացման հնարավորությունը սահմանափակվել էր էականորեն՝ օրենսդրության միջոցով, որը բացառում էր սեփականության որոշ կատեգորիաների...:

Պետության նկատմամբ վստահության պահպանման սկզբունքին հավատարմությունը, որն, ինչպես նշվել է վերը, արգելում է ֆիկցիա հանդիսացող իրավական ինստիտուտներ ստեղծող օրենքների ընդունումը, պահանջում է այն իրավական խոչընդոտների վերացում, որոնք զրկում են վարկավորման իրավունքից օգտվելու հնարավորությունից: Սահմանադրական տրիբունալը չի կարող գնահատել, թե պատշաճ կերպով գործող վարկավորման իրավունքը մինչև ինչ աստիճանի կարող է վերականգնել Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս սեփականության կորստի հետևանքով առաջացած վնասը: Այդ հիմնախնդրի լուծումը, ինչը հանդիսանում է մի քանի տասնյակ տարի առաջ տեղի ունեցած՝ երկրի պատմական տարածքային փոփոխությունների և սեփականության հարցում փոփոխությունների հետևանքով բնակչության որոշակի խմբերի կրած կորուստների վերականգնման ընդհանուր հիմնախնդրի մի մասը, օրենսդիր մարմնի իրավասության շրջանակներում է...:

Այստեղ կարևոր է այն կանխադրույթի կատարումը, որ իրավական ակտերը պետք է ձևակերպված լինեն այնպես, որպեսզի ոչ միայն անհատի համար ապահովեն իրավական որոշակիություն, այլ նաև լիարժեք կանխատեսելիություն՝ այնքանով, որքանով դրանք կազդեն անհատի իրավական դրության վրա կոնկրետ իրավական իրավիճակներում: Տարածքային փոփոխությունների հետևանքով սեփականությունից զրկված անձանց փոխհատուցում տրամադրելու մեխանիզմի սահմանումը հանգեցրեց օրինական սպասելիքների առ այն, որ այդ հիմնախնդիրը վերջնականապես կլուծվի ապագայում, որը միտված կլինի այդ անձանց շահերի բավարարմանը: Այն կարծիքը, որ Պետության և նրա կողմից ընդունված օրենքի նկատմամբ հարգանքի պահպանման սկզբունքը խախտվել է, ավելի է խորանում իրավական համակարգում փոխհատուցման այլընտրանքային ձևերի բացակայության պատճառով...:

Իրավական համակարգից 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212 և 213 բաժիններով և այլ առանձին դրույթներով նախատեսված սահմանափակումների վերացումը թույլ կտա, որ վարկի մեխանիզմի մնացորդը դառնա իրական, այլ ոչ թե, ինչպես մինչ օրս, փոխհատուցման մտացածին միջոց: Այս Տրիբունալը չի գնահատել օրենսդիր մարմնի կողմից հայրենադարձվածների գույքային շահերի բավարարման միջոցների ընտրությունը, քանի որ կոնկրետ ինստիտուցիոնալ լուծումների սահմանումն օրենսդիր մարմնի իրավասության անկախ ոլորտի շրջանակներում է: Ուստի օրենսդրության մեջ արդեն ամրագրված

փոխհատուցման մեխանիզմն է, որը գնահատման է ենթարկվել սահմանադրական երաշխիքների տեսանկյունից:

Հարկ է նշել, որ, ի լրումն փոխհատուցման ընթացակարգի, որն անմիջականորեն սահմանված է Հողի կառավարման օրենքի 212 բաժնում, օրենսդիր մարմինը վերջերս 2002թ. դեկտեմբերի 5-ի՝ Պետական գանձապետարանի լիազորությունների իրականացման մասին օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին օրենքով, 2003թ. հունվարի 14-ին ուժի մեջ մտած Պետական ձեռնարկությունների առևտրականացման և մասնավորեցման մասին օրենքով և այլ ակտերով ստեղծել է վարկավորման իրավունքի իրացման նոր հնարավորություն: Այդ դրույթի հիման վրա 1997թ. Հողի կառավարման մասին օրենքի 212 բաժնում հիշատակվող անձանց տրվում է կորցրած սեփականության վարկավորման հնարավորություն՝ մասնավորեցված ձեռնարկության բացթողման գնի դիմաց, սեփականության իրավունքի արժեքի փոխանցում՝ մասնավորեցված ձեռնարկության բացթողման գնի դիմաց, անշարժ գույքի՝ ձեռնարկության ակտիվների մեջ մտցված որոշ մասերի նկատմամբ իրավունքի արժեքի փոխանցման կամ այնպիսի իրավունքների բացթողման գնի դիմաց, որոնք ակտիվների մեջ մտցված չեն: Դա վարկավորման իրավունքի նոր ձև է, և սպասվում է, որ այն կընդլայնի կորցրած սեփականության դիմաց փաստացի փոխհատուցում ստանալու հնարավորությունը: Սակայն նոր կարգավորումն սկզբունքորեն չի փոխարինում վարկավորման իրավունքի գնահատմանը, ինչպես որ այն ձևավորվել է ներկա պարագայում վիճարկվող դրույթներին համապատասխան: Վարկավորման իրավունքի նոր ձևի իրագործման համար... չի ազատում օրենսդիր մարմնին այն հանգամանքի ապահովումից, որ փոխհատուցման մեխանիզմները, ինչպես պարզվեց տվյալ դեպքում, մշակվել են այնպիսի եղանակով, որպեսզի լինեն անհատի սեփականության իրավունքի պաշտպանության իսկական միջոց, այլ ոչ թե սոսկ իրավական ֆիկցիա:

Վիճաչկվող դրույթներում պարունակվող սահմանափակումների վերացումը, անշուշտ, վարկավորման իրավունքի բավարարման համար կապահովի նոր և առավել բարենպաստ պայմաններ և, հետևաբար, օրենսդրությանը համապատասխան սահմանված փոխհատուցման մեխանիզմի իսկական գործառնության հնարավորություն»:

87. 2003թ. հունվարի 8-ին Սահմանադրական տրիբունալի որոշումը հրապարակվեց Օրենքների տեղեկագրում: Այն ուժի մեջ է մտել նույն օրը:

(b) 2002թ. դեկտեմբերի փոփոխությունը

88. 2003թ. հունվարի 14-ին ուժի մեջ են մտել 2002թ. դեկտեմբերի 5-ի՝ Պետական գանձապետարանի լիազորությունների իրականացման մասին օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին օրենքը, Պետական ձեռնարկությունների առևտրականացման և մասնավորեցման մասին օրենքը և այլ ակտեր («2002թ. փոփոխություն»):

89. Պետական ձեռնարկությունների առևտրականացման և մասնավորեցման մասին օրենքի 53-րդ բաժինը 2(16) բաժնի հիման վրա ենթարկվել է հետևյալ փոփոխության.

«212-րդ բաժնում հիշատակված անձինք (1997թ. Հողի կառավարման օրենք) պետք է ունենան՝ գոյություն ունեցող Հանրապետությանը չպատկանող տարածքներում մնացած իրենց սեփականության արժեքի՝ Լեհաստանի կողմից մարման իրավունք՝ հետևյալի դիմաց.

(1) (Պետական ձեռնարկության) վաճառքի գնի մի մասի, որը համապատասխանում է այդ ձեռնարկության հողի նկատմամբ իրավունքների արժեքին (in rem), ինչպես նաև առևտրային կամ ծառայություններ մատուցելու նպատակով կամ որպես ատելյե, կամ արտիստական գործողությունների, կամ որպես հանդիսասրահ կամ ավտոտնակ, կամ այդպիսի ցանկացած նպատակի համար օգտագործվող շինության արժեքին:

(2) 2-րդ ենթաբաժնում մատնանշված այն իրավունքների վաճառքի գնի, որոնք վաճառվել են որպես ձեռնարկությանը չպատկանող ակտիվներ և Պետության կողմից վերցվել են այն բանից հետո, երբ ձեռնարկության վարձակալության պայմանագրի ժամանակը լրացել է կամ ազատվել էր պարտավորություններից»:

(c) 2003թ. հունվարի որոշումը

90. 2003թ. փետրվարի 7-ին ուժի մեջ մտավ Կառավարության 2003թ. հունվարի 14-ի՝ Պետական գանձապետարանին կամ մունիցիպալիտետին պատկանող սեփականության վաճառքի համար աճուրդների անցկացման մանրամասն դրույթների ու ընթացակարգերի վերաբերյալ որոշման մեջ փոփոխություններ կատարելու մասին որոշումը: Փոփոխված որոշման 5-րդ կետը շարադրված է հետևյալ կերպ.

«Մարզպետի կողմից կազմակերպվող աճուրդներում 212-րդ բաժնում (1997թ. Հողի կառավարման օրենք) ամրագրված իրավունք ունեցող անձինք պետք է ազատվեն ապահովության վճարից, եթե նրանք անում են գրավոր հայտարարություն առ այն, որ պայմանագրի կնքումից իրենց ձեռնպահ մնալու դեպքում նրանք կվճարեն մյուս մասնակիցներից պահանջվող ապահովության վճարին հավասար գումար:

2. Ապահովության համար վճարումը հաստատող փաստաթղթի փոխարեն 1-ին կետում հիշատակվող անձինք մարզպետին են ներկայացնում այն վկայականի կամ որոշման բնօրինակը, որով հաստատվում է, որ իրենք օգտվում են 212(1) և (2) բաժնում նախատեսված իրավունքից:

3. 1-ին կետում նշված աճուրդներում սեփականության վաճառքի պայմանները սահմանելիս՝ 212-րդ բաժնում ամրագրված ձևով վճարումը չի կարող բացառվել»:

(d) 2003թ. ապրիլի օրենքը

91. 2003թ. ապրիլի 16-ին ուժի մեջ է մտել Գյուղատնտեսական համակարգի մասին օրենքը («2003թ. ապրիլի 11-ի օրենք»):

Համաձայն այդ օրենքի դրույթների՝ Պետական գանձապետարանի Գյուղատնտեսական սեփականության գործակալությունը վերակազմավորվեց Գյուղատնտեսական սեփականության գործակալության (տես նաև վերը՝ կետեր 31-32), որը, 18-րդ բաժնին համապատասխան, դարձավ առաջինի իրավահաջորդը: Վերջին գործակալությունն ընդունեց նախկինին պատկանած ամբողջ սեփականությունը: Պետական գանձապետարանի սեփականության գյուղատնտեսական պաշարները կազմող սեփականության պահուստը հանձնվեց նոր գործակալությանը: Հետևաբար, այդ մարմինն է ներկայումս պատասխանատու Պետական գյուղատնտեսական սեփականության կառավարման և բաշխման համար և նրա համար, որպեսզի անցկացնի այդ սեփականության վաճառքի համար աճուրդներ՝ համաձայն համապատասխան որոշման դրույթների (տես ստորև՝ կետ 92):

(e) 2003թ. օգոստոսի որոշումը

92. Գանձապետարանի նախարարի՝ Պետական գանձապետարանի Գյուղատնտեսական սեփականության պաշարներից սեփականության և դրա մասերի վաճառքի մանրամասն դրույթներին, գնի տարաժամկետ վճարման և հողի գնահատման պայմաններին վերաբերող 2003թ. օգոստոսի 1-ի որոշումն ուժի մեջ է մտել 2003թ. օգոստոսի 11-ին:

2003թ. օգոստոսի որոշման 8-րդ կետի համաձայն՝ հայրենադարձված անձինք ազատվել են մինչև Պետական սեփականության վաճառքի համար աճուրդների անցկացումը վաճառքի գնի վճարումը երաշխավորող ապահովության համար վճարման պարտավորությունից:

Այդ կետը նախատեսում է.

«1. Ֆիզիկական անձինք, ովքեր, համաձայն այլ օրենքների, ունեն 1939թ. սկսված պատերազմի հետևանքով Լեհաստանի Հանրապետության գոյություն ունեցող սահմաններից դուրս թողնված սեփականության արժեքի հատուցման իրավունք՝ Պետական գանձապետարանի սեփականության (որը նրանք ցանկանում են գնել) գնի կամ անժամկետ օգտագործման վճարի դիմաց, կազատվեն ապահովության համար վճարումից, եթե նրանք անում են գրավոր հայտարարություն առ այն, որ երբ իրենք ձեռնպահ կմնան վաճառքի պայմանագրի կնքումից, կվճարեն այլ հավակնորդներից ապահովության համար պահանջվող գումարին հավասար գումար:

2. Ապահովության համար կատարված վճարումը հաստատող փաստաթղթի փոխարեն 1-ին ենթաբաժնում հիշատակված անձինք Աճուրդների վարչություն են

ներկայացնում այն վկայականի կամ որոշման բնօրինակը, որով հաստատվում է վաճառքի գնի դիմաց՝ թողնված սեփականության արժեքի հատուցման իրենց իրավունքը:

3. Այն սեփականության վաճառքի պայմանները սահմանելիս, որի նկատմամբ կիրառվում է 1-ին ենթաբաժնում ամրագրված վարկավորման իրավունքը, 6-րդ կետում նշված աճուրդում (այսինքն՝ 1991թ. օրենքի դրույթների համաձայն կազմակերպված ցանկացած աճուրդում) այդպիսի վարկի միջոցով վաճառքի գնի վճարումը չպետք է բացառվի»:

(f) Կրակովի շրջանային դատարանի 2003թ. ապրիլի 2-ի և 7-ի վճիռները

93. 2003թ. սկզբներին մի քանի հայրենադարձված անձինք (կամ նրանց իրավահաջորդները) ընդդեմ Պետական գանձապետարանի դատարան հայց են ներկայացրել՝ կրած վնասներն օրինական իրավունքների խախտման մասին օրենքի և համապատասխան Հանրապետական համաձայնագրերի դրույթների համաձայն հատուցելու վերաբերյալ: Այդ հայցերից մի քանիսը հասցեագրվել էր Կրակովի շրջանային դատարանին:

Հայցերը ներկայացվել էին՝ չնայած նմանատիպ գործերի անբարենպաստ արդյունքներին, երբ վնասներին վերաբերող հայցերը մերժվել էին՝ որպես լեհական իրավունքում որևէ իրավաբանական հիմք չունեցողների (տես նաև ստորև՝ կետ 107):

94. Հայցվորների առաջին խումբը վիճարկել էր Պետության կողմից դրսևորված սահմանադրական խախտումն այն առումով, որ այն իրենց գրկել էր վարկավորման իրավունքն իրացնելու հնարավորությունից և որ ստեղծել էր արատավոր, պատրանքային և անարդյունավետ մեխանիզմ՝ 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212 բաժնում ամրագրված իրենց իրավունքներից օգտվելու համար: Նրանք հիմնվում էին Հանրապետական համաձայնագրերի դրույթների վրա՝ որպես դրամական փոխհատուցման համար իրավական հիմք, և պնդում էին, որ իշխանությունները թույլ են տվել օրինական իրավունքների սահմանադրական խախտում՝ Սահմանադրության 77 հոդվածի իմաստով:

95. Երկրորդ խումբը պնդել է, որ Պետությունը թույլ է տվել սահմանադրական խախտում, նախ՝ հետագա օրենքների ընդունման միջոցով և թերի պրակտիկայի միջոցով մշտապես անհնարին դարձնելով իրենց պահանջների բավարարումը և, երկրորդ, Հանրապետական համաձայնագրերը չիրապարակելով Օրենքների տեղեկագրում, այդպիսով խոչընդոտելով հայցվորներին հիմնվելու դրանց վրա՝ դա-

տարանների առջև իրենց քաղաքացիական պահանջների պաշտպանության հարցում:

Բոլոր հայցվորները գտել էին, որ կրած վնասներն իրենց քանակով հավասար են այն սեփականության արժեքին, որն իրենք կամ իրենց ընտանիքներն ստիպված էին թողնել Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս:

Առաջին երկու վճիռներն ընդունվել էին 2003թ. ապրիլի 2-ին և 7-ին:

(i) 2003թ. ապրիլի 2-ի որոշումը

96. 2003թ. ապրիլի 2-ին Կրակովի շրջանային դատարանը՝ լսելով երեք անձի՝ Բ. Զ -ի, Ժ. Կ.-ի և Բ.Կ.-ի կողմից բերված հայցն ընդդեմ Պետական գանձապետարանի՝ Պետության կողմից Հողի կառավարման օրենքի 212 բաժնի հիման վրա փոխհատուցման նրանց իրավունքը չբավարարելու արդյունքում պատճառված վնասի հատուցման վերաբերյալ, բավարարել է նրանց հայցն ամբողջությամբ:

97. Դատարանը պարզել է, որ 1991թ. մինչև 1998թ. Կրակովի շրջանային գրասենյակը կազմակերպել է սեփականության վաճառքի համար 22 աճուրդ, որոնց Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս տարածքներից հայրենադարձված անձինք կկարողանային մասնակցել: Որոշ աճուրդների միայն կարող էին մասնակցել այն անձինք, որոնք փոխհատուցման համար դիմել էին մինչև 1990թ. մայիսի 26-ը: 2002թ. Կրակովի մարզպետն սկսել է անցկացնել աճուրդներ, բայց այդ տարվա ընթացքում անցկացվել էր միայն 2 այդպիսի աճուրդ:

Շրջանային դատարանը հայցվորների՝ վարկավորման իրավունքներին առնչվող իրավիճակը նկարագրել է հետևյալ կերպ.

« . . այդ աճուրդների կազմակերպումը կամ ամբողջովին բացառում էին Նեման (Խոտոր) գետից դուրս տարածքներից անձանց մասնակցությունը, կամ մասնակցությունը սահմանափակում էին այն անձանցով, ովքեր բնակվել են այդ շրջանում, կամ առաջարկվող գույքը չէր կարող բավարարել հայցվորների պահանջները՝ հաշվի առնելով նրանց իրավունքների արժեքը: Նաև եղել են այնպիսի իրավիճակներ, երբ Պետական գանձապետարանի Գյուղատնտեսական սեփականության գործակալությունը կազմակերպել է աճուրդներ, որոնց, համապատասխան դրույթների համաձայն, բացառել են Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս անձանց մասնակցությունը:

Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել այն իրավիճակներին, որոնց պարագայում աճուրդներին չի բացառվել Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս անձանց մասնակցությունը: Դրանք տեղի են ունեցել չափազանց հազվադեպ: Այդպիսի իրավիճակներում մարդկանց մեծ խմբեր, որոնք ունեցել են փոխհատուցման իրավունք,

կարող էին մասնակցել: Այդ մարդիկ, նրանց պահանջները բավարարելու համար հատկացված գույքի փոքր ծավալի պատճառով, չէին կարող ստանալ բավարարում, նրանք պետք է մեկնարկային գինը բարձրացնեին այնքան, որ վաճառքի համար սեփականության գինը լիներ մի քանի անգամ բարձր, քան դրա շուկայական արժեքը: Հատկանշական էր, որ միայն Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս անձինք էին մասնակցել այդ աճուրդներին, թեև կազմակերպիչները նաև թույլատրել էին այնպիսի մարդկանց մասնակցությունը, ովքեր կարող էին սեփականություն գնել կանխիկ դրամով: Աճուրդներից մեկում սեփականությունը, որի պահուստային գինը, գնահատված շուկայական գներով, եղել է 115.000 լեհական գլոտի, վաճառվել է 700.000 լեհական գլոտիով: Մեկ այլ աճուրդում հողամասը՝ շենքով, որն օգտագործվել էր որպես սերմնաբուծական տարածք, և որի պահուստային գինը եղել է ընդամենն ավելի քան 200.000 լեհական գլոտի, վաճառվել է 1.500.000 լեհական գլոտիով: Վերոնշյալ իրավիճակի համատեքստում բավական է ասել, որ Պետական գանձապետարանի՝ Սահմանամերձ մարզի վարկատուների համալեհական ընկերակցության կրակոլյան բաժանմունքի գործունեության ոլորտի շրջանակներում, այսինքն՝ նախկին Կրակոլի մարզի տարածքի և Nowy Sacz մարզի մի մասի շրջանակներում վկայական կամ վարչական որոշում ունեցող մոտ 300 անձանց ընդհանուր թվից միայն մոտավորապես 20-ն է ստացել սպառիչ իր վարկավորման իրավունքի բավարարումը և նրանցից ոչ մեկը չի ստացել լիարժեք փոխհատուցում իր իրավունքի դիմաց: Հարկ է հավելել, որ Պետական գանձապետարանի Սահմանամերձ մարզի վարկատուների համալեհական ընկերակցության կրակոլյան բաժանմունքի գործունեության շրջանակներում 3.600 մարդ փորձել է ստանալ թողած սեփականության համարժեքն ստանալու իրենց իրավունքը հաստատող վկայական»:

Դատարանն այնուհետև գտել է, որ հայցվորները կամ նրանց իրավահաջորդներն ավելի վաղ հրաժարվել էին ընդունել փոխհատուցման ենթակա սեփականությանը վերաբերող երկու առաջարկ: Դատարանը հրաժարումը համարել է արդարացված, քանի որ գույքը ձեռք բերելու պայմանը տրամադրվող հողատարածքում 4 տարվա ընթացքում տուն կառուցելն էր, մինչդեռ հայցվորները միջոցներ չեն ունեցել այդպիսի ներդրումների համար: Երկրորդ առաջարկը կայացել է նրանում, որ այլ քաղաքում վարձակալված երեք շենքերից պետք է ընտրվեին բնակարաններ, բայց այդ շենքերը եղել են անմխիթար վիճակում:

98. Շրջանային դատարանը կիսել է Սահմանադրական տրիբունալի կարծիքն առ այն, որ Հանրապետական համաձայնագրերը չեն կազմել ներպետական իրավունքի մաս: Հետևաբար, դրանք չէին կարող հանդիսանալ իրավական հիմք՝ դրանց համաձայն դատարանի առջև քաղաքացիական հայց ներկայացնելու համար: Նա գտել է, այնուամենայնիվ, որ, Պետության վարքագիծը հանդիսանում է սահմանադրական խախտում եւ գտել, որ.

«Ինչպես սույն գործում հանգամանորեն ապացուցվել է՝ առաջացել էր տարօրինակ իրավիճակ, երբ իրավունք ունեցող անձինք սպասել են տարիներ շարունակ, որպեսզի

մասնակցեն աճուրդի, և այնուհետև, եթե աճուրդը փաստորեն տեղի է ունեցել, գիտենալով, թե որքան դժվար կլինի վարկավորման իրենց իրավունքից օգտվելը, նրանք առաջարկել են սեփականության շուկայական արժեքը շատ ավելի գերազանցող գին: Դրանով, նրանք հայտնվել են այնպիսի իրավիճակում, որ կորցրել են իրենց իրավունքների մեծ մասը: Իրենց իրավունքներից օգտվելու հնարավորության խիստ սահմանափակումները հանգեցրել են դրանց վերացմանը: Այդ իրավիճակը, երբ Պետությունն ստեղծել է վերը նկարագրված հանգամանքները, իրոք հանդիսանում է չարդարացված էքսպրոպրիացիա, որը Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս տարածքներից անձանց զրկում է իրենց ունեցած իրավունքներից: Պետության կողմից այդպիսի իրավիճակի ստեղծումն անգամ կարելի է դիտել հայրենադարձված անձանց իրավունքների առնչությամբ ապօրինություն:

Պետք է առավել եւս ընդգծել, որ օրենսդիր մարմինը ոչ միայն ունի սեփականության իրավունքի պաշտպանությանն ուղղված նորմեր եւ ընթացակարգեր սահմանելու դրական պարտավորություն, այլ ունի նաեւ բացասական պարտավորություն՝ ձեռնպահ մնալ այնպիսի օրենսդրական ակտերի ընդունումից, որոնք կարող են վերացնել այդպիսի իրավունքների իրավական պաշտպանությունը, կամ կարող են սահմանափակել դրանք, չխոսելով արդեն դրանց իսպառ վերացման մասին: Եթե օրենսդիր մարմինը չկատարի վերոնշյալ պահանջները, ապա դա կհամարվի Սահմանադրության 64 հոդվածի 2-րդ կետի խախտում և կհամարվի օրինազանցություն . . . :

Ըստ այդ դատարանի որոշման՝ թեև վերը նշված օրենսդրությունից բխող՝ օրենքով սահմանված սահմանափակումները, որոնք վերաբերում էին տեղական իշխանության մարմիններին, գյուղատնտեսական վերակառուցմանը, բանակի արդիականացմանը և այլ հիմնախնդիրների, չեն արդարացնում այն մարդկանց հանդեպ դրսևորված խտրականությունը, որոնք ունեն արտասահմանում թողնված սեփականության վարկավորման իրավունք, սոսկ նրա համար, որ այդ մարդիկ չեն կարող կանխիկ դրամով վճարել այդ սեփականության գինը կամ իրավունքի (անժամկետ օգտագործման) համար վճարը . . . :

Այն սեփականության իրավունքին առնչվող՝ օրենքով սահմանված սահմանափակումները, որոնք ձեռք էին բերվել Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս տարածքներից հայրենադարձված անձանց կողմից, ստեղծում են այնպիսի իրավիճակ, որ նրանք զրկված են օրենսդիր մարմնի կողմից սահմանված արժողությամբ սեփականությունից:

Դա, իրոք, Պետության կողմից կատարված սահմանադրական խախտում է, որի հետևանքով Պետությանը վերագրվող պատճառներով, հայցվորները վնաս են կրել, ինչը դրսևորվում է նրանում, որ նրանք անկարող էին իրացնել համապատասխան վարչական ակտով հաստատված արժողությամբ սեփականություն ստանալու իրենց իրավունքը: Այն պարագայում, երբ օրենսդիր մարմինը 1985թ. օրենքի 81-րդ բաժնում և 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212-րդ բաժնում Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս մարդկանց տվել է արտասահմանում թողնված սեփականության արժեքի վարկավորման իրավունք՝ Պետական գանձապետարանին պատկանող հողերում գտնվող շինհրապարակների գնի կամ շենքերի ու շինությունների գնի դիմաց, հետագա գործողությունն այդ սոցիալական խմբի

համար այդ իրավունքից օգտվելու ցանկացած հնարավորություն դարձնում էր անարդյունավետ:

Իր էությանմբ, հայրենադարձված անձանց, նաև հայցվորների՝ ներկա դեպքի համատեքստում, կրած վնասը կայանում է այն տարբերության մեջ, որ նրանք պետք է կարողանային ունենալ իրենց իրավունքի արժեքի շրջանակներում՝ 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212-րդ բաժնին համապատասխան, եւ փաստացի ունեն այն, ինչը գործնականում Պետության կողմից սխալ ձևով օրենքի կիրառման հետևանք է:

Սահմանադրության 77 հոդվածի 1-ին կետին համապատասխան՝ յուրաքանչյուր ոք ունի հանրային իշխանության կողմից կատարված անօրինական գործողությունների հետևանքով պատճառված վնասի դիմաց փոխհատուցում ստանալու իրավունք: Պետական զանձապետարանի պատասխանատվությունը բխում է Քաղաքացիական օրենսգրքի 417-րդ հոդվածից, քանզի այն կապված է ամբողջությամբ հանրային իշխանության գործառնության հետ, այլ ոչ թե որոշակի անձանց հետ՝ կապված նույն հաստատության հետ, նկատի ունենալով, որ պատասխանատվություն է առաջանում, եթե առկա է անօրինական գործողություն: Բացի դրանից, հանրային իշխանության գործառնությունը դրսեւորվում է ավելի լայն իմաստով, գործողության կամ անգործության, որոշակի գործողությունների կամ կարգադրությունների, վճիռների, վարչական որոշումների, քվազինորմատիվ ակտերի և, ի վերջո, օրենսդրական գործունեության միջոցով . . . :

Այն փաստը, որ (հայցվորների) համար անհնարին էր իրենց ձեռք բերած իրավունքից օգտվելը՝ առանց դրանց արժեքի մեծ մասի նվազեցման, նրանց իրավունք է վերապահում, օրինական իրավունքների խախտման համար պատասխանատվության հիման վրա, պահանջել համապատասխան վկայականում նշված չափին հավասար փոխհատուցում:

Միանգամայն հասկանալի է, որ հայցվորներն այն վկայականներն ստանալուց հետո, որոնք հաստատում են իրենց իրավունքը՝ ինչպես ամրագրված է 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212-րդ բաժնում, չեն մասնակցել կազմակերպված (իշխանության կողմից) աճուրդներին, քանի որ այն աճուրդների թիվը, որոնց անցկացման մասին հնարավոր է նրանք գիտեին, շատ փոքր էր: Սակայն հայրենադարձված անձանց թվից աճուրդներին մասնակցելու իրավունք ունեցող անձանց՝ աճուրդին ցանկացած հնարավոր մասնակցությունը կարող էր ավարտվել իրենց իրավունքների էական չափի կորուստներով:

Նույնիսկ այն պարագայում, երբ Սահմանադրական տրիբունալի 2002թ. դեկտեմբերի 19-ի որոշումն անմիջական ազդեցություն ունեցավ Օրենքների տեղեկագրում հրապարակումից հետո, այսինքն՝ 2003թ. հունվարի 8-ին, որոշում, որը գործնականում վերացրեց հայրենադարձված անձանց կողմից իրենց իրավունքների իրացման նկատմամբ կիրառվող սահմանափակումը, Զինվորական սեփականության գործակալությունը և Պետական գյուղատնտեսական սեփականության գործակալությունը համարելով, որ այդ որոշմամբ Սահմանադրական տրիբունալը պահանջել է նորացնել 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի և այլ օրենքների դրույթները, ստեղծել է մի իրավիճակ, որում հայրենադարձված անձանց համար շարունակում էր անհնարին լինել իրենց ձեռք բերած իրավունքի իրացումը:

Այդ փաստը, ինչպես նկարագրված է այդ դեպքերի փաստերի հաստատման մեջ, հանդիսանում է հանրաճանաչ փաստ՝ քաղված լրագրային հաղորդումներից: Այդպիսով,

Կառավարությունը, ոչ ճիշտ մեկնաբանելով Սահմանադրական տրիբունալի որոշումը, շարունակում է շրջափակել հայրենադարձված անձանց իրավունքները՝ դրանով կատարելով օրինական իրավունքների՝ ավելի վաղ այդ Տրիբունալի կողմից նկարագրված աստիճանի և հետևանքներով խախտում»:

99. 2003թ. օգոստոսին պատասխանողներն ընդդեմ այդ վճռի գանգատ են ներկայացրել Կրակովի վճռաբեկ դատարան:

Գանգատը քննության է առնվել 2003թ. սեպտեմբերի 24-ին: Վճռաբեկ դատարանը ընդունել է ստորին ատյանի դատարանի կողմից հաստատված համարված փաստերը, բայց փոխել է եզրահանգումները: Նա համապատասխանաբար փոփոխել է առաջին ատյանի որոշումը և մերժել գանգատը:

Պատճառաբանական մասում Վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ վարկավորման իրավունքի իրականացումը մեծամասամբ կախված է եղել իրավասու անձի գործունեությունից: Այն, ուստի, հանդիսացել է սոսկ պատահական իրավունք: Բացի դրանից, որևէ դրամական փոխհատուցում չի նախատեսվել 212-րդ բաժնում, որը կանոնակարգել է որոշակի այլ ընթացակարգ՝ Պետությանը պարտավորությունից ազատելու համար: Հայցվորները կարող էին փոխհատուցում ստանալ, եթե միայն ապացուցեին, որ իրենց համար անհնարին է եղել ստանալ ցանկացած փոխհատուցում՝ որպես սեփականություն, Լեհաստանի ողջ տարածքում: Այդ համատեքստում դատարանն ընդգծել է, որ հայցվորները դեռևս չեն սպառել ներպետական օրենսդրության համաձայն մատչելի բոլոր միջոցները: Նրանք չեն մասնակցել աճուրդներին և հրաժարվել են գնել իշխանությունների կողմից իրենց առաջարկված սեփականությունը՝ որպես փոխհատուցում: Աճուրդներին իրենց ակտիվ մասնակցության միջոցով միայն հայցվորները կարող էին ցույց տալ, որ դժվարություններ են կրել իրենց պահանջների բավարարման հարցում: Վճռաբեկ դատարանը նաև գտել է, որ որևէ հիմք չի եղել այն առումով, որպեսզի Պետությանը վերագրվի սահմանադրական խախտման համար պատասխանատվություն, մասնավորապես պատասխանատվություն՝ ենթադրյալ օրենսդրական անգործության համար: Նա մերժել է այն գաղափարը, որ օրենսդիր մարմինը, ստեղծելով սխալ օրենսդրություն կամ անկարող լինելով հավուր պատշաճի երաշխավորել Նեման (Խոտոր) գետի մարդկանց իրավունքները, անօրինական կարգով օտարել է հայցվորների իրավունքները:

100. 2004թ. մայիսի 14-ին հայցվորները վճռաբեկ բողոք են ներկայացրել Գերագույն դատարան: Վճռաբեկ բողոքը գտնվում է քննության փուլում:

(ii) 2003թ. ապրիլի 7-ի վճիռը

101. 2003թ. ապրիլի 7-ին Կրակովի շրջանային դատարանը, այլ կազմով, լսելով երկու անձի՝ T. Rz.-ի և E. Rz.-ի կողմից ընդդեմ Պետական գանձապետարանի (Մատոպոլսկի նահանգապետ) բերված հայցը, բավարարել է հայցվորների՝ 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212-րդ բաժնում նախատեսված պարտավորությունը Պետության կողմից չկատարելու արդյունքում պատճառված վնասի հատուցման պահանջը:

102. Շրջանային դատարանը գտել է, որ Հանրապետական համաձայնագրերը չէին կարող քաղաքացիական պահանջների համար հիմք հանդիսանալ, քանի որ մինչ այդ պահը դրանք պատշաճորեն չէին հրապարակվել Օրենքների տեղեկագրում: Նա, սակայն, այնուհետև գտել է, որ ոչ միայն Պետության կողմից վարկավորման իրավունքի արդյունավետ բավարարումը չապահովելը, այլև նրա կողմից իր օրինական պարտավորության՝ Հանրապետական համաձայնագրերի հրապարակման, չկատարումը, որը խոչընդոտել է հայցվորներին հենվելու դրանց վրա՝ որպես իրավական հիմք, հանդիսանում է օրինական իրավունքների խախտում, որի համար պատասխանատու էր Պետական գանձապետարանը: Այն, *inter alia*, գտել է.

«(փաստերի վերաբերյալ)

Ցավոք, պետք է նշել, որ թեև այնքան երկար ժամանակ չի անցել Սահմանադրական տրիբունալի որոշման ընդունումից հետո, Գործակալությունը, որը տնօրինում է Պետական գանձապետարանի սեփականությունը, ներկայումս դադարեցրել է այդ սեփականության վաճառքի համար աճուրդների կազմակերպումը՝ այն հիմնավորմամբ, որ չկա որևէ նոր օրենսդրական նորմ, որը կփոխարինի չեղյալ հայտարարվածին: Սակայն, հարկ է նշել, որ Սահմանադրական տրիբունալի որոշումը ... վերաբերում է, ինչպես վերը նշվեց՝ «համակարգից սահմանափակումների վերացմանը», հետևաբար, Ինտերնետում հանրությանը մատչելի հայտարարության մեջ արտահայտված դիրքորոշման համար որեւէ հիմք չկա: Արդյունքում, (պահանջների բավարարման) այդ հնարավորությունը մնում է պատրանքային Նեման (Խոտոր) գետի մարդկանց համար:

(Իրավունքի վերաբերյալ)

Դատարանի կողմից հաստատված փաստի լույսի ներքո, անկասկած է, որ թեև 1944թ. սեպտեմբերի 9-ի՝ Ուկրաինական ԽՍՀ հետ կնքված համաձայնագիրը վավերացվել է, սակայն այն մինչ օրս չի հրատարակվել Օրենքների տեղեկագրում (ինչը նույնությամբ վերաբերում է

նաև Բելոռուսական ԽՍՀ-ի հետ կնքված համաձայնագրին): Ուստի վերը մեջբերված սահմանադրական դրույթների համաձայն այն չի կարող հանդիսանալ իրավունքի աղբյուր, քանի որ մինչ օրս չի կազմել ներպետական իրավունքի մաս: Հետևաբար, այդ համաձայնագիրը չի կարող անմիջականորեն կիրառվել կամ հայցվորների պահանջների բավարարման համար հիմք հանդիսանալ: Նման դիրքորոշում արտահայտել է նաև Սահմանադրական տրիբունալն իր՝ 2002թ. դեկտեմբերի 19-ի որոշման մեջ, որն արդեն հիշատակվել է տվյալ պարագայում՝ կապված փաստերի հաստատման հետ...:

Հայցվորները պահանջել են 1944թ. սեպտեմբերի 9-ի՝ Ուկրաինական ԽՍՀ հետ կնքված համաձայնագրի հրապարակում, բայց Արտաքին գործերի նախարարը հրաժարվել է այդ ուղղությամբ միջոցներ ձեռնարկել, ինչը նա պարտավոր էր անել համաձայն Միջազգային պայմանագրերի մասին օրենքի, պատասխանելով, որ համաձայնագրի գործողությունը դադարել է՝ կատարման ժամկետը լրանալու կապակցությամբ: Այդ միտքը հայտնելու համար հիմք է հանդիսացել այն, որ, ըստ Նախարարի կարծիքի՝ համաձայնագիրը կատարվել է, մոռացության է մատնվել, ուստի դրա գործողությունը դադարել է՝ հաշվի առնելով ԽՍՀՄ կառավարության հետ կնքված 1952թ. պայմանագիրը...:

Այդ կարծիքը սխալ է առնվազն երկու պատճառով:

Նախ, Վիեննայի կոնվենցիան ձևական առումով չի նախատեսում համաձայնագրի գործողության դադարեցման հնարավորություն՝ դրա կատարման հետևանքով, այլ ավելի շուտ՝ համաձայնագիրը չեղյալ հայտարարելու հետևանքով դրա գործողության դադարում...:

Եթե նույնիսկ հնարավոր լինի ընդունել այն հնարավորությունը, որ համաձայնագրերի գործողությունը դադարի՝ դրանց կատարման հետևանքով, տվյալ պարագայում դա տեղին փաստարկ չէ, երբ դրանք դեռ լիովին չեն կատարվել...:

Բացի վերոնշյալից, որը, որոշ իմաստով ծայրահեղ դեպքում կարող է ընդունելի լինել, կարելի է հավելել, որ այն փաստի ընդունումը, թե Հանրապետական համաձայնագրերի գործողությունը դադարել է 1952թ., կունենա տարօրինակ հետևանքներ, քանզի հարկ է հիշել, որ այդ պարագայում այդ արդյունքը կարձանագրվեր... ստույգ հենց այդ ամսաթվից: Բայց այդ դեպքում պետք է հարց տալ՝ ինչու՞, օրինակ, Պերագույն դատարանն իր նախադեպային իրավունքում անհանգստություն է հայտնել 50 տարվա վաղեմություն ունեցող համաձայնագրերի հիմնախնդրի առնչությամբ, որոնք արդեն գործողության մեջ չէին: Օրինակ, Պերագույն դատարանի 7 դատավորների՝ 1990թ. մայիսի 30-ի հայտնի որոշման մեջ (III CZP 1/90...), Պերագույն դատարանը հղում է կատարել ոչ միայն Հողի կառավարման օրենքի 81-րդ բաժնին և 1985թ. էքսպրոպրիացիայի օրենքին, որոնցում ամրագրված է վարկավորման իրավունքը, այլ նաև 1944թ. Հանրապետական համաձայնագրերին և քննության է առել ըստ էության 3 հոդվածի 6-րդ կետը...:

Վերոնշյալ փաստարկներից կարելի է նկատել, որ գործադիր իշխանությունը, չնայած այդ խնդրով հայցվորների դիմումի առկայությանը, ձեռնամուխ չի եղել Ուկրաինական ԽՍՀ-ի հետ կնքված համաձայնագրի հրատարակմանը (առնվազն), թեև գոյություն ունեցող օրենքով սահմանված է վավերացված պայմանագրերի անհապաղ հրատարակման պարտավորություն...: Ավելի ստույգ՝ հանրային իշխանությունը ձեռնպահ է մնացել այդպիսի գործողությունից, չնայած ըստ օրենքով ամրագրված պարտավորության՝ պետք է այդպես

վարվեր, և, հետևաբար, նա գործել է ի խախտումն օրենքի (օբյեկտիվ օրինազանցություն): Հետևաբար, Քաղաքացիական օրենսգրքի 417 հոդվածով պահանջվող պատասխանատվության առաջին պայմանը՝ Սահմանադրության 77 հոդվածի 1-ին կետի հետ համակցված, կատարվել է...:

Գործի քննության արդյունքներով, այդ դատարանը գտել է, որ հայցվորները չեն կարողացել իրենց պահանջները բավարարել 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի համաձայն, քանի որ Պետական գանձապետարանը, որը ներկայացրել է մարզպետը, հնարավորություն չի ընձեռել օգտվել վարկավորման իրավունքից՝ աճուրդի համար չառաջարկելով որևէ անշարժ գույք, և այդ իրավիճակը տեսել է տարիներ շարունակ: Այդ հանգամանքներում, ինչպես արդարացիորեն նշել է Սահմանադրական տրիբունալը, այդ իրավունքը վերածվել է պատրանքի: Նշվել է նաև, որ իրավիճակը չի փոխվել նույնիսկ Սահմանադրական տրիբունալի որոշումից հետո...:

Ինչպես վերը նշվեց, եթե 1944թ. սեպտեմբերի 9-ի՝ Ուկրաինական ԽՍՀ-ի հետ կնքված համաձայնագիրը հրապարակվեր Օրենքների տեղեկագրում, ապա, համաձայն Սահմանադրության 241 հոդվածի՝ այդ Համաձայնագիրը կքննարկվեր Սահմանադրության 91 հոդվածի հիման վրա. այդ դեպքում կլիներ դրա ինքնակատարման բնույթի յուրատեսակ ենթադրություն, և այդ դատարանը պարտավոր կլիներ այն կիրառել տվյալ գործով...:

...եթե Հանրապետական համաձայնագրերը հրապարակված լինեին, այդ դեպքում ներկայումս որևէ խոչընդոտ չէր լինի վերը նշված պահանջները համաձայնագրերի դրույթների հիման վրա քննության առնելու համար... Ըստ այդ դատարանի կարծիքի՝ վերոնշյալ նկատառումները ցույց են տալիս, որ համաձայնագրերի այդ դրույթներն իրենց բնույթով ինքնակատարվող են...:

Ու էական նշանակություն ունեցող պնդում է: Քանի որ, թեև հայցվորները կարող էին վկայակոչել այդ փաստաթուղթը, սակայն դրա բացակայությունը իրավական համակարգում գործնականում դա անհնարին է դարձնում: Բայց այդ բացակայությունը գործադիր մարմնի կողմից թույլ տրված անօրինական բացթողման արդյունք է, որը շրջանցել է Համաձայնագիրն Օրենքների տեղեկագրում հրապարակելը:

Հաշվի առնելով այդ հանգամանքները, հստակ և անմիջական պատճառական կապ կա հանրային իշխանությունների կողմից թույլ տրված անօրինական բացթողման և հայցվորների կրած կորուստների միջև: Այդ դրամական կորուստները կայանում են այն փաստում, որ հայցվորների համար անհնարին էր իրենց պահանջների բավարարումն ստանալ քաղաքացիական հայցերի միջոցով՝ հիմնված Համաձայնագրի 3 հոդվածի 6-րդ կետի վրա, այն պայմաններում, որ այդպիսի դատավարության ելքը ներկայումս կանխորոշված է (պահանջների մերժումը կամ, ինչպես ներկա լսումներում է, որ այդպիսի պահանջները չհիմնավորված են): Որոշակի է, որ այդպիսի լսումները չեն կարող դրական ելք ունենալ...:

Հարկ է ընդգծել, որ վերը նկարագրված վնասները չէին պատճառվի, եթե հայցվորների համար հնարավոր լինեի օգտվել իրենց, այսպես կոչված՝ վարկավորման իրավունքից, որը կայանում է արտասահմանում թողած սեփականության արժեքի

փոխհատուցման մեջ: Հետևաբար, վնասներ հասցնելու փաստը, զրկված լինելով լսումների անցկացման հնարավորությունից՝ սերտորեն կապված է նաև այդ փաստի հետ:

Եզրափակում. հանրային իշխանությունների կողմից թույլ տրված անօրինական բացթողումը կայանում է ոչ թե Օրենքների տեղեկագրում Համաձայնագրի չիրապարակման հանգամանքում, չնայած T. Rz.-ի և E. Rz.-ի դիմումներին, որ այդ հանգամանքն իրենց զրկել էր առավելաչափ արդյունավետ փոխհատուցում ստանալու հնարավորությունից, այն է՝ հայցվորների՝ Ուկրաինայում թողած սեփականության արժեքը, որը նրանք պահանջել էին Ուկրաինական ԽՍՀ-ի հետ կնքված համաձայնագրի 3 հոդվածի 6-րդ կետի հիման վրա»:

(g) Գերագույն վարչական դատարանի 2003թ. մայիսի 29-ի և 2003թ. դեկտեմբերի 12-ի որոշումները

103. 2003թ. մայիսի 29-ին Գերագույն վարչական դատարանը լսել էր E. Rz.-ի (հայցվորը վերը նշված լսումներում) և ոմն A. K.-ի բերած գանգատները: Դիմողները գանգատները ներկայացրել էին Գերագույն վարչական դատարանի 1995թ. մայիսի 11-ի օրենքի 26-րդ բաժնի հիման վրա, պնդելով Վարչապետի անգործությունն առ այն, որ նա չի հրատարակել 1944թ. սեպտեմբերի 9-ի Հանրապետական համաձայնագրերը՝ կնքված Լեհական Ազգային ազատագրման կոմիտեի և Ուկրաինական ու Բելոռուսական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների կառավարությունների միջև (տես նաև վերը՝ կետեր 11 և 39-40):

104. Գերագույն վարչական դատարանը մերժել է գանգատները՝ գտնելով, որ դրանք սխալ ուղղվածություն ունեն: Մասնավորապես, որևէ խնդիր չի եղել Վարչապետի անգործության առումով, քանի որ նա չի կարող պատվիրել միջազգային պայմանագրի հրապարակումը՝ առանց Արտաքին գործերի նախարարի նախնական երաշխավորության: Վերջինս, սակայն, չի երաշխավորել Հանրապետական համաձայնագրերը հրատարակել Օրենքների տեղեկագրում:

Իր որոշման մեջ դատարանն արել է որոշ կարևոր եզրահանգումներ փաստի եւ իրավունքի հարցերով: Նա նաև վիճարկել է Սահմանադրական տրիբունալի կարծիքը՝ Հանրապետական համաձայնագրերի պարտադիր ուժ ունենալու առումով, և հայտնել է այն կարծիքը, որ համաձայնագրերից յուրաքանչյուրի 3-րդ հոդվածն անմիջականորեն կապված է հայրենադարձված անձանց իրավունքների ու պարտականությունների հետ և պարզապես չի պարունակել ուղղակի գործելու խոստում:

105. Ի թիվս այլնի, դատարանը գտել է.

«Ըստ Գերագույն վարչական դատարանի կարծիքի՝ այդ Համաձայնագրի էությունը, մասնավորապես 3-րդ հոդվածում, ցույց է տալիս, որ այն առնչվել է անմիջականորեն հայրենադարձված անձանց իրավունքներին և պարտականություններին: Այն չի պարունակել գործելու խոստում, ինչը չէր կարող ինքնին հանդիսանալ պահանջի հիմք, քանի որ այն միայն նախատեսում էր, ինչպես նշված է Սահմանադրական տրիբունալի 2002թ. դեկտեմբերի 19-ի որոշման մեջ, և Նեման (Խոտոր) գետի սեփականության հարցով Արտաքին գործերի նախարարության իրավաբանական խորհրդատվական կոմիտեի 2003թ. հունվարի 27-ի կարծիքում, Պետության հատուկ տեսակի պատասխանատվություն՝ ներպետական օրենքում կարգավորելու այն մարդկանց բնակեցման հիմնախնդիրը, որոնք սեփականություն են կորցրել լեհական սահմանների սահմանման հետևանքով: Դա պարզորոշ երևում է 3-րդ հոդվածի 6-րդ կետից, քանի որ թողած շարժական և անշարժ գույքի արժեքը պետք է փոխհատուցվի ապահովագրական գնահատման հիման վրա . . . »:

Ըստ Գերագույն վարչական դատարանի կարծիքի՝ խնդրո առարկա համաձայնագիրը, չնայած պատասխանողի դիրքորոշմանը և Սահմանադրական տրիբունալի 2002թ. դեկտեմբերի 19-ի որոշմանը, դեռևս պարտադիր է, որովհետև այն լիովին չի կատարվել: Համաձայն 1969թ. մայիսի 23-ի՝ Միջազգային պայմանագրերի մասին Վիեննայի կոնվենցիայի՝ պայմանագրերի գործողությունը համարվում է դադարեցված, եթե բոլոր կողմերը դրա վերաբերյալ ավելի ուշ կնքել են այդ նույն առարկային վերաբերող պայմանագիր, և ավելի ուշ կնքված պայմանագրում նշված է կամ այլ կերպ սահմանվել է, որ կողմերը նախատեսել են, որպեսզի հարցը կարգավորվի այդ պայմանագրին համապատասխան, կամ եթե ավելի ուշ կնքված պայմանագրի դրույթներն այնքան են անհամատեղելի ավելի վաղ կնքված պայմանագրի նման դրույթների հետ, որ այդ երկու պայմանագրերը չեն կարող կիրառվել միևնույն ժամանակ . . . »:

106. 2003թ. դեկտեմբերի 12-ի վերջին երկու որոշումներում /թիվ II SAB 219/03 և II SAB 221/03/, որոնք վերաբերում էին Օրենքների տեղեկագրում Հանրապետական համաձայնագրերի հրապարակման առումով շարունակվող՝ Գործադիրի, մասնավորապես Արտաքին գործերի նախարարի, անգործության վերաբերյալ գանձատներին, Գերագույն վարչական դատարանը լիովին պաշտպանել է վերոնշյալ դիրքորոշումը: Նա այնուհետև կարգադրել է, որպեսզի Նախարարն զբաղվի դիմողների՝ Հանրապետական համաձայնագրերի պատշաճ կերպով հրապարակման վերաբերյալ դիմումներով:

(h) Գերագույն դատարանի 2003թ. նոյեմբերի 21-ի որոշումը

(i) Խորապատկերը

107. 2001թ. ապրիլի 25-ին Վարչավայի շրջանային դատարանը մերժել է Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս (այն մարզում, որը ներկայումս պատկանում է Ուկրաինային) թողնված սեփականության դիմաց դրամական փոխհատուցմանը վերաբերող դիմումը՝ տրված ոմն Cz. S.-ի կողմից ընդդեմ Պետական գանձապետարանի և Գանձապետարանի նախարարի: Cz. S.-ն խնդրել է խնդրո առարկա սեփականության արժեքին համարժեք փոխհատուցում և հիմնվել է, ի թիվս այլնի, Հանրապետական համաձայնագրի 3 հոդվածի 6-րդ կետի վրա: Դատարանը գտել է, որ Համաձայնագրի դրույթները չեն կարող ինքնուրույն իրավական հիմք հանդիսանալ պատասխանողի պատասխանատվության համար, և որ հայցվորը չի կարողացել ցույց տալ վնասի և Պետական իշխանությունների կողմից ցանկացած սահմանադրական խախտման կամ բացթողման միջև պատճառական կապը:

2002թ. մայիսի 28-ին Վարչավայի վճռաբեկ դատարանը հայցվորի գանգատի առնչությամբ պաշտպանել է առաջին աստիճանի դատարանի որոշումը և դրա վերաբերյալ նրա պատճառաբանությունները:

(ii) Որոշումը

108. Որոշումն ընդունել է Գերագույն դատարանը, երեք դատավորի կազմով՝ Cz. S.-ի կողմից ընդդեմ վերաքննիչ դատարանի որոշման մեջ բերված վճռաբեկ բողոքի քննության արդյունքում: Գերագույն դատարանը բեկանել է վերաքննիչ դատարանի վճիռը և գործը փոխանցել Վարչավայի վերաքննիչ դատարանին: Իր որոշման մեջ, որը դիտվում է որպես առանցքային որոշում Նեման (Խոտոր) գետի հետ կապված դիմումների և վարկավորման իրավունքի չապահովման համար Պետական քաղաքացիական պատասխանատվության առնչությամբ, Գերագույն դատարանն արել է բազմաթիվ կարևոր եզրահանգումներ:

109. Քննարկելով 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212-րդ բաժնում ամրագրված իրավունքի բնույթը, Գերագույն դատարանը (ի թիվս այլնի) նկատել է.

«Թեև այդ իրավունքի բնույթը վիճարկելի է, կա, սակայն, գերակա կարծիք առ այն, որ այն կազմում է սեփականության ուրույն իրավունքի բաղադրատարր, (որը հանդիսանում է) ժառանգվող և որոշակի ձևով փոխանցվող, և որի էությունը կայանում է, այսպես կոչված՝ «Նեման (Խոտոր) գետի դրամական միջոցների» օգնությամբ առկա որոշ դրամական պարտավորությունների կատարման հնարավորության մեջ: Այդ, այսպես կոչված՝ իրավունքը . . . , անշուշտ, ունի դրամական արժեք, որը ծագում է այն ապրանքների պիտանելիությունից,

որոնք կարող են դրանով գնվել: Այդ ապրանքների պիտանիությունը որոշված է համաձայն . . .
. օրենսդրության և գործնականում դրա կիրառման»:

110. Նա այնուհետև նշել է հետևյալը.

«. . . Անշուշտ, կարող է, որ անցած մի քանի տարիներին ընդունված օրենսդրական նախաձեռնություններն ազդել են վարկավորման իրավունքի արժեքի վրա, և որ արժեքի այդ նվազեցումը կարելի է համարել նյութական կորուստ՝ թաքնված վնասի հասկացության տակ: Այդ առումով, անհրաժեշտ է վարկավորման իրավունքի արժեքը թերի համարված օրենքներից ազատ վարկածային իրավական իրադրությունում համադրել դիտարկվող օրենքների դրույթներից բխող այդ իրավունքի արժեքի հետ:

Վնասի առնչությամբ հնարավոր չէ չնշել այն ձեւերը, որոնց միջոցով Նեման (Խոտոր) գետի մարդկանց իրավունքներին վերաբերող իրավական դրույթները գործնականում կիրառվում են. առկա են փաստաթղթեր, որոնք հաստատում են, որ Պետական գանձապետարանը չի անցկացրել որևէ աճուրդ, որին նրանք կարող էին մասնակցել: Ո՛չ Գյուղատնտեսական սեփականության գործակալությունը, ո՛չ Զինվորական սեփականության գործակալությունը չեն կատարել Սահմանադրական տրբունալի որոշումը: Նման պրակտիկան դիմողների համար, գործնական նպատակներով, անհնարին է դարձնում իրենց վարկավորման իրավունքի իրացումը: Իհարկե, վնասի առկայության և դրա արժեքի հարցերում ապացուցման բեռն ընկնում է հայցվորի վրա: Ըստ ընդհանուր կարծիքի, այդ վնասը չի նշանակում իրավունքից զրկում, և դրա արժեքը հավասար չէ Ուկրաինայում թողնված սեփականության արժեքին . . . :

Ի վերջո, Նեման (Խոտոր) գետի դիմողները Սահմանադրության 77 հոդվածի 1-ին կետի հիման վրա, կարող են դրամական փոխհատուցումն ակնկալել Պետական գանձապետարանից՝ աճուրդներին իրենց անարգել մասնակցելը սահմանափակող օրենսդրական ակտերի դրույթներից բխող՝ վարկավորման իրավունքի արժեքը պակասեցնելու համար, որն իրենց կամ զրկել է իրենց իրավունքներն իրացնելու հնարավորությունից կամ նվազեցրել է այդ իրավունքների իրացման հնարավորությունը . . . :

Բայց դա չի ենթադրում, որ հնարավոր է (դիմողների համար) ստանալ Սահմանամերձ մարզերում թողնված սեփականության ողջ դրամական

արժեքը: Դա կհակասի . . . 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212-րդ բաժնին, որի հիմքում օրենսդիր մարմինը - գործելով իր օրենսդրական ինքնավարության շրջանակներում - դրել է որոշակի փոխհատուցման մեխանիզմ: Առանցքային պահն այն է, սակայն, որ նախորդ օրենսդրական մեխանիզմները պատրանք են, ինչը Սահմանադրական տրիբունալը ոչ երկիմաստորեն ընդգծել է: Դա ազդեցություն է ունեցել վարկավորման իրավունքի փաստացի արժեքի վրա: Իրոք, այդ իրավունքի արժեքը նվազել է, քանի որ օրենսդիրը, մի կողմից, 212-րդ բաժնի շրջանակից բացառել էր . . . Պետական հողի (որոշ) մասեր, և, մյուս կողմից, գործնականում, այդ դրույթի կիրառման միջոցով այն դարձրել էր անիրագործելի: Արդյունքում, վարկավորման իրավունքը չէր կարող և մինչ օրս էլ չի կարող իրացվել:

Այդպիսի գործողություններն ընդունելի չեն ժողովրդավարական եւ իրավական պետությունում, որը ղեկավարվում է Սահմանադրության 2-րդ հոդվածում ամրագրված՝ սոցիալական արդարության սկզբունքով, կամ այնպիսի Պետությունում, որտեղ երաշխավորվում է սեփականության իրավունքի, գույքային այլ իրավունքների և ժառանգման իրավունքի հավասար պաշտպանությունը (Սահմանադրության 64 հոդվածի 2-րդ կետ):

Հարկ է նշել, որ սեփականության դիմաց փոխհատուցման իրավունք ունեցող անձանց մոտ 90 %-ը սեփականության դիմաց (լիարժեք) փոխհատուցում է ստացել վարկավորման իրավունքի իրացման միջոցով: Հաշվի առնելով, որ վարկավորման իրավունքն ուժի մեջ է գտնվում . . ., Նեման (Խոտոր) գետի այն դիմողների՝ լիարժեք փոխհատուցման պահանջը, որոնք դեռևս չեն իրացրել վարկավորման իրավունքը, պետք է համարել արդարացված: (Այլ կերպ վարվելը) կլիներ չհիմնավորված խտրականություն Նեման (Խոտոր) գետի մարդկանց (տարբեր խմբերի) միջև՝ սահմանելով վարկավորման իրավունքի իրացման համար որոշակի ընթացակարգ:»

(i) 2003թ. դեկտեմբերի օրենքը

(i) Նախապատրաստական աշխատանքը և Խորհրդարանի կողմից ընդունումը

111. Նույն ժամանակամիջոցում Սենատը նախապատրաստել էր Հողի կառավարման օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին օրինագիծը, Պետական գանձապետարանի Գյուղատնտեսական սեփականության կառավարման մասին օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին օրենքի նախագիծը և այլ ակտերում փոփոխություններ կատարելու մասին օրինագծերը: Դրանք Խորհրդարան էին ներկայացվել 2003թ. մարտի 10-ին: Հակիրճ՝ Սենատն առաջարկել էր գործող նորմերի բարեփոխում, որպեսզի ողջ պետական հողերը մատչելի դարձվեն Նեման (Խոտոր) գետի դիմողներին:

112. Սենատի ներկայացրած օրինագծի առաջին ընթերցումը կայացել էր 2003թ. ապրիլի 16-ին: 2003թ. մայիսի 26-ին Կառավարությունը, որը 2003թ. սկզբին պատրաստել էր իր սեփական օրինագիծը (տես նաև վերը՝ կետ 33)՝ ներկայացրել էր իր կարծիքը, որում խստորեն քննադատվել էին Սենատի առաջարկությունները:

Կառավարության օրինագիծը Խորհրդարանին էր ներկայացվել 2003թ. հուլիսի 10-ին: Կառավարությունն առաջարկել էր, որպեսզի ողջ Պետական սեփականությունը մատչելի լինի Նեման (Խոտոր) գետի դիմողներին վաճառելու համար, բայց որ փոխհատուցման արժեքը նվազեցվի մինչև 20.000 PLN:

113. Դրանից հետո Խորհրդարանը որոշել է երկու օրինագծերի վրա աշխատել միաժամանակ:

Առաջին ընթերցումը կայացել էր 2003թ. հուլիսի 29-ին: Երկրորդ և երրորդ ընթերցումները կայացել էին համապատասխանաբար՝ 2003թ. հոկտեմբերի 28-ին և նոյեմբերի 12-ին: Ընթերցումների ընթացքում փոխհատուցելի սեփականության առավելագույն արժեքն ավելացվել էր մինչև 50.000 լեհական զլոտի:

2003թ. նոյեմբերի 12-ին Սեյմն ընդունել է օրինագծերը և օրենքը հանձնվել Սենատին: Սենատն առաջարկել է մի քանի փոփոխություն, որոնք, ըստ էության, Սեյմի կողմից ընդունվել են 2003թ. դեկտեմբերի 12-ին: Այդ նույն օրը 2003թ. դեկտեմբերի օրենքը ներկայացվել է Լեհաստանի Նախագահին՝ ստորագրման համար: Նախագահն այն ստորագրել է 2004թ. հունվարի 5-ին:

(ii) Գործին առնչվող դրույթները

114. 2004թ. հունվարի 30-ին ուժի մեջ մտած՝ 2003թ. դեկտեմբերի օրենքի 1-ին բաժինը նախատեսում է.

«Այդ օրենքը սահմանում է 1939թ. սկսված պատերազմի հետևանքով Լեհաստանի գոյություն ունեցող սահմաններից դուրս թողնված սեփականության արժեքի՝ Պետական սեփականության դիմաց կամ անժամկետ օգտագործման վճարի դիմաց փոխհատուցման սկզբունքները, և (որոնց առնչությամբ) կիրառվում են հետևյալ փաստաթղթերը.

(1) 1944թ. սեպտեմբերի 9-ի Լեհական Ազգային ազատագրության կոմիտեի և Բելոռուսական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության կառավարության միջև Լեհաստանի քաղաքացիների՝ Բելոռուսական ԽՍՀ-ի տարածքից և Բելոռուսական բնակչության՝ Լեհաստանի տարածքից տարահանման մասին համաձայնագիրը,

(2) 1944թ. սեպտեմբերի 9-ի՝ Լեհական Ազգային ազատագրության կոմիտեի և Ուկրաինական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության կառավարության միջև Լեհաստանի քաղաքացիների՝ Ուկրաինական ԽՍՀ-ի տարածքից և Ուկրաինական բնակչության՝ Լեհաստանի տարածքից տարահանման մասին համաձայնագիրը,

(3) 1944թ. սեպտեմբերի 22-ի՝ Լեհական Ազգային ազատագրության կոմիտեի և Լիտվական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության կառավարության միջև Լեհաստանի քաղաքացիների՝ Լիտվական ԽՍՀ-ի տարածքից և լիտվական բնակչության՝ Լեհաստանի տարածքից տարահանման մասին համաձայնագիրը,

(4) 1945թ. հուլիսի 6-ի՝ Լեհաստանի Ազգային Միասնության Հանրապետության ժամանակավոր կառավարության և Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության կառավարության միջև ԽՍՀՄ-ում ապրող՝ ազգությամբ լեհերի ու հրեաների՝ Խորհրդային քաղաքացիությունը փոխելու և Լեհաստան նրանց տարահանման իրավունքի, և Լեհաստանի տարածքում ապրող՝ ազգությամբ ուկրաինացիների, բելոռուսների, ռուսների և լիտվացիների քաղաքացիությունը փոխելու և ԽՍՀՄ տարահանման իրավունքների մասին համաձայնագիրը»:

115. 2-րդ բաժինը նախատեսում է հետևյալը.

«1. Արտասահմանում թողնված սեփականության արժեքի վարկավորման իրավունքը կարող է վերապահվել այդպիսի սեփականության տերերին, եթե նրանք բավարարում են հետևյալ բոլոր պայմանները.

(1) նրանք ապրել են 1939թ. սեպտեմբերի 1-ի օրենքի 1-ին բաժնում նշված տարածքներում՝ պահպանելով այդ օրվա դրությամբ լեհական քաղաքացիությունը և այդ տարածքները լքել են 1939թ. սկսված պատերազմի կապակցությամբ,

(2) նրանք լեհական քաղաքացիներ են, և

(3) նրանք մշտապես բնակվել են Լեհաստանի Հանրապետությունում՝ առնվազն այդ օրենքի ուժի մեջ մտնելու օրվանից սկսած:

2. Լեհական պետության գոյություն ունեցող սահմաններից դուրս մնացած սեփականության տիրոջ մահվան դեպքում սեփականության արժեքի վարկավորման իրավունքը կարող է փոխանցվել կամ նրա բոլոր ժառանգներին՝ համատեղ, եթե նրանք լեհական քաղաքացիներ են և մշտապես Լեհաստանի Հանրապետությունում բնակվել են առնվազն այդ օրենքի ուժի մեջ մտնելու օրվանից, կամ մեկ ժառանգի՝ մնացած ժառանգների

կողմից որոշվող: Այդպիսի իրավունք ունեցող անձի նշանակումը պետք է կատարվի հայտարարագրի միջոցով՝ ստորագրությամբ (կամ ստորագրություններով) և վավերացվի նոտարի կողմից:

3. Լեհական պետության գոյություն ունեցող սահմաններից դուրս մնացած սեփականության արժեքի վարկավորման իրավունքը, ինչպես սահմանված է այդ օրենքին կամ այլ իրավական նորմերին համապատասխան, չպետք է փոխանցելի լինի՝ առանց վնասելու 2-րդ ենթաբաժինը:

4. Լեհական պետության գոյություն ունեցող սահմաններից դուրս մնացած սեփականության արժեքի վարկավորման իրավունքը չպետք է վերապահվի այն անձին, ով, այլ իրավական նորմերին, ներառյալ հողի կառավարման, գյուղատնտեսական բարեփոխումների կամ գյուղատնտեսական համակարգի և կարգավորման վերաբերյալ նորմերին համապատասխան, ձեռք է բերել սեփականություն կամ Պետական գանձապետարանի սեփականության անժամկետ օգտագործման իրավունք՝ 1-ին բաժնում հիշատակված համաձայնագրերով նախատեսված վերականգնման շրջանակներում»:

116. 3-րդ բաժինը վարկավորման իրավունքը սահմանում է հետևյալ կերպ.

«1. 2(1) և (2) բաժիններում նշված անձինք ունեն, առանց դրանց 2-րդ ենթաբաժնի դրույթները վնասելու, Լեհական պետության գոյություն ունեցող սահմաններից դուրս մնացած սեփականության արժեքի՝ Պետական սեփականության գնի դիմաց կամ այդպիսի սեփականության անժամկետ օգտագործման համար վճարի, այդտեղ գտնվող շենքերի, այլ շինության կամ բնակարանի գնի դիմաց փոխհատուցման իրավունք:

2. Պետության գոյություն ունեցող սահմաններից դուրս մնացած սեփականության արժեքի փոխհատուցումը, ինչպես նշված է (նախորդ) ենթաբաժնում, պետք է կատարվի մինչև այդ սեփականության արժեքի 15%-ին հավասար արժեքի չափով. փոխհատուցվող գումարը չպետք է գերազանցի 50.000 լեհական զլոտին»:

117. 4 և 5 բաժինների համաձայն՝ Նեման (Խոտոր) գետի բոլոր դիմողները պետք է դիմեն համապատասխան մարզի մարզպետին՝ վարկավորման իրենց իրավունքը հաստատելու համար: Հաստատումը կատարվում է վարչական որոշման ձևով, որը կարող է գանգատարկվել Բնակեցման և քաղաքային զարգացման գրասենյակի պետին: Այդպիսի դիմումների տրման վերջին ժամկետը սահմանվել է 2005թ. դեկտեմբերի 31-ը:

6-րդ բաժինը նախատեսում է, որ մարզպետները պետք է վարեն Նեման (Խոտոր) գետի դիմումների գրանցամատյան:

Համաձայն 2003թ. դեկտեմբերի օրենքի՝ փոխհատուցման իրավունքը կարող է իրացվել միայն աճուրդի մասնակցելու միջոցով:

118. 14-րդ բաժնում ամրագրված է հետևյալը.

«1997թ. օգոստոսի 21-ի՝ Հողի կառավարման օրենքում պետք է կատարվեն հետևյալ փոփոխությունները.

1. 212-րդ բաժինը պետք է չեղյալ հայտարարվի, . . . »:

119. 16-րդ բաժնում նշվում է.

«1-ին բաժնում նշված համաձայնագրերից բխող պարտավորությունները պետք է համարվեն պարտավորություններ 2(4) բաժնում նշված անձանց և այն անձանց հանդեպ, ովքեր, համաձայն այդ օրենքի դրույթների, ունեն Լեհական պետության գոյություն ունեցող սահմաններից դուրս մնացած սեփականության վարկավորման իրավունք»:

120. 2004թ. հունվարի 30-ին, 2003թ. դեկտեմբերի օրենքի ուժի մեջ մտնելու օրը, «Քաղաքացիական ծրագիր» կուսակցությունից պատգամավորների խումբը (տես նաև վերը՝ կետ 38), Սահմանադրության 191 հոդվածի հիման վրա՝ համակցված 188 հոդվածի հետ, դիմել է Սահմանադրական տրիբունալ՝ օրենքի բազմաթիվ դրույթների, ներառյալ 2(1) (2), 2 (1) (3), 2(2), 2(4), 3 (2) և 16 բաժինները, սահմանադրականության հարցը որոշելու խնդրանքով: Նրանք վկայակոչել են օրենքի առջև հավասարության, սեփականության և օրինական կարգով ձեռք բերված իրավունքների պաշտպանության սահմանադրական սկզբունքները և իրավական պետության սկզբունքը: Գործը գտնվում է քննության փուլում:

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՐՑԵՐ

1. ԿՈՆՎԵՆՏԻԱՅԻ ԹԻՎ 1 ԱՐԾԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ 1-ԻՆ ՀՈՂՎԱԾԻ ԵՆԹԱԴՐՅԱԼ ԽԱՒՏՈՒՄ

121. Դիմողը պնդել է Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտումն առ այն, որ Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս տարածքներում մնացած սեփականության համար փոխհատուցման իր իրավունքը, այսպես կոչված՝ «վարկավորման իրավունքը», չի բավարարվել:

Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը նախատեսում է.

«Յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ ունի իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի զրկել իր գույքից, բացառությամբ՝ ի շահ հանրության և այն պայմաններով, որոնք

նախատեսված են օրենքով ու միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով:

Նախորդ դրույթները, այնուամենայնիվ, չեն խոչընդոտում պետության՝ այնպիսի օրենքներ կիրառելու իրավունքին, որոնք նա անհրաժեշտ է համարում, իր հիմնական շահերին համապատասխան, սեփականության օգտագործման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու կամ հարկերի, մյուս տուրքերի, կամ տուգանքների վճարումն ապահովելու համար»:

A. Դատարանին ներկայացված գործի շրջանակը

122. Դիմումի ընդունելիության մասին որոշման մեջ իր *ratione temporis* իրավագործության շրջանակը որոշելիս Դատարանը գտել է, որ դիմողի գանգատը չի վերաբերում միայն՝ Լեհաստանի կողմից թիվ 1 արձանագրության վավերացման օրվա՝ 1994թ. հոկտեմբերի 10-ից առաջ կամ նույնիսկ հետո տեղի ունեցած կոնկրետ միջոցառման կամ ընդունված որոշման: Կոնվենցիային առնչվող՝ դիմողի գանգատը կայանում է նրա՝ փոխհատուցման ենթակա սեփականության իրավունքի բավարարման հարցում պետության անգործության հանգամանքում, ինչը կրում է շարունակական բնույթ՝ համաձայն լեհական իրավունքի:

Հաշվի առնելով, որ այդ իրավունքը նրան է վերապահվել վավերացման օրը և գոյություն է ունեցել 1996թ. մարտի 12-ին, երբ նա իր գանգատը հանձնել է Հանձնաժողովին, և 2002թ. դեկտեմբերի 22-ին՝ նրա գանգատի ընդունելիության որոշման կայացման օրը, Դատարանը գտել է, որ ինքն ունեցել է ժամանակավոր իրավագործություն գանգատը քննելու համար: Նա նաև գտել է, որ այն կարող է հաշվի առնել մինչև վավերացումը տեղի ունեցած փաստերը, այնքանով, որքանով դրանք ազդել են վավերացումից հետո ստեղծված իրավիճակի ձեւավորման վրա կամ կարող են օգնել այդ օրվանից հետո տեղի ունեցած փաստերն ըմբռնելու համար (տես՝ Բորնիովսկին ընդդեմ Լեհաստանի, Դեկտեմբեր, Լեհաստան /GC/, թիվ 31443/96, ECHR 2002-X , կետեր 74-77):

123. Սակայն այն օրը, որից սկսած Դատարանն ունի *ratione temporis* իրավագործություն, ոչ միայն ցույց է տալիս այն ժամանակահատվածի սկիզբը, որի ընթացքում և մինչ օրս Լեհական պետության գործողությունները կամ թերացումները Դատարանը կզնահատի Կոնվենցիային դրանց համապատասխանության

տեսակյունից, այլ նաև հիմք կհանդիսանան դիմողի օրինական շահերի փաստացի բովանդակությունն ու շրջանակը որոշելու համար:

124. Թեև գործի պատմական հիմքերը, ներառյալ Պետական սահմանների հետպատերազմյան սահմանումը, այն մարդկանց տարահանումները, որոնց վրա ազդել են այդ իրադարձությունները և Հանրապետական համաձայնագրերը, որոնցում հիմք է դրվել դիմողի համար առաջացած փոխհատուցման իրավունքին (տես վերը՝ կետեր 10-12, 31-41, 67-81), անշուշտ, կարևոր է այսօրվա դրությամբ ստեղծված բարդ իրավական և փաստացի իրավիճակի ըմբռնման համար, Դատարանը չի քննարկի Լեհական պետության որևէ իրավական, բարոյական, սոցիալական, ֆինանսական կամ այլ պարտավորություն, ինչը հանդիսացել է այն փաստի հետևանք, որ Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս սեփականության տերերը դրանից զրկվել են և հարկադրված են եղել Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո արտագաղթել Խորհրդային Միությունից: Մասնավորապես՝ Դատարանը չի քննարկի այն հարցը, թե պահպանվե՞լ է, արդյոք, Հանրապետական համաձայնագրերի հիման վրա նախկին Խորհրդային հանրապետություններում մնացած սեփականության արժեքն այդ անձանց վերադարձնելու Լեհաստանի պարտավորությունը, որը կարող էր ազդել դիմողի իրավունքի շրջանակի վրա, համաձայն ներպետական օրենսդրության և Կոնվենցիայի, եւ արդյոք Լեհաստանը կատարել է այդ պարտավորությունը:

125. Դատարանի առջև ծառայած միակ հիմնահարցը կայանում է նրանում, թե արդյոք խախտվե՞լ է թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը՝ դիմողի՝ փոխհատուցման ենթակա սեփականության իրավունքի իրականացման հետ կապված՝ Լեհական պետության գործողությունների և անգործության հետևանքով, որը Լեհական օրենսդրությանը համապատասխան նա ունեցել է Արձանագրության ուժի մեջ մտնելու օրը, և 1996թ. մարտի 12-ին, երբ նա իր դիմումը հանձնել է Հանձնաժողովին:

B. Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի կիրառելիությունը

1. Կողմերի փաստարկները

(a) Դիմողը

126. Դիմողը, որը գանգատի ընդունելիության հայցի կապակցությամբ լսումների ժամանակ պնդել է, որ իր իրավունքը հանդիսանում է գույքային իրավունք, որը Լեհաստանը ճանաչել է՝ համապատասխան Հանրապետական համաձայնագրի 3 հոդվածի 6-րդ կետի հիման վրա հայրենադարձված անձանց փոխհատուցում տալու պարտավորություն ստանձնելով: Այդ պարտավորությունն այնուհետև ներառվել է ներպետական իրավունքում, որը նրան՝ որպես հայրենադարձված տատի ժառանգ, տվել է Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս նրա ընտանիքի թողած սեփականության արժեքի՝ Պետությունից գնված անշարժ գույքի անժամկետ օգտագործման գնի կամ վճարի դիմաց փոխհատուցման կոնկրետ իրավունք: Այդ իրավունքը, լեհական դատարանների կողմից ակնհայտորեն ճանաչվել էր որպես գույքային իրավունք և վերջերս Սահմանադրական տրիբունալի կողմից սահմանվել էր որպես «վարկավորման իրավունք»: Այն անվիճելիորեն տեղավորվել է «գույք» հասկացության շրջանակներում՝ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի իմաստով:

(b) Կառավարությունը

127. Վկայակոչելով գանգատի ընդունելիության հարցով Դատարանի որոշումը և այն եզրահանգումը, որ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը կիրառելի է, Կառավարությունը պնդել է, որ համաձայն ներպետական օրենսդրության՝ դիմողը եղել է «ուղղակի հայցվոր»՝ փոխհատուցման ենթակա սեփականության վերաբերյալ խնդրանք ներկայացնելու հնարավորությամբ: Նա այդ կապակցությամբ ներկայացրել է դիմում, բայց քանի որ նա չէր ներկայացրել թողած սեփականության առկա շուկայական գինը որոշող փորձագիտական եզրակացություն, իշխանությունները չէին կարող տալ անհրաժեշտ լրացուցիչ փաստաթղթեր, որոնք նրան թույլ կտային մասնակցելու Պետական սեփականության վաճառքի համար կազմակերպվող աճուրդներին:

128. Այդ առումով, Կառավարությունը համեմատել է պրն Բրոնիովսկու իրավիճակն այլ դիմողի հետ՝ Յանտներն ընդդեմ Սլովակիայի գործում (թիվ 39050/97, կետեր 27 և seq., 4 մարտի 2003թ.)՝ փաստելով, որ նրա իրավունքը - պրն

Յանտներինի նման - պայմանական պահանջ է, որը, դիմողի կողմից դրա կիրառման ընթացակարգային պահանջները չկատարելու հետևանքով, դարձել է ժամկետանց:

2. Դատարանի գնահատականը

129. Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածում «գույք» հասկացությունն ունի ինքնավար նշանակություն, որը սահմանափակված չէ նյութական իրերի սեփականությամբ և անկախ է ներպետական օրենքում ձևական դասակարգումից: Այնպես, ինչպես նյութական իրերը, ակտիվներ կազմող մյուս իրավունքները և շահերը եւս կարող են գնահատվել որպես «գույքային իրավունք» և, հետեւաբար՝ «գույք»՝ այդ դրույթի նպատակների համար: Յուրաքանչյուր գործում ուսումնասիրման ենթակա հարցն այն է, թե արդյոք գործի հանգամանքները դիմողին տրամադրել են թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով պաշտպանվող անկախ շահ (տես՝ Լետրայդիսն ընդդեմ Հունաստանի, /GC/, թիվ 31107/96, կետ 54, ECHR 1999, երկրորդ, և Բեյելերն ընդդեմ Իտալիայի, /GC/, թիվ 33202/96, կետ 100, ECHR 2000-1):

130. Գանգատն ընդունելի հայտարարելիս՝ Դատարանը մերժել է Կառավարության փաստարկները թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի ոչ կիրառելիության վերաբերյալ: Նա գտել է, որ դիմողն ունեցել է գույքային շահ, որը պաշտպանվում է նույն այդ հոդվածով: Նա այնուհետև նշել է, որ դիմողի իրավունքն անընդմեջ ունեցել է օրինական հիմք ներպետական օրենսդրությունում, որը գոյություն է ունեցել 1994թ. հոկտեմբերի 10-ից հետո, և որ այն Լեհաստանի Գերագույն դատարանի կողմից որակվել է, ի թիվս այլնի, որպես «Պետական գանձապետարանին վերագրվող պարտք», ինչն ունեցել է «դրամական և ժառանգական բնույթ» (տես՝ Բրոնիովսկին ընդդեմ Լեհաստանի, դեկտեմբեր, մեջբերված է վերը՝ 97-101 կետերում):

131. Այնուհետև, Օմբուդսմենի դիմումի քննության հիման վրա Սահմանադրական տրիբունալի 2002թ. դեկտեմբերին ընդունած որոշման մեջ նշվել է, (տես վերը՝ կետ 28) որ դիմողի իրավունքը «վարկավորման իրավունք» է, որը հանդիսանում է «հատուկ բնույթի գույքային իրավունք», որը «պետք է ճանաչվի որպես սահմանադրորեն երաշխավորվող պաշտպանությամբ օժտված սեփականության իրավունք», և որը եղել է «ուղղակի հանրային - օրինական բնույթի

հատուկ սեփականություն»։ Թեև Սահմանադրական տրիբունալն ընդունել է, որ այդ իրավունքի նյութականացումը կախված է եղել իրավասու անձի գործողություններից, նա հերքել է այն միտքը, որ իրավունքը գոյություն չի ունեցել մինչ Պետական սեփականության վաճառքի համար աճուրդների վերաբերյալ հաջողակ առաջարկի միջոցով դրա իրացումը։ Արդյունքում, Սահմանադրական տրիբունալը որևէ կասկած չի ունեցել, որ վարկավորման իրավունքը ենթակա է պաշտպանության թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի հիման վրա (տես վերը՝ կետեր 80-87, հատկապես 83 կետը)։

Վերոնշյալ որոշմանը հետևած՝ 2003թ. նոյեմբերի 21-ի որոշման մեջ Լեհաստանի Գերագույն դատարանը գտել է, որ վարկավորման իրավունքը «դրամական արժեքի» «հատուկ գույքային իրավունք է», որը «որոշակի ձևով ժառանգվող է և փոխանցվող», և որի էությունը կայանում է «որոշ դրամական պարտավորության հնարավոր առկայության» մեջ, որը բավարարվում է, այսպես կոչված՝ «Նեման (Խոտոր) գետի դրամական միջոցների օգտագործմամբ» (տես վերը՝ կետ 109)։

Դատարանն ընդունել է լեհական բարձրագույն դատական մարմինների կողմից կատարված այն իրավունքի վերլուծությունը, որը վերապահվել է դիմողին լեհական օրենսդրությանը համապատասխան։ Նա Կառավարության փաստարկներում չի գտել էական ոչինչ, որպեսզի փոխի այն եզրակացությունը, ինչպես արդեն արձանագրվել է ընդունելիության որոշման մեջ, որ դիմողի վարկավորման իրավունքը հանդիսանում է «գույք»՝ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի նշանակության շրջանակներում։

132. Ինչ վերաբերում է դիտարկվող իրավունքի բովանդակությանը և շրջանակին, Դատարանն արդեն նշել է, որ այդ հիմնախնդիրը պետք է կախված լինի այն հանգամանքից, թե ինչ «գույք» է ունեցել դիմողը Արձանագրության ուժի մեջ մտնելու օրվա դրությամբ և առնվազն այն օրվա դրությամբ, երբ նա իր գանգատը հանձնել է Կոնվենցիոն հաստատություններին (տես վերը՝ կետ 125)։

Փաստորեն, այդ օրերի դրությամբ (թե՛ 10 հոկտեմբերի 1994թ. և թե՛ 12 մարտի 1996թ.) դիմողի վիճակը, ըստ էության, եղել է նույնը։ Այդ ժամանակ վարկավորման իրավունքն ամրագրված է եղել 1985թ. Հողի կառավարման օրենքի 81-րդ բաժնում, որը նախատեսում էր, որ Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից հայրենադարձված անձանց կամ նրանց ժառանգներին, համապատասխան մարմիններին ներկայացված դիմումների հիման վրա, կարողանան փոխհատուցել նրանց թողած սեփականության արժեքը՝ շինհրապարակի և ցանկացած շենքի կամ դրանում

գտնվող շենքերի արժեքի կամ անժամկետ օգտագործման վճարի դիմաց, որոնք վաճառվել են Պետության կողմից (տես վերը՝ կետ 46):

Իրավունքի իրացման ընթացակարգը շարադրված է 1985թ. որոշման մեջ, ըստ որի 3-րդ կետի՝ եթե Նեման (Խոսոր) գետի սեփականության արժեքը գերազանցել է Պետության կողմից վաճառված՝ փոխհատուցման ենթակա սեփականության գինը, ինչը տեղի է ունեցել դիմողի դեպքում, գերազանցող քանակը կարող է փոխհատուցվել Պետական հողի արդյունաբերական կամ առևտրային հողամասի կամ դրա որոշակի կատեգորիայի շենքերի կամ հիմնարկների գնի դիմաց (տես վերը՝ կետեր 18-21 և 47):

133. Հետևաբար, թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի նպատակների համար, դիմողի «գույքը» ներառել է հետագայում՝ 1992թ. սեպտեմբերի 15-ին արդեն իր կողմից ներկայացված դիմումի հիման վրա փոխհատուցման ենթակա այն սեփականություն ստանալու իրավունքը, որը նշված է 1985թ. որոշման 3-րդ կետում (տես վերը՝ լավագույն դեպքում 18-րդ կետը և կետ 21): Թեև այդ իրավունքն ստեղծվել է յուրատեսակ նախնական ձևով, քանի որ դրա նյութականացումը պետք է կատարվեր Պետական սեփականությունը նրան հատկացնելու վերաբերյալ վարչական որոշմամբ, 81-րդ բաժինն իրավական հիմք է հանդիսանում Պետության կողմից այն իրացնելու պարտավորության համար:

C. Համապատասխանությունը թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածին

1. Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի կիրառելի դրույթը

134. Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը ներառում է երեք տարբեր դրույթներ. առաջին կետի առաջին նախադասությամբ շարադրված առաջին դրույթն ունի ընդհանուր բնույթ և արտահայտում է սեփականությունից անարգել օգտվելու սկզբունքը, երկրորդ դրույթը՝ շարադրված առաջին կետի երկրորդ նախադասության մեջ, վերաբերում է գույքից զրկելուն եւ սահմանում է դրա համար պայմաններ, երրորդ դրույթը՝ ամրագրված երկրորդ կետում, ճանաչում է Պայմանավորվող պետությունների իրավունքն առ այն, որ նրանք, ի թիվս այլնի, կարող են սեփականությունը կառավարել հանուն ընդհանուր շահի: Այդ երեք դրույթները, սակայն, չեն տարանջատվում՝ փոխկապակցված չլինելու իմաստով:

Երկրորդ և երրորդ դրույթները վերաբերում են սեփականության անարգել օգտագործման իրավունքին միջամտության որոշակի դեպքերի, ուստի պետք է դիտարկվեն առաջին դրույթում շարադրված ընդհանուր սկզբունքի լույսի ներքո (տես ի թիվս այլոց՝ Ջեյմսը և այլոք ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի, 26.02.1986թ. վճիռը: Շարքեր թիվ 98, էջ 29-30, կետ 37, որը մասամբ կրկնում է Ղատարանի կողմից Sporromg-ը և Lonroth-ն ընդդեմ Շվեդիայի գործում ամրագրված սկզբունքները, 23.09.1982թ. վճիռը: Շարքեր թիվ 52, էջ 24, կետ 61, տես նաև՝ Latridis-ն ընդդեմ Հունաստանի, կետ 55, և Բեյելերն ընդդեմ Իտալիայի, կետ 98, վճիռները, մեջբերված են վերը):

135. Կողմերը չեն ձևավորել հստակ դիրքորոշում այն հարցի կապակցությամբ, թե թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի որ դրույթի ներքո պետք է գործն ուսումնասիրվի: Այն դեպքում, երբ նրանցից որևէ մեկը չի պնդել, թե վիճարկվող իրավիճակն արդյունք էր երկրորդ կետի իմաստի շրջանակներում «սեփականության օգտագործման նկատմամբ վերահսկողությանն» ուղղված միջոցառումների, դիմողը պնդել է, որ նրա իրավունքի բավարարման հարցում եղել էր Պետության ընդհանուր անգործությունը, իսկ Կառավարությունը պնդել է, որ ոչ այդ իրավունքի հարգման ցանկացած մերժում և ոչ էլ այդ կապակցությամբ որևէ միջամտություն չեն կարող վերագրվել իշխանություններին (տես ստորև՝ կետեր 137-142):

136. Տվյալ դեպքում ներառված իրավական և փաստական բարդ հիմնախնդիրների առկայության պարագայում Ղատարանը գտնում է, որ սեփականության իրավունքի ենթադրյալ խախտումը չի կարող դասվել որոշակի ստույգ կատեգորիայի: Ամեն դեպքում, 1-ին կետի 2-րդ նախադասությունում հիշատակված իրավիճակը սեփականության անարգել օգտագործմանը միջամտության միայն մասնակի միջամտություն է, ինչը երաշխավորված է առաջին նախադասությունում ամրագրված ընդհանուր դրույթով (տես՝ Բեյելերն ընդդեմ Իտալիայի, վերոշարադրյալ կետ 106): Այդ գործը, ուստի, պետք է ուսումնասիրվի այդ ընդհանուր դրույթի լույսի ներքո:

2. Ենթադրյալ խախտման բնույթը

(a) Կողմերի փաստարկները

(i) Դիմողը

137. Դիմողը գտել է, որ Պետության կողմից իր իրավունքի բավարարման շարունակական մերժումները, որոնք նրա տեսանկյունից ինքնին գնահատվում էին որպես միջամտություն նրա սեփականության իրավունքին, տեղի էին ունեցել իշխանությունների գործունեությունում թույլ տրված մի շարք գործողությունների եւ անգործության հետևանքով:

Ըստ դիմողի՝ վիճարկվող իրավիճակը բխում էր նրանից, որ Պետությունը չէր կատարել իր օրենսդրական պարտականությունը՝ ժամանակին և պատշաճ կերպով կարգավորել Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից դուրս գտնվող տարածքներից հայրենադարձվածների պահանջների հարցը և պայմաններ ստեղծել դիմողների իրավունքների լիարժեք իրացման համար:

Ղատարանի իրավագործության ներքո գտնվելու ժամանակաշրջանում Պետությունը ոչ միայն չի ձեռնարկել միջոցներ և լուծումներ տվել օրենսդրական եղանակներով՝ այդ պահանջները բավարարելու համար նախատեսված պետական գույքի անբավարար քանակի հիմնախնդրին (հողերի այդպիսի սակավությունը պայմանավորված էր 1990թ. Պետական հողերի կոմունալիզացիայով), այլ ընդունել է այնպիսի օրենքներ, որոնք անհնարին էին դարձրել սեփականության իրավունքի բավարարումը՝ ի հաշիվ Պետության հողային պահուստների:

138. Ավելին, դիմողը հավելել էր, որ պետական իշխանություններն իր իրավունքի իրացումը դարձրել են գործնականում անհնարին: Դա իշխանությունների կողմից համատարած տարվող ընդհանուր քաղաքականություն էր, համաձայն որի՝ Պետությունն ամեն կերպ խոչընդոտում էր պետական հողերի վաճառմանը և իրավասու անձանց դրանց համար աճուրդներին մասնակցելուն:

139. Վերջնական ակտը տեղի է ունեցել 2004թ. հունվարի 30-ին, այն օրը, երբ ուժի մեջ է մտել 2003թ. դեկտեմբերի օրենքը, որի հիման վրա դիմողի, ինչպես նաեւ բոլոր այն անձանց նկատմամբ, ովքեր նախկին օրենսդրության հիման վրա երբեւէ ձեռք են բերել փոխհատուցում հանդիսացող գույք, Պետության բոլոր պարտավորությունները համարվել են կատարված:

(ii) Կառավարությունը

140. Կառավարությունը չի ընդունել, որ տեղի է ունեցել դիմողի՝ գույքի անարգել օգտագործման իրավունքին միջամտություն, ինչպես այն հայտարարել էր բանավոր լսումների ժամանակ և հետագա գրավոր խնդրագրերում, քանի որ դիմողը չի ունեցել որևէ «գույք»՝ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի նպատակների համար:

141. Ինչ վերաբերում է Պետության կողմից թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածից բխող պոզիտիվ պարտավորությունների կատարման հարցում թերանալուն՝ կապված օրենսդրական բացթողումների հետ, Կառավարությունը շեշտել է, որ սկսած 1944-1947թթ.՝ Լեհաստանի քաղաքացիների հայրենադարձության առաջին և գլխավոր ալիքը տեղի է ունեցել այդ ժամանակաշրջանում, պետությունը շարունակում էր օրենքներ ընդունել այդ հարցի կարգավորման վերաբերյալ: Ավելի վաղ ընդունված օրենքների ուժով մեծ թվով հայրենադարձված անձինք ստացել էին սեփականության փոխհատուցում՝ հատկապես Լեհաստանի արևմտյան մասում, որը մինչև պատերազմը պատկանել էր Գերմանիային:

142. Հողի կառավարման վերաբերյալ հետագա օրենքներում, որ կիրառվել են հատկապես Ղատարանի ժամանակավոր իրավագործության ներքո գտվելու ժամանակահատվածում, ամրագրվել են Նեման (Խոտոր) գետին առնչվող մնացած պահանջների իրացումը կարգավորող ընդգրկուն դրույթներ: Բացի դրանից, Պետությունը մշտական ջանքեր է գործադրել տարաբնույթ պահանջների, ներառյալ դիմողի իրավունքի, վերականգնմանն առնչվող որոշակի օրենսդրության ստեղծման ուղղությամբ: Իրոք, առաջին այդպիսի փորձն անպտուղ է եղել, քանի որ 1999թ. վերականգնման օրինագիծը Խորհրդարանի կողմից մերժվել է: Սակայն Նեման (Խոտոր) գետին առնչվող օրենսդրության ստեղծման առումով աշխատանքը շարունակվել է, և վերջերս Խորհրդարանն ընդունել է 2003թ. դեկտեմբերի օրենքը, որը համակողմանիորեն կարգավորում է Նեման (Խոտոր) գետին առնչվող պահանջներին վերաբերող մի ամբողջական խումբ հիմնախնդիրներ:

Արդյունքում, ըստ Կառավարության՝ չի կարելի եզրակացնել, որ Լեհական պետությունը չի կատարել դիմողի՝ իր գույքի անարգել օգտագործման իրավունքի բավարարման պոզիտիվ պարտավորությունը:

(b) Ղատարանի գնահատականը

143. Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի էությունն այն է, որպեսզի անձը պաշտպանված լինի իր գույքի անարգել օգտագործմանը Պետության կողմից անհիմն միջամտությունից:

Սակայն Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր Պայմանավորվող կողմ «պետք է ապահովի իր իրավագործության շրջանակներում յուրաքանչյուրի՝ Կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքներն ու ազատությունները»: Այդ ընդհանուր պարտականության կատարումը կարող է առաջացնել դրական պարտավորություններ՝ ուղղված Կոնվենցիայով երաշխավորված իրավունքների արդյունավետ իրականացման ապահովմանը: Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի համատեքստից բխում է, որ, համաձայն այդ դրական պարտավորությունների, կարելի է պահանջել, որպեսզի Պետությունն անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկի սեփականության իրավունքի պաշտպանության նպատակով (տես՝ *Sovtransavto* հոլդինգն ընդդեմ Ուկրաինայի, թիվ 48553/99, կետ 96, ECHR 2002-VII, հետագա հղումներով) և *mutatis mutandis*, Կիզանն ընդդեմ Իռլանդիայի, 1994թ. մայիսի 26-ի վճիռը, Շարքեր թիվ 290, էջ 19, կետ 49, *Kroon*-ը և այլոք ընդդեմ Նիդեռլանդների, 1994թ. հոկտեմբերի 27-ի վճիռը, Շարքեր թիվ 297-C, էջ 56, կետ 31):

144. Սակայն թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածում Պետության դրական և բացասական պարտավորությունների բովանդակությունը հստակ չէ: Մինչդեռ կիրառվող սկզբունքները նույնն են: Անկախ նրանից, գործը քննության է առնվում պետության դրական պարտավորության տեսանկյունից, թե՛ հանրային իշխանության միջամտության տեսանկյունից, կիրառվող սկզբունքներն ըստ էության չեն տարբերվում: Երկու դեպքում էլ անհատների և ընդհանրապես հանրության շահերի միջև պետք է պահպանվի արդարացի հավասարակշռություն: Հասարակական շահի և դիմողի սեփականության հիմնարար իրավունքի միջև հավասարակշռությունը գնահատելիս՝ պետք է հաշվի առնել նաև այդ դրույթում նշված նպատակները: Երկու դեպքերում էլ Պետությունը Կոնվենցիային համապատասխանությունն ապահովելուն ուղղված քայլերը որոշելիս օգտվում է գնահատման որոշակի ազատությունից (տես՝ *mutatis mutandis*, Կիզանն ընդդեմ Իռլանդիայի, մեջբերված վերը, կետ 49, և *Hatton*-ը և այլոք ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի /GC/, թիվ 36022/97, կետեր 98 և *seq.*, ECHR 2003-VII):

145. Տվյալ դեպքում դիմողի գանգատը՝ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի հիման վրա կայանում է նրանում, որ լեհական Պետությունը՝ տրամադրելով

նրան սեփականության փոխհատուցման իրավունք, հետագայում օրենսդրական, վարչական և գործնական մեթոդներով զրկել է նրան այդ իրավունքի իրացման հնարավորությունից և, վերջին հաշվով, վերջին օրենսդրական ակտերի ընդունմամբ ընդհանրապես վերացրել այդ իրավունքը (տես վերը՝ կետեր 137-139):

Փոխկապակցվածությունը Պետության կողմից թույլ տրված բացթողումների և դրանց զուգակցող գործողությունների միջեւ, որոնք կարող էին գնահատվել որպես միջամտություն դիմողի սեփականության իրավունքին, թույլ չի տալիս դասակարգել դրանք մեկ կոնկրետ կատեգորիայում: Ինչպես ցույց էր տվել իրադարձությունների ընթացքը, 2003թ. դեկտեմբերի օրենսդրությամբ «գործողությունները» և «բացթողումները» խիստ սերտաճած են (տես կետեր 30-31, 48-49, 56-57, 59-61, 63-65, 69-70, 84-86, 96-98, 102, 110 և 114-119):

Տեղի ունեցած իրադարձությունների իրավական և գործնական հետևանքները, ինչպես նաև Պետության վարքագիծը տարաբնույթ գնահատականների են արժանացել ազգային դատարանների կողմից. օրինակ՝ Սահմանադրական տրիբունալը գտել է, որ օրենքները, որոնք սահմանափակել են Նեման (Խոտոր) գետի դիմողների սեփականության իրավունքները, հանգեցրել են de facto էքսպրոպրիացիայի (տես վերը՝ կետ 84): Որոշ քաղաքացիական դատարաններ գտել են, որ Պետությունը պատասխանատու է եղել Նեման (Խոտոր) գետի դիմողների կրած վնասների համար՝ ելնելով երկու փաստից՝ նախ՝ որ օրենքներն անհիմն սահմանափակումներ են դրել վարկավորման իրավունքի իրականացման վրա, ինչպես նաև այն, որ Պետությունը չի կատարել սեփականության իրավունքը պաշտպանելու պոզիտիվ պարտավորությունը և պատշաճ կերպով չի հրապարակել Հանրապետական համաձայնագրերը (տես վերը՝ կետեր 98 և 102): Չերագույն դատարանը գտել է, որ Պետության պրակտիկան չի հանդիսացել սեփականությունից զրկում, սակայն պատշաճորեն սահմանափակել է խնդրո առարկա իրավունքը (տես վերը՝ կետ 110):

146. Գործի փաստերը ավելի ճիշտ կարող են քննության առնվել թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով պաշտպանվող իրավունքի արդյունավետ իրականացմանը խոչընդոտելու տեսանկյունից եւ այդ իրավունքի իրացումը չապահովելու տեսանկյունից: Հաշվի առնելով գործի առանձնահատուկ հանգամանքները, Ղատարանն անհրաժեշտ չի համարել, որպեսզի խստիվ դասակարգվի գործի քննությունը՝ ըստ Պետության պոզիտիվ պարտավորության, թե՛

պետության նեգատիվ պարտավորության՝ ձեռնպահ մնալ սեփականության անարգել օգտագործմանն անհիմն միջամտությունից:

Պատարանը կգնահատի, թե արդյոք Լեհական պետության վարքագիծը՝ անկախ նրանից, թե այդ վարքագիծը կբնութագրվի որպես միջամտություն իրավունքին կամ դրա պաշտպանությունից հրաժարում, կարող է արդարացված լինել ներքոշարադրյալ կիրառելի սկզբունքների լույսի ներքո:

3. Ընդհանուր սկզբունքներ

(ա) Օրինականության սկզբունքը

147. Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի առաջին պահանջն այն է, որպեսզի գույքի անարգել օգտագործման իրավունքին հանրային իշխանությունների ցանկացած միջամտություն կողմից լինի միայն օրինական. առաջին կետի երկրորդ նախադասությամբ ամրագրված է, որ գույքից կարելի է զրկել «միայն օրենքով նախատեսված պայմաններով», իսկ երկրորդ կետն ընդունելի է համարում այն, որ Պետություններն իրավունք ունեն վերահսկելու սեփականության օգտագործման գործընթացը՝ ընդունելով համապատասխան «օրենքներ»: Բացի դրանից, իրավունքի գերակայության սկզբունքը համարվում է ժողովրդավարական հասարակության հիմնարար սկզբունքներից մեկը և բնորոշ է Կոնվենցիայի բոլոր հոդվածներին (տես՝ Հունաստանի նախկին թագավորը և այլոք ընդդեմ Հունաստանի, /GC/, թիվ 25701/94, կետ 79, ECHR 2000-XII, հետագա հղումներով, և Յատրիդիսն ընդդեմ Հունաստանի, վերը մեջբերված կետ 58):

Օրինականության սկզբունքը ենթադրում է նաև, որ ներպետական օրենքը պետք է լինի մատչելի, հստակ և կանխատեսելի դրա կիրառման ժամանակ (տես՝ Բեյելերի վճիռը՝ մեջբերված վերը, կետեր 109-110):

(b) Ի շահ հանրության իրավաչափ նպատակի սկզբունքը

148. Կոնվենցիայով ձանաչված իրավունքին կամ ազատություններին ցանկացած միջամտություն պետք է հետապնդի իրավաչափ նպատակ: Միաժամանակ պոզիտիվ պարտականություններ կատարելիս՝ պետք է լինի Պետության անգործությունն արդարացնող բացատրություն: «Արդարացի հավասարակշռության» սկզբունքը, որը բնորոշ է ինքնին թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածին,

ենթադրում է հանրության ընդհանուր շահի գոյություն: Բացի դրանից, պետք է կրկնել, որ 1-ին հոդվածում ամրագրված դրույթներն այնքան տարբեր չեն այն իմաստով, որ չլինեն փոխկապակցված, և որ երկրորդ և երրորդ դրույթները վերաբերում են միայն գույքի անարգել օգտագործման իրավունքին միջամտության որոշակի դեպքերի: Սրա արդյունքն այն է, որ երկրորդ նախադասությամբ պահանջվող «հանրության շահի» կամ երկրորդ կետում հիշատակվող «ընդհանուր շահի» գոյությունը, փաստորեն, բխում է առաջին նախադասությամբ ամրագրված սկզբունքից, այնպես որ միջամտությունը գույքի անարգել օգտագործման իրավունքի իրականացմանը՝ առաջին հոդվածի առաջին նախադասության իմաստով, պետք է եւս հետապնդի հանրության շահերից բխող նպատակ (տես՝ Բեյեյերի վճիռը՝ մեջբերված վերը, կետ 111):

149. Իրենց հասարակության եւ դրա պահանջմունքի ուղղակի իմացությունն ազգային իշխանություններին հնարավորություն է տալիս ավելի լավ գնահատել, քան միջազգային դատավորը, թե որն է տվյալ պարագայում «հասարակական շահը»: Կոնվենցիայով ստեղծված՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության համակարգին համապատասխան, ներպետական իշխանությունների խնդիրն է առաջինը գնահատել հասարակական նշանակության այն հիմնախնդիրը, որը պահանջում է միջոցներ ձեռնարկել սեփականության իրավունքի իրացման ոլորտում, ներառյալ՝ սեփականությունից զրկելը եւ ռեստիտուցիան: Այստեղ, ինչպես նաև այն բոլոր ոլորտներում, որոնց վրա տարածվում է Կոնվենցիայի գործողությունը, ազգային իշխանություններն ունեն գնահատման որոշակի ազատություն:

Բացի դրանից, «հանրության շահ» հասկացությունը շատ ավելի լայն է: Մասնավորապես, օրենքի ուժով իրականացվող սեփականության հարկադիր օտարումը կամ օտարված սեփականության դիմաց փոխհատուցում տրամադրելը մշտապես առնչվում է սոցիալական, տնտեսական և քաղաքական հիմնախնդիրների: Դատարանը նշել է, որ ընդունելով, որ սոցիալ-տնտեսական քաղաքականություն իրականացնելիս՝ օրենսդիր մարմնի գնահատման ազատությունը լայն է, ինքը պետք է հարգի օրենսդրի որոշումն առ այն, թե ինչն է հանդիսանում «հանրության շահ», բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այդ որոշումը ողջամիտ չէ (տես վերը նշված վճիռները Ջեյմսը և այլոք գործով, էջ 32, կետ 46, և Հունաստանի նախկին թագավորը և այլոք, կետ 87): Այդ տրամաբանությունը կիրառելի է երկրի կառավարման համակարգում այնպիսի արմատական փոփոխությունների նկատմամբ, ինչպիսիք են ամբողջատիրական վարչակարգից ժողովրդավարական

կառավարման համակարգի անցնելը, ինչպես նաև երկրում տեղի ունեցող քաղաքական, սոցիալական ու տնտեսական բարեփոխումների նկատմամբ, որոնք անխուսափելիորեն պետք է առաջացնեին սոցիալական ու տնտեսական ոլորտներում լայնածավալ օրենսդրական փոփոխություններ:

(c) «Արդարացի հավասարակշռության» սկզբունք

150. Ինչպես միջամտությունը սեփականության անարգել օգտագործմանը, այնպես էլ ցանկացած անգործություն պետք է արդարացի հավասարակշռություն պահպանեն հանրության շահի պահանջների և անհատի հիմնարար իրավունքների պաշտպանության պահանջի միջև (տես՝ ի թիվս այլ աղբյուրների, Սփորոնգի վճիռը՝ մեջբերված վերը, էջ 26, կետ 69):

Նման հավասարակշռության հասնելու պահանջ նախատեսված է թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածում: Մասնավորապես, Պետության կողմից ձեռնարկվող միջոցների, այդ թվում ունեցվածքից գրկելը, և նպատակի միջև պետք է պահպանվի ողջամիտ համամասնություն: Ղատարանը պետք է պարզի, թե արդյոք Պետության անգործության կամ գործողությունների արդյունքում շահագրգիռ անձը կրել է անհամաչափ եւ մեծ վնաս (տես՝ ի թիվս այլ աղբյուրների, Սփորոնգի վճիռը՝ մեջբերված վերը, կետ 73, և Հունաստանի նախկին թագավորը և այլոք, կետեր 89-90, հետագա հղումներով):

151. Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածին համապատասխանությունը գնահատելիս՝ Ղատարանը պետք է կատարի բոլորի շահերի ամբողջական վերլուծություն՝ հաշվի առնելով այն, որ Կոնվենցիան կոչված է պաշտպանելու այն իրավունքները, որոնք «գործնական և արդյունավետ» են: Այդ գնահատականը կարող է վերաբերել ոչ միայն փոխհատուցման պայմաններին, այլև, եթե իրադրությունը մոտ է սեփականազրկմանը՝ ապա կողմերի վարքագծին, ներառյալ Պետության կողմից կատարվող գործողությունները: Այս համատեքստում պետք է ընդգծվի, որ Պետության վարքագիծը գնահատելիս՝ հաշվի է առնվելու անորոշության գործոնը՝ օրենսդրական, վարչական, թե գործնական են: Իրոք, որտեղ վտանգված է ընդհանուր շահը, հանրային իշխանությունները պետք է գործեն ժամանակին, պատշաճորեն և հետևողականորեն (տես՝ Վասիլեսկուն ընդդեմ Ռումինիայի, 1998թ. մայիսի 22-ի վճիռը, Վճիռների և որոշումների

ժողովածու, էջ 1078, կետ 51, Beyeler-ը՝ մեջբերված վերը, կետեր 110 և 114-120, "Sovetransavto" հոլդինգ, մեջբերված վերը՝ կետեր 97-98):

4. Վերոհիշյալ սկզբունքների կիրառումը սույն գործի առնչությամբ

(a) Արդյոք լեհական իշխանությունները հարգել են օրինականության սկզբունքը

(i) Դիմողը

152. Դիմողը պնդել է, որ Պետության կողմից իր սեփականության իրավունքը չբավարարելը, անտարակույս, չի համապատասխանում նրա ընդհանուր պարտականությանը՝ գործադրել օրենքով ճանաչված իրավունքները, մասնավորապես, դրանց կատարման համար պայմաններ ստեղծել:

Ինչ վերաբերում է նրա իրավունքի իրականացման հարցում հետևողական սահմանափակումներին, ապա դիմողն ընդունել է, որ դրանք կատարվել են մի շարք օրենսդրական ակտերի, մասնավորապես՝ 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի և 2001թ. Փոփոխությունների հիման վրա: Սակայն նա ընդգծել է, որ, այնուամենայնիվ, այդ օրենսդրական ակտերն անհամատեղելի են եղել Սահմանադրության հետ: Չնայած այդ հանգամանքին, ինչպես նաև Սահմանադրական տրիբունալի հստակ դիրքորոշմանն առ այն, որ Նեման (Խոտոր) գետի բնակիչների պահանջների բավարարման համար խոչընդոտներ հանդիսացող օրենսդրական ակտերը պետք է վերացվեն, Պետությունը շարունակում էր ընդունել հակասահմանադրական օրենքներ և թույլ տալ այնպիսի գործողություններ, ինչպիսիք են՝ Զինվորական սեփականության գործակալության և Պետական գանձապետարանի Գյուղատնտեսական սեփականության գործակալության կողմից աճուրդների միջոցով պետական սեփականության հողերի վաճառքի դադարեցումը: Ինչպես դիմողը պնդել է, որպես կառավարության վերջնական նվաճում պետք է համարել 2003թ. դեկտեմբերի Օրենքը, օրենսդրություն, որը հակասելով Սահմանադրական տրիբունալի որոշմանը, մարել է նրա փոխհատուցման իրավունքի իրացման հույսը:

Ուստի չի կարելի ասել, որ իշխանությունները պահպանել են օրինականության սկզբունքը:

(ii) Կառավարությունը

153. Կառավարությունն իր գործողություններում որևէ անօրինականություն չի տեսել, քանի որ, իր կարծիքով, տեղի չի ունեցել միջամտություն գույքի անարգել օգտագործման՝ դիմողի իրավունքին (տես վերը՝ կետ 140):

(iii) Ղատարանի գնահատականը

154. Ղատարանը նկատել է, որ դիմողի իրավունքների սահմանափակումները կատարվել են մի շարք օրենսդրական ակտերով (տես վերը՝ կետեր 49, 59 և 114-119): Իրոք, իրավական դրույթները, որոնք, մինչև Սահմանադրական տրիբունալի որոշման ուժի մեջ մտնելը, խոչընդոտել են նրան իրականացնելու իր իրավունքը, համարվել են անհամատեղելի իրավունքի գերակայության եւ սեփականության իրավունքի պաշտպանության սկզբունքի հետ (տես վերը՝ կետեր 84-86): Նաև ճիշտ է, որ Լեհաստանի որոշ քաղաքացիական դատարաններ, հատկապես Գերագույն դատարանը, Սահմանադրական տրիբունալի որոշման ուժի մեջ մտնելուց հետո, գտել են, որ իշխանությունների գործողություններն անընդունելի և արդարացված չեն իրավական պետությունում: Կրակովի շրջանային դատարանը, ի թիվս մի շարք գնահատականների, դա անվանել է «անօրինականության վիճակ» (տես վերը՝ կետեր 98 և 110):

Այդուհանդերձ, ըստ Ղատարանի՝ այս եզրահանգումները կարող են հաշվի առնվել գնահատելիս, թե արդյոք պահպանվել է հավասարակշռությունը խնդրո առարկա ներգրավված շահերի միջև: Ղատարանն այդ կապակցությամբ կգնահատի՝ արդյոք դիմողի սեփականության իրավունքի՝ հաշտության կարգով բավարարման առումով «օրենքի սահմաններում» կատարված գործողությունները բխել են թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածից: Ղատարանը ելնում է այն կանխավարկածից՝ քանի որ Լեհական պետության գործողությունները և բացթողումները հանդիսացել են միջամտություն դիմողի գույքի անարգել օգտագործման իրավունքի իրականացմանը կամ դրա սահմանափակում, դրանք նախատեսված են եղել «օրենքով»՝ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի իմաստով:

(b) Արդյոք Լեհական իշխանությունները հետապնդել են «իրավաչափ նպատակ»

(i) Դիմողը

155. Դիմողը գտել է, որ ոչ մի հասարակական շահ չի կարող արդարացնել Պետության կողմից Նեման (Խոտոր) գետի տարածքի բնակիչների պահանջների լուծման անընդհատ մերժումը, որոնք լեհական օրենքի համաձայն ճանաչված են եղել շուրջ 60 տարի: Նա ընդգծել է, որ համաձայն Հանրապետական համաձայնագրերի՝ Պետությունն ստանձնել է Նեման (Խոտոր) գետի տարածքի բնակիչների սեփականության փոխհատուցման պարտավորություն՝ առանց որևէ պայմանի, ֆինանսական կամ այլ սահմանափակման: Մինչդեռ կարող է ընդունելի լինել, որ այդ պարտավորությունը հասարակական ընդհանուր շահի պատճառով կատարվեր ժամանակի ընթացքում, որտեղ կերպ չի կարող բացատրվել այնպիսի օրենսդրական քաղաքականության որդեգրումը, ինչը տարիներ շարունակ լիովին անտեսել է Նեման գետի տարածքի բնակիչների հանդեպ եղած պարտավորությունները:

(ii) Կառավարությունը

156. Կառավարությունը պատասխանել է, որ Պետությունն արել է հնարավոր ամեն ինչ՝ Նեման (Խոտոր) գետի տարածքի բնակիչների պահանջները բավարարելու համար, մասնավորապես, նրանց մեծամասնությունն ստացել է սեփականության փոխհատուցում: Սակայն 1990-ականներին արդեն երկրի քաղաքական և տնտեսական վերակազմավորման պահանջներն ստիպեցին կրկին մտցնել տեղական ինքնակառավարում և փոխել Պետության և մունիցիպալիտետների միջև սեփականատիրական հարաբերությունները: Դա, իր հերթին, ավարտվեց պետական հողերի մեծ մասը վերջինիս հանձնելով, որին փոխանցվեց հողի կառավարումն իր վարչական տարածքի սահմաններում: Նման բարեփոխումների ծայրահեղ կարեւորությունն ակնհայտ էր, թեև այն զգալիորեն նվազեցրեց Նեման (Խոտոր) գետի բնակիչների պահանջների բավարարման հնարավորությունը:

157. Ըստ Կառավարության՝ Պետությունը չի անտեսել, ինչպես ներկայացրել է դիմողը, Նեման (Խոտոր) գետի դիմողների իրավունքները: Իշխանությունները մեծ ջանքեր են գործադրել, որպեսզի լուծեն նրանց հիմնախնդիրը, և այդ համատեքստում չպետք է անտեսել, որ նրանք բախվել են բազմաթիվ իրավական և բարոյական դժվարությունների: Այսպիսով, նրանք պարտավորված էին գործ

ունենալ տարբեր վերականգնման և փոխհատուցման պահանջների հետ, որոնք ծագել են ամբողջատիրական վարչակարգի օրոք, և նրանք պետք է գործեին այն ձևով, որպեսզի երաշխավորվեր այդ վարչակարգից տուժածներին հավասար իրավունքների վերապահումը:

(iii) Դատարանի գնահատականը

158. Ինչպես երեւում է, Դատարանի համապատասխան վճիռներից՝ դիմողի իրավունքի իրացմանը խոչընդոտող օրենսդրական ակտերի ընդունումը հետապնդել է հետեւյալ նպատակները. մտցնել տեղական ինքնակառավարում, վերակազմավորել գյուղատնտեսական համակարգը և ֆինանսավորել ռազմական հաստատությունների արդիականացումը (տես վերը՝ կետեր 85 և 98): Դատարանը չի կասկածում, որ Լեհաստանի զարգացման համար կատարվող բարեփոխումներն անհրաժեշտություն էին, և Դատարանը նաև ընդունում է, որ Պետության կողմից ձեռնարկված միջոցներն արդարացված են եղել հասարակական շահի տեսանկյունից:

(c) Պահպանել են, արդյոք, լեհական իշխանությունները հասարակական շահի և դիմողի գույքի անարգել օգտագործման իրավունքի միջև հավասարակշռություն

(i) Նեման (Խոտոր) գետին առնչվող պահանջների խորապատկերը

(a) Կողմերի փաստարկները

159. Դիմողն ընդունել է, որ իր ընտանիքի սեփականության կորուստը տեղի է ունեցել պատմական և քաղաքական իրադարձությունների արդյունքում, որոնց հետ լեհական իշխանությունները որևէ առնչություն չունեն, և Լեհաստանը չի եղել այն պետությունը, որը բռնագրավել է իր սեփականությունը և ստիպել լքել իր հայրենիքը: Սակայն Լեհաստանի պարտավորությունն է միջազգային պայմանագրերի հիման վրա փոխհատուցել իր ընտանիքին: Այդ պարտավորությունը ներպետական օրենսդրությունում ամրագրվել է 1946 թվականից, և որքանով իրեն առնչվում է՝ երբևէ չի կատարվել այն ամբողջ ծավալով:

160. Կառավարությունն ընդգծել է, որ ազգությամբ լեհ բնակչության՝ Նեման (Խոտոր) գետից դուրս տարածքներից տարահանումներն սկսվել են Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի հետևանքով տարածքային փոփոխություններից հետո: Դրանք որոշվել են «Մեծ եռյակի» կողմից՝ Թեհրանի, Յալթայի և Պոտսդամի կոնֆերանսներում, առանց Լոնդոն վտարված՝ լեհական օրինական կառավարության նախնական համաձայնության: Այդ փոփոխությունների արդյունքում մինչ պատերազմը 388 600 քառ. կմ տարածք զբաղեցնող Լեհաստանը կորցրել է իր նախկին տարածքի մոտ 19.78%-ը:

Բացի դրանից, համաձայն Հանրապետական համաձայնագրերի՝ կնքված Լեհաստանի կոմունիստական իշխանությունների կողմից 1944-1945թթ., Լեհաստանն ստիպված էր ընդունել և տեղաբաշխել շուրջ 1 մլն 240 հազ. ազգությամբ լեհ տեղահանվածների՝ ապահովելով նրանց ինչպես կեցության համար անհրաժեշտ բոլոր պայմաններով, այնպես էլ ֆինանսապես: Չնայած այդ պարտավորությանը, Լեհաստանը պետք է ԽՍՀՄ-ին վճարեր 76 մլն ռուբլի (հաշվարկված ըստ ոսկու չափորոշիչի)՝ տարահանման համար: Փաստորեն, Լեհաստանը շատ թանկ է վճարել իր սեփական հպատակների, այսպես կոչված՝ «հայրենադարձման», իսկ հաճախ՝ նրանց կյանքի համար, քանի որ նրանցից շատերը, ովքեր մնացել էին Խորհրդային Միությունում կամ վերաբնակեցվել էին Ղազախստանում կամ այդ երկրի այլ մասերում, կամ կյանքից զրկվել էին լայնորեն տարածված ստալինյան հետապնդումների ընթացքում:

161. Ըստ կառավարության՝ «արդարացի հավասարակշռությունը» պետք է դիտարկել այս տեսանկյունից եւ այն փաստի լույսի ներքո, որ թեև Պետության ծանր ֆինանսական դրությանը, իշխանությունները հետևողականորեն փորձել են բավարարել Նեման (Խոտոր) գետին առնչվող պահանջները:

(b) Դատարանի գնահատականը

162. Դատարանն ընդունում է, որ հաշվի առնելով գործի պատմական եւ քաղաքական հիմքերը, ինչպես նաեւ այն սոցիալական, իրավական եւ տնտեսական գործոնների կարեւորությունը, որոնք իշխանություններն ստիպված էին հաշվի առնել, Լեհական պետությունը բախվել է բացառիկ բարդ վիճակի հետ, որը ներառել է լայնածավալ քաղաքական որոշումների կայացում: Ներգրավված անձանց մեծ

թիվը՝ 80.000 անձ եւ նրանց պահանջների առեւտրի չափը գործոններ են, որոնք պետք է հաշվի առնվեն «արդարացի հավասարակշռությունը» գնահատելիս:

Այս համատեքստում պետք է նշել, որ լեհական Կառավարությունը 1985թ. Հողի կառավարման և 1997թ. օրենքների միջոցով վերահաստատել է փոխհատուցում տալու իր պարտավորությունը, որոնք նա ստանձնել է նաև վավերացնելով մի շարք միջազգային համաձայնագրեր՝ մինչև Կոնվենցիայի վավերացումը (տես վերը՝ կետեր 46, 48 և 81): Դա տեղի է ունեցել այն պարագայում, երբ երկիրն ենթարկվել է մեծ սոցիալ-տնտեսական վերափոխումների, և այստեղ անխուսափելիորեն երկընտրանք պետք է առաջանար՝ վճարել նյութական եւ բարոյական փոխհատուցում, թե՛ ոչ, այն մարդկանց, ովքեր եղել են ամբողջատիրական վարչակազմի իշխանության ներքո:

163. Դատարանն ընդունել է, որ այդ բոլոր գործոնները պետք է ուշադրության առնվեն Պետության գնահատման ազատությունը գնահատելիս:

(ii) Իշխանությունների վարքագիծը

(a) Կողմերի փաստարկները

164. Դիմողը կրկին պնդել է, որ Պետության վարքագիծը բաղկացած է մի շարք գործողությունների ու անգործության միակցությունից, ինչը հանգեցրել է իր իրավունքի խախտման, ինչը հնարավոր է դարձել մի շարք սահմանափակող օրենսդրական ակտերի ընդունմամբ, մասնավորապես՝ 2003թ. դեկտեմբերի օրենքի արդյունքում: Վերջինս լիարժեք հնարավորություն է տալիս կատարել սեփականազրկում առանց փոխհատուցման:

Դիմողը պնդել է, որ հետադարձ հայացք ձգելով անցյալի իրադարձություններին, պետք է փաստել, որ 1990թ. օրենքի հիման վրա կատարված կոմունալիզացիայով տարադահանվածների պահանջի բավարարումը, Պետությունը որոշել է ոչ թե լուծել պետական հողերի հաշվին փոխհատուցման հարցը, այլ օրենքներ է ընդունել, որոնք էլ՝ ավելի են սահմանափակել իրավունքի իրականացումը:

165. Այդ կապակցությամբ դիմողը նշել է, որ ինչպես գտել է Սահմանադրական տրիբունալը, տարահանվածների առնչությամբ կիրառված օրենսդրությունը եւ իշխանությունների կողմից կատարված գործողությունները խախտել են

սահմանադրական հիմնարար սկզբունքները, ներառյալ համամասնության սկզբունքը:

Սահմանադրական տրիբունալի որոշման ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ դիմողը հավելել է, որ Պետությունը այդ որոշման կատարման համար պայմաններ ստեղծելու փոխարեն արել է ամեն ինչ, որպեսզի խոչընդոտի իր իրավունքի իրականացմանը: Հենց այն օրը, երբ Սահմանադրական տրիբունալի որոշումն ուժի մեջ է մտել, Պետությունը դադարեցրել է պետական սեփականության վաճառք իրականացնող բոլոր աճուրդները՝ խուսափելով Նեման գետի պահանջների կատարումից:

166. Կառավարությունը համամիտ չէր: Նա պնդել է, որ դիմողի իրավունքի ենթադրյալ խախտումները խիստ անհրաժեշտ են եղել եւ բխել են երկրում իրականացվող սոցիալ-տնտեսական բարեփոխումներից: Կառավարությունը գտել է, որ երկրում իրականացվող լայնածավալ սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական բարեփոխումների փուլում անհրաժեշտ է Պայմանավորվող պետություններին տրամադրել ավելի լայն հնարավորություններ դրանց արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ գործողություններ կատարելու և հասարակական շահը գնահատելու առումով:

167. Կառավարությունը նաև նշել է, որ Սահմանադրական տրիբունալի որոշումը մի շարք խոչընդոտներ է վերացրել դիմողի իրավունքի իրականացման առումով, որոնք նախապես խոչընդոտում էին փոխհատուցում տրամադրելու հետ կապված գործողությունների կատարմանը, առջինից համարելով մի շարք իրավական ակտեր:

Կառավարությունը որևէ կերպ չի անդրադարձել դիմողի այն փաստարկին, որ իշխանությունները, դադարեցնելով աճուրդները՝ չեն կատարել Սահմանադրական տրիբունալի որոշումը: Դրա փոխարեն նա հիշատակել է նոր օրենսդրությունը, որի գործադրման պարագայում հնարավորինս կապահովվեն դիմողների պահանջները:

(b) Դատարանի գնահատականը

Մինչև 2002թ. դեկտեմբերի 19-ն ընկած ժամանակահատված

168. Քննության ենթակա ժամանակահատվածում դիմողն ուներ, ինչպես նշվել է վերը, իր ընտանիքի կորցրած սեփականությանը համարժեք փոխհատուցում

ստանալու իրավունք: Նույնիսկ այն պարագայում, երբ այդ իրավունքը ձեւավորվել էր Inchoute ձեւով, քանի որ դրա նյութականացումը կատարվելու էր պետական գույքը տրամադրելու վերաբերյալ վարչական որոշման միջոցով, Հողի կառավարման 1985թ. օրենքի 81-րդ բաժինը հստակ իրավական հիմք էր հանդիսանում Պետության պարտավորության կատարման համար (տես վերը՝ կետեր 46-47, 133):

Լեհաստանում տեղական ինքնակառավարման ինստիտուտի վերահաստատման օրվանից ի վեր Պետական գանձապետարանում արդեն իսկ չէր մնացել պետության սեփականությունը հանդիսացող որևէ հողակտոր: Հողակտորների սակավության փաստն ընդունվել էր պաշտոնապես: Այդ համատեքստում, ինչպես նաև համաձայն 1993թ. Փոփոխության, որն անհնարին էր դարձնում Պետական սեփականություն հանդիսացող գյուղատնտեսական հողերի ձեռքբերումը, Պետությունը խոստանում էր ընդունել այնպիսի օրենսդրական ակտեր, որոնք հնարավոր կդարձնեն ինչ-ինչ եղանակներով հայրենադարձվածների կորցրած սեփականության դիմաց համարժեք փոխհատուցում տրամադրել: Հետագայում նա օրենսդրություն ընդունեց, որով որոշակիորեն նախատեսված էին իրավունքի վերականգնման և փոխհատուցման տրամադրման ընթացակարգեր (տես վերը՝ կետեր 22-23, 44, 53-54, 56 և 62-65):

169. 1994-1998 թվականներին Պետական սեփականության հաշվին դեռևս հնարավոր էր բավարարել Նեման (Խոտոր) գետի բնակիչների պահանջները, քանի որ 1994-1996թթ. օրենքների հիման վրա Պետական գանձապետարանի կողմից Ռուսաստանի Դաշնության զինված ուժերից վերցված գույքը եւ Զինվորական սեփականության գործակալության գույքը մատչելի էր այդ նպատակների համար (տես վերը՝ կետեր 56-59): Այդ փաստը չի թվում, որ դրական ազդեցություն է ունեցել դիմողի իրավունքի իրացման վրա, քանի որ, ինչպես արձանագրել է Կրակովի շրջանային դատարանը, 1991-98թթ. մարզի իշխանությունները կազմակերպել են պետական գույքի միայն 20 աճուրդ:

170. 1997թ. Հողի կառավարման օրենքի ուժի մեջ մտնելու օրվանից՝ 1998թ. հունվարի 1-ից սկսած հետագա իրադարձությունները վճռորոշ ազդեցություն ունեցան դիմողի վիճակի վրա: Այդ ժամանակից ի վեր իշխանությունները դեռևս չեն ընդունել խոստացած ռեստիտուցիոն օրենսդրությունը. փաստորեն, այդ խնդիրը կարգավորող օրենսդրական ակտը, վերջին հաշվով, մերժվել էր երկրի Խորհրդարանի կողմից (տես վերը՝ կետեր 62-65):

1997թ. Հողի կառավարման օրենքի 212 բաժնում վերահաստատվել են դիմողի իրավունքը և դրա իրագործման եղանակները՝ այնպես, ինչպես նախորդ օրենքներում: Այդ օրենքը գրեթե ամբողջովին կրկնում է 1985թ. Հողի կառավարման օրենքում ամրագրված դրույթները: Ըստ համընդհանուր կարծիքի՝ Պետության պարտավորության կրկին ամրագրման պարագայում չեն ստեղծվել դրա կատարումը երաշխավորող մեխանիզմներ: Ընդհակառակը, այդ ակտի գործադրումն ավելի մեծ սահմանափակումներ է ստեղծել դիմողի իրավունքի իրականացման համար: 213 բաժնի ուժով, պետական գյուղատնտեսական հողերից գույք ձեռք բերելու հնարավորությունը, որը մինչ այդ կասեցվել էր մինչև ռեստիտուցիոն օրենքների ընդունումը, վերացվեց: Բացի դրանից, համաձայն 1998թ. Որոշման՝ փոխհատուցում համարվող սեփականության ձեռքբերումը կարող է իրականացվել բացառապես տեղական ինքնակառավարման մարմնի կողմից կազմակերպված աճուրդին մասնակցության և միայն այդտեղ մրցունակ առաջարկություն անելու արդյունքում (տես վերը՝ կետեր 48-52 և 54):

171. Դատարան ներկայացված նյութերից ակնհայտ է դառնում այն փաստը, որ իշխանությունները խուսափում էին Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից տարահանվածների համար աճուրդներ կազմակերպելուց՝ նրանց առջև տարաբնույթ պայմաններ դնելով, իսկ ինչպես վկայում է Ջինվորական սեփականության գործակալության փորձը՝ բացեիբաց մերժում էին աճուրդում վաճառվող սեփականության համար գին առաջարկելու այդ անձանց իրավունքը (տես վերը՝ կետեր 61, 84, 97 և 110): Գործակալության պրակտիկան, որը մանրամասն նկարագրված է իր իսկ պաշտոնական փաստաթղթերում, եւ որը, ըստ Դատարանի կարծիքի՝ նպատակաուղղված է եղել դիմողի՝ հողի ձեռքբերման իրավունքի իրականացմանը խանգարելուն, իրականում դաշտ են նախապատրաստել հետագա սահմանափակիչ օրենքների ընդունման համար: 2002թ. հունվարի 1-ին ուժի մեջ մտած 2001թ. Փոփոխությունը դիմողի համար ի սպառ վերացրեց Պետական գինվորական սեփականության պաշարներից փոխհատուցում ակնկալելու հնարավորությունը (տես վերը՝ կետեր 58-59):

172. Հաշվի առնելով այն, որ այդ ժամանակաշրջանում Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից տարահանվածների համար փոխհատուցում ստանալու՝ մատչելի պետական գույքային պաշարները՝ Ռուսաստանի Դաշնության գործի կողմից նախկինում կառավարված հողերն էին, և որ Կառավարությունն ինքն ընդունել է, որ այդ պաշարները գործնականում սպառվել են (տես վերը՝ կետեր 49, 56-57, և 59),

Դատարանը գտել է, որ իշխանությունները հետզհետե դուրս են մղել դիմողի իրավունքն իրավական դաշտից, և թեև տեսականորեն դիմողն ուներ փոխհատուցում ստանալու իրավունք, գործնականում այդ իրավունքի իրականացումը պատրանք էր դարձել:

173. Այս եզրահանգումը համապատասխանում է Պետության վարքագծի կապակցությամբ լեհական դատարանների գնահատականին, ներառյալ Չեռագոյն դատարանի գնահատականը (տես վերը՝ կետեր 84-86 և 110):

Սահմանադրական տրիբունալն անդրադարձնալով Պետության վարքագծին, գտել է, որ դիմողի վարկավորման իրավունքի նկատմամբ այդչափ սահմանափակումները հանգեցրել են տարօրինակ իրադրության, երբ այդ իրավունքը չի կարող գործնականում իրացվել եւ այդ սահմանափակումներն արդարացված չեն ժողովրդավարական եւ իրավական պետությունում: Այդ համատեքստում իշխանությունների վարքագիծն անհամատեղելի է իրավական պետությունից բխող՝ պետության եւ նրա ընդունած օրենքների նկատմամբ հարգանքի սկզբունքին:

Դատարանը՝ Սահմանադրական տրիբունալի դիրքորոշումից հետ շեղվելու որևէ պատճառ չի տեսնում, քանի որ վերջինս իր դիրքորոշումը ձևավորել է ներպետական հանգամանքների խոր իմացության վրա:

2002թ. դեկտեմբերի 19-ից հետո ընկած ժամանակաշրջանը

174. Կառավարությունը պնդել է, որ Սահմանադրական տրիբունալն իր՝ 19.12.2002թ. որոշմամբ, որի համար հիմք է հանդիսացել Օմբուդսմենի դիմումը, բավականին շատ խոչընդոտներ է վերացրել դիմողի իրավունքի իրականացման ճանապարհից (տես վերը՝ կետ 167):

Իսկապես, 2003թ. հունվարի 14-ին օրենսդրության մեջ կատարվել է որոշակի փոփոխություն, ինչի արդյունքում Նեման (Խոտոր) գետի տարածքի բնակիչներին հնարավորություն տրվեց մասնակցելու սեփականաշնորհված պետական ձեռնարկությունների վաճառքի նպատակով կազմակերպված աճուրդներին (տես վերը՝ կետ 88): Ճշմարիտ է նաև այն, որ 2003թ. հունվարի 14-ի և 2003թ. օգոստոսի Որոշումների հիման վրա Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից տարահանվածներն ազատվել են աճուրդից առաջ ապահովագրական գումար մուծելու պարտականությունից (տես վերը՝ կետեր 90 և 92):

Սակայն, հիմք ընդունելով տեղի ունեցած այլ իրադարձությունները, որոնք հետևել են Սահմանադրական տրիբունալի որոշմանը, Ղատարանը չի համարել, որ օրենսդրական փոփոխությունները, թեև եղել են հօգուտ դիմողի, բայց էապես բարելավել են առկա իրավիճակը:

175. Սահմանադրական տրիբունալի որոշման ուժի մեջ մտնելու օրը Պետական գանձապետարանի գյուղատնտեսական սեփականության գործակալությունը, ինչպես նաև Ջինվորական սեփականության գործակալությունը պաշտոնական հայտարարություն են հրապարակել, որը տարածել են ինտերնետի միջոցով: Հայտարարության մեջ նրանք նշել են, որ գործակալությունները դադարեցրել են այն բոլոր աճուրդները, որոնցում վաճառվելու է պետական սեփականությունը, քանի որ դրանց առնչվող բազմաթիվ օրենսդրական ակտեր են ընդունվում (տես՝ կետեր 30-32): Այդ քաղաքականությունը հանգեցրել է նրան, որ արդյունավետ կերպով դադարեցվեց Սահմանադրական տրիբունալի որոշման կատարումը: Այդ երևույթը խիստ քննադատության է ենթարկվել երկրի դատական իշխանության կողմից, հատկապես Քերագույն դատարանը համարել է, որ նման գործողությունները հանդիսանում են սահմանադրական բնույթի խախտումներ: Սակայն ոչ գործադիր և ոչ էլ օրենսդիր իշխանությունները որևէ կերպ չեն արձագանքել գործակալությունների գործողություններին (տես վերը՝ կետեր 30-32, 98, 102 և 110):

Ըստ Ղատարանի կարծիքի՝ պետական իշխանությունների այդպիսի վարքագիծը, որը կանխամտածված փորձ էր՝ ուղղված վերջնական և իրագործվելիք որոշման կատարման ձախողմանը, եւ որը լռելյայն ընդունվել է եւ՝ գործադիրի, եւ՝ օրենսդիրի կողմից, չի կարող արդարացված լինել որևէ հասարակական շահով: Ընդհակառակը, այդ ամենը խաթարում է իշխանությունների հանդեպ վստահությունը և վտանգավոր պայմաններ է ստեղծում դատական իշխանության արդյունավետության համար, և դրանք այն գործոններն են, որոնք ծայրահեղ կարևոր նշանակություն ունեն Կոնվենցիայի հիմքում ընկած հիմնարար սկզբունքների տեսանկյունից, և որոնք, սույն գործի համատեքստում, պետք է գերակայեն այն տնտեսական կամ սոցիալական քաղաքականության նկատառումների նկատմամբ, որոնցով կարող էր պատճառաբանվել պետության անգործությունը:

Այդ գնահատականը կիսել է նաև Լեհաստանի Քերագույն դատարանը՝ իր 21.11.2003թ. որոշմամբ, փաստելով, որ իշխանությունները վարկավորման իրավունքը դարձրել են գործնականում գրեթե անիրականանալի, ինչպես նաև այն, որ այդպիսի գործողություններն ընդունելի չեն կարող լինել ժողովրդավարական եւ

իրավական պետությունում, որը հիմնված է սոցիալական արդարության սկզբունքի վրա (տես վերը՝ կետ 110):

176. Իրադարձությունն առավել հասունացել է 2004թ. հունվարի 30-ին՝ 2003թ. դեկտեմբերի օրենքի ուժի մեջ մտնելու օրը, որի սահմանադրականության հարցը որոշելու համար Խորհրդարանի անդամներն այդ իսկ ամսաթվին դիմել էին Սահմանադրական տրիբունալ (տես վերը՝ կետեր 37-38 և 120):

Այդ օրենքի հիման վրա Լեհական պետությունն իրեն ձերբազատված է համարել որևէ կերպ դիմողի՝ վարկավորման իրավունքի իրացման հետ կապված պարտավորությունից, քանի որ համաձայն նախկինում գործած օրենսդրության՝ դիմողի ընտանիքն ինչ-որ փոխհատուցում ստացել է (տես վերը՝ կետեր 35,37,114-119):

Դատարանը կրկնել է, որ օրենսդրությամբ նախատեսված փոխհատուցման պայմանները կարող են նշանակություն ունենալ այն հարցին պատասխանելիս, թե արդյոք վիճարկվող միջոցառումը բավարարում է արդարացի հավասարակշռության նախապայմանը եւ անհամաչափ բեռ չի դնում դիմողի վրա: Կորցրած սեփականության դիմաց փոխհատուցման տրամադրումը պետք է լինի ողջամտորեն արժեքին առնչվող, հակառակ պարագայում այն կարող է դիտվել որպես անհամաչափ միջամտություն, եւ փոխհատուցման ամբողջական բացակայությունը թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի լույսի ներքո կարող է արդարացված լինել միայն ու միայն բացառիկ դեպքերում (տես վերը նշված՝ Հունաստանի նախկին թագավորը և այլոք, կետ 89, հետագա հղումներով):

Դատարանը գտել է, որ տվյալ պարագայում կարևոր են նաև Պետության պարտավորությունների կատարման ժամկետները: Այդ պատճառով նա կարող է համապատասխան եզրակացություններ անել դիմողի՝ նախկինում գործած իրավունքին առնչվող օրենսդրական փոփոխությունների վերաբերյալ:

(iii) Դիմողի վարքագիծը

(a) Կողմերի դիրքորոշումները

177. Կառավարությունը պնդել է, որ դիմողը չի սպառել Կոնվենցիայի 35 հոդվածի կետ 1-ին համապատասխան՝ մատչելի ներպետական պաշտպանության բոլոր միջոցները, և նա չի դրսևորել դիմողից պահանջվող հետետողականություն:

Նա ընդգծել է, որ ներպետական օրենսդրությունը ենթադրում է, որ կորցրած սեփականության դիմաց փոխհատուցում ստանալու պահանջ ներկայացրած անձն ավելի ակտիվ վարքագիծ պետք է դրսևորի: Սակայն դիմողը քննության ենթակա ողջ ժամանակահատվածում փորձ չի կատարել մասնակցելու Պետական սեփականության վաճառքի աճուրդներին: Կառավարությունն ընդունել է, որ աճուրդին մասնակցությունն ինքնին պաշտպանության միջոց չէր Կոնվենցիայի 35 հոդվածի 1-ին կետին համապատասխան, սակայն աճուրդին մասնակցելն *in e qua non* պայման էր այդ իրավունքի իրականացման համար:

178. Ըստ Կառավարության՝ դիմողը սեփական անգործությամբ, որը դրսևորվել է սեփականության դիմաց փոխհատուցում ստանալու իրավունքի իրականացման՝ օրենքով սահմանված կարգով դրա բավարարման համար միակ ուղուց՝ աճուրդին մասնակցելուց հրաժարվելով, կանխամտածված իր համար բացառել է աճուրդի մասնակցելու ցանկացած հնարավորություն: Կառավարությունը պնդել է թողնված սեփականության շուկայական արժեքի գնահատման վերաբերյալ դիմողի կողմից փորձագիտական եզրակացություն չներկայացնելու նրա իրավունքը հաստատող որոշման կայացման անհրաժեշտությանը, ինչպես նախատեսված է 1998թ. Որոշմամբ:

Ի վերջո, Կառավարությունը նշել է, որ նույնիսկ վերջերս՝ 2002թ. ապրիլի և 2003թ. հոկտեմբերի միջև ընկած ժամանակահատվածում, դիմողի փաստացի բնակության վայրի՝ Վելիչկայի քաղաքապետը երեք աճուրդ է կազմակերպել, և եթե դիմողը պահպաներ դիմելու համար նախատեսված ընթացակարգային պահանջները՝ ոչինչ չէր խոչընդոտի աճուրդին նրա մասնակցությանը եւ *Choragwica* և *Niepolomi* բնակավայրերում սեփականություն ձեռք բերելու համար հնարավորությանը:

179. Դիմողը պնդել է, որ հայտարարությունն այն մասին, թե իր վարքագիծը պատշաճ չի եղել, պետք է գնահատվի՝ հաշվի առնելով բոլոր հանգամանքները: Նախևառաջ, իշխանությունները որևէ արդյունավետ ընթացք չեն տվել նախկին թեկուզև սահմանափակիչ և թերություններով լի օրենսդրության իրագործմանը: Աճուրդների նվազագույն քանակը, ինչպես նաև աճուրդներից փոխհատուցում ակնկալող մասնակիցների մեծ թվաքանակը, հնարավորություն չէր տալիս իրացնել

իր՝ վարկավորման իրավունքը: Կրակովի շրջանային դատարանը ճանաչել էր գրեթե անհնարին, և այդ դիրքորոշումը հետագայում պաշտպանվել է նաև Սահմանադրական տրիբունալի կողմից:

Նա նաև վկայակոչել է Սահմանադրական տրիբունալի և Կրակովի շրջանային դատարանի եզրակացությունն առ այն, որ առաջացել է պարադոքսալ մի վիճակ, երբ, հաշվի առնելով հողերի սակավությունը, Նեման գետի պահանջատերերը կորցրել են իրենց պահանջների մեծ մասը՝ աճուրդում վաճառվող հողի արժեքը բարձրացնելով շուկայականից շատ ավելի բարձր: Տեղի ունեցած աճուրդներում, իրոք, հողերը վաճառվել են իրենց իրական արժեքը մի քանի անգամ գերազանցող գնով:

(b) Դատարանի գնահատականը

180. Դիմողի իրավունքի իրականացման ընթացակարգերի արդյունավետության հարցն ամենայն խորությամբ ուսումնասիրվել է ազգային դատարանների կողմից, և, ինչպես նշել է Դատարանը նրանք շատ ավելի խորությամբ են տիրապետում իրավիճակին և ծանոթ են ազգային առանձնահատկություններին (տես վերը՝ կետեր 172-173):

Գնահատելով մինչև 2002թ. դեկտեմբերի 19-ը տիրող ընդհանուր իրավիճակը՝ Սահմանադրական տրիբունալը գտել է, որ Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից տարահանված անձանց՝ Պետական գանձապետարանի կողմից առաջարկված սեփականության ձեռքբերման իրավունքի իրականացմանը խոչընդոտող ցանկացած օրենսդրական ակտ կարող է գնահատվել որպես ուղղակի ազդեցություն վարկավորման իրավունքի վրա: Նա գտել է, որ հետագայում փոխհատուցման առկա մեխանիզմները դարձան «փոխհատուցման երեւակայական միջոց» (տես վերը՝ կետեր 82-86):

Ինչ վերաբերում է այն մարզում տիրող իրավիճակին, որում դիմողի դիմումը գրանցվել էր ժամանակին, ապա Կրակովի շրջանային դատարանը, հիմնվելով ապացույցների վրա, ընդունել է, որ մինչև 1998թ. այդ ութ տարիների ընթացքում իշխանությունները կազմակերպել են միայն 22 աճուրդ, և որ դրանց ընդհանուր առմամբ վարկավորման իրավունք ունեցող 300 անձից մասնակցել է 20-ը: Կառավարությունը չի հերքել այդ փաստը (տես վերը՝ կետեր 97 և 169):

Բացի դրանից, ապացուցված է համարվել այն, որ 2003թ. հունվարի 8-ից՝ Սահմանադրական տրիբունալի որոշման ուժի մեջ մտնելու օրվանից, իշխանությունները հիշյալ որոշման չկատարումը քողարկելու նպատակով դադարեցրել են պետական սեփականության վաճառքի բոլոր աճուրդները (տես վերը՝ կետեր 174-175): Կրակովի շրջանային դատարանը և հետագայում՝ Գերագույն դատարանը գտել են, որ Պետության վարքագիծը պարունակել է սահմանադրական իրավունքների խախտումներ, և վարկավորման իրավունքը եղել է սոսկ պատրանքային (տես վերը՝ կետեր 98, 102 և 110):

181. Ստեղծված իրավիճակում և նկատի ունենալով աճուրդում գնի առաջարկման ընթացակարգին բնորոշ ռիսկը, Դատարանը գտել է, որ Պետության խոչընդոտող գործողությունների և անգործության հետևանքով ընթացակարգը չի կարող գնահատվել որպես «արդյունավետ» կամ «համարժեք» միջոց՝ լեհական օրենսդրությամբ դիմողին տրամադրված վարկավորման իրավունքի իրացման համար: Չի կարելի ասել, որ դիմողը պատասխանատու է եղել այն վիճակի համար, որի դեմ նա գանգատվում է: Ավելի շուտ, Դատարանը գտել է, որ գույքի անարգել օգտագործման համար խոչընդոտը բացառապես վերագրվում է Պատասխանող պետությանը (տես նաև վերը՝ 168-176 կետեր): Ուստի Դատարանը մերժել է Կառավարության՝ ներպետական պաշտպանության միջոցները չսպառելու հիմքով գանգատն անընդունելի ճանաչելու խնդրանքը:

IV. «Արդար հավասարակշռության» վերաբերյալ եզրակացություն

182. Դատարանն ընդունել է, որ նմանատիպ դեպքերում, երբ խնդիրը ներառում է ողջ երկրի տնտեսությանն առնչվող լայնածավալ, սակայն հակասական օրենսդրություն, Պետությունն ունի էական հայեցողություն՝ ոչ միայն միջոցներ ձեռնարկելու սեփականության իրավունքի նկատմամբ հարգանքն ապահովելու համար, այլ նաև ընտրելու այդ միջոցի կիրառման ժամանակը: Այդպիսի միջոցների ընտրությունը կարող է ներառել որոշումներ, որոնք փոխհատուցման արժեքը սահմանափակում են գույքի շուկայականից շատ ավելի ցածր գնով: Ուստի, թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը բոլոր դեպքերում չի երաշխավորում սեփականության կորստի դեպքում լիարժեք փոխհատուցում (տես Ջեյմսը և այլոք, հիշատակված վերը՝ կետ 54):

Հավասարակշռել խնդրո առարկա շահերը, ինչպես նաև այն անձանց կորուստները եւ ձեռքբերումները, որոնց վրա ազդեցություն է գործել պետության տնտեսական եւ իրավական համակարգի անցումային գործընթացը, բացառիկ դժվար խնդիր է: Նման հանգամանքներում գնահատման լայն շրջանակ պետք է վերապահվի Պատասխանող պետությանը:

Այդուհանդերձ, Դատարանը գտել է, որ պետության հայեցողության շրջանակն անսահմանափակ չէ, եւ ինչ ծավալների ու բարդության էլ որ լինեն օրենսդրության բարեփոխումները, պետությունը չի կարող առաջացնել Կոնվենցիայի չափորոշիչներին հակասող հետեւանքներ (տես վերը՝ կետեր 149-151):

183. Թեւ Դատարանն ընդունել է, որ երկրում տեղի ունեցող քաղաքական, տնտեսական համակարգի արմատական բարեփոխումը, ինչպես նաև պետության ֆինանսները կարող են արդարացնել Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից տարահանվածների փոխհատուցման սահմանափակումը, այնուամենայնիվ, Դատարանը գտել է, որ Լեհական պետությունը չի ներկայացրել այնպիսի փաստարկներ, որոնց հիման վրա նրա գործելակերպը հնարավոր կլիներ արդարացված համարել՝ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի իմաստով, այն է՝ երկարատև ժամանակահատվածում դիմողի՝ սեփականության դիմաց օրենսդրությամբ սահմանված փոխհատուցում ստանալու իրավունքի ապահովման հարցում դրսեւորված անգործությունը:

184. Կոնվենցիայում ամրագրված իրավական պետության գաղափարը և թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի հիմքում ընկած օրինականության սկզբունքը պետություններից պահանջում են, որպեսզի ոչ միայն թափանցիկ և հետևողական ձևերով հարգվեն և կիրառվեն օրենքները, այլև, որպես այդ պարտավորության ածանցում, ստեղծվեն դրանց կատարման իրավական ու գործնական բոլոր պայմանները: Տվյալ դեպքի համատեքստում Լեհական պետությունը պարտավոր էր վերացնել օրենքի տառի եւ Պետության պրակտիկայի միջեւ անհամապատասխանությունը, որը խոչընդոտում էր Նեման գետի սեփականության իրավունքի արդյունավետ իրացմանը: Այդ սկզբունքները Լեհական պետությունից պահանջում էին ժամանակին, պատշաճ կերպով եւ հետեւողականորեն իրականացնել իր իսկ օրենսդրական խոստումը՝ փոխհատուցում տրամադրել Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից տարահանվածներին: Դա կարևոր հասարակական ու ընդհանուր շահի հարց է (տես վերը՝ կետ 150): Ինչպես իրավացիորեն նշված է Լեհական Սահմանադրական տրիբունալի կողմից (տես վերը՝ կետ 82)՝ օրենքի ու

Պետության հանդեպ քաղաքացիների անվերապահ հարգանքը պահանջում է, որ իշխանությունները վերացնեն իրավական դաշտում առկա դիսֆունկցիոնալ դրույթները և շտկել էքստրա-իրավական պրակտիկան:

185. Սույն գործում, ինչպես հաստատել են լեհական դատարանները եւ Ղատարանը, իշխանությունները կիրառելով հետեւողական սահմանափակումներ դիմողի վարկավորման իրավունքի նկատմամբ, նրա իրավունքը դարձրել են երեւակայական եւ զրկել բովանդակությունից:

Դիմողի անորոշ վիճակը, որում նա հայտնվել է իր իրավունքի իրականացման անընդհատ ու հետևողական ձգձգումների ու խոչընդոտների հետևանքով, ինչի համար պատասխանատու են ազգային իշխանությունները, ինքնին անհամատեղելի է թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով նախատեսված՝ գույքի անարգել օգտագործման իրավունքը երաշխավորելու պարտավորության հետ (տես վերը՝ կետ 152):

186. Բացի դրանից, 2003թ. դեկտեմբերի օրենսդրությամբ դիմողի իրավունքը դարձել է փաստացի անիրականանալի, այսինքն՝ նա կորցրել է սեփականության դիմաց փոխհատուցում ստանալու նախկինում տիրապետած իր իրավունքը:

Ինչպես նշվել է վերը (տես՝ կետեր 134 և 182), համաձայն թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի՝ Պետությունը, օրենքի հիման վրա, ունի եփականությունից զրկելու, ինչպես նաև օրենքով սահմանված կարգով տրամադրվող փոխհատուցման ծավալներն էապես կրճատելու իրավունք:

Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի պահանջն է, որ փոխհատուցումը լինի գույքի արժեքին ողջամտորեն առնչվող (տես վերը՝ կետ 176): Ղատարանը չի կարող վերացականորեն ասել, թե սույն գործում որն է փոխհատուցման «ողջամիտ» մակարդակը: Լեհական իշխանությունների կողմից դիմողին որպես փոխհատուցում տրամադրված 2%-ը որևէ կերպ արդարացված չէ, և նրան պետք է տրամադրվեր փոխհատուցում իր կորցրած սեփականությանը համամասնորեն, ինչպես որ նախկին օրենսդրության համաձայն փոխհատուցում են ստացել նույն բնակավայրից տարահանվածները:

(d) Ընդհանուր եզրակացություն

187. Ղատարանը՝ հաշվի առնելով վերոհիշյալ գործոնները եւ տարիների ընթացքում Նեման գետին առնչվող օրենսդրության ազդեցությունը դիմողի վրա,

գտել է որ նա կրել է ոչ համամասն եւ չափից ավելի մեծ բեռ, ինչը չի կարող արդարացվել իշխանությունների կողմից հետապնդված նպատակով:

Հետևաբար, դիմողի դեպքում խախտվել է թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը:

II. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 46 ԵՎ 41 ՀՈՂՎԱԾՆԵՐԸ

A. Կոնվենցիայի 46 հոդվածը

188. Կոնվենցիայի 46 հոդվածն ամրագրում է.

«1. Բարձր պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են իրականացնել Դատարանի վերջնական վճիռները բոլոր այն գործերով, որոնցում կողմ են:

2. Դատարանի վճիռը պետք է տրամադրվի Նախարարների կոմիտեին, որն էլ պարտավոր է վերահսկողություն իրականացնել դրա կատարման նկատմամբ»:

189. Դատարանի եզրահանգումից բխում է, որ դիմողի՝ Կոնվենցիայի 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածով երաշխավորվող իրավունքի խախտումը ծագել է լայնածավալ մի հիմնախնդրից, որն արդյունք է թերի օրենսդրության եւ վարչական պրակտիկայի, եւ որը կարող է ազդել մեծաթիվ անձանց վրա: Իշխանությունների կողմից դիմողի իրավունքի խախտումը չի կրել անհատական բնույթ, այլ այդ իրավունքի իրագործմանը խոչընդոտող բոլոր գործողություններն ամրագրվել են օրենսդրորեն և հետագայում ևս կանդրադառնան մեծ թվով քաղաքացիների, մասնավորապես՝ Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից տարահանվածների իրավունքների վրա:

Այդ խնդրի առկայությունն ու դրա համակարգված բնույթը փաստվել են նաև լեհական դատարանների կողմից՝ իրենց կայացրած որոշումներում: Օրինակ՝ Սահմանադրական տրիբունալը 2002թ. դեկտեմբերի 19-ի իր որոշման մեջ նշել է, որ առկա օրենսդրական համակարգը «անթույլատրելի համակարգային շփոթ» է ստեղծում երկրում (տես վերը՝ կետ 85): Դատարանը՝ հիմնվելով Լեհաստանի դատական մարմինների կողմից հաստատված փաստերի վրա, գտնում է, որ Լեհաստանի իրավական համակարգում առաջացել է թերություն, որի արդյունքում մի ամբողջ խումբ անձինք չեն կարողանում փոխհատուցում ստանալ իրենց կորցրած սեփականության դիմաց:

190. Կոնվենցիայի մեխանիզմների արդյունավետությունը երաշխավորելու համար որպես միջոցների փաթեթի մաս՝ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեն ընդունել է 2004թ. մայիսի 12-ի հանձնարարականը Res. (2004)3՝ համակարգային հիմնախնդիրներ բացահայտող վճիռների վերաբերյալ, որում համապատասխան պետությանը հիմնախնդիրները եւ անհրաժեշտ միջոցները ձանաչելու հարցում աջակցելու շահագրգռությունն ընդգծելուց հետո (նախաբանի 7-րդ կետ), նա Դատարանին առաջարկել է խախտման փաստը ձանաչող իր վճիռներում հստակեցնել, թե որն է հիմնական համակարգային խնդիրը եւ այդ խնդրի աղբյուրը, մասնավորապես, երբ այդ հիմնախնդիրը ծնում է մի շարք համանման գանգատներ՝ օգնելու համար պետություններին համապատասխան լուծումներ գտնելու եւ Նախարարների կոմիտեին՝ վճիռների կատարումը վերահսկելու հարցում (Հանձնարարականի 1-ին կետ): Այդ հանձնարարականը պետք է դիտարկվի Դատարանի ծանրաբեռնվածության աճի համատեքստում, հատկապես մի շարք գործերի արդյունքում, որոնք հարուցվել են միեւնույն կառուցվածքային կամ համակարգային պատճառներով:

191. Նույն այդ համատեքստում Դատարանն ուշադրություն պետք է դարձնի Նախարարների կոմիտեի 2004թ. մայիսի 12-ի /2004/6/ հանձնարարականին՝ ներպետական պաշտպանության միջոցները կատարելագործելու վերաբերյալ, որում ընդգծվում է, որ, ի լրումն Կոնվենցիայի 13 հոդվածով նախատեսված ներպետական պաշտպանության արդյունավետ միջոց տրամադրելու պարտավորության, պետություններն ունեն նաեւ խախտման հիմքում ընկած հիմնախնդիրները լուծելու ընդհանուր պարտավորություն: Հաշվի առնելով, որ ներպետական մակարդակում պաշտպանության միջոցների կատարելագործումը, մասնավորապես՝ կրկնվող գործերով, կնպաստի Դատարանի ծանրաբեռնվածության նվազեցմանը, Նախարարների կոմիտեն Կոնվենցիայի մասնակից պետություններից պահանջում է ներպետական իրավունքում եւ պրակտիկայում կառուցվածքային կամ ընդհանուր բնույթի թերություններ բացահայտող՝ Դատարանի վճիռների հիման վրա վերանայել եւ «անհրաժեշտության դեպքում ստեղծել պաշտպանության միջոցներ՝ կանխելու համար Դատարան ներկայացված գործերի կրկնությունը»:

192. Կոնվենցիայի 41 հոդվածի հիման վրա դիմողի՝ արդարացի բավարարման վերաբերյալ պահանջը քննության առնելուց առաջ, հաշվի առնելով սույն գործի հանգամանքները եւ Դատարանի ծանրաբեռնվածության աճը, Դատարանը ցանկանում է քննարկել, թե ինչ հետեւանքներ կարող են ծագել

պատասխանող պետության համար Կոնվենցիայի 46 հոդվածից: Ղատարանը կրկնել է, որ Կոնվենցիայի 46 հոդվածի հիման վրա պետությունը պարտավոր է կատարել Ղատարանի վերջնական վճիռն այն գործով, որի կողմ է ինքը հանդիսանում, իսկ Նախարարների կոմիտեն վերահսկողություն է իրականացնում նման վճռի կատարման նկատմամբ: Ղրանից հետեւում է, որ խախտման փաստ արձանագրած վճիռը Պատասխանող պետությանը պարտավորեցնում է ոչ միայն Կոնվենցիայի 41 հոդվածի հիման վրա վճարել արդարացի բավարարում, այլ նաեւ, Նախարարների կոմիտեի վերահսկողության ներքո, իր ներպետական իրավական համակարգում ընտրել համապատասխան ընդհանուր կամ անհատական բնույթի միջոցառումներ՝ վերջ տալու համար Ղատարանի արձանագրած խախտմանը եւ հնարավորինս վերացնելու դրա հետեւանքները: Նախարարների կոմիտեի վերահսկողության ներքո, պատասխանող պետությունն ազատ է ընտրելու այն միջոցները, որոնցով կկատարվի Կոնվենցիայի 46 հոդվածով նախատեսված պարտավորությունը, պայմանով, որ այդ միջոցները կհամապատասխանեն Ղատարանի վճռի եզրահանգումներին (տես Չեզարի Ջանտաուն ընդդեմ Իտալիայի [GC], թիվ 39221/98 ու 41963/98, կետ 249, ECHR 2000-VII):

193. Ղատարանն արդեն իսկ նշել է, որ տվյալ դեպքի արձագանքներն առնչվելու են մեծ թվով մարդկանց: Փաստորեն, թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածին համապատասխան Նեման գետի բողոքների լուծման մեխանիզմը չկիրառելն ազդել է 80 000 անձի վրա (տես վերը՝ կետեր 33-34): Ղատարան են դիմել ու իրենց հարցի լուծմանն են սպասում Նեման (Խոտոր) գետի տարածքից տարահանված թվով 167 անձինք: Ղա ոչ միայն ծանրացուցիչ գործոն է Պետության՝ Կոնվենցիայով ստանձնած պարտավորության առնչությամբ, այլև մեծ սպառնալիք է ներկայացնում Կոնվենցիոն մեխանիզմի հետագա արդյունավետության համար:

Թեև Ղատարանի խնդիրը չէ որոշելու այն միջոցները, որոնցով Պատասխանող պետությունը կբավարարի Կոնվենցիայի 46-րդ հոդվածով նախատեսված իր պարտավորությունը, այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով համակարգային իրավիճակը, Ղատարանը պետք է նշի, որ ընդհանուր միջոցառումները, որոնք պետք է իրականացվեն ի կատարումն սույն վճռի, պետք է ազդեցություն ունենան մեծ թվով անձանց վրա: Այդ միջոցները պետք է ուղղված լինեն Ղատարանի կողմից ճանաչված համակարգային թերության վերացմանը, ինչը հնարավորություն կտա Ղատարանին ձերբազատվել միեւնույն հիմքի վրա ներկայացված համանման զանգատներից: Այս համատեքստում Ղատարանը շահագրգռված է դյուրացնել

ներպետական համակարգում մարդու իրավունքների պաշտպանության կապակցությամբ առաջացած թերացումների արագ եւ արդյունավետ շտկումը: Եթե արձանագրվել է նման թերացում, ապա ներպետական իշխանությունների խնդիրն է, Նախարարների կոմիտեի վերահսկողության ներքո, ձեռնարկել իրավունքի վերականգնման համապատասխան միջոցներ՝ Կոնվենցիայի սուբսիդիար բնույթին համապատասխան, որպեսզի Ղատարանն ստիպված չլինի կրկնել իր եզրահանգումները համանման բազմաթիվ գործերով (տես՝ Բոտարին ընդդեմ Իտալիայի [GC] թիվ 34884/97, կետ 22, ECHR 1999-V, Դի Մաուրոն ընդդեմ Իտալիայի [GC] թիվ 34256/96, կետ 23, ECHR-1999-V և Նախարարների կոմիտեի հանձնարարականը /2000/135, 25 հոկտեմբերի 2000):

194. 46-րդ հոդվածի դրույթի հիման վրա իր պարտավորությունները կատարելու հարցում Պատասխանող պետությանն օգնելու նպատակով Ղատարանը ձգտել է ցույց տալ այն միջոցի տեսակը, որը կարող է ձեռնարկվել Լեհական պետության կողմից, որպեսզի վերջ դրվեր ներկա գործում ճանաչված համակարգային իրավիճակին: Ղատարանը հնարավորություն չունի գնահատելու, թե արդյո՞ք 2003թ. դեկտեմբերի օրենքը (տես վերը՝ կետեր 114-120) կարելի է դիտել այդ կապակցությամբ համարժեք միջոց, քանի որ դրա ոչ մի իրավակիրառական պրակտիկա դեռևս արձանագրված չէ: Ցանկացած դեպքում, այդ օրենքը չի առնչվում այն անձանց, որոնք, Բրոնիովսկու նման, արդեն ստացել են մասնակի փոխհատուցում՝ անկախ այդպիսի փոխհատուցման քանակից: Այսպիսով, պարզ է, որ Նեման (Խոտոր) գետի դիմողների այդ խմբի համար օրենքը չի կարող գնահատվել որպես միջոց, որը կարող է վերջ դնել այն համակարգային իրավիճակին, որը ճանաչվել է սույն վճռում:

Սակայն, ինչ վերաբերում է ձեռնարկվելիք ընդհանուր միջոցներին, Ղատարանը գտել է, որ Պատասխանող պետությունը պետք է, նախևառաջ, կամ վերացնի ցանկացած արգելք՝ բազմաթիվ մարդկանց իրավունքներն իրացնելու ճանապարհից, ինչպես դիմողին, որոնց առնչվում է ստեղծված իրավիճակը՝ ի խախտումն Կոնվենցիայի, կամ էլ փոխարենն ապահովի նախորդ ընտրության առումով համարժեք վերականգնում: Պատասխանող պետությունը, ուստի, պետք է իրավական և վարչական միջոցների կիրառմամբ ապահովի Նեման (Խոտոր) գետի մնացյալ դիմողների խնդրո առարկա իրավունքի արդյունավետ և արագ իրացումը՝ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածում ամրագրված սեփականության իրավունքի պաշտպանության սկզբունքներին համապատասխան, հատուկ ուշադրություն

դարձնելով փոխհատուցմանը վերաբերող սկզբունքներին (տես վերը՝ կետեր 147-151, 176 և 186):

B. Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածը

195. Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածը երաշխավորում է.

«Եթե Ղատարանը գտել է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ դրան կից Արձանագրությունների խախտում, իսկ համապատասխան Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական իրավունքն ընձեռում է միայն մասնակի փոխհատուցման հնարավորություն, ապա Ղատարանն անհրաժեշտության դեպքում տուժած կողմին արդարացի բավարարում է տրամադրում»:

1. Նյութական վնասը

196. Որպես նյութական վնասի հատուցում դիմողը պահանջել է 990 000 լեհական զլոտի (PLN)՝ որպես իր սեփականության իրավունքի կորստի դիմաց փոխհատուցում: Նրա գնահատմամբ՝ դա Լվովում մնացած՝ սեփականության արժեքի չափն է, որի համար ինքը փոխհատուցում չի ստացել: Այնուհետև նա պահանջել է 1548000 PLN՝ ավելի քան 50 տարվա ընթացքում չստացած շահույթի դիմաց, այդ ժամանակահատվածում ո՛չ ինքը, ո՛չ իր իրավահաջորդները չեն կարողացել իրենց գույքից ստանալ որեւէ օգուտ:

Դիմողն այնուհետև խնդրել է Ղատարանին իրեն հատկացնել 12 000 եվրո (EUR)՝ ոչ նյութական վնասի դիմաց, որը նա կրել է սեփականության իր իրավունքից օգտվելու շարունակվող անկարողության հետևանքով առաջացած անվստահության, լարվածության և ընկճվածության պատճառով:

Այնուհետև, Ղատարանում իր օրինական շահերը ներկայացնելու համար երկու փաստաբանների վարձատրության համար կրած ծախսերի դիմաց, ըստ իր հաշվարկի, դիմողը պահանջել է 125 000 PLN:

197. Կառավարությունը, որին խնդրել էին անդրադառնալ արդարացի բավարարման խնդրին, գտել է, որ դիմողի պահանջները չափազանցված են: Ինչ վերաբերում է ծախսերի դիմաց դիմողի պահանջին, նա նշել է, որ փաստաբաններն իրենց աշխատանքի համար դիմողից պահանջել են չափազանց մեծ գումար: Օրինակ, դիմողի ներկայացուցիչներից մեկը 1 ժամվա համար պահանջել է բացառիկ մեծ վճար՝ 1000 PLN, այսինքն՝ 250 EUR, ինչը, հաշվի առնելով իրավիճակը Լեհաստանում, անթույլատրելի է:

2. Դատարանի եզրակացությունը

(a) Նյութական եւ ոչ նյութական վնաս

198. Գործի հանգամանքներում Դատարանը գտել է, որ նյութական և/կամ ոչ նյութական հատուցման հարցը դեռևս պատրաստ չէ որոշման համար: Հետևաբար, այն պետք է հետաձգվի և պետք է հաստատվի հետագա ընթացակարգը՝ հաշվի առնելով ցանկացած համաձայնություն, որը կարող է ձեռք բերվել Պատասխանող կառավարության և դիմողի միջև (75-րդ դրույթ, 1-ին կետ), և այն անհատական կամ ընդհանուր միջոցների լույսի ներքո, որը պատասխանող Պետությունը կարող է ձեռնարկել ի կատարումն սույն վճռի: Մինչև ընդհանուր միջոցների կատարումը, որոնք պետք է ձեռնարկվեն ողջամիտ ժամկետում, Դատարանը հետաձգում է այն գանգատների քննությունը, որոնք բխում են միեւնույն ընդհանուր պատճառից:

(b) Ծախքերն ու ծախսերը

199. Ինչ վերաբերում է ծախքերին ու ծախսերին, որոնք դիմողը կրել էր Դատարանում լսումների ժամանակ, Դատարանը, գնահատելով այն իրավահավասարության հիման վրա, նրան տրամադրել է 12000 EUR՝ հանած 2409 EUR՝ իրավաբանական օգնություն ստանալու համար Եվրոպայի Խորհրդի կողմից տրված գումարը՝ վճռի կայացման օրվա դրությամբ արտարժույթի փոխարկելի արժեքին համարժեք լեհական զլոտիի փոխարկված:

(c) Տոկոսներ չվճարման համար

Դատարանը գտել է, որ չվճարման համար տոկոսները պետք է հիմնվեն Եվրոպական կենտրոնական բանկի նվազագույն փոխատվական տոկոսադրույքի վրա, որին պետք է հավելվել երեք տոկոս:

Այս հիմքերով Դատարանը միաձայն

1. Մերժում է Կառավարության նախնական առարկությունը,

2. Վճռում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի 1-ին կետի խախտում,

3. Վճռում է, որ վերոնշյալ խախտումը բխել է համակարգային հիմնախնդրից՝ կապված ներպետական օրենսդրության և պրակտիկայի թերության հետ, որն առաջացել է այնպիսի արդյունավետ մեխանիզմի ստեղծումից հրաժարվելու հետևանքով, որով կիրականացվեր Նեման (Խոտոր) գետի դիմողների «վարկավորման իրավունքը»,

4. Վճռում է, որ Պատասխանող պետությունը պետք է համապատասխան իրավական միջոցներով և վարչական պրակտիկայով ապահովի Նեման (Խոտոր) գետի մնացյալ դիմողների առնչությամբ խնդրո առարկա սեփականության իրավունքի իրացումը կամ փոխարենն ապահովի դրանց համարժեք վերականգնումը՝ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի հիման վրա սեփականության իրավունքի պաշտպանության սկզբունքներին համապատասխան,

5. Վճռում է, որ այնքանով, որքանով խոսքը վերաբերում է սույն գործում բացահայտված խախտումներից դիմողի կրած նյութական կամ ոչ նյութական վնասի հատուցմանը, 41-րդ հոդվածի կիրառման հարցը դեռևս պատրաստ չէ որոշման համար, հետևաբար՝

(a) նշված հարցն ամբողջությամբ հետաձգվում է,

(b) առաջարկում է Կառավարությանը և դիմողին, սույն վճռի այդ եզրակացության մասին ծանուցվելուց հետո վեց ամսվա ընթացքում Դատարանին ներկայացնել հայցի վերաբերյալ իրենց գրավոր դիտողությունները եւ հայտնել իրենց միջև ցանկացած համաձայնության ձեռքբերման մասին,

(c) հետաձգում է հետագա ընթացակարգը և իրավունք է վերապահում Դատարանի նախագահին անհրաժեշտության դեպքում այդ նույնը սահմանել.

6. Վճռում է,

(a) որ Պատասխանող պետությունը պետք է դիմողին երեք ամսվա ընթացքում վճարի 12000 (տասներկու հազար) EUR՝ դատարանում մինչ օրս լուծմանի առնչությամբ կատարած ծախքերի ու ծախսերի դիմաց, հանած 2409 (երկու հազար չորս հարյուր ինը) EUR՝ իրավաբանական օգնություն ստանալու համար Եվրոպայի խորհրդի կողմից տրված գումարը, որը պետք է փոխարկվի ազգային արտարժույթի՝ վճռի օրվա դրությամբ արտարժույթի փոխարկելի արժեքին համարժեք գումարի չափով, հավելած ավելացված արժեքի հարկը,

(b) վերոնշյալ եռամսյա ժամկետը լրանալուց սկսած, մինչև լիովին վճարումը, չվճարման համար տոկոսները պետք է հիմնվեն Եվրոպական կենտրոնական բանկի՝ չվճարման ժամանակահատվածում նվազագույն փոխատվական տոկոսադրույքի վրա, որին պետք է հավելել երեք տոկոս:

Կատարված է անգլերենով և ֆրանսերենով և հրապարակվել է Մարդու իրավունքների պալատում, Ստրասբուրգում, 2004թ. հունիսի 22-ին:

Նախագահ

Լուիզիուս Վիլդհաբեր

Քարտուղար

Պոլ Մահոնի

Կոնվենցիայի 45-րդ հոդվածի 2-րդ կետին և Ղատարանի կանոնակարգի 74-րդ կանոնի 2-րդ կետին համապատասխան սույն վճռին կցվում է դատավոր պրն Ջուլյանչիկի մասնակի չհամընկնող կարծիքը:

ԴԱՏԱՎՈՐ ԶՈՒՊԱՆՉԻԿԻ ՄԱՍՆԱԿԻ ԶՀԱՄԸՆԿՆՈՂ ԿԱՐԾԻՔԸ

Իմ մասնակի չհամընկնող կարծիքը վերաբերում է վճռի 190-194-րդ կետերին, եզրափակիչ մասի 3 և 4 կետերին:

190-րդ կետում Ձեր ուշադրությունը հրավիրում եմ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ 2004թ. մայիսի 12-ի հանձնարարականի վրա (Res. 2004). Կոմիտեն «համապատասխան պետությանը հիմնախնդիրները եւ անհրաժեշտ միջոցները ճանաչելու հարցում աջակցելու շահագրգռությունն ընդգծելուց հետո (նախաբանի 7-րդ կետ), Դատարանին առաջարկել է խախտման փաստը ճանաչող իր վճիռներում հստակեցնել, թե որն է հիմնական համակարգային խնդիրը եւ այդ խնդրի աղբյուրը, մասնավորապես, երբ այդ հիմնախնդիրը ծնում է մի շարք համանման գանգատներ, օգնելու համար պետություններին՝ համապատասխան լուծումներ գտնելու եւ Նախարարների կոմիտեին՝ վճիռների կատարումը վերահսկելու հարցում»:

Դատարանը Նախարարների կոմիտեի հանձնարարականի այդ մասն օգտագործում է՝ ռացիոնալացնելու համար այն, ինչ նա նշել է 192-րդ կետում, կարծես թե նա շարունակել է ծավալվող գործընթացը, որն սկսվել էր Չեզարին և Ջունտան ընդդեմ Իտալիայի գործում (39221/98 և 41963/98, կետ 249, ECHR, 2000-VIII):

Չեզարիի և Ջունտանի գործում առաջին անգամ կիրառվել է 41-րդ հոդվածի ձևակերպումը՝ 46 հոդվածի հետ համակցված, այն իմաստով, որ դրանք միասին վերցրած պահանջում են, որպեսզի Պետությունը վերջ դնի այն իրավիճակին, որը, առաջինը՝ խախտման պատճառ է հանդիսացել («*restitutio in integrum*»), և որը եղել է այն փաստացի խախտումը, ինչը բացահայտվել է գործում:

46-րդ հոդվածը պահանջում է, որպեսզի Բարձր պայմանավորվող կողմերը միջոցներ ձեռնարկեն Դատարանի վերջնական վճռի կատարման համար. 41-րդ հոդվածը վերաբերում է այն իրավիճակին, երբ Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական իրավունքն ընձեռում է միայն մասնակի հատուցման հնարավորություն: 41-րդ հոդվածի ձևակերպումը, որը եղել է Չեզարիի և Ջունտանի գործով մեր ընդունած դիրքորոշման հիմքը, ենթադրում է, որ պատասխանող պետության կողմից տուժողին արդարացի բավարարում վճարելն ածանցյալ է և երկրորդական, այսինքն՝ այն իրադրություններում, երբ Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական իրավունքը չի նախատեսում և տրամադրում լիարժեք հատուցում, պետք է կատարվի *restitutio in integrum*: Կոնվենցիայի նախապատրաս-

տական աշխատանքները (travaux préparatoires) բացահայտում են այդ բավականին հանելուկային և մոլորեցնող ձեւակերպման ծագումը: Այն ծագել է նախապատերազմյան շվեյցարա-գերմանական Արբիտրաժային համաձայնագրից: Այն օգտագործվել է որպես քաղաքական փոխզիջման միջոց՝ Ղատարանի վճիռների պարտադիր բնույթի առնչությամբ:

Սակայն Չեզարիի և Ջունտատեի վճռում մենք ի վերջո որոշեցինք մեկնաբանել այդ ձեւակերպումը՝ դրա տրամաբանական ներմուծմանը համապատասխան, այսինքն՝ այն իմաստով, որ սոսկ նյութական արդարացի բավարարումը չի կարող լինել միակ պաշտպանության միջոցը: Մենք ստորև կտեսնենք, որ կան իրավիճակներ, որոնցում միայն արդարացի բավարարումն ունի բավականին անհեթեթ արդյունքներ: Ղա հետևում է առանցքային իրավական տրամաբանությունից, համաձայն որի՝ իրավունքը և պաշտպանության միջոցները պետք է փոխկապակցված լինեն: 41-րդ և 46-րդ հոդվածների ձեւակերպումները տրամաբանորեն ենթադրում են, որ Բարձր պայմանավորվող կողմերի ներպետական իրավունքը պետք է այն դիմողին միջոցներ առաջարկի, ում գործում խախտումներ են բացահայտվել, և, բացի դրանից, որ այդ միջոցը պետք է որոշված լինի Ղատարանի կողմից՝ իր վերջնական վճռում, որը Կոնվենցիայի Բարձր պայմանավորվող կողմը պարտավոր է կատարել:

Այլ կերպ ասած՝ Չեզարիի և Ջունտատեի վճռում մենք հանգեցինք տրամաբանորեն անխուսափելի եզրակացության, որ *restitutio in integrum*-ը պետք է պահանջվի Ղատարանի կողմից այն իրավիճակներում, որոնցում Կոնվենցիայի չպահպանումը - Չեզարին և Ջունտատեն ընտանեկան իրավունքի գործ էր - շարունակվող իրավիճակ է, որը տարածվելու է ապագայի վրա: Մինչև Ղատարանի վերջնական վճիռը՝ պատճառված վնասի դիմաց մասնակի կամ լրիվ հատուցումը կծածկի միայն մինչև Ղատարանի՝ խախտման փաստն արձանագրող վերջնական վճիռն ընկած ժամանակահատվածը: Վերջերս քննության առնված Ասանիձեն ընդդեմ Վրաստանի գործում (08/04 2004թ.), որում դիմողը շարունակել է անօրինական կալանքի տակ գտնվել, և որում Ղատարանն առաջին անգամ վճռի եզրափակիչ մասում պահանջել է դիմողին անհապաղ ազատ արձակել, հենց նույն կետն առկա է: Ղա նաև բխում է Չեզարիի վճռի դոկտրինայից:

Կրկնում են, անհեթեթ կլիներ, եթե Ղատարանը «միայն արդարացի բավարարում տրամադրեր տուժած կողմին» և այնուհետև լռելյայն համաձայներ

ստատուս-քվոյի շարունակմանը, որը Պետությունը պարտավորված չի լինի շտկել, 41-րդ հոդվածի իմաստի նախորդ մեկնաբանության հիման վրա:

Սակայն Բրոնիովսկու վճռում մենք ունենք մի իրավիճակ, որը հանդիսանում է համանման, սակայն ոչ նույնական Չեզարիի ու Ջունտատեի և Ասանիձեի վճիռներում առկա իրավիճակին: Այդ երկու գործերում, առանց Ղատարանի հստակ արտահայտված կարգադրության՝ դիմողները կշարունակեին տուժել իրենց՝ մարդու իրավունքների խախտումից: Բրոնիովսկու պարագայում, մյուս կողմից, դիմողը, իրոք, ինքը կստանա հատուցում և փոխհատուցում, բայց հազարավոր այլ անձինք չեն վերականգնի իրենց իրավունքը: Դա ճիշտ է, այլ կերպ ասած՝ որ միայն պրն Բրոնիովսկուն արդարացի բավարարում առաջարկելը ոչինչ բացարձակապես չի անի, որպեսզի լուծվի այն դժվարին կացության հարցը, որում հայտնվել են Լեհաստանի հազարավոր այլ քաղաքացիներ՝ հետպատերազմյան ողջ ժամանակաշրջանում, և որում նրանք շարունակում են մնալ, չնայած Ղատարանի կողմից խախտման բացահայտմանը: Ուստի խնդրո առարկա է ոչ թե կոնկրետ տուժողի, այլ հազարավոր այլ անձանց իրավունքների խախտման հարցը: Այդ իսկ պատճառով Ղատարանն առավել ևս պատճառ ունի պահանջելու, որ Պետությունը շտկի այդ «համակարգային իրավիճակը»: Ես անկեղծորեն և ոչ երկիմաստորեն պաշտպանում եմ Ղատարանի այդ սկզբունքային որոշման էությունը:

Ինչին ես համաձայն չեմ դա դիրքորոշման երկբա և տատանվող բնույթն է: Ես չեմ կարծում, որ Ղատարանն ունի, բացի ինքնին Կոնվենցիայից, որևէ լրացուցիչ իրավական ռացիոնալացման կարիք, որպեսզի օրինականացնի իր սկզբունքային տրամաբանությունը, և, հատկապես, եթե նա պետք է փնտրի այդ իրավական հիմքը Նախարարների կոմիտեի հանձնարարականի մեջ, փաստորեն, ունի խիստ տարբերվող գործնական նպատակ: Նախարարների կոմիտեն վկայակոչում է այն «համակարգային իրավիճակը», որը նույնական է այն իրավիճակին, որում հայտնվել էր Իտալիան ոչ ողջամիտ ձգձգման իր հիմնախնդրով, որտեղ գործերը ժամանակին չեն լուծվել, և որտեղ արդարադատությունը շարունակաբար մերժվել է, որովհետև այն կրկին ու կրկին ձգձգվել է: Ես ուղղակի համաձայն չեմ 190-րդ կետի վերջին նախադասությանը, որում մեծամասնությունն ասում է, որ «հանձնարարականը պետք է դիտարկվի Ղատարանի ծանրաբեռնվածության աճի համատեքստում, հատկապես մի շարք գործերի արդյունքում, որոնք հարուցվել են միեւնույն կառուցվածքային կամ համակարգային պատճառներով»: Առաջին ենթակետում 193-րդ կետին հղումը՝ «Կոնվենցիայի մեխանիզմների արդյունավետության ապագայի

նկատմամբ սպառնալիքին», բացարձակապես կապ չունի Դատարանի սկզբունքային դիրքորոշման հետ: Կրկին, 193-րդ կետի երկրորդ ենթակետում մենք ասում ենք, որ «այդ միջոցները պետք է ուղղված լինեն Դատարանի կողմից ճանաչված համակարգային թերության վերացմանը, ինչը հնարավորություն կտա Դատարանին ձերբազատվել միեւնույն հիմքի վրա ներկայացված համանման գանգատներից»: Չեզարիի ու Ջունտաեի վճռում սկսված, Ասանիձեն ընդդեմ Վրաստանի վճռում շարունակվող տրամաբանության համար ճշմարիտ պատճառը որևէ առնչություն չունի Դատարանի ծանրաբեռնվածության հետ:

Այն, սակայն, ունի բոլոր առնչակցություններն արդարադատության հետ: